

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DEVLET ÜZERİNE

CICERO

C. Cengiz Çevik çevirisiyle



Devlet Üzerine

Cicero

Özgün Adı

De Re Publica

İthaki Yayınları – 959

Yayına Hazırlayan: Kutlu Akalın

Kapak ve Tasarımı: Şükrü Karakoç

Sayfa Tasarımı: Şükrü Karakoç

1. Baskı, Eylül 2014, İstanbul

ISBN: 978-605-375-407-7

Sertifika No: 11407

Türkçe Çeviri, Önsöz, Giriş ve Notlar © C. Cengiz Çevik, 2014

© İthaki, 2014

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

**İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok. Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy – İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 – Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki. com. tr – www. ithaki. com. tr – www. ilknokta. com**

**Kapak, 1. Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 – Faks: (0212) 613 51 97
Sertifika No: 29652**

CICERO

Devlet Üzerine

Çeviren

C. Cengiz Çevik

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

9

KISALTMALAR

17

GİRİŞ

21

DEVLET ÜZERİNE

111

ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ

239

KAYNAKÇA

253

“Cicero devletlerin karakteri ama özellikle de Roma devleti konusunda hiçbir şey bilmiyordu.”

Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* II, 401 (Ed. Glockner).

ÖNSÖZ

Devlet üzerine kapsamlı bir kuramsal fikir üretimi Yunan felsefesinin iki büyük ismine, Platon ve Aristoteles'e kadar uzanır. Devletin nasıl olması gerektiği üzerine düşünüp mevcut devlet türlerinin artıları ve eksileri üzerinde yoğunlaşan bu ve diğer Yunan filozofları kimileyin gerçekleştirebilir, kimileyin de gerçekleşmesi mümkün olmayan devlet idealleri tasarlamıştır. Bu ideal tasarımların temelinde siyasi iradenin bireysel özgürlükleri güvence altına alıp, adaleti ve iyi yaşamı mümkün kılma kaygısı yatar.¹ Elbette bu kaygı günümüzde de vardır, ancak gelişmiş, nispeten çoğulculuk yönünde ve değişmiş bir şekilde, zira Yunan düşünce sistemini meydana getiren farklı ekoller günümüze nazaran bir-cilik konusunda daha uzlaşmış görünür. Farklı ekoller tek bir siyasi idealin kafası rahat, hali vakti yerinde olan Yunan erkeği için en iyisi olabileceğini düşünür.²

Ancak Yunan siyaset teorilerinde fikir üreten filozofların önemli bir eksikliği vardır: Siyaset deneyimi. Nitekim Yunancada siyaset “kent” (πόλις) ile “vatandaş”a (πολίτης) ilişkin bir yönetim pratiği olarak karşımıza çıkar, dolay-

1 M. N. Barnett, *The International Humanitarian Order*, Routledge, 2010, s. 153.

2 Bu konuyla ilgili olarak bkz. J. Gray, *Liberalizmin İki Yüzü*, Çev. K. Değirmenci, Dost Kitabevi, 2003, s. 10-12.

sıyla bireysel özgürlüklerin nasıl güvence altına alınacağı, adaletin ve iyi yaşamın nasıl sağlanacağı, kent yönetimini ve vatandaşların yaşamını yakından deneyimlemedikçe doğru bir şekilde anlaşılmayabilir, bunun için kenti ve vatandaşları yöneten mekanizmanın içinde aktif olarak görev almak gerekir. En azından bu sorunun Roma'dan görünüşü böyledir. Roma sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan birbirine benzemeyen yanlarının çok olduğu küçük Yunan kent-devletlerinden farklı olarak Italia'nın neredeyse merkezinde küçük bir kent-devleti halindeyken sarmal bir şekilde genişleyip önce Akdeniz'e, sonra da bilinen yeryüzünün (*terra cognita*) önemli bir bölümüne hâkim olup kendisini tüm komşu devletlere *caput mundi*, yani dünyanın başı olarak kabul ettirmişti.

Elbette bu askeri olduğu kadar siyasi teşkilatlanma başarısıydı. Nitekim tarihçi Polybius bilhassa İ. Ö. 220-167 arasında, yani 53 yıllık bir süreçte deneyimlenen büyümeyi Roma'nın yönetilme tarzıyla açıklamıştır. Buna göre Roma'da monarşik, aristokratik ve demokratik unsurların bir arada olduğu bir karma siyasi rejim söz konusudur. Bu siyasi rejim Roma'nın krallık döneminde temeli atılan ataların geleneğine (*mos maiorum*) dayanmakla birlikte, yine aynı dönemde tesis edilmiş sosyal, siyasi ve askeri kurumlar aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla geleneğe ve kurumlara sadakat, devlete sadakat olarak görülmüş, bu anlayışı sarsan, ihlal eden Catilina ve Clodius gibi kimselerin tavır ve düşünceleri ahlaken, siyaseten ve hatta dinen kabul edilemez bulunmuştur. Bu, beraberinde devlete ve topluma hizmeti kişisel ve toplumsal bir yükümlülük olarak görme anlayışını getirir. Bu yükümlülük bilinci, Latin edebiyatında eser vermiş neredeyse her yazarın aynı zamanda bir şekilde devlet görevinde bulunmuş olmasını da açıklar; entelektüel ve edebi kaygılar çoğun Roma devleti ve toplumu

için duyulan kaygılarla birlikte yürür. Cato'nun kuru bir dille yazdığı didaktik eserindeki toplumsallık kaygısı, Propertius ya da Catullus'un lirik bir şiirinde başka bir tonda bulunabilir. Devlet ve toplum temelli bu bakış açısı Yunan düşünürlerindeki idari mekanizmadaki deneyim eksikliğinin Roma'da olmamasını sağlamıştır. Bununla birlikte siyasi içerikli didaktik ve teknik eserler aynı zamanda yazarlarının günlük siyasi kaygılarını da içerdiğinden, üzerine konuşulan konular Yunan siyasi metinlerindeki konulara nazaran daha somut deneyimlerle ilgili olmuştur. Bu yüzden Latince yazılmış bu tür metinlerin tarihsel karakteri de vardır.¹

Cicero (İ. Ö. 106-43) yukarıda özetlemeye çalıştığımız koşullar altındaki Latin edebiyatının belki de kendisinden sonraki çağları en çok etkilemiş yazarıdır. Roma'nın geleneksel değerlerinin ve devletin sadık bir bekçisi olmuş, bu uğurda yaşamını yitirmiştir. Consul'luga ve vatanın babası unvanına (*pater patriae*) uzanan siyasi kariyeri boyunca verdiği eserler sadece yaşadığı dönemin değil, sonraki çağların entelektüel zihinleri için de yol gösterici olmuştur: Deneyimlediklerini yazmış, yazdıklarını deneyimlemiştir. Burada çevirisini sunduğumuz *De Re Publica* da Roma'nın kuruluşu ile krallık devrinden cumhuriyetin son yüzyılına uzanan deneyime dayanan kolektif bir bilincin tarihsel ve teorik bir öyküsüdür. Cicero biçim bakımından Platon ve Aristoteles'in siyasi metinlerini örnek almışsa da, bu öyküyü bir Romalı gibi, görev duygusuyla kaleme almış ve her zaman olduğu gibi devletin esenliğini her şeyin önüne koymuştur. Ona göre erdem (*virtus*) iyi bir şeyse, uygulamaya dökülmelidir, o halde en yüce erdem de toplumun malı sayılan devlete hizmettir.

Erken dönemde Kilise tarafından “erdemli pagan” ola-

1 Bu konuyu ilerde, GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan'da da ırdeleyeceğiz.

rak değerlendirilen ve birçok eseri değerli görüldüğü için korunup çoğaltılan Cicero¹ her şeyiyle klasik dönemden çok farklı bir iklimi yaşayan Ortaçağ'da Kilise Babaları'yla birlikte Lactantius, Augustinus, Ambrosius ve Hieronymus gibi önemli isimleri görüşleriyle etkilemiştir.² Onun Roma devletiyle ilgili tespitleri ideal Tanrı devletinin (*civitas Dei*) temel dünyevi unsurlarının belirlenmesinde önemli birer ilke ve rehber olmuştur.

Genelde tarihçilerin, elyazmalarındaki Cicero metninin keşfedilip öne çıkarılmasıyla başladığını düşündüğü Rönesans'ta³ Cicero başta Petrarca ve Erasmus olmak üzere Eskiçağ'ı hayranlıkla öğrenip inceleyen hümanistlerin gözde yazarlarından biriydi. Sadece üstün hitabet yeteneği ve Yunan felsefesi ile sonraki çağlar arasında gördüğü köprü

-
- 1 Alex, J. Novikoff, *The Medieval Culture of Disputation: Pedagogy, Practice, and Performance*, University of Pennsylvania Press, 2013, s. 231. Kapsamlı inceleme için bkz. J. Rolfe, *Cicero and His Influence*, Marshall Jones Company, 1923, s. 120-156; E. Paratore, "Cicerone attraverso i secoli", *Marco Tullio Cicerone*, Ed. L. Alfonsi et al., Istituto di studi Romani, 1961, s. 237-244.
 - 2 I. Green'in de bildirdiği gibi, Cicero'nun tüm eserleri Hıristiyan eğitiminin bir parçası olarak kabul edilmemişse de, yine de Cicero'nun Yunan felsefesini aktardığı ve Hıristiyan bilgeliğinin genel şablonunu önceden belirlediği varsayılan *Somnium Scipionis*, *De Officiis*, *De Amicitia* ve *De Senectute* gibi eserler önemli din adamları tarafından ciddiyle okunmuştur (I. Green, *Humanism and Protestantism in Early Modern English Education*, Ashgate Publishing, 2009, s. 196). Cicero'nun Ortaçağ düşüncesi ve eğitim sistemi üzerindeki etkisine dair kapsamlı inceleme için bkz. Marcia L. Colish, *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages: Stoicism in Classical Latin Literature*, E. J. Brill, 1990, s. 156; Bkz. T. J. Hunt, "The Medieval Tradition of Cicero's Theological Works", *Pegasus*, University of Exeter Classical Society Magazine, 5, Şubat 1966, s. 52-57.
 - 3 Örneğin bkz. C. E. Quillen, *Rereading the Renaissance: Petrarch, Augustine, and the Language of Humanism*, University of Michigan, 2001, s. 106-107 ve Kenneth R. Bartlett, *The Civilization of the Italian Renaissance: A Sourcebook*, University of Toronto Press, 2011, s. 8.

vazifesiyle değil, aynı zamanda siyaset algısı ve deneyimiyle de ilgi çekmiş, sık okunmuştur. Kuşkusuz Rönesans'ta Cicero'nun siyaset anlayışından en çok etkilenmiş isim Machiavelli'dir. Onun devletin esenliğini temel alan bakış açısı Cicero'nun aynı konudaki gerek elendirmelerine dayanır. Onaltıncı yüzyılda Etienne Dolet ve Florentine Marsilio Ficino gibi entelektüeller Cicero'nun edebiyat ve eğitim yanında siyaset anlayışını da sık tartışmış, onun devletin esenliğini siyasi dürüstlükle sağlama eğilimi konusunda farklı görüşler bildirmiştir.¹ Yine onaltıncı yüzyılda Cicero'nun metinleri İtalya, Fransa ve İngiltere okullarında okutulurken yeni nesillere geniş ölçekte tanıtılmış, oluşmakta olan modern siyaset teorileri için en önemli Eskiçağ kaynağı olduğu kabul edilmiştir.²

Günümüzde sık dile getirilen uluslararası yasa anlayışını Renaissance'ta ilk defa kapsamlı bir şekilde irdeleyen Hugo Grotius, Cicero'nun yasa anlayışından etkilenmiştir.³ Toplum sözleşmesi konusunda doğal gerekçeleri  ne çıkaran Thomas Hobbes da yine Cicero'nun anlattığı dünya hayatındaki doğal yasalara g d ml l k olgusunu dikkatle irdelemiş, yeri geldiğinde ( rneğin dogmatiklik konusunda, *Leviathan* 4. 15'te) sert bir şekilde eleştirmekten de geri durmamıştır.⁴ Onyedinci yüzyılın  nl  İngiliz cumhuriyet-

1 Bkz. D. Wootton, *Modern Political Thought: Readings from Machiavelli to Nietzsche*, Hackett Publishing Company, 1996, s. 1-3.

2 N. Wood, *Cicero's Social and Political Thought*, University of California Press, 1991, s. 2.

3 Bkz. F. L. Alonso, "Cosmopolitanism and Natural Law in Cicero", *The Threads of Natural Law: Unravelling a Philosophical Tradition*, (*Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* 22), Ed. Francisco José Contreras, Springer, 2013, s. 35 ve M. Cherif Bassiouni, *International Criminal Law: Multilateral and Bilateral Enforcement*, cilt 2, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 170.

4 Bkz. J. Lemetti, *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*, Scarecrow Press, 2012, s. 78-79.

çileri James Harrington,¹ John Neville ve Algernon Sidney “gerçek liberaller” (Real Whigs) hareketinin sonraki yüzyıla aktarılmasını sağlarken, çok eleştirdikleri Cicero’yu temel kaynak edinmiştir.²

N. Wood onsekizinci yüzyılda John Locke kadar Cicero’ya borçlu olan bir siyaset kuramcısının olmadığını söyler. Locke da duysaydı, bu görüşü kabul ederdi, zira ona göre Cicero “çok büyük adamlar” arasındadır ve belki de en büyüğüdür.³

Cicero onsekizinci yüzyıl Aydınlanması’nın simgesel kaynaklarından, hatta N. Wood klasik çağa aşırı bir ilginin olduğu bu dönemi Cicero Yüzyılı olarak anar.⁴ Yazar şöyle diyor: “Kuşkusuz Cicero bu çağın önde gelen bir kültür kahramanıydı, büyük bir filozof olarak saygı gören, üstün bir stilist, seçkin karşılanan bir halk adamıydı, batıl itikadı aşağılayan biri olarak övülüyordu, insancıl bir kuşkucu ve cesur bir devlet adamıydı, kendini adanmış bir vatansever ve tiranlığa karşı özgürlüğün ateşli bir savunucusuydu.”⁵ Bu niteliklerinden ötürü Voltaire, Montesquieu, Diderot ve Rousseau Cicero’yu övüyor ve örnek bir şahsiyet olarak kabul ediyordu.

Mirabeau ve Robespierre gibi ateşli Fransız devrimcileri için de Cicero’nun anlamı farksızdır, bilhassa ateşli cumhuriyetçilikleri bakımından. Nitekim krala ve yandaşlarına karşı devrimci retoriğin eşsiz bir örneği gibidir Cicero.⁶

1 Karş. E. Craig, *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Genealogy to Iqbal*, cilt 4, Routledge, 1998, s. 233.

2 N. Wood, *age*, s. 3. Karş. R. Hammersley, *The English Republican Tradition and Eighteenth-century France: Between the Ancients and the Moderns*, Manchester University Press, 2010, s. 55.

3 N. Wood, *age*, s. 3.

4 N. Wood, *age*.

5 N. Wood, *age*.

6 David P. Jordan, *The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre*, The University of Chicago Press, 1989, s. 65.

Keza İngiliz dünyasında da E. Gibbon, Burke, Pitt, Fox ve Sheridan gibi özgürlükçü isimler Cicero'ya saygı duymuştur.¹ N. Wood deneyci ve kuşkucu David Hume ile liberal düşüncenin sembol isimlerinden olan Adam Smith'in de Cicero'ya olan hayranlığından söz ederken, kimsenin Edmund Burke kadar Cicero'ya bağlı olamayacağını söyler ve bu bağlılık duygusunun Avrupa'dan Amerika kıtasına da geçtiğini, Amerika'nın Kurucu Babaları John Adams, Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson'ın da Cicero'nun devlet anlayışından etkilendiğini ekler.² (Bağımsızlık Bildirgesi'nin dilinde Cicero'nun hitabetinden esintiler bulanlar da vardır.³) Öne çıkarılan özellik, yine Cicero'nun tiranlığa karşı özgürlüğün sesi olmasıdır. Bununla birlikte ABD'deki idari mekanizmanın ve bürokrasinin oluşumunda Roma devletinin örnek oluşturması aradaki benzerliklerden açıkça anlaşılmaktadır, dolayısıyla Cicero'yu bağımsızlık ruhu yanında bu örnekliğin en önemli köprülerinden biri olması bakımından da ABD'nin kuruluş süreci için eşsiz bir şahsiyet olarak görebiliriz.

Cicero'nun batı dünyasındaki etkisi bugün de sürmektedir. Bugün de kapalı rejimlerde modern tiranlara, Caesar'lara karşı özgürlüğün, baskı ve zulme karşı direnişin örnek alınması bir kahramanıdır. Tüm Eskiçağ'daki akademik kuşkuculuğun temel varış noktalarından biridir, dolayısıyla Eskiçağ'ın dayatmaya ve zorlamaya direnen özgürlükçü ruhunu yansıtır.⁴ Yunan kültüründe "eğitim" anlamına ge-

1 N. Wood, *age*, s. 3.

2 N. Wood, *age*, s. 3-4.

3 M. Fishwick, *Cicero, Classicism, and Popular Culture*, Routledge, 2011, s. 15-16.

4 Çiğdem Dürüşken Eskiçağ'a yoğun bir şekilde sinen bu ruhu şöyle özetliyor: "Özgürlük ama öyle herkesin ağzında dolanan bir özgürlük değil. Sorumluluk taşıyan bir özgürlük, eleştirel bir bakış açısı. Bütün her şeyin ilk nedenine sizi ulaştırabilecek metodolojik bir düşünce. Sonuçta

len παιδεία'nın Latince karşılığı olarak kullandığı *humanitas* kavramı (insancılık, insanlık <eğitimi>) bugün de insanların salt "insan olarak" doğdukları için kazandıkları yasalar önünde eşitlik ve fikir hürriyeti gibi evrensel hakların temelinde bulunup onlara anlam kazandırmaktadır. Cicero *quiditas qua homo est quod est*'i yani "insanı insan kılan niteliği" evrensel bir duyuş olarak yansıtip eğitimin temeline koyar, insan yaşamını kendinde *dignitas*'a (asalet, değerlilik) layık bir yapı olarak görür. Kitaplarında günümüzdeki devletlere savaş hukukunu belirleyen temel ilkeleri öğretmeye devam eder. Vatandaşlara bireysel ve toplumsal yükümlülüklerini öğretir, onlara kentlilik bilincini anlatır. Bu yüzden, –hâla görevini sürdürdüğü için– her ne kadar *De Re Publica*'nın son bölümünde şöhretin yeryüzündeki süresiyle ilgili karamsar bir tavır takınsa da, David Hume'un "İnsan Kavrayışı Üzerine Bir Deneme" başlıklı eserindeki deyişiyle, "şöhreti her daim sağlam kalacak filozoflardan biridir."¹

C. Cengiz Çevik
İstanbul, 2014

bununla kazanılan bir özgürlük var ortada. İnsanın kendi aklını tanıma girişimidir bu. Dolayısıyla insanın kendi kendisiyle yüzleşmesidir." ("Çevirilerin aslından olması esastır", *Cumhuriyet Kitap*, 932, 18. 10. 2007, s. 3.)

- 1 Jed W. Atkins, *Cicero on Politics and the Limits of Reason: The Republic and Laws*, Cambridge University Press, 2013, s. 227.

KISALTMALAR

Keyes	<i>De Re Publica – De Legibus</i> , Çev. C. W. Keyes, Harvard University Press, (Loeb Classical Library), 2000.
Özbayoglu	<i>Somnium Scipionis. Scipio'nun Düşü</i> , Çeviri, Giriş ve Açıklamalar: Erendiz Özbayoglu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.
Rudd-Powell	<i>The Republic. The Laws</i> , Çev. N. Rudd (Önsöz. N. Rudd – J. Powell), Oxford University Press, 1998.
SVF	Arnim, H. (ed.), <i>Stoicorum veterum</i> , 1–4. ciltler, Teubner, 1903, 1968.
Zetzel	<i>On the Commonwealth and On the Laws</i> , Ed. J. Zetzel, Cambridge University Press, (Cambridge Texts in the History of Political Thought), 1999.
ARISTIDES, <i>Mus.</i>	<i>De Musica</i>
ARUSIANUS, <i>Eloc.</i>	<i>Exempla Elocutionum</i>
AUGUSTINUS, C. D.	<i>De Civitate Dei</i>
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
<i>Iul.</i>	<i>Contra Iulianum</i>

CAESAR, <i>Gal.</i>	<i>De Bello Gallico</i>
CATO, <i>Agr.</i>	<i>De Agri Cultura</i>
<i>Or.</i>	<i>Origines</i>
<i>Rust.</i>	<i>De Re Rustica</i>
CICERO, <i>Ac.</i>	<i>Academica</i>
<i>Amic.</i>	<i>De Amicitia</i>
<i>Arch.</i>	<i>Pro Archia</i>
<i>Att.</i>	<i>Epistulae ad Atticum</i>
<i>Brut.</i>	<i>Brutus</i>
<i>De Orat.</i>	<i>De Oratore</i>
<i>Div.</i>	<i>De Divinatione</i>
<i>Fam.</i>	<i>Epistulae ad Familiares</i>
<i>Fat.</i>	<i>De Fato</i>
<i>Fin.</i>	<i>De Finibus (Bonorum et Malorum)</i>
<i>Hort. fr.</i>	<i>Hortensius (incertarum orationum fragmenta)</i>
<i>Inv.</i>	<i>De Inventione</i>
<i>Leg.</i>	<i>De Legibus</i>
<i>Luc.</i>	<i>Lucullus</i>
<i>Mil.</i>	<i>Pro Milone</i>
<i>N. D.</i>	<i>De Natura Deorum</i>
<i>Off.</i>	<i>De Officiis</i>
<i>Orat.</i>	<i>Orator</i>
<i>Phil.</i>	<i>Philippicae</i>
<i>Pis</i>	<i>In Pisonem</i>
<i>Quinct.</i>	<i>Pro Quinctio</i>
<i>Q. fr.</i>	<i>Epistulae ad Quintum Fratrem</i>
<i>Rep.</i>	<i>De Re Publica</i>
<i>Sen.</i>	<i>De Senectute</i>
<i>Sest.</i>	<i>Pro Sestio</i>
<i>Tusc.</i>	<i>Tusculanae Disputationes</i>
<i>Ver.</i>	<i>In Verrem</i>
DONATUS, <i>Comm.</i>	<i>Commentum de Comoedia</i>
ENNIUS, <i>Ann.</i>	<i>Annales</i>
<i>Fr. Iph.</i>	<i>Fragmenta Iphigenia (Scenica)</i>

GRILLIUS, <i>Comm.</i>	<i>Commentarium de Ciceronis Rhetorica</i>
HORATIUS, <i>Carm.</i> <i>Ep.</i>	<i>Carmina</i> <i>Epistulae</i>
ISIDORUS, <i>Or.</i>	<i>Origines</i>
LACTANTIUS, <i>Epit.</i> <i>Inst. Div.</i> <i>Opif.</i>	<i>Epitome</i> <i>Institutiones Divinae</i> <i>De Opificio Dei</i>
MACROBIUS, <i>Somn.</i>	<i>In Somnium</i>
NEPOS, <i>Ham.</i>	<i>Hamilcar</i>
OVIDIUS, <i>Fast.</i> <i>Met.</i>	<i>Fasti</i> <i>Metamorphoseis</i>
PACUVIUS, <i>Trag.</i>	<i>Tragoediae</i>
PLAUTUS, <i>Bac.</i>	<i>Bacchides</i>
PLINIUS, <i>Nat.</i>	<i>Naturalis Historia</i>
QUINTILIANUS, <i>Inst.</i>	<i>Institutio Oratoria</i>
SENECA, <i>Dial.</i> <i>Ep.</i> <i>Nat.</i>	<i>Dialogi</i> <i>Epistulae Morales</i> <i>Naturales Quaestiones</i>
SERVIUS, <i>A.</i> <i>G.</i>	<i>Commentarius Ad Vergilii Aeneidos</i> <i>Commentarius Ad Vergilii Georgica</i>
SUETONIUS, <i>Rhet.</i>	<i>De Claribus Rhetoribus</i>
TACITUS, <i>Dial.</i>	<i>Dialogus De Oratoribus</i>

TERTULLIANUS, *Ap. Apologeticum*

VERGILIUS, A. *Aeneis*

GİRİŞ

1. CICERO

1. Hayatı ve eserleri

Cicero Roma'nın kuruluşunun 647. yılında yani İ. Ö. 106¹ yılının ocak ayının üçüncü gününde,² Roma'nın 100 km güneydoğusunda bulunan dağlık³ Arpinum kasabasında doğdu.⁴ Cicero'nun ailesi eski ve saygıdeğerdi, ancak kent kurucu ve soylu ailelerine verilen isimle *patricii* değilse de, *equites*, yani atlı sınıfına aitti. Başka deyişle atalarından kimse "fildişi koltukta oturmak" olarak da bilinen yüksek bir mevkiye yükselmemiş, hatta bu mevkiye çıkan merdivende en alt basamak olan *aedilis* makamına bile ulaşma-

1 Çalışmamız boyunca geçen tüm tarihler, Cicero İ. Ö. yaşayıp öldüğü için aksi belirtilmedikçe İ. Ö'dür.

2 *Att.* 7. 5; 13; 42.

3 Cicero bir yerde buranın dağlık olmasıyla ilgili olarak Homeros'un Ithaca tasvirini (*Odysseia* 9. 27) alıntılar (*Att.* 2. 11).

4 Plutarchus'un aktardığına göre, Cicero'yu doğurtan ebeye bir hayalet görünmüş ve bu bebeğin Romalıların koruyuculuğunu üstlenecek hayırlı bir evlat olacağını söylemiş (*Cicero* 2. 2). Doğduğu ayın dokuzuncu gününde, yani "arınma günü"nde (*lustricus dies*), tapınakta Hıristiyanlıkta-ki vaftiz törenini andıran bir törenle yıkanıp kutsandı (C. Middleton, *The History Of The Life Of Marcus Tullius Cicero*, W. Innys, 1750, s. 6).

mıştı. Annesi Roma'nın soylu ailelerinden birine mensup olan Helvia'ydı. Cicero annesinden hiç söz etmemişse de, kardeşi Quintus bir mektubunda onun ev işleriyle ilgili kısa bir bilgi sunmuştur.¹

Cicero ailesiyle birlikte uzun bir süre boyunca Arpinum çevresinde oturmuştu.² Buna mukabil Roma'da Tullius gens'inin (soyunun) kraliyet kökenli olduğuna dair söyleniler de çıkmıştı, hatta çok sonra Cicero biyografisi kaleme alan Plutarchus'un aktardığına göre,³ Roma'daki bazı kişiler bu gens'i, Romalılara savaş açan Volsc kavminin kralı Tullus Attius'la bile ilişkilendirmişti.⁴ Oysa Cicero, Napoléon gibi, insanın kendisini bir üst sınıfa dahil etmek için gösterdiği çabalara gülüyordu.⁵ Ömrünün son deminde kaleme aldığı kurgusal bir diyalogda şöyle diyordu: "Ne zaman birkaç günlüğüne Roma dışına çıksam, özellikle de yaz aylarında, bu sevimli ve sağlıklı yere gelirim... Burası benim ve kardeşimin doğduğu yer, zira biz eski ve yerel bir aileden geliyoruz. Burası kutsal âdetlerimizin kaynağı, buradan geldi akrabalarım, atalarımızın izlerini bulabileceğin yer burası."⁶

Cicero ailenin ilk çocuğu olarak doğduğu için, gelenekte olduğu üzere, babasının ve dedesinin adını aldı, yani adı Marcus oldu. Tullius adı, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bağlı bulunduğu soyun adıydı. Üçüncü ad ise genelde aile-

1 *Fam.* 16. 26.

2 Cicero ailesinin oturduğu yer Arpinum'dan üç mil kadar uzaktaydı, yerleşime uygun bir coğrafyaya ve iklime sahip olan bu yerde korular ve Fibrenus nehri bulunmaktadır. Cicero'nun arkadaşı Atticus, burayı görünce çok etkilenmiş ve Cicero'ya buradaki evini diğer evlerine tercih edip etmediğini bile sormuştur. Bkz. *Leg.* 2. 1; 2; 3.

3 Plutarchus, *Cicero* 1. 1.

4 Bkz. Silius Italicus 8. Hatta bazı düşmanları bu olası kraliyet kökenini hatırlatarak onu Roma'nın kraliyet geçmişine öfkeyle bakan kamuoyu önünde küçük düşürmek istiyordu (C. Middleton, *age*, s. 3).

5 W. Forsyth, *Life of Marcus Tullius Cicero*, Scribner, 1871, s. 12.

6 *Leg.* 2. 3.

nin ilk atasının ya da en önde gelen kişinin niteliği, onun başına gelen önemli bir olay ya da rastlantı üzerine verilirdi. Plutarchus'a göre Marcus Tullius'un üçüncü adı olan Cicero atalarından birisinin burnundaki nohuta (*cicer*) benzeyen yumrudan geliyordu.¹ Cicero'nun günlük ve siyasi hayatta alay konusu edilebilecek (belki de edilen) bu ismini değiştirme konusunda kendisine yapılan baskılara direndiği de söylenir.² Cicero isminin kökenine ilişkin başka bir iddia daha vardır: Plinius'un da aktardığı üzere, Roma'da bazı soy isimleri (*cognomen*) soyların ekip biçmekte hünerli oldukları tahılların isimlerinden (örneğin Fabius ismi "fasulye" anlamındaki *faba*'dan) gelmektedir.³ Dolayısıyla Cicero ismi de Tullius soyunun nohut (*cicer*) ekip biçmedeki hünerlerinden geliyor olabilir.⁴ Çiftçiliğin eski Roma'daki önemi düşünüldüğünde, bunun yabana atılır bir iddia olmadığı anlaşılır.

Filiz Öktem bu durumu iyi bir şekilde aktarır:

Soyluların büyük bir savurganlık ve umursamazlıkla saygınlıklarını yitirmeye başladıkları bir dönemde *equites* (atlı sınıfı), yakın zamanda Gracchus kardeşlerin de çabalarıyla zengin ve güçlü bir sınıf haline gelmişti. Gerek Marius, gerekse Cicero, zenginlik derecesi farklı da olsa, Romalı yurttaş haklarını elde etmiş ve itibar kazanmış bu tür atlı sınıfı ailelerinden geliyordu. Bu ailelerin gençleri bulundukları yerlerde, gerçek bir soylunun Roma'da gördüğüne oranla daha düzensiz bir eğitimden geçtikleri için, aralarından pek azı sınıfı içinde adı-

-
- 1 Plutarchus, *Cicero* 1. 4. C. Middleton haklı olarak, yüzyıllar sonra yapılmış olan bazı Cicero heykellerinde buruna nohuta benzeyen bir yumru yerleştirilmiş olmasını eleştirir, zira Plutarchus aktarımından da anlaşıldığı üzere, bu yumru Cicero'nun değil, bir atasının burnundaydı (*age*, s. 7).
 - 2 H. Swain-M. E. Davies, *Aspects of Roman History, 82 BC-AD 14: A Source-Based Approach*, Routledge, 2010, s. 40.
 - 3 Bkz. Plinius, *Nat.* 18. 3. 1.
 - 4 Bu görüş için bkz. C. Middleton, *age*, s. 7.

nı sanını duyurup ötekilerden farklı bir yere ulaşabiliyordu. Bu gençlerin, soylu yandaşları yanında kendilerine toplumsal katlarda bir yer edinebilmeleri sanıldığından da büyük ve zahmetli bir çabayı, özellikle de, yılmaz bir hırsı gerektiriyordu.¹

Bununla birlikte aile babasının da çocuklarının eğitimi-
ne önem vermesi gerekiyordu. Cicero da böyle bir babaya
sahipti; zira babası Cicero'nun ve kardeşinin, hem atalarının
yüksek devlet görevlerinde yer almama şeklindeki âdetini
bozmaları, hem de onların devlete yararlı birer vatandaş
olmaları için iyi eğitim görmesini istiyordu.² Dolayısıyla
Cicero gerek kendisinde mevcut bulunan öğrenme hırsıyla,
gerekse ailesinin desteğiyle küçük yaşta sıkı bir eğitim
görmeye başladı.³ İlk kuzenleriyle birlikte, Roma'da bela-
gat eğitimi konusunda öncü isimlerden olan Crassus başta
olmak üzere önemli uzmanların uygun gördüğü bir ders
programını takip etti.⁴ Daha sonra Roma'da bir Yunan öğ-

1 Filiz Öktem, "Cicero: Yaşadığı Devir Karşısındaki Tutumu (2)", *Littera. Edebiyat Yazıları*, cilt 9, (Haz. C. Ertem), s. 27.

2 C. Middleton, *age*, s. 9.

3 Cicero'nun babası tarafından Roma'ya getirilmeden önce, Arpinum'da nasıl bir eğitim aldığı tartışmalara konu olmuştur. Zira Cicero'nun eserlerinde eğitimiyle ilgili verdiği bilgiler Roma'ya getirilmesinden sonraki eğitimiyle ilgilidir (Örneğin *Brut.* 305-316; *Amic.* 1, vb.). Bir yazara göre, Cicero on yaşında Roma'ya getirilmeden önce, Arpinum'da yerel bir okula gitmiş görünmektedir (R. E. Smith, *Cicero. The Statesman*, Cambridge University Press, 1966, s. 14; 19). Başka bir yazara göreyse bu Roma gerçeklerine uygun değildir, zira Romalı bir erkek çocuğu bir gramercinin derslerini kaldırabilecek yaşa gelene dek eğitimini evde sürdürürdü, Cicero'nun yeğeni bir Yunan gramerciden on yaşında ders aldığına göre, (*Q. fr.* 2. 12. 2) Cicero'nun da üç aşağı beş yukarı aynı yaş civarına dek ev-dışında eğitim almadığı söylenebilir.

4 *De Orat.* 2. 1. C. Middleton'ın "tüm insanlık içinde çocukların eğitimine en fazla önem verip bunu en dikkatle uygulayanlar" dediği (*age*, s. 10) Romalıların bu dönemdeki, yaygın ilköğretim faaliyetini şöyle özetleyebiliriz: Eğitime verdikleri önem çocuğun doğmasıyla başlıyordu. Daha sonra çocuğu, ona ilk davranış ve konuşma alışkanlıklarını kazandır-

retmenin gözetimi altındaki bir okula yerleşen Cicero burada devlet adamlığı yolunda ilk eğitimine başladı. Plutarchus, Cicero'nun doğumuyla birlikte çevresindekilerin şahit olduğu, parlak geleceğine ilişkin kehanetlerin, bu okulda eğitim görürken gerçeğe dönüşmeye başladığını söyler.¹ Bu dönemde ünlü belagat öğretmeni Plotius, Roma'da ilk Latince retorik okulunu açmış, genç Cicero da dahil olmak üzere birçokları bu okulda eğitim görmek için başvurmuştu. Ancak bu ilk kapsamlı eğitiminde öğretmenleri tarafından belirlenen önceliği Yunancayı öğrenmesiydi.²

Cicero henüz tek haneli yaşlarındayken, Roma'da Lucullus'un ailesinin evinde kalıyordu, bu sırada Roma'ya gelen ünlü şair Archias'ın gözetiminde şiir eğitimi aldı.³

makla, zaman içinde gelişen arzularını gözetip onu doğru işlere yönlendirmekle, onun yeteneklerini denetleyip ölçüsüz ve ahlaksız davranışlar edinmemesini, kusurlu arzulardan ötürü doğasındaki masumiyeti yitirmemesini ve yaşamda övgüye değer hangi nitelik varsa edinmesini sağlamakla görevli olan, karakteri ve öğretmenlik yeteneği herkesçe bilinen uzmanlara teslim ediyorlardı. Bu konuyla ilgili olarak, örneğin bkz. Tacitus, *Dial.* 28.

1 Plutarchus, *Cicero* 2. 2.

2 Suetonius, Cicero'nun çok sonra Marcus Titinnius'a yazdığı ve günümüze ulaşmayan bir mektubunda şöyle dediğini aktarır: "Çok iyi hatırlıyorum, çocukken Plotius Latince eğitimi vermeye başlamıştı. Birçok kişi peşinden koşmuştu, nitekim çalışkan öğrencilerin tümü onun gözetiminde eğitim görüyordu, ben de bu ayrıcalığı edinemediğim için pişmanım. Ancak bu konuda fazlasıyla deneyimli olan ve zihnin Yunanca çalışmalarıyla daha iyi eğitileceğine inanan belli uzmanlar tarafından engellenmiştim," (*Rhet.* 2). Roma'nın önemli eğitim bilimcilerinden Quintilianus'un da onayladığı bu eğitim anlayışına göre, öğrencinin tüm Romalı eğitimin kaynağı olan Latince eğitiminden başlaması doğal görünmektedir, ancak Yunan kaynaklı retorik disiplini layıkıyla öğrenebilmesi için her şeyden önce Yunancayı bilmesi şarttır (Quintilianus, *Inst.* 50. 1. 1).

3 Bkz. *Arch.* 1. 3. Bu dönemde Romalılar Yunanistan'dan Roma'ya gelen büyük düşünürler ve filozofları evlerinde ağırlar ve okumaya hevesli çocuklarının bu önemli entelektüeller tarafından eğitilmesini sağlardı (C. Middleton, *age*, s. 11-12).

Böylece Cicero'nun ilk edebi uğraşı şiir alanında oldu ve Plutarchus'un zamanına dek ulaşmış olan *Glaucus Pontius* başlıklı bir şiir yazdığını biliyoruz.

Çocukluk dönemi sona erip de gençliğe adım atınca, tüm Romalı öğrenciler gibi, eski öğretmenlerinin gözetimi daha da azalmaya başladı. Bununla birlikte Forum'a daha fazla gidiyor, orada hem siyasi ya da adli toplanmaları hem de Aesopus ve Roscius gibi aktörleri izliyor,¹ Capitolum'daki dini ritüellere katılıyor, böylece Roma'nın ciddi sosyal gündemini yakından takip etmiş oluyordu. Ancak tümüyle kendi başına bırakılmış da değildi, artık yeni bir hocası vardı; Cicero *De Amicitia*'nın başında bu dönemi şöyle anlatır:

Erkeklik *togamı* giydikten sonra, babam elimden tutup beni (Quintus Mucius) Scaevola'ya götürmüştü; kendi kendime yetinceye ve Scaevola'dan icazet alıncaya kadar bu yaşlı adamın dizinin dibinden hiç ayrılmayacaktım. Üzerinde ustaca tartıştığı savları, özlü ve yerinde kullandığı birçok deyişi bellegime aktarıyor, onun bilgeligi sayesinde ben de bilgimi ve görgümü artırıyordum.²

Cicero aynı yerde kâhin (*augur*) Scaevola'nın ölümünden sonra aynı aileden başrahip (*pontifex*) Scaevola'nın gözetiminde derslere devam ettiğini söyler. Cicero bu iki Scaevola'dan Roma hukukunun temel unsurlarını öğrenmiştir, daha sonra da söylediği gibi, ona göre, öğrencilerin okulda şairler ve klasik yazarlar yanında öğrenmesi gereken temel unsurlardan biri de on iki levha yasalarıdır.³ Cicero adeta bir vatandaşlık görevi olarak gördüğü bu öğrenim sonunda yasaları öyle iyi öğrenmiştir ki, dönemin en önemli

1 W. Forsyth, *age*, s. 17.

2 Çeviri için bkz. Cicero, *De Amicitia. Dostluk Üzerine*, Çev. Ç. Dürüşken, Homer Kitabevi, 1. Baskı, 2005, s. 27.

3 *Leg. 2. 23.*

avukatlarından biriyle kora kor tartışabilmiştir.¹ Avukatlığına dair elimizde bulunan en eski metin olan, basit bir miras davasını konu edinen *Pro Quinctio*'da dönemin en önemli ve en deneyimli avukatlarından olan Hortensius'a karşı geliştirdiği ustaca söz oyunu mahkeme önünde olduğu kadar Roma entelektüel dünyasında da saygınlık kazanmasına neden olmuştur.²

Cicero'nun gençliği döneminde devlet adamlarının temel amacı halk nezdinde itibar kazanmaktı, bunun da kimileyin iç içe girebilen iki yolu vardı: Birincisi mahkemede davalıyı karşılıksız savunma görevi üstlenmek, diğeri ise yasalarla ilgili yardıma ihtiyacı olan vatandaşlara gönüllü destek olmaktı. Bu amaçla Romalı bir hukukçunun ve devlet adamının evi her daim yardım isteyen vatandaşlara ve –Cicero gibi– öğrencilere açıktı.³ *Senator*'lar sabah vakti Forum'da bir yukarı bir aşağı dolaşarak halkın içine karışıyor ve halkla yasal haklar meselesinde görüş alışverişinde bulunuyordu.⁴ Ancak Cicero'nun yasaları öğrenme nedeni salt halkın yasal haklarını korumak ve günlük meselelere çözümler aramak değildi. C. Middleton'ın da dikkat çektiği gibi,⁵ Cicero –yasaları bilip adli davalarda suçlama ya da savunma yapmayı öğrenmekle birlikte– olayları çok daha

1 *Fam.* 7. 22.

2 Cicero konuşmasında Hortensius'a olan saygısını fazlasıyla gösterip onun şanına (*honos*) övgüler düzerek aslında davada retorik üstünlüğü ele geçirmeye çalışmış, savunduğu Hortensius'u kendisi gibi yardıma muhtaç bir masum olarak göstermiştir, oysa gerçekte durum tam tersidir. Cicero'nun *potestas* yani güç/yetki olgusunu kullanarak müvekkilini haklı çıkarmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bkz. D. Stockton, *Cicero: A Political Biography*, Oxford University Press, 1971, s. 8 ve S. M. Cerutti, *Cicero's Accretive Style: Rhetorical Strategies in the Exordia of the Judicial Speeches*, University Press of America, 1996, s. 26 ve devamı.

3 W. Forsyth, *age*, s. 16.

4 Bkz. *De Orat.* 3. 33.

5 C. Middleton, *age*, s. 15-16.

geniş ölçekte değerlendirip daha evrensel bir hak ve özgürlük arayışına girmişti. Doğru, güzel ve zengin bir dille konuşmak, ona göre, özgür sanatlar çerçevesinde bir kazanım olmakla birlikte, evrende yüce ve övgüye değer ne varsa hepsinin bilgisi olmadan bir işe yaramazdı.¹ Başka deyişle Cicero olgunlaştıkça hatipliği (*oratio*) başlı başına bir amaç olmaktan çıkaracak ve hitabetin evrensel doğruları savunmayı hedefleyen içeriğini öne çıkaracaktı. Dolayısıyla olgun Cicero'nun ahlaki, siyasi ve sosyal yükümlülük (*officium*) duygusunun ve hassasiyetinin davranış ve konuşmalarının temel belirleyicisi olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yine Cicero'nun genç bir avukat olup Scaevola'ların yanında eğitim gördüğü döneme bakarsak, evde okuyup yazmadığı ve detaylı notlar tutmadığı bir günün bile olmadığını görürüz.² Cicero bu dönemle ilgili olarak bir eserinde *Noctes et dies in omnium doctrinarum meditatione versabar* der, yani “gecelerimi ve gündüzlerimi her tür fikri düşünmekle geçiriyordum.”³ W. Forsyth'in deyişiyle, “hitabet ve felsefe iki temel öğrenme alanıydı genç Cicero için, bilgiye açtı ve öğrenme arzusu sınırsızdı.”⁴ Şahit olduğu ya da öğrendiği davaları yorumluyor ve en ince detaylarına kadar analiz ediyordu. Okuduğu hukuk ve hitabet kitaplarındaki öğütleri kafasına kazıyor ancak onlarla da yetinmeyip, Yunanca yazılmış hitabet konulu bazı eserleri Latinceye çeviriyordu. Bu uğraşının ona Yunancasının gelişmesi, anadili olan Latincesini bu alanda uygun bir şekilde kullanmayı öğrenmesi şeklinde iki önemli katkı sağladığı düşünülebilir. Dahası bu sayede Latinceye de hizmet etmiş oluyordu, zira yeni terimler üretiyor, Yunancadan terim alıyor ya da hali-

1 Bkz. *De Orat.* 1. 5; 6; 13.

2 W. Forsyth, *age*, s. 17.

3 *Brut.* 90.

4 W. Forsyth, *age*, s. 17-18.

hazırda kullanılmakta olan kelimeleri yeni anlamlarda kullanıp terimleştiriyordu.¹ Beri yandan şiir çalışmayı da ihmal etmiyordu. Solili Aratus'un göksel olaylar konulu bir şiirini (*Aratea*) Latinceye çevirmişti.² Yine Cicero'nun, gözünde bir Roma kahramanı olan Marius'un anısına yayınladığı şiir yaşlı Scaevola'ya "<bu şiir> sayısız çağ boyunca yaşayacak" (*canescet saeculis innumerabilibus*) dedirtmişti.³ Donatus'un *Vita Terentii*'de dört dizesini aktardığı *Limon* başlıklı başka

1 Bkz. *De Orat.* 1. 34.

2 Bir görüşe göre, Cicero'nun bu metni Latinceye çevirip Romalı okurlarla buluşturmasının nedeni onları astronomi konusunda bilgilendirmekten ziyade Latin şiirinin kapsam alanını genişletmek olmalıdır. Bununla birlikte Eskiçağ'da astronomi konusunun tarım ve deniz yolculuğu yanında yaşayan mitoloji ve bugün meteoroloji olarak adlandırdığımız bilgi sahasıyla doğrudan alakalı olduğunu da unutmamak gerekir (J. G. F. Powell, "Translation and Culture in Ancient Rome: Cicero's Theory and Practice of Translation", *Übersetzung: Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, cilt 2, De Gruyter, 2007, s. 1132). Dolayısıyla Cicero için böyle bir şiiri Yunancadan Latinceye çevirmiş olmak, Yunancası için pratik yapmak yanında, çok yönlü ve keyifli bir uğraş olmalıdır. Nitekim Cicero bu şiiri ilk adli davasından (*Quinct.*) sekiz yıl kadar önce İ. Ö. 89 yılında, henüz toy bir delikanlıyken çevirmiş olmasına rağmen aklından hiç çıkarmamış, İ. Ö. 45 yılında kaleme aldığı *N. D.*'nin ikinci kitabında ondan alıntı yapmıştır. Aratus'un bu şiirinin Latinedeki serüveni, Cicero'nun bu şiirle birlikte astronomiye olan ilgisi, çevirisinin Lucretius'un doğabilimi üzerindeki etkisi ve sık okunup okunmadığı üzerine bkz. E. Gee, "Cicero's Astronomy", *The Classical Quarterly*, New Series, cilt 51, no: 2 (2001), s. 521-536; W. B. Sedgwick, "Lucretius and Cicero's Verse", *The Classical Review*, cilt 37, no: 5/6 (Ağustos-Eylül, 1923), s. 115-116.

3 *Leg.* 1. 1. Burada Cicero'nun bu şiiri gençlik döneminde kaleme aldığını düşünmüş olsak da, şiirin tam tarihi bilinmemektedir. Yorumcular şiir için İ. Ö. 86-52 yılları arasında değişen farklı tarihler verir. Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar ve yorumlar için bkz. G. B. Townend, "The Poems", *Cicero*, T. A. Dorey (Ed.), 1965, s. 121-123; H. W. Benario, "Caesar, Propaganda and the Poets", *Classical Weekly* 1, 1956, s. 22-24; R. J. Rowland, Jr., "A Survey of Selected Ciceronian Bibliography, 1953-1965, II" *Classical Weekly* 60, 1966, s. 111-112.

bir şiir daha yayınlamıştı Cicero bu dönemde, ancak yaşamı ve külliyatı bize gösteriyor ki, bu şiir sevdası üzerinde çok durmamış ve bu yeteneğini geliştirmek istememiş ya da kendisinde bunun için yeterli motivasyonu bulamamıştır.¹

Avukatlık mesleğini sürdüren Cicero 80 yılında, daha sonra acemice yerine getirdiğini söyleyeceği² Sextus Roscius'un savunmasını üstlenip davayı kazanınca, hem artık aranan bir avukat olmuş,³ hem de hayatını tehlikeye atmıştı, zira mahkemede suçladığı Chrysogonus isimindeki azatlı köle dönemin *dictator*'u olan Sulla'nın gözdesiydi.⁴ Kimilerine

1 Gerek Eskiçağ'da, gerekse modern dünyada Cicero'nun şiir yazma yeteneği üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. Plutarchus *Cicero* biyografisinde (2. 4-5) Cicero'nun olgunlaştıkça kendisindeki edebi yeteneğin daha fazla farkına vardığını, bununla birlikte Roma'da sadece en iyi hatip değil, aynı zamanda en iyi şair unvanını da kazandığını, ancak dil bakımından önemli yenilikler getirmişse de, ardından birçok yetenekli şair yetiştiği için, şiirin ilgi görmediğini söylemiştir. Conte'nin bu minvaldeki değerlendirmesinde de geçtiği gibi (G. B. Conte, *Latin Literature: A History*, Çev. J. Solodow, The Johns Hopkins University Press, 1999, s. 200), Cicero'nun çağdaşları onun şiirine az ilgi göstermiş, ardından gelenler ise Cicero'nun bu yeteneğini neredeyse hiç bilmemiştir, hatta epigram yazarı Martialis (2. 89 .3-4) ondan alaycı bir dille söz etmiştir: "(Gaurus) yazdığı şiirler övgüsünü hak etmiyor esin perilerinin, Apollon'un / bu sana Cicero'dan geçmiş bir kusur." Modern dünyada ise örneğin C. Middleton ondaki şiir yeteneğinin hiç de az olmadığını, eğer üzerine düşseydi, konuşmaları kadar etkileyici şiirler yazabileceğini düşünür. Ona göre "dünya her daim kıyas yaparak değerlendirme yapmış, Cicero, Vergilius ya da Horatius kadar büyük bir şair olmadığı için, tümüyle kötü bir şair olarak değerlendirilmiştir." Oysa W. Forsyth bu yorumu abartılı bir övgü olarak değerlendirir ve Cicero'nun, kendisi olmadan gerçek şiirin yazılamayacağı kutsal ilhamdan (*divinus afflatus*) yoksun olduğunu bildiğini hatırlatır. (Bu tartışma için bkz. W. Forsyth, *age*, s. 12-13)

2 D. Stockton, *age*, s. 8.

3 Bkz. *Orat.* 108 ve *Brut.* 312.

4 Bu konunun detaylarıyla ilgili olarak bkz. F. Santangelo, *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Brill, 2007, s. 90-93.

göre¹ Cicero askeri kimliğiyle *Senatus*'u ve halk iradesini bastırdıktan sonra tam bir baskı ve korku terörü yaşatan, kendi yandaşlarını ölçsüz bir şekilde ödüllendirip kendisine muhalif olanları acımasızca cezalandıran, adeta kral yetkilerine ve unvanlarına sahip² dengesiz Sulla'nın o zamana değin sarsılmaz zannedilen otoritesinin ilk defa sarsılmasını sağlamıştır. Neticede Sulla'nın olası hışmından kendini korumak için, (kimilerine göreyse sağlık nedenleriyle³) 79 yılında Atina'ya gitti. Aynı yılla ilgili olarak Larissalı Philo ile olan çalışma birlikteliğini sonlandıran ve Ptolemaeus'da ders veren⁴ Ascalonlu filozof Antiochus, Cicero'yu, kardeşi Quintus'u, kuzenleri Lucius'u, Atticus ve M. Pupius Piso'yu öğrencileri arasında sayar.⁵ Cicero aklını ve bilgisini övdüğü Antiochus'un kendisinden ve derslerinden çok etkilenmiş,⁶ hatta onunla yakın bir arkadaşlık kurmuştur.⁷ Cicero'nun yirmi iki sene sonra yazdığı *Academica*'daki Varro ile *De Finibus*'taki Piso karakterleri Antiochus'u temsil ederek onun fikirlerini savunur.⁸ Plutarchus'a göre Cicero hayatı boyunca andığı Antiochus'tan etik ilkeleri öğrenip onun belagatinden çok etkilenmiştir.⁹

-
- 1 J. Carcopino'yu örnek gösterebiliriz. Bkz. *Sylla ou la monarchie manquée*, L'Artisan du livre, 1950, s. 155 ve devamı; D. Stockton, *age*, s. 9-10.
 - 2 Forum'daki Rostra'nın (Kürsü) önüne, altında *Cornelius Sulla Imperator Felix* (Kutlu İmparator Cornelius Sulla) yazan, Sulla'ya adanmış bir heykel dikilmişti. Bkz. H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero. A History of Rome 133BC to AD68*, 5. baskı, 1996, s. 79; 413, no: 37.
 - 3 N. Wood, *age*, 1991, s. 47.
 - 4 *Brut.* 315; *Fin.* 5. 1.
 - 5 *Fin.* 5. 1. Ayrıca bkz. A. R. Dyck, *A Commentary on Cicero, De Legibus*, University of Michigan Press, 2007, s. 212; N. Wood, *age*, s. 47.
 - 6 *Luc.* 4; *Leg.* 1. 54.
 - 7 *Luc.* 113; *Ac.* 1. 13. 43.
 - 8 W. W. Fortenbaugh, *Theophrastus of Eresus Commentary*, cilt 6. 1: *Sources on Ethics*, Brill, 2011, s. 22.
 - 9 Plutarchus, *Cicero* 4. 1. Bkz. J. M. Dillon, *The Middle Platonists, 80 B.C. to A.D. 220*, Cornell University Press, 1996, s. 61.

Cicero altı ay sonra Atina'dan ayrılarak Smyrna'ya (İzmir) geçti ve orada Scaevola'ların bir arkadaşı, yani *De Re Publica*'nın da konuşmacılarından olan Stoacı Publius Rutilius Rufus'la buluştu.¹ Rufus da bir Stoacı olmasına rağmen asıl Stoa felsefesiyle buluşması, Smyrna'dan gittiği Rhodos'ta oldu. Cicero'nun 78-77 yıllarında, burada Stoa okulunun lideri Posidonius'un derslerine katıldığı bilinmektedir, *De Fato* 5-7'de o günlerini hatırlatan bir referans bulunur.² Antiochus gibi Posidonius da Cicero'ya yakını (*familiaris noster* = yakınımız) olarak görünmüştür.³ Ayrıca Cicero burada hitabet hocası Apollonius Molo'dan da ders almıştır.

Görüldüğü gibi, Atina'ya kaçıışı, Cicero için bir eğitim seyahati gibi olmuştur. 77 yılında Roma'ya geri döndü ve zengin bir *Patricii* ailesine mensup olan Terentia'yla evlendi. Aynı yıl içinde içeriğine dair kesin bilgi sahibi olmadığımız *Pro Roscio Comoedo* savunmasını yaptı. Bir yıl sonra kızı Tullia doğdu.⁴ Cicero'nun artık devlet görevinde olma zamanı gelmişti: 75 yılında batı Sicilia'nın *quaestor*'u seçildi, R. Williams burada yaşayan insanların Cicero'yu çok sevdiğini, onun adil yönetiminden memnun olduğunu yazar.⁵ Ayrıca yazar Cicero'nun burada kendisiyle ilgili bıraktığı güzel izlenimin Roma'da da yankı bulduğunu sandığını, ancak Neapolis körfezine geldiğinde Roma'dan gelmiş bir arkadaşının kendisine "Neredeydin Cicero?" diye sorduğunda, kazandığı başarının yankı bulmadığını anladığını

1 Karş. 1. 13.

2 I. G. Kidd, *Posidonius*, cilt 2, *The Commentary (i) Testimonia and Fragments 1-149*, Cambridge University Press, 1999, s. 24 (=T30). Karş. *Hort. fr.* 18; *Div.* 1. 57; 1. 130; *Tusc.* 2. 61.

3 I. G. Kidd, *age*, s. 25 (=T31) Bkz. *Fin.* 1. 6; *N. D.* 2. 88; 1. 123; *Tusc.* 2. 61.

4 Cicero *Q. fr.* 1. 3'te kızının kendisi gibi akıllı ve yetenekli olduğunu anlatır.

5 R. Williams, *Cicero the Patriot*, Bolchazy-Carducci, 2004, s. 11.

söyler.¹ Böylece Cicero Roma'ya daha yakın olması gerektiğini anlamış olur. Bununla birlikte Sicilialılar Cicero'dan *proconsul* Verres'e karşı haklarını savunmalarını istemiş, Cicero da bunu kabul etmiştir. 70 yılında Cicero dönemin en iyi avukatlarından olan Quintus Hortensius Hortalus'un savunduğu Verres'e karşı (*In Verrem*) konuşmalarıyla büyük bir başarı sağlayarak sadece davayı kazanmamış, aynı zamanda kariyerinde önemli bir atılım yapmıştır. Cicero batı Sicilia'daki adil yönetimiyle Roma'da edinemediği ünü konuşmalarıyla edinmiştir. Kuşkusuz bunda, hitabetin (*oratoria*) Roma'da çok değerli olmasının rolü büyüktür.

Siyasi kariyerinin ikinci aşaması olarak, 69 yılında *aedilis* olan Cicero görevi gereği sokakların, dükkanların ve pahalı oyunların nabzını tuttu ve toplumu yakından tanıdı. Aynı yıl içinde *Pro A. Caecina*, *Pro M. Fonteio* ve *Pro M. Tullio* savunmalarını yaptı. Üç yıl sonra, 66'da, *praetor* seçilerek siyasi kariyerindeki asıl atılımı yaptı. Böylece Forum'daki Roma Rostra'sında bir yasa lehine resmi bir konuşma yapma olanağına erişti. *Pro Lege Manilia* olarak bilinen bu yasa VI. Mithridates'e karşı yürütülecek savaşta Pompeius'un komutanlığını öngörüyordu. Roma *Senatus*'unun muhafazakar üyeleri bu yasaya karşıydı. Çünkü bu yetkiyi daha önce almış olan Pompeius tüm Akdeniz'i korsanlardan temizlediyse de, Pompeius'a aşırı yetki vermek *Senatus*'u korkutuyordu. Bu korku, Roma'nın Tarquinius hanedanını kovup krallığa son verdikleri ve cumhuriyeti kurdukları dönemden kalmıştı. Pompeius'a yine aşırı yetki verilmesinin cumhuriyetin esenliği için tehlike oluşturabileceğini düşünüyorlardı. Bu dönemde belki de Romalıların "kral" (*rex*) kadar tiksindikleri başka bir kelime yoktur.² Ancak kral Mithridates de dış düşman olarak Roma'yı tehdit ediyor, dolayısıyla bu tehlikenin de ortadan kaldırılması gere-

1 R. Williams, *age*.

2 Karş. 1. 50 ve 1. 62.

kiyordu, bunu yapabilecek tek kişi de askeri deneyimi her-kesten daha fazla olan Pompeius'tu. Cicero'nun etkili konuşması sayesinde *Senatus* dış tehlikenin bastırılması için iç tehlike korkusunu bastırmak zorunda kaldı, dahası Cicero Pompeius'un ve yandaşlarının da desteğini kazandı.¹

65 yılında oğlu Marcus dünyaya geldi ve Cicero gözünü *cursus honorum*'un (mevkiler yolu) zirvesi olan *consul*'luğa dikti. Dostu Atticus'a bu konuda kendisine yardımcı olup olamayacağını sordu. Cicero bir *novus homo* yani yeni soylulardandı, *consul* olması zordu, zira kendisinden önce ailesi bir ya da iki *consul* içermediği halde *consul* olabilmış çok az insan vardı.² *Consul* seçilebilmek için sağlam siyasi hamlelere ihtiyacı vardı, atalarının soylu olmaması şansını azalttıysa da, önde gelen Italia halklarının liderleriyle iyi ilişkiler kurup iyi bir propaganda yaptı, dahası halkı etkilemek için Pompeius'un yanında göründü ve aynı zamanda muhafazakarların desteğini kazandı. En büyük rakibi olan Catilina aristokratları sevmezdi, keza onlar da Catilina'yı. Bu da Cicero'nun *consul* seçilmesini sağlayan unsurlardan biri oldu, 63'te C. Antonius'la birlikte *consul* seçilen Cicero'yu rahat bir yönetim beklemiyordu. Önce Crassus ve Caesar oldukça popülist bir yaklaşımla Gracchus kardeşlerin devlete ait toprakların fakir halka dağıtılmasını öngören kanun teklifini canlandırdı.³ Cicero'nun halk desteği ile devlet toprağını koruma arzusu arasında kaldığını görüyoruz. Nitekim *Contra Rullum* konuşmalarıyla bu teklifi bastırdıysa da, karşılığında halk nezdindeki popülerliğini kaybetti.⁴

1 R. Williams, *age*, s. 18.

2 R. Williams, *age*.

3 *The Cambridge Ancient History, X, The Roman Republic, 133-44 B.C.*, Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, Cambridge University Press, 1977, s. 484-486.

4 C. G. Starr, *A History of the Ancient World*, Oxford University Press, 1991, s. 529.

Cicero bazı aristokratların *consul*'ları öldürüp Roma'yı ele geçirme planını önceden haber aldı. *In Catilinam* olarak bilinen etkili konuşmalarıyla, komplo başarıya ulaşmadan komplocuların açığa çıkmasını sağladı.

Siyaset sahnesinde yükselme umudu kalmamış olan soylu ama aşağılık karakterli Catilina¹ önce Roma'da ilişkisi kesilmiş bir gladyatörler çetesine el koyup Etruria'ya gitti ve orada Sulla'nın eski adamlarından L. Manlius'un ve baskı altındaki köylülerin desteğiyle bir isyan başlattı. 63 yılının 27 Ekim'inde geceleyin Roma'ya yürüyen Catilina'nın ordusunun temel hedefi Roma'da *consul*'ları ve kendisine direnecek olan *senator*'ları öldürüp kenti ele geçirmektir. Ancak Cicero bu girişimi dönemin ajan olarak nitelenebilir kişilerinden olan Fulvia ile adı saklı olan birinin *Senatus* üyelerine yazdığı uyarı niteliğindeki mektuplar yoluyla önceden haber aldı.² Cicero *Senatus*'u topladı, *senator*'lara katillerin yaklaşmakta olduğunu haber verdi. Meclisten *Senatus consultum ultimum* yani nihai karar çıktı ve Cicero Catilina saldırısına karşı güçlü bir destek aldı. Catilina'nın ordusundaki gladyatörleri Capua'ya sürdü. Küçük bir kuvvetle Roma yakınında kamp kurmuş olan Q. Murcius Rex'i kolaçan etmesi için Etruria'ya gönderdi. Roma'da bu komploya karışanların çoğu ele geçirildi, 62 yılında Catilina ve ordusu Pistoria yakınında yenilgiye uğratıldı, Catilina'nın kesik başı Roma'ya getirildi.³ Bu başarı kenti büyük bir tehlikeden kurtardığı için Cicero'yu, kimilerinin gözünde ikinci Romulus yaptı.⁴

Aynı yıl içinde Cicero'nun dört konuşmadan oluşan *In*

1 Bkz. *The Cambridge Ancient History*, s. 494 ve devamı; Eutropius 6. 15 (12).

2 *Age*, s. 495.

3 C. G. Starr, *age*.

4 R. Williams, *age*, s. 31.

Catilinam başlıklı eseri yanında *Pro Archia*, *Pro Murena*, *Pro C. Rabirio Perduellionis* ve *De Lege Agraria* konuşmaları da yayınlandı. Özellikle de Roma vatandaşı olmadığı yönünde suçlanan Yunan kökenli şair Aulus Licinius Archias'ı savunduğu ilk konuşma özgür eğitimin önemini vurgular.

62 yılının aralık ayında, Clodius isimli önde gelen bir soylunun *pontifex maximus* olan Iulius Caesar'ın eşi Pompeia'nın ev sahipliğindeki kadınlara dönük *Bona Dea* (İyi Tanrıça) törenine kadın kılığında katılarak yarattığı dini skandal Caesar'ın Clodius aleyhine tanıklık etmemesi üzerine siyasi bir skandala dönüştü. Bir önceki yılın *Bona Dea* töreninin ev sahibi olan, Cicero'nun eşi Terentia ise bu suça mahkemede tanıklık etti. Mahkemeye rüşvet veren Crassus'u ve dönemin diğer siyasi otoritelerini arkasına alan Clodius beraat ettiyse de,¹ Cicero'nun eleştirilerinden kurtulamadı.

61 yılında Cicero kendisini Epirus'ta bulunan dostu Atticus ile Anadolu'da bulunan kardeşi Quintus arasındaki kavganın tam ortasında buldu. Cicero için bu Catilina ve Clodius olaylarına nazaran küçük bir siyasi sorundu. 62-59 yılları arasında *Pro Flacco* savunmasını yapan Cicero'nun, yine bu dönemde önceki hizmetlerinden dolayı ama özellikle de Catilina girişimini engellediği için *Pater patriae* yani "Vatanın babası" unvanını kazandığını da hatırlatmak gerekir. Ancak bu unvan Cicero'nun Roma'da sürgün ve ölüm korkusunu hissetmesini engelleyemedi.

60 yılında siyasi çekişmeler içinde kendisine Iulius Caesar tarafından ilk *triumviri*'ye² katılması teklif edildiyse de, Cicero böyle bir iktidarın Roma'nın mevcut siyasi düzeni-

1 Daha fazla detay için bkz. *The Cambridge Ancient History*, ay, s. 508.

2 Bazı metinlerde *tresviri* ve *Illviri* olarak da geçen bu terim "üç" anlamındaki *tres* ile "adam" anlamındaki *vir*'in çoğulu olan *viri* kelimesinin birleşiminden oluşur.

ne zarar vereceğini öne sürerek teklifi kabul etmedi. Belki bu teklifi kabul etseydi, iki sene sonra başına gelecekleri önleyebilirdi, bunu bilemiyoruz. 58 yılında *plebs tribunus*'u olan, yukarıda bahsettiğimiz *Bona Dea* skandalının kahramanı Publius Clodius Pulcher eski Roma âdetlerine dayandırdığı *Leges Clodiae* (Clodius yasaları) çıkararak bir Roma vatandaşının yargılanmadan idam edilmesine neden olanların sürgün edilmesini istedi. Bu karar herkesten önce Cicero'yu ilgilendiriyordu, zira Cicero dört sene önce Catilina'nın girişimini engellerken yasal prosedürü uygulamadan bazı komplocuların idam edilmesini sağlamıştı. Cicero kendisini nihai karar anlamını taşıyan *Senatus consultum ultimum*'la savunduysa da, sürgün edilmekten kurtulamadı. *Senator*'lar, *consul*'lar ve dönemin önemli siyasi otoritelerinden olan Pompeius onu yalnız bırakmıştı. Cicero 23 Mayıs 58 yılında büyük bir üzüntü içinde Yunanistan'daki Thessalonica'ya (Selanik) geldi.

R. Williams, Cicero'nun bir siyasetçinin olmaması gerektiği ölçüde romantik olduğunu söyleyerek onun *Senatus*'a bakış açısını vurgular:¹ Cicero *Senatus*'a bakınca eskinin "krallarının meclisi"ni görüyor, orada Cato'ların ve Scipio'ların efsaneleşmiş devlet adamlığı ile Romalılığının nostaljisini yaşamak istiyordu. Oysa *Senatus* gibi Roma da Catilina, Lentulus, Verres ve Clodius gibi aşırılık ve aykırılık temsilcilerinin esiri olmuştu. Bu durumu biraz irdelemek *De Re Publica*'nın yazılış bağlamını ve nedenlerini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Halk mevcut siyasi rejimi ama özellikle de soyluların oluşturduğu *Senatus*'u siyasi ve askeri başarısızlıkların sorumlusu olarak görüyor, dolayısıyla mevcut rejime yani cumhuriyete taban tabana ters olan tek-adam rejimini yoksulluk başta olmak üzere her türlü sıkıntıdan kurtulmanın

1 R. Williams, *age*, s. 39.

yolu olarak değerlendiriyordu. Sürgüne gitmeden önce Cicero da bu durumu görmüştü, hatta *consul*’luğunun son günü bu konuda yaptığı konuşma halk tarafından engellenince kendisi ve mevcut devlet geleneği için acı gerçekle yzleşmişti. Dönemin ruhunu iyi hisseden kişilerden olan “Büyük” Pompeius çıktığı seferden zaferle dönünce, Romalıları ayağa kaldırırsa da, anayasaya bağlı kaldı ve bir hükümet darbesi gerçekleştirmede, sadece *Senatus*’un güçlü kişileri arasında yer almakla yetindi. Ancak devamında halk nezdindeki popülerliğinin aksine, *Senatus*’ta pasif kaldı, kazandığı zaferler sonrası askerlerine toprak dağıtacağı yönündeki sözünü bile, *Senatus* izin vermediği için, yerine getiremedi. Zamanın ruhu artık Roma’da halkın beğenisi ve beklentileri ile *Senatus*’un beğenisi ile beklentileri arasında bir çatışma doğurdu: Halkın manevi duygularını okşayan askeri zaferlerin büyüsüne, onların bir getirisi olan ganimet paylaşımına dayalı maddi kazanç beklentisi eklenince, halkın beğenisini kazanan  asker yani Pompeius, Crassus ve Iulius Caesar, 60 yılında Roma tarihinin birinci *triumvir*’ini kurdu. Halkın iradesini yerine getirme adı altında bir dizi uygulamaya girişen bu üçlü aslında cumhuriyetin aristokratik dinamiklerini baltaladıka monarşiye uygun bir ortam hazırlıyordu. Iulius Caesar tüm Gallia’yı Roma eyaleti yapınca, birden bu lnn, halk nezdindeki en popüler kişisi oldu, eski ihtirasları kabaran Pompeius ayak oyunlarıyla *Senatus*’u arkasına aldı ve nispeten silik bir karakter olan Crassus’un da kenara çekilmesiyle, bu üçlü yönetim birden birbiriyle çekişen iki başlı bir yapıya dnşti. Cumhuriyeti *Senatus*, Caesar’a oranla Pompeius’u kötünün iyi-si bir lider olarak görüyordu, dolayısıyla onu Cicero gibi cumhuriyetin yılmaz bekçilerinden olan Cato’nun da teklifiyle, tek *consul* seçti, buna yumuşatılmış bir *dictator*’luk denebilir. *Senatus*, Caesar’ın halk nezdinde yükselen itibarı-

na karşın, Pompeius'un arkasında durarak *triumviri*'den bir iç savaş çıkmasını destekledi. Caesar karşıtı olan *consul*'lar yurdu savunsun diye Pompeius'u Italia'daki tüm birliklerin başına atadı, Caesar da kendisine sığınmış olan halk tabakasını bahane ederek, halkın yüzyıllık haklarını savunmak için Pompeius'un üzerine yürüdü, asıl amacı ise Italia ve Roma'yı ele geçirerek, halkın beğenisini kazandığı ve beklediği tek adam yani kurtarıcı olmaktı.

Pompeius ve onu destekleyen *senator*'lar halk katında destek bulamayınca Roma'yı terk etti, Caesar halkın da desteğiyle savaşımadan Roma'ya girdi ve iki ay içinde tüm Italia'yı ele geçirdi. 49 yılında artık Roma'nın *dictator*'uydu. Caesar sırasıyla Sicilia, Sardinia ve Hispania'ya egemen oldu. Pompeius ise Yunanistan'da büyük bir ordu oluşturabildi. İki liderin komutasındaki ordular Thessalia'da bulunan Pharsalus kasabasında çarpıştı. Pompeius ağır bir yenilgi alarak kaçtı; bu, iç savaşın sonuçlandığı ve Caesar'ın kazandığı anlamına geliyordu. Ancak onun da egemenliği çok sürmedi, 44 yılının 15 Mart'ında, *Senatus*'ta, Caesar'ın tekadamlığına mani olmak isteyenlerin tertibiyle öldürüldü.

Tekrar Cicero'ya dönelim: Sürgün cezasına çarptırılarak devlet yönetiminden uzaklaştırılan Cicero 57 yılında *Senatus* kararıyla sürgünden geri çağrıldı, 57 yılının 5 Ağustos'unda Italia'ya döndü. Clodius Cicero'nun sürgün edilmesini sağladıktan sonra onun evini, topraklarını ve diğer malvarlıklarını iki yasaya dayanarak ele geçirmişti. Cicero bu malvarlıkları arasında olan Palatium tepesindeki evini geri alabilmek için sürgünden hemen sonra *De Domo Sua* başlıklı konuşmayı yaptı.¹ 57-56 yıllarında *Post Reditum ad*

1 Kapsamlı açıklamalar için bkz. W. Stroh, "De domo Sua: Legal Problem and Structure", *Cicero the Advocate*, Ed. J. Powell-J. Paterson, Oxford University Press, 2004, s. 313-370.

Quirites, Post Reditum ad Senatum, Pro Balbo, Pro Caelio, Pro Sestio, In Vatinius De Haruspicum Responsis ve *De Provinciis Consularibus* başlıklı konuşmalarıyla avukatlık mesleğini sürdüren Cicero yeniden siyasete atılmak istediye de, Caesar'a olan siyasi karşıtlığı onu devletin üst kademelerinden uzak tuttu.

Cicero gençken, 84 yılında, iki kitaptan oluşan ve o dönem herkesçe kabul edilen konuşma ilkelerini anlatan *De Inventione* başlıklı hitabet üzerine teorik bir metin kaleme almıştı. Ancak hitabet ve hatip üzerine düşüncelerini paylaştığı ilk esaslı teorik çalışmasını, yani *De Oratore*'yi siyasetten uzaklaştığı 50'li yılların tam ortasında 55 yılında yayınladı. Cicero genelde ilk felsefe eseri olarak da sayılan *De Oratore*'de ideal hatibin nasıl olması gerektiğini incelerken yasa, felsefe ve retorik arasındaki ilişkilere değinir, ideal hatibin muhakkak felsefeyi ve yasaları bilmesi gerektiğine vurgu yapar, hatta eski zamanlarda felsefe ve retorik birlikte öğretilirken, kendi zamanında bunların ayrı disiplinler olarak değerlendirilmesini yanlış bulur. Burada dikkat çeken asıl husus ise Cicero'nun retorik ile felsefeyi birleştirirken Cato'nun ideal Romalının kimliğini özetleyen ilkeleşmiş *vir bonus, dicendi peritus* (konuşma ustası olan iyi bir insan) sözünü teorik olarak destekleyip açmıyor olmasıdır. Cicero bu minvalde Platon'u *dicendi peritus* örneği olarak görür, zira Panaetius ve Posidonius gibi, onun da gözünde Platon *eloquentia'sı* (belagati) sayesinde okuyucuları ve dinleyicileri felsefe yapmaya çekmiş olan büyük bir filozoftur.¹

Cicero 55-54 yıllarında avukatlığı sürdürdü. *In Pisonem, Pro Plancio* ve *Pro C. Rabirio Postumo* konuşmaları bu iki yılın ürünüdür. 52 yılında Clodius'u öldüren Milo'yu savunmuş (*Pro Milone*) ve en iyi hatip türü üzerine bir eser yazmıştır (*De optimo genere oratorum*). 51 yılında siyasi

1 Bkz. *Orat.* 101.

sahne de yeniden aktif rol alıp Cilicia *proconsul*'u olmuş ve *De Legibus* ile *De Re Publica*'yı kaleme almıştır. Bu eserlerdeki siyaset teorisinin dönemin siyasi gelişmelerine bağlı olduğunu ve Cicero'nun, devlet anlayışındaki çürümeden rahatsız olduğu için ideal devlet ile ideal yasalar üzerine düşündüğünü varsayabiliriz. Nitekim bireyi devlete faydalı kılacak olan bilgilerin “bilgeliliğin en seçkin görevi”ni (*praeclarissimum sapientiae munus*) ve “erdem in en yüce örneği ile yükümlülüğü”nü (*maximumque virtutis vel documentum vel officium*)¹ gözler önüne serdiğini düşünen Cicero aşağıda detaylı bir şekilde göreceğimiz üzere *De Re Publica*'da bir otorite olarak görünür. Bu da, W. W. How'a göre, Cicero'yu Phalerumlu Demetrius dışında, ya sadece teorisyen ya da edebi ifade yeteneğinden yoksun olan öncüllerinden üstün kılar.² Bir sonraki bölümde bu eser üzerinde detaylıca duracağız.

Cicero 50 yılında Roma'ya geri döndüğünde kendisini iç savaşın ortasında buldu. Caesar ile Pompeius arasındaki bu savaşta Pompeius'un tarafında olup onunla birlikte Yunanistan'a kadar gitti. Caesar, Pompeius'u 49 yılında yenince, Cicero da 48 yılında Italia'ya geri döndü. Caesar'ın Roma'daki hâkimiyeti Cicero'nun aktif siyasi kariyerinin sonunu getirdi, buna karşın Caesar, Cicero'yu affetti. 47-46 yılları Cicero'nun gönül hayatında da hareketli geçti, önce Terentia'dan boşandı ve Publilia ile evlendi, sonra ondan da boşandı. 46 yılında avukatlığa devam eden Cicero *Pro Ligario* ve *Pro Marcello* konuşmalarını yaptı.

Cicero sonraki üç yılında (46-44 arası) kendisini felsefe adamıştır, bunda siyasetten uzak kalması yanında kızı Tullia'nın 45 yılında ölmesinden duyduğu üzüntünün de

1 1. 33.

2 W. W. How, “Cicero's Ideal in His *De Republica*”, *Journal of Roman Studies*, 20, 1930, s. 25.

rolü büyüktür, onu düşünmeden edemez, dahası onu düşünmemesi gerektiğini de düşünmez.¹ Nitekim Martha C. Nussbaum'a göre Roma ve kızı Tullia Cicero'nun zihninde her şeyi aşan iki sevgi kaynağıdır.² Aşağıda incelediğimiz Cicero'nun bu dönemde kaleme aldığı felsefe eserlerini bu iki sevgi kaynağını göz önünde tutarak okumak gerekir.

Cicero kızını kaybetmesinden bir yıl önce, 46 yılında kaleme aldığı *Brutus*'ta ideal hatibin felsefe, tarih ve yasaları bilmesi gerektiğine vurgu yapar, ona göre *De Re Publica*'daki ideal devletin lideri ve *De Legibus*'taki ideal yasaların uygulayıcısı olmak isteyen herkes bu araçlara (felsefe, tarih ve yasalar) ihtiyaç duyar. M. Morford, Caesar'ın egemenliğine denk gelen dönemde Cicero'nun siyasi aktivistliğine ara verip *De Re Publica*, *De Legibus* ve *Brutus* adlı eserlerini kaleme almış olmasını Stoacı bir tavır olarak değerlendirir:

Bu Stoacı bir ilkedir: Bilge elinden geldigince siyasetin içinde olacak. Ancak bir hastalık, engel ya da konuşma özgürlüğünün kısıtlanması gibi bir durum kendisine mani olursa, o vakit aktivistliğini inzivada (*otium*) sürdürecektir.³

Yaşam boyu arkadaşı olan Stoacı Diodotus'un üzerindeki etkisinin bir sonucu olabilir bu tavır. Diodotus, Cicero'nun kendisinden diyalektiği öğrendiği hocasıdır. Bununla birlikte *Brutus* 306'da Cicero'nun Academia kuşkuculuğunun savunucularından olan Philo'ya da derin bir hürmet beslediğini ve ondan çok şey öğrendiğini okuyoruz. Öyle ki bu kuşkuculuğun etkilerini daha sonra kaleme aldığı *De Natura Deorum*'da açıkça, *De Fato*'da ise örtülü olarak görüyo-

1 Bkz. Att. 12. 28. 2.

2 Martha C. Nussbaum, "Philosophical Norms and Political Attachments: Cicero and Seneca", *Body and Soul in Ancient Philosophy*, Ed. D. Frede-B. Reis, De Gruyter, 2009, s. 429. Bkz. Fam. 5. 16.

3 M. Morford, *The Roman Philosophers. From the Time of Cato the Censor to the Death of Marcus Aurelius*, Routledge, 2002, s. 36.

ruz. Ancak yine de M. Morford, Cicero'nun Academia kuşkuculuğuna olan eğilimine rağmen, Diodotus'un etkisiyle Stoacı ahlak anlayışını benimsediğini söyler.¹ Buna karşın Martha C. Nussbaum da Cicero'nun, aşağıda bahsedeceğimiz Academia kuşkuculuğunun Stoa etiğindeki "iyi" anlayışını reddetmesini sağladığını düşünür.² Cicero'nun Stoacı olup olmadığı ya da Stoacıysa, geleneksel Stoa düşüncesine ne ölçüde katıldığı yüzyıllardır tartışılan bir konudur, bu konuyla ilgili sayısız çalışma yayınlanmış ve Eskiçağ felsefesi konulu başka birçok çalışmada görüş bildirilmiştir. Bütün bu çalışmaları ve görüşleri derlemek imkânsızdır, ancak şu hususu dikkatle vurgulamak gerekir: Cicero, Stoa felsefesinin temel ilkelerini farklı eserlerinde farklı şekilde ele almıştır, kimileyin, *De Natura Deorum*'da olduğu gibi bir diyalogdaki konuşmacı aracılığıyla Stoa felsefesini savunmuş, kimileyin de başka bir konuşmacı aracılığıyla onu eleştirmiştir. Bununla birlikte kimileyin Stoa felsefesindeki bir unsuru (örneğin *De Divinatione*'de kehanet olgusunu) ortodoks Stoacılar gibi olmasa da benimser görünmüştür. *De Re Publica*, *De Legibus*, *Tusculanae Disputationes*, *De Officiis* gibi eserlerinde ise Stoa felsefesinin siyasi hükümlerini devlet odaklı geleneksel Roma anlayışı ile örtüştüğü ölçüde savunmuş ya da revize etmiştir. Dolayısıyla Cicero'yu belli bir felsefe ekolünü tümüyle benimsemiş bir filozof olarak görmektense, Roma'ya ve onun temsil ettiği değerlere olan bağlılığını ve kuşkucu bakış açısını göz önünde tutarak değerlendirmemiz gerekir.

Cicero tarihini kesin bir şekilde bilmesek de muhtemelen 46 yılında³ altı Stoa paradoksunu irdelediği *Paradoxa*

1 M. Morford, *age*.

2 Martha C. Nussbaum, *age*, s. 428.

3 Cicero, *On the Orator, Book 3, On Fate, Stoic Paradoxes, Divisions of Oratory*, Çev. H. Rackham, Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1942, s. 252-253 (*Paradoxa Stoicorum* çevirisinin önsözü).

Stoicorum'u yazdı. Roma'da satir ile felsefe arasındaki ilişkiyi inceleyen R. Mayer'in argümanlardan ziyade dinleyiciyi ikna etme çabasının öne çıktığı metinler arasında saydığı¹ bu eser diyalog tarzında değildir, salt Cicero'nun anlatıcılığında ilerleyen bir felsefe egzersizi mahiyetindedir ve Cicero, paradoksların içerdiği Stoacı erdemleri savunma ya da eleştirme amacıyla değildir, Cicero'nun ilgisini çeken (*Prooemium* 4) "paradoksların fazlasıyla, apaçık şekilde ve tam anlamıyla Socratesçi görünmesidir" (παράδοξα... *maxime videntur esse Socratica longeque verissima*). Şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Cicero Stoacı ilkeleri barındıran paradoksları Socratesçi diyalektiğe uygun örnekler olarak gördüğü için incelemektedir, bu da aynı diyalektik anlayışı başka bir Stoacıdan, yukarıda ismini andığımız Diodotus'tan öğrenmiş olmasıyla açıklanabilir.

Cicero'nun daha sonra *Tusculanae Disputationes*'te etraflıca ele aldığı eserde öne çıkan Stoacı çıkarımları şöyle sıralayabiliriz: Ahlaken iyi olmak tek iyidir, erdemli olmak mutlu olmaktır, kusurlar da birbirine eşittir, erdemler de, her budala aynı zamanda bir çılgındır, sadece bilge biri gerçekten zengindir.

Cicero'nun bir yıl sonra, 45'te kaleme aldığı *Academica* adlı eser farklı felsefe ekollerinin epistemoloji ve hakikatin öğrenilip öğrenilemeyeceğiyle ilgili çıkarımlarını içerir ve diyalog tarzındadır. Ayrıca Cicero Socrates'in ölümünden sonraki bu ekollerin gelişim tarihinden söz eder. Cicero'nun Academia kuşkuculuğunu yansıtan bu eserinde hangi ekolün daha ikna edici ya da haklı olduğunu seçmek okuyucuya bırakılmıştır. R. W. Sharples'in da bildirdiği gibi, Cicero'nun rakip görüşleri tarafsız bir şekilde dinleyen Academia kuş-

1 R. Mayer, "Sleeping with the Enemy: Satire and Philosophy", *The Cambridge Companion to Roman Satire*, Ed. K. Freudenburg, Cambridge University Press, 2005, s. 149.

kuculuğu ile avukat ve hatip kimliği arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu kabul edebiliriz.¹ Bu noktada Academia ekolünün Eski ve Yeni olmak üzere ikiye ayrıldığını, burada bahsettiğimiz kuşkuculuğun ise Eski Academia'da da bulunmakla birlikte, asıl Yeni Academia'nın belirleyici niteliğini oluşturduğunu söylemek gerekir. Aristoteles'in *Nicomachus'a Etik*'te bildirdiği gibi (1090a-1097a), Platon biçimler teorisiyle birlikte ideal biçimleri yaşanan dünyadan soyutlamış ve dolayısıyla (Eski) Academia'nın, yaşanan dünyaya ilişkin daha ikna edici çıkarımlarda bulunan diğer felsefe ekolleri karşısında etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur.² Academia'nın yeniden doğuşu (ve "Yeni" adını alışı) Arcesilaus'un 268-242'te bu okulun başına geçmesiyle gerçekleşmiştir. Kısaca söylemek gerekirse, Yeni Academia Platon'un biçimler kuramını değil, Socrates'in kuşkuculuğunu ilke edinmiştir. M. Morford'un da bildirdiği gibi,³ Arcesilaus (ve onun izinden giden Carneades) herhangi bir şey hakkında objektif bir kesinliğin olamayacağını ve bir filozofun gerçeği bulmak için onay tehirine⁴ başvurması gerektiğini savunmuştur. O halde, Cicero'nun daha sonra *De Natura Deorum* 1. 6'da Academia kuşkuculuğunu "ışık saçan ve adeta <dünyevi> unsurlar üzerindeki geceyi dağıtan" (*lucem eriperet et quasi noctem quandam rebus offunderet*) bir anlayış olarak gördüğünü de hatırlarsak, *Academica* ile başlayan ya da su yüzüne çıkan kuşkucu kimliğinin zaman içinde ağırlık kazandığını söyleyebiliriz. Nitekim aynı yıl

1 "22 The Problem of Sources", *A Companion to Ancient Philosophy*, Ed. M. L. Gill-P. Pellegrin, (Blackwell Companions to Philosophy), Blackwell, 2006, s. 433-434.

2 Bu hatırlatmayla ilgili olarak bkz. M. Morford, *age*, s. 40.

3 M. Morford, *age*, s. 38-39.

4 Kuşkucu felsefenin önemli terimlerinden olan *ἐποχή*'yi ilkin "Sextus Empiricus, *Kuşkunun Felsefesi*, Kırk Gece Yayınları, 1. Baskı, 2010" künyeli çevirimde "onay tehiri" olarak Türkçeleştirmiştım.

içinde, yine diyalog tarzında kaleme aldığı *De Finibus Bonorum et Malorum*'da da (kısaca *De Finibus*) *Academica*'daki tavrını koruyan Cicero farklı felsefe ekollerinin yaşamın amacı ve en yüce iyi üzerine aşağıda detaylandıracağımız görüşlerini sıralar. Yine hangi görüşün daha akla yatkın olduğunu belirlemeyi okuyucuya bırakır.¹

De Finibus beş kitaba yayılan üç diyalogdan oluşur, ikinci kitap Cicero'nun birinci kitaptaki, dördüncü kitap ise üçüncü kitaptaki tezlere cevabıdır. Beşinci kitapta ise hem yeni bir tez, hem de Cicero'nun ona cevabı bulunur. İlk diyalog Epicurusçu ahlak anlayışı üzerinedir. Cicero'nun arkadaşı olan L. Manlius Torquatus, Epicurusçu olarak karşımıza çıkar burada, ona ve diğer Epicurusçulara göre, haz en yüce iyi iken, acı en büyük kötüdür. Daha çok Phaedrus, Zenon, Siro ve Philodemus gibi Epicurusçulardan etkilenmiş olan Torquatus'a yanıt yukarıda da söylediğimiz gibi ikinci kitapta, Antiochus'tan etkilendiği görülen Cicero'dan

-
- 1 Stephen Greenblatt, Lucretius'un *De Rerum Natura*'sına ait elyazmaların bulunuş öyküsünü anlattığı bol ödüllü eserinde Cicero'nun burada bahsettiğimiz, tarafları adil bir şekilde dinleyip kesin bir sonuca varmama şeklindeki Yeni Academia'ya özgü tavrını Yunan ve Roma dünyasındaki tartışma kültürünün bir gereği olarak yorumlar. Buna göre felsefi meseleleri görüşmek için "günlük yaşamın hayhuyundan çekilmek demek, bir inziva hücreğine kapanmak değil, ahbablarla bahçede sakince birkaç kelam etmek demektir... Cicero düşüncelerini okuyucuya sunarken onları bir başına tefekküre daldığında kaleme alınmış bir risale olarak değil, sosyal ve entelektüel eşitler arasında bir fikir alışverişi olarak, kendisinin ancak küçük bir rol oynadığı ve belli bir kazananın olmadığı bir söyleşi olarak göstermek ister." Yazara göre felsefe tartışmasında sonucun kesin olmaması entelektüel tevazudan kaynaklanmaz –Cicero mütevazı bir insan da değildir–, dostlar arasında uygarca açık fikirli olmanın bir stratejisiydi. Asıl önemli olan nihai sonuç değil, fikir alışverişinin kendisiydi; zekâ ve ciddiyetin harmanlandığı, sorunsuzca akıl yürütülebildiği, bu yapılırken de dedikodu ve iftiraya başvurulmadığı bir ortam yaratabilmektir. S. Greenblatt, *Sapma. Medeniyetin Seyrini Değiştiren Keşfin Öyküsü*, Çev. Suat Ertüzün, Can Yayınları, 2013, s. 67-68.

gelir. Cicero hazzın en yüce iyi olamayacağını düşünür, ona göre en yüce iyi hazla açıklanamayacak olan adalet, cesaret gibi unsurları kapsayan erdemdir. Açık ki, Cicero bu yaklaşımıyla yukarıda bahsettiğimiz Yeni Academia'nın kuşkululuğunu bir kenara koyup Stoacı bir kimliğe bürünür.

De Finibus'un üçüncü ve dördüncü kitaplarındaki ikinci diyalog ise temelde Cato'nun Stoacı görüşlerinin tartışılmasını içerir. Dördüncü kitapta Cato'ya cevap veren Cicero büyük ölçüde yine Antiochus'tan faydalanır. M. Morford'un da söylediği gibi, bu kısım Stoacı ahlak anlayışına ilişkin elimizdeki en eski kayıtlardan birini oluşturur.¹ Örneğin Cato'ya göre insanın kendisini koruma arzusu temel içgüdüdür, buradan çıkan ise tek iyi olarak değerlendirilebilecek olan *honestum* yani ahlaki doğruluktur. Diğer unsurlar ise Stoacı tabirle *indifferentia* yani tarafsız/yansızdır. Ancak bunlardan bazıları, aşağıda nasıl Latince felsefe terimi haline geldiklerini göreceğimiz *prepositum*, bazıları ise *reiectionum*'dur. Cato'nun *summum bonum* yani "en yüce iyi" dediği ise, yukarıda da söylediğimiz gibi, erdemin yani ahlaki doğruluğun kendisidir. Doğruluğun yüceltilmesi, haliyle bu doğruluğu sergileyen bilgenin de yüceltilmesi anlamına gelir; Cato Stoacı duyusuyla bilgenin ve felsefesinin kutsal olduğunu dile getirir. Bunun üzerine Cicero Cato'ya karşı çıkar, ona göre Cato'nun her argümanı aslında Peripatetiklerinkiyle aynı minvaldedir ancak zayıf bir temellendirmeye sunulmuştur, dahası etik idealleri de uygulanamaz durumdadır. M. Morford'un da bildirdiği gibi, Cicero'ya *De Finibus* 3. 31'de anlattığı Stoacı *finis* (hedef ya da sınır) doğru görünür ancak Cicero Cato'nun savunma tarzını eleştirir. Bu eleştiriden anladığımız, Cicero'nun yukarıda bahsettiğimiz Yeni Academia'ya özgü "en ikna edici açıklamayı arama" anlayışını sürdürdüğüdür. Ziyadesiyle Piso'nun

1 M. Morford, *age*, s. 52.

konuşmasından oluşan beşinci kitabı da aynı çıkarımımız çerçevesinde düşünebiliriz, Cicero burada da en ikna edici açıklamayı ararken Piso'nun hayattaki en yüce iyyinin erdem olduğu ancak erdemi meydana getiren doğruluk örneklerinin niteliksel özelliklerinin de önemli olduğu yönündeki görüşünü eleştirir.

Cicero'nun Latince felsefe terminolojisi oluşturma gayreti özellikle de bu eserinde öne çıkar.¹ Cicero eserin başında Brutus'a ithafen, Yunan felsefesini Latince yazıyor olmasının kimi Romalılarca eleştirildiğini söyler. Ancak avamın düşüncesinin aksine Latincenin Yunancadan geri olmadığını, hatta kimi noktalarda ondan daha üstün olduğunu düşünen Cicero² vatandaşlarını bilgilendirmeyi vatani için öncelikli bir görev sayıyor görünür, dolayısıyla kendi dönemine değin eksik bırakıldığını gördüğü Latince felsefe terminolojisi oluşturma konusuna ciddiyetle eğilir.

M. Morford'un da bildirdiği gibi,³ Cicero'nun *De Finibus*'taki Latince felsefe terminolojisi oluşturma gayreti özellikle de üçüncü kitaptaki Stoa düşüncesinin açıklanması bakımından önem taşır, zira Cicero Stoacıların felsefedeki en büyük yenilikçiler olduğunu ve bu ekolün kurucusu olan Zenon'un da sadece yeni felsefi unsurların değil, aynı zamanda yeni terimlerin de bulucusu olduğunu söyler.⁴ En nihayetinde Cicero Stoa felsefesinin temel kavramlarını Latinceleştirmeye başlar, örneğin προηγμένον "tercih edilen" için *praepositum*'u, tersi αποπροηγμένον içinse *reiectionum*'u kullanır. Yine Yunancadaki ήδονή'yi beden ve zihin hazzı

1 Bu konuda yapmış olduğum detaylı bir inceleme için bkz. C. Cengiz Çevik, "Cicero, *De Finibus* III'te 'Latince Felsefi Terminoloji' Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe Arkivi* 33 (İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü), 2008, s. 43-86.

2 *Fin.* 1. 10.

3 M. Morford, *age*, s. 51.

4 *Fin.* 3. 5.

anlamında *laetitia*, duygusal anlamda *voluptas* ile karşılarken, tutku düzeyindeki aşırı duygulanımı ifade eden *πάθος*'u zihin rahatsızlığı anlamında *perturbatio (animi)* olarak çevirir.

Cicero 45 yılında *Tusculum Tartışmaları*'nı (*Tusculanae Disputationes*) yayınladı. Eser önceki eserlerinin diyalog tarzından farklıdır: Bir konuşmacı bir tezi savunur, ardından başka bir konuşmacı onu çürütür. Anlatım tekniği farklı olmasına rağmen *De Finibus*'la aynı kitap sayısına sahiptir. Cicero hangi kitapta hangi konuyu incelediğini başka bir eserinde, *De Divinatione* 2. 2'de anlatır. Gerek bu anlatımdan gerekse eserin kendisinden anlaşılanlara göre bu kitapların hepsi mutlu bir şekilde yaşamak için büyük ölçüde gerekli olan unsurları (*res ad beate vivendum maxime necessarias*) içerir. Birinci kitap “ölümün küçümsenmesi” (*de contemnenda morte*), ikinci kitap “acının azaltılması” (*de tolerando dolore*), üçüncü kitap “zihni huzursuzluğun hafifletilmesi” (*de aegritudine lenienda*), dördüncü kitap “diğer zihni bozukluklar” (*de reliquis animi perturbationibus*) üzerinedir ve beşinci kitap “tüm felsefeyi büyük ölçüde aydınlatan bir bölümü kapsar, bu bölüm ki, mutlu bir şekilde yaşayabilmek için bizzat kendisinde barındırdığı erdemi öğretir.” (*Quintus eum locum complexus est, qui totum philosophiam maxime inlustrat, docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam.*)

Birinci kitapta Cicero konuşmacının “ölüm kötüdür” tezini çürütmeye çalışır. Temel düşüncesi ise ruhun ölümsüz olduğudur. Cicero'nun bu düşüncesi Platon'un *Timaeus*, *Phaedrus* ve *Phaedo* diyaloglarından ya da ruhun ölümsüz olduğunu kabul eden genel Stoa düşüncesinden yararlanarak savunduğunu söyleyebiliriz, dolayısıyla birinci kitap ziyadesiyle Platoncu ve Stoacı unsurlar barındıran eklektik bir yapıdadır. İkinci ile beşinci kitaplar arasında da yine Epicurusçu olarak niteleyebileceğimiz çıkarımlar eleştirilir-

ken, ziyadesiyle Stoacı unsurların öne çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin 2. 14'te konuşmacının Epicurusçu "acı en büyük kötülüktür" çıkarımı felsefi muhakemenin acının tesellisi olduğuna yapılan vurguyla çürütülür.¹ Genel olarak düşünüldüğünde üçüncü kitapta da, daha çok Stoacı kimlikteki bilgenin akıl tarafından yönetildiği için acı çekmeyeceğine vurgu vardır. Dördüncü kitapta da aynı bilgenin acıyı bilgi donanımıyla aşmasında olduğu gibi, zihni esir eden tutkular karşısında da dermansız düşmeyeceğine vurgu vardır. Beşinci kitapta ise konuşmacı Stoacıların temel düsturu olan erdemin mutlu yaşam için yeterli olduğu düşüncesini yanlış bulduğunu söyleyince,² Cicero erdemin yaşamdaki tüm kötülükleri aşan niteliğinden söz edip yine felsefenin kendisini yaşamın bir rehberi olarak sunar ve Stoacı ilkelere uygun bir şekilde yaşanmış tek bir günün, sürekli hata işlenerek sürdürülen sonsuz bir zaman diliminden daha iyi olduğu sonucuna varır.

Cicero'nun felsefe külliyatının bir sonraki aşamasında (yine 45-44 yıllarında) üç teolojik eser bulunur: *De Natura Deorum*, *De Divinatione* ve *De Fato*. Morford, Cicero'nun 53'ten itibaren Roma devletinin resmi din teşkilatı olan *augur*'luğun bir üyesi olduğunu hatırlatarak din ve kehanet konusuna ilgi duyduğuna dikkat çeker, keza yazarın da bildirdiği gibi, Cicero bu üç eserden önce de *De Re Publica*'nın altıncı kitabındaki "Scipio'nun Düşü" bölümünde ruhun bedeninin ölümünden sonraki yükselişini din ve kehanet bağlamında incelemişti.³ Cicero'nun geleneğin dini kabullerine kuşkuyla yaklaştığını gösteren bu eserlerden ilki, yani *De Natura Deorum* W. Suss'a göre, onun tüm felsefe

1 *Tusc.* 2. 42-67.

2 *Tusc.* 5. 12.

3 M. Morford, *age*, s. 58.

külliyatının tacıdır.¹ Senator C. Aurelius Cotta'nın evinde geçen ve bir diyalog şeklinde kurgulanmış olan eser üç kitaptan oluşur. Cicero diyalogda bir taraf değil, bir dinleyici konumundadır, ana konuşmacılar ise Academiacı Cotta, Epicurusçu senator C. Velleius ve Yunan Stoacılarıyla yarışabilecek düzeyde ekolün öğretilerine hâkim olan Stoacı Q. Lucilius Balbus'tur. Eserdeki her kitap üç farklı ekolün görüşlerine ayrılmıştır.

De Natura Deorum'un birinci kitabı, Y. Baraz'ın tespitiyle, Cicero'nun felsefeyi *otium* alanından, *negotium* alanına çekme çabasını gösterir, diğer bir deyişle felsefeyi siyasi ve hukuki bir eylemle eşit, ciddi bir iş olarak değerlendirir.² Bunun için Cicero felsefe eyleminin kendinde *negotium* karakterine sahip olduğunu göstermeye çalışır, zira felsefe, ona göre, her daim bir *opus* ve *cura* gerektirir yani "çaba ve dikkat" —tıpkı *negotium*'da olması gerektiği gibi.³ Bu yaklaşım aynı zamanda Cicero'ya birinci kitapta niçin felsefe üzerine düşünüp bu eserleri kaleme aldığını açıklama fırsatını verir. Felsefe ciddi bir iştir, çünkü devlete hizmet anlamına gelir. Ona göre kendisini devletin esenliğine adanmış bir görev adamı olduğu halde devlet yönetiminden siyasi gerekçelerle uzaklaştırılmıştır, o edilgen kalmayı kabul etmeyip, felsefedeki "önemli ve seçkin" (*gravis tamque praeclara*) konuları Latin edebiyatına kazandırarak devletine ve ülkesine hizmetini sürdürmüş olur. Romalıların Latin dilinde de felsefe konularını öğrenip tartışabileceğini göstermek ister, zira ona göre bu konuda Latince Yunancadan daha aşağı bir durumda değildir.

De Natura Deorum'un birinci kitabı Epicurusçu, ikinci

1 W. Suss, *Cicero: Eine Einführung in seine Philosophische Schriften*, Wiesbaden: Verlag der Acad. Der Wiss. Und Lit. in Mainz, 1966, s. 93.

2 Y. Baraz, *A Written Republic. Cicero's Philosophical Politics*, Princeton University Press, 2012, s. 138.

3 Y. Baraz, *age*.

kitabı Stoacı ve üçüncü kitabı Academiacı görüşleri yansıtır. Buna göre ilkin tanrıların varlığı kabul edilmekle birlikte insan yaşamına karışmadığı savunulur, sonra bu fikir Stoa felsefesi nezdinde çürütülür ve evren gibi tek tek insanların da tanrısal öngörüyle yönetildiği fikri savunulur. En sonunda ise Academia'nın bakış açısıyla tanrısal öngörü fikri, Stoacı kanıtların yetersizliği öne sürülerek çürütülür. Cicero farklı görüşleri paylaştıktan sonra kendisini diğerlerinden ziyade Stoacıların yanında konumlandırır.¹

44 yılında kaleme aldığı *De Divinatione* Cicero'nun teolojik eserlerinin ikincisidir. İki kitaptan oluşan bu eser Cicero ile kardeşi Quintus arasında geçen bir diyalog şeklindedir. *De Natura Deorum*'da olduğu gibi burada da farklı görüşler birbiriyle çarpışır, önce ilk kitapta Stoacı kehanet anlayışı savunulur ve sonra ikinci kitapta Academiacı kuşkuculuk çerçevesinde bu anlayış eleştirilir.

Cicero'nun üçüncü teolojik eseri, 44 yılında yazdığı, günümüze büyük bir kısmı eksik olarak ulaşmış olan *De Fato*'dur.² Adından da anlaşılacağı üzere kader konusunun irdelendiği bu eserde tek konuşmacı Cicero'dur. Cicero Epicurusçu, Stoacı ve Academiacı felsefe ekollerinin kaderle ilgili görüşlerini paylaşır, ancak bunu yaparken daha önceki eserlerinden farklı olarak hangi konuda hangi görüşün doğru olduğunu belirlemeyi okuyucuya bırakmaz, kendi kararını da açıklar, örneğin Epicurus'un atom ve sapma teorisini, filozofun kader ve zorunluluğu ortadan kaldırmak isterken saplandığı içi boş bir düşünce olarak görür. Bununla birlikte, evvelce bahsettiğimiz bazı Yunanca felsefe terimlerini Latinceleştirmeyi sürdürür.

1 Cicero, *Tanrıların Doğası*, Çev. F. Gül Özaktürk, F. Telatar, Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 20.

2 Bkz. C. Cengiz Çevik, "Cicero'nun De Fato Adlı Eserinin Teşrihi", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 23 (Mart 2013), s. 157-171.

Cicero 44 yılı içinde yaşlılık (*De Senectute*) ve dostluk (*De Amicitia*) üzerine iki kitap kaleme aldı. İlk eser Cicero için örnek bir şahsiyet olan Cato'nun Scipio ile Laelius'a yaşlanma ve ölümle ilgili sunduğu fikirleri içerir. İkinci eser ise Scipio ile Laelius arasındaki dostluğu temel almakla birlikte Cicero'nun dostlukla ilgili deneyimlerini yansıtır. Eserde asıl vurgulanan husus erdemin önemi ve onsuz hiçbir dostluğun kurulamayacağıdır. Her iki eser de *De Re Publica*'da örnek şahsiyetler olarak karşımıza çıkan Romalıların yaşam ve ölümle ilgili temel görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Cicero'nun aynı yıl içinde yazdığı *Topica* başlıklı eser bir felsefe metninden çok belagat teorisi üzerinedir. Cicero Aristotelesçi argüman üretme teorisini Roma hukukunda uzman olanlara önerir. Eserle ilgili önemli detaylardan biri Cicero'nun metni Yunanistan'a giderken kaleme almasıdır, bu kitaplarına bakmadan hafızasından yazdığını gösterir. Tarzı ve konusu bakımından *De Inventione*'yi çağrıştıran bu eserden sonra, belki de Cicero külliyyatının en önemli eserlerinden biri gelir. Bu Cicero'nun, aynı yıl içinde gerçekleşen ölümünden önce yazdığı son felsefe eseri olan *De Officiis*'tir. Eser Cicero'nun kendi yaşam deneyiminden süzdüğü bireysel, kitlesel ve devlete ait yükümlülükleri anlatır ve sadece günün Romalıları değil, aynı zamanda her çağdan okuyucu için bir rehber niteliği taşır. Bu eser üzerinde duralım.

Mme de Staël'in değerlendirmesi dikkat çekicidir:

Cicero ödevlere ait hükümleri, kendisinden önce hiçbir eserde rastlanmadık bir bütünlük, açıklık ve kuvvetle göstermiştir. Hayırlı bir dinin kuruluşundan, siyasi ve medeni köleliğin kaldırılmasından önce, daha ileriye gitmek imkânsızdı. Romalıların felsefe düşüncelerindeki başlıca esaslar Yunanlılardan alınmıştır; fakat Romalılar yaşayış tarzlarında, Yunanlıların kitaplarında geliştirdikleri prensipleri aldıkları için,

faziletin başta gelişi onları ahlakla ilgili her şeyin tahlilinde Yunanlılardan çok üstün kılmıştır.¹

Bu değerlendirmede anlatılan durumun en açık örneği günün siyasi çalkantılarında, eserlerinde kaleme aldığı bütün ilkeleri hayata geçirmeye çalışmış olan Cicero'dur, bu yüzden Mme de Staël'in "şahsiyeti yazılarında beliren biricik yazar Cicero'dur"² tespiti bizim için şaşırtıcı olmamalıdır.

Yaşamını adeta Roma devletinin ve gelenegin sürekliliğine adanmış olan Cicero, Atina'da eğitim gören oğlu Marcus Cicero'ya mektup şeklinde kaleme aldığı *De Officiis*'te ona nasihatte bulunurken, yaşadığı dönemin Romalılarına ve onların torunlarına da *officium* yani yükümlülük ile ilgili görüşlerini tüm samimiyetiyle aktarır.

Cicero üç kitaptan oluşan *De Officiis*'i yazana değin ve hatta yazdığı sırada yükümlülüklerin, şahsi çıkarlar uğruna fütursuzca, bile isteye askıya alındığına defalarca şahit olmuştu. Özellikle de halkın beğenisini kazanmış olan yöneticilerin şahsi çıkarlarını öne alıp devlet, toplum ve yasa önündeki yükümlülüklerini yerine getirmemesi Cicero için üzerinde durulması gereken bir problemdi. Zira bütün kötülükler, ona göre, yükümlülüğün ya da görevin yerine getirilmemesinden doğuyordu. Dolayısıyla dönemin entelektüellerine yükümlülüğün ne olduğu ve niçin önem arz ettiği anlatılmalıydı.

Cicero temel bir felsefi problemi tartışmaya açar: Yararlı olan ile ahlaken doğru olan çatışırsa ne olur? Stoacı filozof Panaetius'un yine *Yükümlülükler Üzerine* adlı eserinde ele aldığı bu problemi, ondan farklı olarak biraz daha genişletir: Yararlı olan bir şey ile yararlı olan başka bir şey ya da ahlaken doğru olan bir şey ile ahlaken doğru olan başka bir şey çatışırsa ne olur? *De Officiis*'teki bütün felsefi ve ahlaki

1 Mme de Stael, *age*, s. 93.

2 Mme de Stael, *age*, s. 94.

problemler bu temel problem etrafında kümelenir. Farklı Yunan felsefe okullarının görüşlerini paylaşan Cicero, Catilina tertibini bastırmak maksadıyla tertipçileri yasal haklarından mahrum edişini ya da Iulius Caesar'ın katillerine sempatiyle bakışını bu eserinde felsefe üzerinden savunuyor gibi bir tavır takınır. Zira Cicero'ya göre herhangi bir Roma vatandaşının yasal hakkını elinden almak ya da bir yöneticinin öldürülmesini hoş karşılamak bir açıdan yanlışsa da, başka bir açıdan doğrudur. O, elbette ki, devletin iyiliğini isteyen bakış açısidir. Cicero'ya, ahlaken doğru olan, devletin yararına görünür, dolayısıyla devlet savaş meydana da bile ahlaklı olmalı, savaş kurallarını bozmamalıdır. Cicero birey gibi devletin de, içte ve dışta, her daim adaleti gözetmesini ister. Nitekim Romalıların ataları adaletten hiç şaşmamıştır: "Adalet atalarımız arasında öyle saygıyla uygulanmıştır ki, savaşla ele geçirdikleri devletleri ve milletleri hoşgörüyle kucaklamış ve bir ata geleneği olarak onların koruyucuları olmuşlar."¹

En nihayetinde denilebilir ki, Cicero felsefe külliyyatının son eseri olan *De Officiis*'te oğluna geçmişten alıp deneyimlediği bir yaşam felsefesinin temel ilkelerini öğretirken, felsefeye konu olan evrensel meseleleri, yerel meselelerle harmanlayıp örnekler sunar ve Stoacılar, Epicurusçular, Peripatetikler gibi farklı filozof gruplarının aralarındaki tartışmalardan sıyrılarak kendi döneminden yüzyıllar önce yaşamış olan Yunan filozofların görmediği, gittikçe çürüyen, hatta kendisi daha sağken yitirilmiş olan Roma devletini adeta felsefe laboratuvarında incelemeye alır. Bunu yaparken de kendi yaşam deneyiminden yararlanır ve yaşadıklarının bir muhasebesini yapar.

Elbette sadece teorik değil, pratik olarak da siyasetin içinde bulunan Cicero'nun bu yoğun felsefe eserleri üze-

1 Off. 1. 35.

rinde çalıştığı son yıllarında Caesar'ın öldürülmesini takiben gelişen siyasi olaylara sessiz kalması beklenemezdi. Marcus Antonius aleyhine yaptığı, on dört konuşmadan oluşan *Philippicae* adlı eseri siyaset pratiğindeki son hamlesiydi. Caesar'ı öldüren komplocu aristokratlardan intikam almayı planlayan Marcus Antonius'a düşmandı. Ne var ki o dönemde Roma'nın Caesar'dan sonra en popüler lideri de Marcus Antonius'tu. Dolayısıyla Cicero, Roma'da Caesar sonrasında cumhuriyet idaresini korumak istediği için, Marcus Antonius'u, özellikle de ikinci konuşmada tıpkı Catilina gibi safdışı bırakmayı amaçladı. Ancak eskisi gibi yetkileri yoktu, buna rağmen *Senatus*'ta bildiği en iyi işi, *Philippicae* adıyla bilinen konuşmalarını yaptı. Esas planı şuydu: Roma'ya gelen Caesar'ın evlatlığı Octavianus'u öne çıkarıp, tek-adam olma potansiyeli bulunan Marcus Antonius'a rakip etmek ve Marcus Antonius'u itibarsızlaştırıp onu vatan haini ilan etmektir. Bu çerçevede, üçüncü konuşmada *Senatus*'u Marcus Antonius'a karşı çıkıp Octavianus ile Decimus Iunius Brutus'u desteklemeye çağıran Cicero, dördüncü ve beşinci konuşmalarda Marcus Antonius'u kendisiyle uzlaşmanın imkânsız olduğu bir vatan haini ilan etti. Ayrıca Octavianus ile askerlerinin ve Decimus Iunius Brutus'un onurlandırılmasını önerdiyse de, *Senatus* bunu kabul etmedi.

Yedinci konuşmada kendisini deneyimli bir hukuk adamı olarak sunan Cicero, Marcus Antonius'a karşı savaş açılması gerektiğini savundu. Bu savunmayı sekizinci konuşmada da sürdürdü, zira Marcus Antonius, *Senatus*'un kendisinden isteklerini yerine getirmemişti. Bu Cicero'ya göre *de facto* savaş anlamı taşıyordu. Cicero 15 Nisan 43 yılından önce Marcus Antonius'un tarafına geçmiş olan askerler için af çıkarılması, bu tarihten sonra ona katılanların ise devlet düşmanı ilan edilmesi gerektiğini savundu ve *Senatus* bu teklifi kabul etti.

Cicero'nun dokuzuncu ve onuncu konuşmalarda sunduğu teklifler *Senatus* tarafından kabul edildi, ilkinde Marcus Antonius'a elçi olarak gittiğinde öldürülen Servius Sulpicius Rufus'un onurlandırılmasını, ikincisinde ise Brutus'un Macedonia, Illyricum ve Yunanistan'ın valisi olmasını istemişti.

Onbirinci konuşmada siyasi atamalardan bahseden Cicero on ikinci konuşmada yine Marcus Antonius'a elçi gönderilmemesini savundu. Onüçüncü konuşmada Marcus Aemilius Lepidus'un sunduğu barış teklifini reddeden Cicero, Marcus Antonius'un suçlarına dikkat çekti. Son konuşmayı ise 21 Nisan 43'te, Octavianus ile Hirtius'un müttefik ordusunun Marcus Antonius'un ordusunu yenmesi üzerine yaptı. Komutanları ve askerlerini övdü, Marcus Antonius'un resmen devlet düşmanı ilan edilmesini istedi ve *Senatus* bu isteği yerine getirdi.

Ancak sonra Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus arasında anlaşma sağlanıp da Roma tarihinin ikinci *triumviri*'si kuruldu. Bu yeni üçlü yönetim her şeyden önce siyasi dayanağını elde edebilmek için muhalifleri ortadan kaldırmak istedi ve bu amaçla muhalif *senator*'ların ve *eques*'lerin yanında Cicero da ortadan kaldırılması gerekenler listesine alındı. Özellikle de Marcus Antonius Cicero'nun öldürülmesini istiyordu, bu istek bir zamanlar Cicero'nun desteklediği Octavianus tarafından da onaylandı. Roma devletinin esenliğinden başka bir şey düşünmeyen Cicero 7 Aralık 43'te Formiae'da, Marcus Antonius'un askerleri tarafından yakalandı, ölümü yalnız başına ve cesaretle göğüsleyebilmek için kölelerine gitmelerini buyurdu. Müzehher Erim'in ifadesiyle, "idealleri için beslediği bütün umutları ve hayalleri çoktan ölmüş olduğu için uğrunda yaşamak isteyeceği bir şey zaten kalmamış bulunuyordu."¹ Marcus

1 M. Erim, *age*, s. 90.

Antonius vahşice bir intikam aldı, Cicero'nun kesilmiş kafasını ve *Philippicae*'yı yazan ellerini Roma'daki Forum'da bulunan Rostra'da halka teşhir etti.

2. Türkçede Cicero

Maalesef batı dünyasını siyaset, hitabet ve felsefe alanında oldukça etkilemiş olan Cicero Türkiye'de en az bilinen ve eserleri üzerinde en az çalışılmış filozoflardan biridir. Birçok eseri henüz Türkçeye kazandırılmamıştır. Yayın geçmişine bakarsak, ilk Cicero çevirilerinin Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde yürütülen çeviri faaliyetleri çerçevesinde yapıldığını görürüz: *Dostluk* ([*De Amicitia*] Çev. Türkân Uzel, Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Edebiyatından Tercümeler Latin Klasikleri: 18, Milli Eğitim Basımevi, 1947) ve *İhtiyarlık* ([*De Senectute*] Çev. Ayşe Sarıgöllü, Dünya Edebiyatından Tercümeler Latin Klasikleri: 28, Milli Eğitim Basımevi, 1951) bu yılların ürünüdür.

Sonraki yıllarda yapılmış çevirileri sıralarsak, tarihsel olarak karşımıza ilkin *Ödevler 1* ([*De Officiis*] Çev. Ayşe Sarıgöllü, Meliha Kulaoglu, Filiz Öktem, Candan Şentuna, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 293, 1980) çıkar, bu adından da anlaşılabilceği gibi ilgili eserin sadece birinci kitabının çevirisidir. 90'lı yıllarda iki çeviri bulunur: Latince-Türkçe baskılı olan *Şair Archias Savunması* ([*Pro Archia*] Çev. Bedia Demiriş, Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, 1997) ve *Dostluk Üzerine* (Çev. Çiğdem Dürüşken, Afa Yayınları, 1994, Latince-Türkçe olarak tekrar baskı: Homer Kitabevi, 2005).

2000'li yıllarda ise çeviri sayısı nispeten artmıştır: *Philippicae Söylevleri 1* ([*Philippicae*] Çev. F. Gül Özaktürk, Öteki Yayınları, 2000); *Pompeius'un Yetkisi Hakkında* ([*De Imperio Cn. Pompei*] Çev. Fafo Telatar, Arkeoloji ve Sanat

Yayınları, 2003); *Konsüllük Eyaletleri Hakkında* ([*De Provinciis Consularibus*] Çev. Fafo Telatar, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2004); *Tanrıların Doğası* ([*De Natura Deorum*] Çev. F. Gül Özaktürk, Fafo Telatar, Dost Kitabevi Yayınları, 2006); Latince-Türkçe baskılı olarak ve kapsamlı analiziyle, *Scipio'nun Düşü* ([*Somnium Scipionis*] Çev. Erendiz Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010); Latince-Türkçe baskılı olarak, *Tanrıların Doğası*, (Çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012); Latince-Türkçe baskılı olarak *Stoacıların Paradoksları* ([*Paradoxa Stoicorum*] Çev. Ceyda Üstünel Keyinci, Serap Gür Kalaycıoğulları, İmge Kitabevi, 2012); *Yükümlülükler Üzerine* ([*De Officiis*] Çev. C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası. İş Kültür Yayınları, 2013) ve *Kader Üzerine* ([*De Fato*] = “Cicero'nun De Fato Adlı Eserinin Çevirisi”, Çev. C. Cengiz Çevik, *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 23, Mart 2013, Türkçesi: s. 107-144, Latincesi: s. 145-155).¹

2. DE RE PUBLICA

1. Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan

Cicero 54 yılının mayıs ayında Cumae'daki villasından kardeşi Quintus'a şöyle yazıyordu:

πολιτικά dediğim eserimi yazıyordum, kuşkusuz derin ve zahmetli bir eser, ancak eğer plana uygun olarak ilerlerse, iyi bir eser ortaya çıkacak, aksi halde yazarken aynı zamanda izlediğim denize atarım onu ve boş kalamadığımdan, başka eserlerin peşinde koşarım.²

1 Derginin aynı sayısında (s. 157-171) bana ait “Cicero'nun de Fato Adlı Eserinin Teşrihi” başlığını taşıyan bir makale de yer almaktadır.

2 Q. fr. 2. 12. 1: “Scribendam illa, quae dixeram πολιτικά, spissum sane opus

Burada geçen Yunanca πολιτικά (*politika*) terimi öncelikli olarak siyaset pratiği değil, felsefenin bir alanı olarak kent ya da kent devleti, πόλις (*polis*), teorisi anlamındadır. Rudd-Powell'ın da bildirdiği gibi,¹ yine bu teori insan karakteri ve davranışını irdeleyen daha geniş kapsamlı bir alanın, yani etişin bir parçasıdır. Cicero, Platon ile Aristoteles'in izinden giderek, onlar gibi bir siyaset teorisi kaleme almak istemiştir, bildiğimiz kadarıyla bu Latin edebiyatı için bir ilktir.²

Cicero'nun bu eseri yazmak istemesindeki baskın güdü bir ilki gerçekleştirmekten ziyade hitabetle ilgili metinlerinde olduğu gibi, devlet ve devlet adamıyla ilgili fikirlerini belli siyasi ilkeler çerçevesinde derli toplu bir şekilde sunmaktır. Bunun için vakte ihtiyacı vardı, L. P. Wilkinson'ın da bildirdiği gibi, Cicero 63'teki her-daim *consul*'luğundan sonra serbest kalıp kendini edebiyata adama arzusu içindeydi.³ 58'de sürgün edilip, 57'de geri çağırıldığında siyasi gelişmelerle ilgili olduğu kadar kendi yaşamıyla da ilgili kaygıları vardı. 57 ile iç savaşın patlak verdiği 49 yılı arası Cicero'ya siyasi koşturmaca içinde olduğu bir dönem olarak görünse de, 59'da başlayan birinci *triumviri* ile dümen daha güçlü ellere geçmiş⁴ ve 60'tan itibaren siyasi irade ziyadesiyle paraya ve askeri güce dayanır olmuştu.⁵ Dolayısıyla üst görevlerde ya da siyasi çekişmelerin tam ortasında kendisine yer bulamayan Cicero 54 yılının mayıs ayında, başta alıntıladığımız mektubundan da anladığımız

et operosum; sed, si ex sententia successerit, bene erit opera posita, sin minus, in illud ipsum mare deiiciemus, quod spectantes scribimus, atque aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus."

1 Rudd-Powell, *age*, s. xi.

2 Rudd-Powell, *age*, s. xi.

3 L. P. Wilkinson, "Cicero and the relationship of oratory to literature", *The Cambridge History of Classical Literature*, Ed. E. J. Kenney-W. V. Clausen, Cambridge University Press, 1982, s. 256.

4 Keyes, *age*, s. 2.

5 M. Morford, *age*, s. 66.

üzere, devletle ilgili eserini yazmaya başladı. Ekim ayında iki kitabı bitirdi ve yedi kitap daha yazacağını düşünüyordu, buna göre her kitap bir gündeki konuşmaları içerecekti. Ancak Cicero tamamladığı iki kitabı dostu Gnaeus Sallustius'a okuyunca, Sallustius'tan ona daha önce yaşamış olan devlet adamlarından ziyade kendisi olarak eserde fikirlerini paylaştığında okur üzerinde daha etkili olacağı tavsiyesi geldi. Dahası Sallustius'a göre Cicero, eserde seçtiği konuşmacılardan daha az deneyimli bir siyasetçi de değildi, eserde görüşlerini kendi ağzından da dile getirebilirdi. Ayrıca Cicero, Platon'un hocası Socrates'i eserlerinde konuşturmasından farklı olarak, Roma siyasilerinin ve üst düzey komutanlarının bulunduğu entelektüel camiada iyi bilinen ancak bizzat tanımadığı kişilere görüşler atfedip onları konuşturmuştur, bu da diyalogdaki görüşlerin gerçekten ilgili kişiler tarafından savunulup savunulmadığı ya da onların düşüncesini genel olarak yansıtıp yansıtmadığı sorununu doğurur.¹ Cicero belki de bu sorunu ortadan kaldırmak ya da kendi siyasi deneyimine dayanması gerektiğini düşündüğü için metni kardeşi Quintus ile kendisi arasındaki bir diyalog olarak kurgulamaya karar verdi. Ancak sonra, bir mektubunda çağdaşlarının haşin eleştirisinden kaçmak için diyalogdaki kişileri kendisinden önceki kuşaktan seçtiğini söyleyerek fikir değiştirdi.² Cilicia *proconsul*'u olmadan he-

1 J. Dugan, *Making a New Man: Ciceronian Self-Fashioning in the Rhetorical Works*, Oxford University Press, 2005, s. 87. Sallustius, Cicero'ya, Pontuslu Heraclides'in uzak geçmişteki kişilerin konuştuğu ve yazarın kendisinin rol almadığı diyaloglarından ziyade Aristoteles'in tek konuşmacının yazarın kendisi olduğu diyaloglarını örnek alması gerektiğini söylemiştir. Bkz. *De re publica: Selections*, Ed. J. Zetzel, Cambridge Greek and Latin Classics, 1995, s. 3, no: 9 ve 10.

2 Q. fr. 3. 5. 2. N. Wood, *age*, s. 64; Keyes, s. 3. Cicero'nun mektubundaki şu bölümün baş kısmının farklı yorumlandığı olmuştur: "nunc et (1) id vitabo et (2) loquar ipse tecum et (3) tamen illa quae institueram ad te, si Romam venero, mittam." Zetzel muhtemel anlamı şöyle sıralar (*age*,

men önce, 51 yılında (kendi deyişiyle “hâlâ devlet gemisinin dümeninde bulunurken”¹) eseri ilk plana göre tamamladığını düşünüyoruz; ilk plana göre tek fark şu ki, eserdeki kurgusal diyalog üç günle sınırlanırken, kitap sayısı altıya inmiş, başka deyişle her güne iki kitap ayrılmıştır.²

Zetzel’e göre Cicero 56 yılında Caesar ve Pompeius’a meydan okuduktan sonra, devleti teorik olarak incelediği bir eserde çağdaşı olan konuşmacılara ya da bizzat kendisine yer verip güncel çekişmeyi daha da alevlendirmek istememişti. Geçmişteki konuşmacıları tercih etmesinin bir nedeni de Platon’un diyaloglarının kendisi için model teşkil etmesidir.³ Bunu açalım:

Yukarıda Cicero’nun bir siyaset teorisi kaleme almakla Latin edebiyatında bir ilki gerçekleştirdiğini söylemiştik, bu eserin Latin edebiyatına getirdiği tek yenilik değildir. Her ne kadar daha önce M. Brutus *Responsa*’sını oğluyla konuşma şeklinde yazmış ve Varro Menippusçu *Satira*’larını yine diyalog tarzında kaleme almışsa da, Cicero’nun *De Oratore*’de (55) olduğu gibi *De Re Publica*’da da teorik ve teknik bir

[1995], s. 4): 1. <suçlamadan> kaçınacağım (örneğin geçmişte geçmiş bir diyalog kurgulayarak), 2. Seninle kendi ağzımdan konuşacağım (örneğin diyalogun önsözlerinde), 3. Oluşturduğum taslağı sana yollayacağım (her ne kadar onu yeni önsöz türüne uydurmak için değiştireceksem de). P. L. Schmidt ise (*Die Abfassungszeit von Ciceros Schrift über die Gesetze*, 1965, s. 33-41) 1 ve 2’yi şöyle yorumlamıştır: “Suçlayacak olan dostlardan, sadece seni hedef alarak kurtulacağım.” Böylece Cicero mektubu yazdığı tarihte *De Re Publica*’yı iki kişili konuşma şeklinde yeniden düzenleyeceğini planlamış oluyordu (Zetzel, *age*, [1995], s. 4).

1 *Div.* 2. 3.

2 Keyes, s. 3. Bkz. *De Re Publica* 2. 70; *Amic.* 14. Cicero hiçbir yerde bu eseri 51 yılında tamamladığını kesin bir şekilde söylemez, ancak eserin okunduğuna dair elimizdeki en eski kayıt Atticus’un Cicero’ya yazdığı mektupta bulunur, Atticus eseri 51’de okuduğunu söyler (*Att.* 5. 12. 2), nitekim Caelius Rufus da aynı yıl içinde eserin rağbet gördüğünü bildirir. *Fam.* 8. 1. 4. Bkz. N. Wood, *age*, s. 64; Keyes, s. 3.

3 Zetzel, *age*.

konuyu diyalog yöntemini kullanarak anlatmış olması bir yeniliktir.¹ Zetzel diyalogun genel biçimi bakımından Platon'un, diyalogların başına kendi kanaatini yansıtan ön-sözler eklemesi bakımından ise Aristoteles'in diyaloglarının Cicero üzerinde etkili olduğunu söyler. Yazara göre Cicero Platon diyaloglarına olan yakınlığını bir mektubunda açıkça gösterir:² Cicero mektubunda *De Oratore*'deki Scaevola karakterinin Platon'un *Devlet*'indeki Cephalus karakterinden hareketle çizildiğini söyler, zira ikisi de yaşlı olan bu karakterler bulundukları diyaloglarda fazla rol almamıştır. Bununla birlikte yukarıda da bahsettiğimiz üzere konuşmacıların geçmişte yaşamış olması durumu da Platon'un *Devlet*'indeki diyalog ile Cicero'nun *De Oratore* ve *De Re Publica* diyaloglarında ortaktır.³ Buna karşın konuşmacıların yazarın çağdaşı olması durumu *De Legibus* ile Platon'un *Yasalar*'ında ortaktır. Zetzel'e göre, Cicero *De Legibus*'taki bu tercihiyle "kendi dönemindeki" yasalar ve devlet anlayışını göstermek istemiştir, yasaların ve devletin geçmişteki durumu kendi dönemindekinden farklıdır.⁴

Cicero'nun büyük ihtimalle kardeşi Quintus'a adadığı⁵ *De Re Publica*'yı monolog değil, diyalog tarzında yazmasının siyasi ve biçimsel gerekçelerini açıkladık. Zetzel diyalogda ağırlıklı olarak söz alan konuşmacının karakteri ve misyonuyla ilgili olarak üçüncü bir gerekçeden daha söz eder. Buna göre hem *De Oratore*'de hem de *De Re Publica*'da diyalog esas konuşmacının gerçek ölümünden hemen önceki son konuşmasını yansıtır, başka deyişle bu diyaloglarda büyük bir devlet adamının son sözlerini okuruz. Bu sözler siyaseten ve ahlaken daha kötü bir duruma düşmek üzere

1 Zetzel, *age*, s. 5.

2 Zetzel, *age*, Att. 4. 16. 3.

3 Zetzel, *age*, [1995], s. 5.

4 Zetzel, *age*.

5 Keyes, s. 3.

olan Roma'ya uyarı niteliği taşıırken, sözlerin sahibi olan asıl konuşmacı ideal Romalı *senator* karakterini yansıtır. Aynı şekilde her iki diyalogda da geçmişte Roma'yı yücelten ideal tutumun bilgelik kokan ilkeleri eski kuşaktan yeni kuşağa aktarılır: *De Re Publica*'da Scipio, kendisinden önceki kuşağın temsilcilerinden, yani Cato, Manilius ve düşünde büyükbabasından öğrendiği ideal kamu yaşamı anlayışını Scaevola, Fannius, Tubero ve Rutilius'a aktarır. Zetzel *De Re Publica*'daki bu durumdan hareketle bu eser ile *De Oratore* arasında bir bağlantı kurar, ona göre *De Re Publica*'daki, yukarıda bahsettiğimiz bilgi aktarımı *De Oratore*'deki aktarımın arka planını oluşturur.¹ Q. Mucius Scaevola *De Re Publica*'da Laelius'un üvey evladı olmakla birlikte yeni kuşağın temsilcisidir, buna karşın *De Oratore*'deki 91 yılına ait konuşmada yaşlı bir konuşmacıdır. Yine *De Re Publica*'daki genç kuşağın temsilcilerinden olan P. Rutilius *De Oratore*'deki genç kuşağın temsilcilerinden olan C. Cotta'nın amcasıdır. Zetzel'e göre² Cicero'nun iki metin arasında böyle bir bağ kurmasının nedeni geriye dönük bir etiyoloji sunarak *De Re Publica*'da, kişisel kahramanlarından yani eski bilge Romalılardan öğrendiklerini kendisinden sonraki kuşaklara aktarmaktır. Bu anlayış *De Re Publica*'yı (özellikle de ilk iki kitabıyla) şiirsel ve felsefi değil, gerçek ve tarihsel bir eser olarak gören W. W. How'un³ haklılığını onaylar.⁴

Diyalog için belirlenen yer ve tarih de önemlidir. Cicero'nun kurguladığı diyalog 129 yılının *Feriae Latinae*'inde yani Latin Tatil Günleri'nde, Publius Cornelius Sci-

1 Zetzel, *age*, s. 6.

2 Zetzel, *age*.

3 W. W. How, *age*, s. 26.

4 Bu noktada How'a Scipio'nun asıl konuşmacı olarak tercih edilmesinin şiirsel ve tarihsel gerekçesini soranlar da olmuştur. R. F. Hathaway, "Cicero, *De Re Publica* II and his Socratic View of History", *Journal of the History of Ideas*, 29, no: 1, 1968, s. 3.

pio Africanus ya da kısaca Genç Scipio'nun Roma dışında bulunan bahçesinde geçer. Bu tarih Tiberius Gracchus'un *tribunus* olmasından dört yıl sonradır. Şimdi, bu kurgusal diyalogun tarihsel arka planına bakalım.

1. Ö. ikinci yüzyılın ortalarında emperyal bir güç olan Roma'nın toprakları genişlediği için, ülke sınırları içindeki *latifundia* yani büyük topraklar çoğaldı, bununla birlikte dışarıdan gelen ürünlerin fiyatı ucuzladığı için orta sınıf köylülük ortadan kalktı, zira fakirleşen köylüler kente gelip oylarını sattıklarından istikrarsız hükümetlerin idareyi ele almasını sağladılar, bu durumlarının onları modern bir deyişle, "lumpen proletarya" kıldığı aşikar. Dahası, Roma'da *proletarii* sayılan bu köylüler (*plebs* sınıfı), vergi ödeyemedikleri için askere de alınmıyordu. Başka deyişle medeniyet ve devlet anlamında yükselişini çiftçi-asker gelenegine borçlu olan Roma, çiftçilik yapısı/ruhu zarar görünce, askeri anlamda da yozlaşıp sıkıntıya girdi. Süreci şöyle özetleyebiliriz: Roma'da eskiden vergi ödeyebilenler askere alınıyordu. Küçük toprakların sahibi olan köylüler, Roma'nın en büyük geçim kaynağı olan çiftçilik sayesinde vergi ödeyebiliyor ve ortalama yedi seneyi bulan askerlik hizmetine alınabiliyordu, yani ne kadar çiftçilik, o kadar vergi ve ne kadar vergi, o kadar askerlik. Ancak uzun süren yorucu savaşlar köylülerin belini büktü, fethedilen yeni bölgelerin büyük geliri onlara bırakılmadı, yeni ortaya çıkan kentli zenginler bitap düşen köylülerin elinden küçük topraklarını ucuza satın alıyordu. Başka deyişle köylüler, belki de onları Roma'ya bağlayan ve yarı da olsa vatandaş kılan iki değeri de satarak insanlıklarını (Romalılıklarını) yitiriyordu: Oy verme hakları ve toprakları.

Kente göçen köylüler kentteki *plebs* sayısını artırırken, tam vatandaş sayılan, Roma'nın kurucu ailelerine mensup

kişiler yani *patricii* sınıfı da¹ mevcut durumdan rahatsızdı. Zira Roma topraklarını genişleten savaşlarda yer almış olan yabancı müttefikler de bu “sahte” zenginlikten pay almak ve dolayısıyla tam yetkili Roma vatandaşı olmak istiyordu. Bu da cumhuriyet döneminde o vakte değin Roma’nın asli sahipleri olarak yaşayan ve gelirleriyle birlikte itibarlarını da paylaşmak istemeyen *patricii* üyelerini rahatsız ediyordu.

Bu gelir ve itibar paylaşım çekişmesinin sebep olduğu sorunlara, toprak sahibi olan zengin *patricii* üyelerinin aşırı harcamalarını da ekleyebiliriz. Zira şatafata ve açgözlülüğe dayanan görgüsüzlüğün Roma’da ne büyük bir sosyal yozlaşmaya neden olduğunu Latin edebiyatının her devrinde farklı yazarlar farklı şekilde ifade etmiştir. Catullus’un satırlarına öfke olarak yansıttığı erotik şiirlerinde, Cicero ile Seneca’nın felsefi yapıtlarında, Petronius’un *Satyricon*’unda, Iuvenalis’in yergilerinde, vs. hep karşımıza çıkan bu hastalık, Tiberius Gracchus’a gelinceye değin de, doğal olarak başroldeydi. Hızla zenginleşen kentli soylular, kurucu babaların torunları, fethedilen toprakların lüks ürünlerine yedikçe acıkırcasına saldırıyor ve taleplerinin ardı arkası kesilmiyordu. Harcamalar arttıkça idari mekanizmanın gelir-gider dengesini tutturmak adına önlem alması gerekiyordu. Sınırlı üzüm, şarap, zeytin ve silahtan başka satacak bir şeyi olmayan (ki o devirde büyük satış yapabileceği bir müşteri kitlesi de yoktu) Roma idaresi, kentin haysiyeti ve erdemi sayılan çiftçi-asker idealizmini de terk ettiğinden, savaşla yeni yerler fethetmeyi tek yöntem benimsedi. Roma’nın tek çıkar yolu savaşmaktı. Dolayısıyla müthiş bir paradoks doğdu: Roma uzun süren savaşlar sonunda, yorgun düşüp üretici kimliğini kaybetmiş, açlıktan-fakirlikten kırılan büyük bir *plebs* sınıfı ile fethedilen yerlerin ekmeğini yiyen, aşırı harcama yapan *patricii* sınıfından müteşekkil büyük

1 *Pater*: baba, ata; *patres*: babalar; *patricium*: babalık, atalık sistemi; *patricii*: babalık, atalık sistemine dahil olanlar.

bir tüketim havuzuna dönüşmüş, böyle olduğu için de giderini karşılamak adına yeni savaflara girişmişti. Fetihler için ordu büyütölüyor, ordu büyütöldükçe masraflar artıyor ve dolayısıyla gider kefesi daha da ağırlaşıyordu. Bu durumda idari mekanizma kimin eline geçer? Elbette ki, askeriyedeki büyük komutanların. *Senatus* ve aristokratik mekanizma, askeriyenin büyük komutanlarını *pax* döneminde kentten uzak tutabilmek için daha fazla savaş istiyor ama bu da bir dizi komutanın devleti ele geçirme savaşının önüne geçmiyordu, sonunda Iulius Caesar ile doruk noktasına varacak olan bu aristokrasi-asker çatışması Roma'nın ekonomisini daha da çökertiyordu, artık Roma içeride ve dışarıda savaşmaktan yorulmuş, zengininin aşırı zengin ve tüketici, fakirinin ise aç ve onursuz olduğu bir devri yaşıyordu.

Tiberius Gracchus böyle bir ortamda, 133 yılında *tribunus*'luğa seçildi, ilk iş olarak fakirleşen köylülerin toprak sorununu çözmeye yöneldi. Ondan önce İ. Ö. 140 yılında *consul* olan Laelius da bu sorunu giderip köylülerin durumunu düzeltmek istemiş ancak soyluların şiddetli muhalefetinden ötürü vazgeçmişti. Yukarıda Roma'daki çiftçilik ile askeriye arasındaki ilişkiye değinmiştik, Tiberius Gracchus'un da toprak reformuna girişmesindeki temel motivasyonu "doğrudan" ve "salt" köylülerin durumunu düzeltmek değildi, onun için bu bir "araç"tı, amacı ise köylülere işleyebilecekleri toprakları vererek onları vergi ödeyebilen vatandaşlar kılabilmekti, başka deyişle köylüleri yine (eskiden olduğu gibi) barış döneminde Roma'nın aşırı giderine karşılık gelir sağlayan, savaş döneminde de savaşabilen vatandaşlar kılabilmekti. Sabahat Atlan şöyle anlatır:¹

İ. Ö. 162'de doğmuş olan T. Gracchus III. Kartaca harplerinde askerliğini yapmış, 137 senesinde *Quaestor* olarak siyasi haya-

1 S. Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları. 1. Kısım: Cumhuriyet Devri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Faköltesi Yayınları, 1970, s. 108.

ta atılmıştı. Bu sene içinde Consul G. H. Mancinus ile birlikte Hispania Citerior'a gitti ve bu esnada görüp yaşadıkları, sonraki siyaseti üzerinde büyük tesir bıraktı. Seyahat esnasında Etruria'dan geçerken Italia köylüsünün tarlalarının harabeye döndüğünü, Hispania'da Roma ordusunun zayıf durumunu görmüştü. Mancinus'un Numantia'lılar ile yapmış olduğu muahedeyi o da imza etmiş ve uzun zaman senato muahedeyi tasdik etmediği için, o da Numantia'lılara Consul ile birlikte teslim edileceğini sanmıştı. Bütün bunlar onun reform hareketine karar vermesinde büyük rol oynamıştır. Bilhassa Italia köylüsünün durumunu düzelterek, Roma askeri kudretini yeniden kuvvetlendirmek istiyordu.

Tiberius Gracchus'un önerdiği ve muhalefete rağmen kabul edilen toprak reformunun üç maddesini yine S. Atlan'ın kitabından alıntılalım:

1. 1. Yüzyıl'a ait olan ve bu esnada artık tatbik edilmeyen Licinius kanununun yeniden ihyası. Bu kanuna göre her vatandaş devlete ait topraklardan 125 hektardan fazla yer işgal edemezdi. Şu halde bu miktardan fazla topraklar, üzerinde yapılan binaların tutarı ödenmek üzere, geriye iade edilecek, yalnız arazi sahiplerine iki oğlu için 125 hektar toprak bırakılacaktır.
2. Geriye verilen topraklar parsellenecek ve her biri 7,5 hektar olmak üzere, küçük çiftlikler meydana getirilerek ufak bir ücret karşılığında topraksız vatandaşlara dağıtılacaktı. Bu topraklar satılamayacak, yalnız işletme ücreti babadan oğula geçecekti.
3. Bu kanunları tatbik etmek için 3 kişiden mürekkep bir komisyon kurulacaktı. Komisyonu teşkil edenlere, hangi toprakların geriye iade edileceğini hemen ve yerinde tayin edebilmek için, adli yetkiler verilecekti.¹

Tiberius Gracchus Roma'nın çiftlik-askeriye düzeninde radikal bir değişikliğe giderek ekonomiyi gelir bakımından düzlüğe çıkarmak istiyordu ancak Laelius'un karşı-

1 S. Atlan, *age*.

laştığı aristokrasi engeliyle o da karşılaştı. Geleneğe göre bir senelik göreve getirilen Romalı memur, ancak memuriyeti bitince yaptıklarından ötürü yargılanırdı, aristokrasi önünde, Gracchus'un günahı büyüktü. Zira toprak sahibi olmak yetmiyordu, onu ekebilmek için de paraya ihtiyaç vardı, oysa köylüler yoksuldu. Tiberius Gracchus bu problemi gidermek için krallığını Roma devletine bırakan III. Attalus'un topraklarını köylülere vermeyi onaylayan bir kanun teklifinde bulundu, oysa bu cumhuriyetin asli kurumu olan *Senatus*'un yetkisinde olan bir durumdu, Tiberius Gracchus reformu için yasayı ve geleneği alenen çiğniyordu. Daha sonradan Iulius Caesar'ın başına gelen onun da başına geldi, etrafta ama özellikle de *Senatus*'ta Gracchus'un kral olmak istediği söylentisi yayıldı. *De Re Publica* 2. 52'de de söylendiği gibi Roma halkının kral adını duymaya bile tahammülü kalmamıştı, zira Roma halkı yüzyıllar önce, sırf bir üyesi –hem de kral çocuğu– sevilen bir halk kızı olan Lucretia'yı taciz ettiği için, hanedanı kovarak krallığı sona erdirmiş ve cumhuriyet rejimini başlatmıştı, cumhuriyeti kuran bir halk hareketiydi. Birisi kral olma niyetini belli ettiğinde, halkın aklına masum ve mazbut Lucretia gelirdi. Dolayısıyla kentli ve köylü *plebs* sınıfını arkasına alan Tiberius Gracchus krallık karşıtı toplum baskısını üzerinde hissetmeye başlamıştı.

Seçimleri yaz aylarında yapılan *plebs tribunus*'luğuna aday oldu Tiberius Gracchus, başladığı işi bitirmek istiyordu. Ancak taraftarları mahsulleri toplamak için çiftliklere çekilince, Roma kenti, topraklarını köylülerle paylaşmak zorunda kalmış olan Tiberius karşıtlarına kaldı. Seçimin ilk günü karar alınamayınca, reformdan yana olan Tiberius Gracchusçular ve statükocu aristokratlar ikinci gün şiddet kullanarak diğer tarafı bastırmak istemişti. *Senatus*'ta P. Cornelius Scipio Nasica önderliğindeki statükocu aristokratlar

bir isyan başlatıp Tiberius Gracchus ve adamlarını öldürerek bu reform girişimine darbe vurmuştu. Kendisi de bir aristokrat olan Cicero, kendisinden önce yaşanmış olan bu cinayetin bir destekçisi olduğunu Nasica'yı överek gösterir:

Hem insan hem de komutan olarak özel biri olan Africanus'un Numantia'yı yıkarak devlete sağladığı yarar, sıradan bir vatandaş olmasına rağmen Ti. Gracchus'u öldüren P. Nasica'nın sağladığı yarardan daha büyük değildir, zira P. Nasica bunu sadece halk yöntemiyle değil, aynı zamanda ordusuz kent yönlendirmesiyle ileri atılarak yapmıştı (bilek gücü kullanarak savaşçı bir yöntem benimsemişti).¹

Görüldüğü gibi Cicero'nun ölmeden önce yayınladığı, son eseri olan *De Officiis*'te (44) Gracchus'un ölümüne yol açan Nasica'yı överken, Numantia'yı Roma topraklarına kazandıran ve aynı zamanda *De Re Publica*'nın esas konuşmacısı olan Scipio Africanus'u devlete hizmet bakımından daha aşağıda tutuyor. Ancak Scipio aristokrasiden yana olmak konusunda kendisinden önce yaşadığı Cicero'yla aynı safta yer almış ve Gracchus'un toprak reformuna ne derece karşı çıktığı tam bilinmese de genel olarak ona muhalefet etmiştir. 131'de *tribunus* olan Carbo bir halk toplantısında Scipio'ya Gracchus'un ölümüyle ilgili fikrini sorduğunda, Scipio'nun cevabı, Cicero'nun yukarıda alıntılaradığımız sözlerinden farklı bir minvalde olmamıştır: "Eğer Gracchus'un niyeti devleti ele geçirmek idiyse, öldürülmesi doğru görünüyor."²

1 *Off.* 1. 76: "nec plus Africanus, singularis et vir et imperator, in excindenda Numantia rei publicae profuit quam eodem tempore P. Nasica privatus, cum Ti. Gracchum interemit; quamquam haec quidem res non solum ex domestica est ratione (attingit etiam bellicam, quoniam vi manuque confecta est), sed tamen id ipsum est gestum consilio urbano sine exercitu."

2 "Si is occupandae rei publicae animum habuisset, iure caesum videri." Bkz. A. E. Astin, *Scipio Aemilianus*, Oxford University Press, 1967, s. 228;

Zetzel'in de bildirdiği gibi, gerek Gracchusçu kanun gerekse yarattığı sonuçlar *Senatus*'tan ziyade halktan destek alan Scipio'nun halk nezdindeki popülerliğine zarar verdi ve ömrünün son yılında daha çok *Senatus*'un seçkin kişilikleri arasında yer aldı, Zetzel şöyle anlatır bu dönemi:

Toprak kanunu Roma vatandaşları arasında popülerken, İtalya'nın Roma vatandaşı olmayan yerleşimcileri arasında önemli ölçüde huzursuzluk yarattı, bunun nedeni, özellikle de toprak komisyonunun yasal yetkilerine adaletsiz bir şekilde tabi olmalarıydı. 129 yılının başlarında Scipio'nun zorlamasıyla *Senatus* komisyonun yetkilerini consul Sempronius Tuditanus'a aktardı... Scipio açıkça komisyonun yasal yetkilerini zayıflatmak ya da sona erdirmek için kalıcı bir kanun tasarısı sundu, ancak bu kanun yasalaşmadan, beklenmedik bir şekilde uyurken öldü.¹

Cicero, Scipio'nun ölümünü *De Re Publica* 6. 12'de şüpheli görür gibidir: Scipio'nun düşünde büyükbabası torunu Scipio'ya "yakınlarının imansız ellerinden kaçabilirse"² *dictator* unvanıyla devleti yeniden inşa edebileceğini söyler. Bu uyarı Cicero'nun Scipio'nun doğal bir şekilde ölmediği, aksine öldürüldüğü yönündeki kanaatini gösteriyor olabilir, nitekim Cicero başka eserlerinde de bu olayla ilgili benzer bir yaklaşım sergiler. Örneğin bir mektubunda G. Gnaeus isimli bir *plebs tribuns*'unun Scipio'nun katili olduğu yönündeki bir söylentiyi paylaşıırken,³ başka bir eserinde Scipio'nun evinin duvarlarının ona niçin siper olmadığına hayıflanır,⁴ zira ona göre bu üzerine konuşmanın zor olduğu

263-266; Zetzel, *age*, [1995], s. 7; J. L. Beness, "Carbo's Tribune of 129 and the Associated Dicta Scipionis", *Phoenix*, 63, no: 1/2, 2009, s. 60 ve devamı.

1 Zetzel, *age*, [1995], s. 8.

2 *Rep.* 6. 12: "si impias propinquorum manus effugeris"

3 *Fam.* 9. 21. 3.

4 *N. D.* 3. 22. 80.

bir ölümdür.¹ Özbayoğlu'nun doyurucu derlemesinden de² anlaşılacağı gibi, bu sadece Cicero'nun kanaati değildir. Eskiçağ'da Scipio'nun ölümünden Gracchus'un kız kardeşi olan eşi Sempronia'nın³ sorumlu olduğunu düşünenler de olmuştur. Dahası *De Re Publica* 6. 12'deki "imansız eller" vurgusuyla aynı minvalde, Scipio'nun boğularak ya da darp edilerek öldürüldüğü şüphesi üzerinde de durulmuştur.⁴

De Re Publica'daki esas konuşmacının Scipio olduğunu sık vurguladık, diğer konuşmacılar ise dördü yaşlı, dördü genç olmak üzere Q. Aelius Tubero, L. Furius Philus, C. Laelius, M. Manilius, Q. Mucius Scaevola, Sp. Mummius, C. Fannius ve P. Rutilius Rufus'tur. Konuşmacıları tek tek tanıyalım.

P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus 147 ve 134'te consul, 142'de censor olmuş ve 146'da Kartaca'yı ve 133'te Numantia'yı fethetmiş bir komutandı. Bir ihtimal 185 yılında doğmuş olan Scipio İ. Ö. ikinci yüzyılın Roma'sındaki en önemli figürlerden biridir.⁵ Zira Scipio arkadaşı Laelius'la birlikte *grex Scipionis* yani "Scipio'nun grubu" olarak bilinen entelektüel bir çevre yaratarak Yunan kültürünün entelektüeller arasında yayılıp bilinir olmasını sağladı, bu sayede Yunan edebiyatıyla karşılaştırıldığında neredeyse tümüyle kısır olan Latin edebiyatı yeni ve üretken bir evreye girdi. M. Erim'in tabiriyle⁶ "o günkü toplumun edebiyat ve düşünce yaşamı bakımından en önemli unsuru, çekirdeği sayılan" bu grubun merkezinde yer alan Scipio'nun komutan olan babası da okumuş biri olmakla birlikte Macedonia seferinden dönerken (168) yenik kral Perseus'un zengin ki-

1 *Amic.* 3. 12.

2 Özbayoğlu, s. 47-49.

3 Bkz. Valerius Maximus 4. 1. 12. Karş. *Mil.* 7. 6.

4 Bkz. Velleius 2. 4. 5; Plutarchus, *Romulus* 27. 2; C. Gracchus 10. 4. 2.

5 Zetzel, *age*, [1995], s. 9.

6 M. Erim, *Latin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, 1987, s. 60.

taplığını ganimet olarak Roma'ya getirmişti. Bu sayede *De Re Publica*'daki diyalogun esas konuşmacısı olan oğul Scipio o vakte kadar "Roma'da bulunmayan en seçkin klasik eserlerden yararlanma olanağına sahip oldu."¹ Böylece bilgi birikimini kurduğu entelektüel çevrede paylaşmaya başladı. M. Erim şöyle anlatıyor Scipio ve çevresini:

Genç Scipio o günün Yunanlı bilgin ve düşünürleriyle arkadaş oldu (Örneğin filozof Panaitios ve tarih yazarı Polybios). Kendisi de bilimsel çalışmalar yapan ve olağanüstü yetenekli bir hatip olan genç Scipio'nun çevresinde o günün İtalya'sındaki en bilgili, en kültürlü, en uyanık kimselerden bir grup oluştu. En yakın arkadaşı Laelius idi. Bu gruptakilerin hepsi kültürel çalışmalar yapan ve Yunan kültürünün en güzel, en üstün ve geliştirici yönleriyle ilgilenen kimselerdi. Büyük çoğunluğu yazardı.²

Scipio ve çevresinin Roma'da Latin edebiyatına nasıl bir hareketlilik getirdiğinin iki örneğini verelim: Plautus komedisinin edebi takipçisi olan kısa ömürlü Terentius Afer (190-159) Kuzey Afrika'dan gelmiş ve Roma'da bir senator'un kölesi olmuştu. Daha sonra sahibi tarafından azat edilen Terentius, Scipio'nun dostları arasına girip komedi eserleri yazmaya başlamıştı. Dostlukları o kadar samimiydi ki, Terentius'un komedilerinin bir kısmını Scipio'nun yazdığı dedikodusu bile çıkmıştı. Böylece Latin edebiyatı, eskiden köle olmasına rağmen Scipio çevresinde üslup ve konu bakımından Yunan muadillerine benzer kalitede komedi oyunları yazan yeni bir yazar kazanmıştır. İkinci örnek ise Quintilianus'un "tümüyle bize ait" diyerek³ Latin edebiyatına özgü bir yazın türü olduğunu belirttiği satura türünün kurucusu sayılan Lucilius'tur. Lucilius da, Terenti-

1 M. Erim, *age*, s. 61.

2 M. Erim, *age*.

3 Quintilianus, *Inst.* 10. 1. 93.

us gibi Scipio'nun hamiliğinde edebi kimliğini kazanmıştır.

Scipio'nun askeri ve siyasi hizmetleri yanında yukarıda özetlediğimiz kültürel katkısı da adının Roma'da çağlar boyunca saygıyla anılmasını sağlamıştır. Cicero'nun da her daim saygıyla andığı Scipio *De Re Publica*'da tarihçi Polybius'un devlet anlayışına ve Roma devletiyle ilgili düşüncelerine benzer bir yaklaşım sergilerken, beri yandan dinleyicilere ve okuyuculara Roma'nın siyasi ve sosyal tarihiyle ilgili bilgi sunar. Bunu bir sonraki bölümde inceleyeceğiz.

Q. Aelius Tubero Scipio, esas konuşmacı olan Scipio'nun kız kardeşinin yani Aemilia'nın oğludur,¹ 129'dan önce, kesin olarak bilmediğimiz bir tarihte *tribunus*'luk yapmıştır. Atina'dan Roma'ya gelmiş olan Stoacı filozof Panaetius ile onun öğrencisi olan Hecaton, Tubero'ya kitaplarını adamıştı,² onun da Stoacı olduğu (hatta Stoacı Tubero olarak anıldığı) ve felsefe çalışmalarını yasa çalışmasına uydurduğu da bilinir.³ 129'da *praetor* adayı olmuşsa da seçilmemiş ancak 123'te bu amacına ulaşmıştır. Pomponius onun *consul* olduğunu da söylemiştir, ancak Cicero bu bilginin doğru olmadığını söyler.⁴ *De Re Publica*'da ilk günün erken saatlerinde Scipio'nun evine ilk gelen kişidir.⁵

L. Furius Philus'un adı eski kaynaklarda sık sık Scipio ile Laelius'un entelektüel grubu içinde geçer. 136'da *consul* olmuş ve özellikle de komedi yazarı Terentius'un destekçisi olarak tanınmıştır. *De Re Publica*'da diyaloga P. Rutilius Rufus'la birlikte katılır.⁶

C. Laelius 140 yılının *consul*'u olmakla birlikte Scipio'nun

1 Bkz. *Amic.* 2. 37.

2 Örneğin bkz. 1. 15; *Off.* 3. 15; *De Orat.* 3. 23. 87 ve *Brut.* 31.

3 Zetzel, *age*, [1995] s. 10.

4 *Brut.* 31.

5 Bkz. 1. 14; 17; 23; 26; 29; 31; 2. 64; 65.

6 Bkz. 1. 17; 19; 20; 21; 37; 3. 8.

yakın dostu ve entelektüel çevresinin sadık müdavimlerinden. Kendisine eğitilmiş ve sağduyulu kişiliğinden ötürü “Sapiens” de (Bilge) denilen Laelius 132 yılında Tiberius Gracchus’un destekçilerine karşı sürdürülen hukuki mücadelede aktif rol almıştır. Cicero’nun *De Amicitia* adlı eserinin de temel karakteri olan Laelius *De Re Publica*’nın başında astronomi konusundaki kuşkucu tavrıyla tartışma konusunun siyasete dönmesini sağlamıştır.¹

M. Manilius 149 yılı *consul*’u olup dönemin en önemli hukuk adamlarından biriydi. Zetzel’in de bildirdiği gibi² *De Re Publica*’da Scipio’dan önceki nesli temsil eder ve sadece beşinci kitapta konuşur.³

Q. Mucius Scaevola 117 yılı *consul*’u olup *augur* unvanıyla daha genç olan kuzeni Scaevola Pontifex’ten ayrılır. Laelius’un üvey evladı ve L. Crassus’un üvey babasıdır, hukukçu kimliğiyle bilinir, *De Re Publica*’nın sadece bir yerinde konuşur.⁴

Sp. Mummius hiç *consul* olmamıştır. Bununla birlikte 140-139 tarihli, Doğu Akdeniz seferinde Scipio’yla birlikte görev almış, burada Stoacı filozof Panaetius’la da birlikte olmuştur. Cicero Sp. Mummius’un Stoacı olduğunu söyler,⁵ bir ihtimal elçilik görevindeki Panaetius’la olan konuşmaları sonunda Stoacı olmuştur. *De Re Publica*’da çok az konuşur ve demokrasi karşıtı bir tavır takınır.⁶

P. Rutilius Rufus 105 yılının *consul*’u olup *De Re Publica*’daki diyalogun yirmili yaşlarındaki gençlerinden biridir.

1 Bkz. 1. 18; 19; 20; 30; 31; 33; 35; 37; 38; 46; 53; 54; 56; 58; 59; 61; 62; 63; 68; 70; 71; 2. 21; 33; 37; 64; 65; 69; 3. 5; 8; fr 32; 42; 44; 45; 4. 4; 6. fr 2; 12. Karş. *Fin.* 2. 8. 24; *De Orat.* 3. 7. 28; *Brut.* 21; *Off.* 1. 26; 30.

2 Zetzel, *age*, [1995], s. 10.

3 Bkz. 1. 18; 20; 34; 2. 28; 29; 3. 17; 5. 3; 6. 9.

4 Bkz. 1. 18; 33. Karş. *De Orat.* 1. 53; 229; *Brut.* 40; Pomponius 1. 2; 2. 41.

5 *Brut.* 94.

6 Bkz. 1. 18; 34; 3. 46-48; 5. 11.

Scipio'nun desteğini almakla birlikte onun komutasında Numania'da askeri *tribunus* olarak bulunmuştur. Sp. Mummius ve Tubero gibi Stoacı olarak bilinen Rufus'un Scipio ve çevresinde katıldığı diyaloglarla ilgili Cicero'yu bilgilendirdiği söylenir.¹ *De Re Publica*'da ise konuşmaz.²

C. Fannius 122'de *consul* olmuştur. Laelius'un üvey oğlu olan Fannius Laelius ve Tiberius Gracchus gibi Kartaca'da Scipio'nun komutanlığında hizmet etmiştir. *De Re Publica*'da hiç konuşmaz, bir fikre göre, ilk günün ardından Scipio'nun evinden ve diyalogdan ayrılır.³

2. Tematik içerik

“Devlet Üzerine” (*De Re Publica*) olarak Türkçeleştirdiğimiz ve önemli bir kısmı günümüze ulaşmamış olan eserin biçimsel içeriğini incelediğimiz bölümde eserdeki diyalogun altı kitap ve üç güne yayıldığını söylemiştik. Eserdeki temayı gün, kitap ve bölümler nezdinde inceleyelim.

(Birinci gün) Birinci kitap

[1. 1-13 Önsöz]

Kardeşi Quintus'a seslenen Cicero⁴ metne kendi ağzından konuştuğu bir girişle başlar, ancak önsöz niteliğindeki bu metnin yarısından fazlasını oluşturan baş kısmı günümüze ulaşmamıştır.⁵ Elimize ulaşan kısımda Cicero devlette görev almanın kötü olduğunu düşünüp siyasetten ve idari mekanizmadan uzak duran, dolayısıyla güçlü vatansever-

1 Zetzel, *age*, [1995], s. 11.

2 Bkz. 1. 13; 17. Karş. *Att.* 6. 17. 5.

3 Zetzel, *age*, [1995], s. 11-12. Bkz. 1. 18. Karş. *Brut.* 101.

4 Zetzel, *age*, s. xlii.

5 Zetzel, *age*, s. 1.

lik duygusu olmayan Epicurusçulara cevap verir. 7. 12'de, eserdeki tartışmayı değerli kılmak adına önce devlet işlerinde görev almanın önemiyle ilgili tereddütleri gidermeye çalıştığını söyleyen Cicero'ya göre güçlü vatanseverlik duygusu büyük savaşların ve zorlukların üstesinden gelmede en büyük yardımcıdır, o olmadan ülkenin esenliğe kavuşması mümkün değildir.

Cicero'ya göre insana devlette görev alıp ülkeye hizmet etme güdüsünü doğa vermiştir, bu güdüsel "kudret hazzın ve boş vaktin tüm cazibesine üstün gelir."¹ Dahası bu doğal ve güdüsel kudret en yüce erdemdir, zira Cicero'ya göre "erdemle onu uygulamaya dökmeden salt bir sanatmış gibi sahip olmak yeterli değildir... erdem ancak uygulamada bir anlam taşır."² Cicero'nun burada Stoa felsefesinde "tek iyi" olarak görülen erdem (*virtus*) anlayışını³ genişleterek onu teoriden ziyade uygulamaya eklemlediği söylenebilir.⁴ Bu anlayış Socratesçi ve Platoncu "erdem bilgidir" anlayışının⁵ bir yansımasıdır. Zira buna göre kimse bir ilmi onun üzerinde çalışmadan ya da onu anlamadan uygulayamaz, aynı şekilde yine kimse bir ilmi onu uygulamadan anlayamaz.⁶ Cicero uygulamaya geçmiş ilkelerin önemini vurgular, adalet, güven ve eşitlik gibi soyut kavramların toplumda uygulama yoluyla anlam kazandığının farkındadır. Birey ve toplum

1 1. 1: "ea vis omnia blandimenta voluptatis otiiue vicerit."

2 1. 2: "nec vero habere virtutem satis est quasi artem aliquam, nişi utare... virtus in usu sui tota posita est."

3 Bkz. Sextus Empiricus, *Adversus Mathematicos* 11. 64 (=SVF 1. 361).

4 J. D. Minyard'ın deyişle, Cicero'ya göre, erdem bir potansiyel ya da içsel bir nitelik değildir, tümüyle toplumsal alanda uygulanır, bu aynı zamanda salt felsefi ya da entelektüel erdem olasılığının da reddi anlamına gelir. (J. D. Minyard, *Lucretius and the Late Republic: An Essay in Roman Intellectual History*, E. J. Brill, 1985, s. 30).

5 Xenophon, *Memorabilia* 3. 9. 5-5.

6 Karş. Platon, *Protagoras* 345 D; *Apologia* 25 ve Xenophon, *Memorabilia* 4. 2. 20.

esenliğini sağlayan koşullar ilkeler üzerine dayanıyorsa, o halde bu ilkeleri toplumda uygulamaya geçirenler en büyük erdeme sahip demektir; bu yüzden “erdemin en büyük uygulaması sitenin¹ yönetimi ve <filozofların> her köşe başında cınlattıkları gibi, lafta kalmayıp fiilen gerçekleşmesidir.”²

Cicero *De Re Publica* 1. 4’te devlet adamı kimliğiyle tehlikelere atılmayı överken cesareti öne çıkararak ölüme meydan okumayı yüceltir. Bu tümüyle Stoacı bir yaklaşımdır, zira Stoa felsefesinde cesaret (ἀνδρία, *fortitudo*) en temel erdemler arasında yer almakla birlikte talihle ve onun verdiği geçici armağanların aldaticılığıyla mücadele etmenin bir aracıdır, bu niteliğiyle bilgelikle birlikte tüm erdemlerin kaynağı olarak görülür.³ Cicero’ya göre cesaret korkudan sıyrılmaktır,⁴ çünkü doğada korkuya yer yoktur, her şey nedenler silsilesine dahildir, nitekim ölüm de korkulası değildir, sadece doğanın bir parçası, hatta “doğada bulunan en iyi şeydir.”⁵ Cicero da ideal bir devlet adamının yaşlılığını

1 “Vatandaş” anlamındaki *civis* kelimesinden doğmuş olan *civitas* ilkin “vatandaşlık” ve “vatandaşlar arasındaki birlik” anlamındadır, ancak eser boyunca daha çok “site” ve “ülke”, dahası *res publica* ile aynı minvalde, “devlet, yönetim, hükümet” gibi anlamlarda kullanılır, örneğin 1. 2’deki *civitatis gubernatio* “site yönetimi” olarak da düşünülebilir, “devlet yönetimi” olarak da. Zetzel eserde geçen *status civitatis* tamlamasının da “devlet organizasyonu/koşulu/biçimi” anlamında kullanılmış olabileceğini belirtip, bunun da *res publica* ile eşanlamlı olduğunu söyler. Hukuk terimi olarak “site” şeklinde Türkçeleştirildiği de olmuştur, (örneğin bkz. Gaius, *Institutiones. Borçlar Kısımı*, Çev. Türkân Rado, Doğan Kardeş Yayınları, 1953, *passim*.) ki biz de çeviride terimler arasındaki ayrımı gösterebilmek için bu karşılığı kullandık.

2 1. 2: “usus autem eius est maximus civitatis gubernatio et earum ipsarum rerum, quas isti in angulis personant, reapse, non Oratione perfectio.”

3 Bkz. *Ep.* 85. 28; *Dial.* 2. 4. 1.

4 *Tusc.* 4. 24. 53.

5 Bkz. Seneca, *Dial.* 6. 20. 1: “mors optimum inventum naturae.” Karş. *Dial.* 6. 20. 3; *Ep.* 24. 11; Iuvenalis 10. 357-359; Silius Italicus 11. 186-188.

rahat bir şekilde geçirip doğal bir ölümü beklemektense,¹ vatani için her türlü korkudan sıyrılıp ölümle yüzleşebileceğini düşünür. Bu noktada Yunan komutanlar Miltiades ile Themistocles'ten ve Romalı askeri ve siyasi figürler, Camillus, Ahala, Nasica, Laenas, Opimius, Metellus, C. Marius ve hatta kendisinden bahseder, bu kişilerin her biri türlü tehlikeleri göze alarak kendi ülkelerine hizmet etmişse de, sonunda kendi vatandaşları tarafından haksızlığa uğramıştır. Cicero devlete hizmet eden önderlerin kendi halkları tarafından haksızlığa uğrasalar bile, bunun kendinde kötü bir şey olmadığını düşünüyor gibidir.

Cicero 1. 7-8'de önceki örneklerle benzer şekilde vatana yaptığı hizmetlerden ötürü kendisinin çektiği çileye niçin katlandığını açıklar: Vatani onu bakım bekleyerek doğurmamış ve bu amaçla eğitmemiştir, buna karşın güvenilir bir sığınak olmuştur. 1. 9-11'de şahsi muhasebesini sürdürerek devlet yönetme işinin önemini vurgular ve yine Epicurusçulara siyasete atılmanın, haksızlıklara ses çıkarmanın erdeminden söz ederek cevap verir.

Cicero 1. 12-13'te eserin konusundan ve içeriğinden bahseder. Burada felsefe okullarına mensup kişilerin aynı zamanda devlet yönetimi konusunda eğitimli ve deneyimli kişileri de dinlemesi gerektiğine ilişkin bir nasihatte bulunur. Bununla birlikte devlet üzerine düşünüp yazı yazanların da devlete bir şekilde hizmet etmiş olacağını söyler ve erdemin tanrıların kutsal iradesine (*deorum numen*) en çok yaklaşma yolunun “yeni siteler kurmak ya da halihazırda kurulmuş olanı korumak” (*civitatis aut condere novas aut conservare iam conditas*) olduğunu belirtir. 1. 13'te kendisinin devlet meselelerindeki otoritesini ortaya koyan Cicero kimilerinin sadece teoride, kimilerinin de sadece uygulamada devlet

¹ Cicero *Fin.* 2. 30'da tehlikelerle yüzleşmektense yatağında ölmeyi tercih eden filozofları eleştirir. Karş. *Sest.* 21.

meselerinden anladığını söyler. Bu, Cicero'nun yukarıda üzerinde durduğumuz erdemi eyleme eklemlenme anlayışının başka bir tezahürüdür. Cicero aynı yaklaşımı *De Officiis* 1. 19'da da sergilemiştir: "Erdemin tüm övgüsü eylemde bulunur."¹ Nitekim orada da bazı insanların kendilerini anlamı muğlak, zor ve gereksiz konulara aşırı vakfetmelerini, dahası bu çalışma alanları dışında hiçbir şeyle ilgilenmeyip sosyal yükümlülüklerini yerine getirmemelerini eleştirir. Kendisi de eleştirdiği kişiler gibi olmamak için eyleme geçer. Yani nasıl ki *De Officiis*'te bireyin yükümlülükleriyle ilgili deneyimlerini paylaşarak Roma toplumunun temel siyasi sorunlarına çözüm aramışsa, *De Re Publica*'da da devlet yönetimindeki deneyimini paylaşarak en iyi devlet ile en iyi vatandaşın resmini çizmeye çalışmıştır.² Bu Cicero'ya göre devlete hizmet anlamını taşır.

[1. 14-34]

P. Scipio Africanus'un kır konutundaki ilk konuğu olan Q. Tubero diğer katılımcılar gelmeden önce ilkin aynı yıl içinde Roma'da görülen Yalancı Güneş olayını sorar. Cicero *De Natura Deorum* 2. 14'te de 129 yılında görülen bu olaydan bahseder ve bu olayın Romalılar tarafından Scipio'nun aynı yıl içinde gerçekleşen ölümünün bir habercisi olarak değerlendirildiğini aktarır. Eskiçağ'da doğa olaylarının doğal nedenlerini araştıran, halk üzerinde pek inandırıcılığı olmayan doğabilimciler olduğu gibi, bu olayları salt tanrıların istenci ve kehanet ilmiyle yorumlayan bir çoğunluk da vardı. Nitekim Roma'da kehanet olgusu halk nezdinde rağbet görmekle birlikte dini olduğu kadar siyasi bir kurum olarak icra ediliyor, resmi devlet memurları doğa olaylarına bakarak kehanetlerde bulunuyordu.³

1 "Virtutis enim laus omnis in actione consistit."

2 Bkz. Q. fr. 3. 5. 1.

3 Cicero'nun tanımıyla söylersek, gelecekte gerçekleşecek olayları önceden

Kehanete verilen bu önemi diyalogda bilhassa Philus'un 1. 19'daki konuşmasından anlarız. Philus şöyle der:

Yurdumuzda şu an ne olduğunu ve ne olmuş olduğunu bilmemizin yurdumuz için önemli olduğunu düşünmüyor musun? Yurdumuz ki, surlarımızla sınırlı değil, aksine tüm dünyadır; evimizi ve vatanımızı tanrılar bize verdi kendilerine ortak ederek. Bu tür olayları bilhassa bilmeyeceksek, o halde diğer birçok önemli olayı da bilmememiz gerekmez mi?¹

Philus'un insan yurdunu siteyle sınırlamayıp tüm dünya olarak gören bu yaklaşımı Roma geleneğindeki kehanete bağlılık kadar Stoacı muhakemenin de ürünüdür, zira çoğu Stoacıya göre tanrılar insanları gelecekte olacak olaylara

hissetme ve bilme (*praesensio et scientia rerum futurarum*) anlamındaki, Yunanların *μαντική* dediği kehanet ilmi, mitolojik kahramanlar dönemine kadar gitmekle birlikte başta Romalılar olmak üzere farklı halklar tarafından muteber kabul edilmiştir (*Div.* 1. 1). Karş. *Leg.* 2. 32. Cicero'ya göre, kehanetin tanrısal bir lütuf olduğu, Yunancadaki *μανία* (çılgınlık) kelimesinden türeyen *μαντική* teriminden farklı olarak, Latincedeki kehanet anlamındaki *divinatio* teriminin *divus* (tanrısal) kelimesinden türemesinden de anlaşılabilir. Karş. *Luc.* 126. Ayrıca Y. Bonnefoy'un da bildirdiği gibi, Cicero'nun eserlerinde yine kökü itibariyle *divinatio* terimiyle türdeş olan *divinus* teriminin içerdiği ilk anlam kâhindir (*Roman and European Mythologies*, Çev. W. Doniger, The University of Chicago Press, 1992, s. 94). Oysa semantik açıdan incelediğimizde *divinus* sıfatı ilkin "tanrısallığa özgü" anlamındadır. Örneğin bkz. *Lucretius* 1. 154; 2. 609; 4.1233; *Plautus, Bac.* 4. 9. 2; *Caesar, Gal.* 2. 31. 2. O halde Cicero'nun kullandığı *divinus* terimi, kökü itibariyle, uğraştığı kehanet ilmiyle tanrısallıktan pay alan kâhini işaret eder. Bu yüzden Cicero tanrısallık anlamındaki *divinitas* terimini kehanet anlamındaki *divinatio* terimi yerine de kullanabilmiştir (*Div.* 2. 80). Bu da kehanet ilminin Stoa felsefesinde insanla tanrısal irade arasında bir nevi köprü oluşturduğu düşüncesiyle tutarlıdır.

- 1 1. 19: "An tu ad domos nostras non censes pertinere scire, Quid agatur et Quid fiat domi, quae non ea est, quam parietes nostri cingunt, sed mundus hic totus, quod domicilium quamque patriam di nobis communem secum dederunt, cum praesertim, si haec ignoremus, multa nobis et magna ignoranda sint?"

karşı uyarır, hatta bu anlayış Cicero'ya göre Stoa felsefesinin kalesi gibidir.¹ Açımlarsak, Zenon, Chrysippus, Posidonius ve Athenodorus eserlerinde, tanrısal öngörü var olduğu için kehanet ilminin de gerçek olduğunu ve bu ilim sayesinde varılan sonuçların ciddiyetle değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.² Zira Stoa düşüncesine göre, insanlar ile Tanrı arasında kutsal bir bağ vardır ve Tanrı bu bağ kapsamında insanlara tüm çağları kapsayan kutsal bilgisinden bir pay verir, başka deyişle, onlara gelecekte bir işaret sunar. Bu da, Cicero'nun yorumunda da geçtiği gibi, Stoa düşüncesine göre tanrıların sık sık ortaya çıkması anlamına gelmekle birlikte onların hem devletlere hem de tek tek insanlara yardım ettiklerini kanıtlar.³ Ayrıca kaderin doğası da (*natura fati*) ancak kehanet fikriyle (*divinationis ratio*) anlaşılabilir.⁴ Sonuç olarak Stoacılar, üzerinde durdukları en temel kavramlar olan tanrısal öngörü (*providentia*) ve kaderi (*fatum*) kavramsal açıdan desteklediği için kehanetin varlığını savunmuştur, diyebiliriz.

Scipio ise yeryüzündeki insanı ve toplumu ilgilendiren meseleleri açıklığa kavuşturamayan insanlığının, doğadaki anlaşılması zor olayları anlamaya çalışmasını gereksiz gören Socrates'i⁵ ve onun izinden gitmesine rağmen Pythagoras'ın doğa araştırmalarına da önem veren Platon'u hatırlatır (1. 15-16) ve Stoacı Panaetius'un bu tartışmada olmamasına hayıflanırken, ona katılmadığını da ekler (1. 15). Panaetius kehanete inanmayan ender Stoacılardan biriydi,⁶ dolayısıyla Scipio'nun bu ikili tavrını göz önünde bulundurarak onun göksel olaylara bakıp kehanette bulunmanın

1 Div. 1. 5. 9 ve 6. 10.

2 Diogenes Laertius 7. 149.

3 N. D. 2. 166. Karş. 3. 14; 15.

4 Fat. 11.

5 Karş. Xenophon, *Memorabilia* 1. 1. 6-9.

6 Div. 1. 3. 6; Diogenes Laertius 7. 149.

doğruluğunu onaylayıp onaylamamakla değil, bu tür konularla ilgilenip ilgilenmeme konusunda bir tavır takındığını düşünebilir ve Socrates gibi doğa araştırmasını gerekli görmediğini ama kehaneti tümünden reddetmediğini söyleyebiliriz. Ancak metnin devamında Scipio astronominin yararından bahsetme olanağını bulur (1. 23-24). Şöyle ki, Philus 1. 21-24'te doğabilimcilerin kafasını karıştıran Güneş/Ay tutulması olayından ve Archimedes aygıtından bahseder. Consul C. Sulpicius Galus'un kendisine Archimedes'in yaptığı gezegenler sistemini gösteren bir küreyle Ay ve Güneş tutulmalarının nasıl olduğunu gösterdiğini anlatır. Bu noktadan sonra metnin birkaç sayfalık kısmı kayıptır. Metin yeniden başladığında, Scipio'yu Pydna savaşından önce Ay tutulmasından korkan Romalı askerleri astronomi bilgisiyle nasıl yatıştırdığını anlatırken görürüz (1. 23). Böylece göklerle ilgili bir çalışma ve bilgi, siyaseten faydalı olmuş olur. Bu aynı zamanda Laelius'un astronomi bilgisine dönük isteksiz ve muhalif tavrına bir yanıttır, onun gökle ilgili bilginin insanları ve devleti ilgilendirmedigi yönündeki görüşü çürütülmüş olur.¹

Metnin devamında Tubero daha çok evrenin büyüklüğü karşısında dünyayı küçümseyen bir Stoacı olarak görünür ve şu sorusu 1. 26-30 arasındaki konuşmasının bir özeti-
dir: "Hangi yetki, hangi *magistratus*'luk ve hangi krallık tüm insani unsurlara tepeden bakmaktan, onların bilgelikten

1 Robert L. Gallagher bir çalışmasında ("Metaphor in Cicero's 'De Re Publica'", *The Classical Quarterly*, New Series, cilt 51, no: 2, 2001, s. 509-519) metindeki astronomi dilinin siyasi aktarımlardaki dile yansımalarını inceler. R. F. Hathaway biçembilimsel bir açıklama getirir, buna göre en bilindik unvanı "bilge" (*sapiens*) olan Laelius, diyalogun bu kısmında katılımcıların merkezinde durur, buna karşın Academia kuşkuculuğunu sergileyen Furius Philus merkezi temsilden kopuktur. Laelius Roma ile eski bilgeliliğin, Philus ise tutkulu bilgi sevgisinin ve adaletin temsilidir. İkisinin birleşimi ise Scipio'yu oluşturur yani Socratesçi *philosophia*'yı (R. F. Hathaway, *age*, s. 4).

daha az önemli olduğunu düşünmekten ve zihinde ebedi ve kutsal olan dışında, hiçbir şey bırakmamaktan daha yüce olabilir?"¹ Önce Philus ve Scipio, sonra da Tubero'nun astronomi gibi göksel bilginin teminine yüklediği anlam Laelius'un muhakemesinde karşılığını bulmaz, yukarıda olduğu gibi, yine tartışmaları gereken konunun devlet meseleleri olduğunu savunur ve böylece 1. 34'ten itibaren Scipio'yu deneyimi ve bilgisinden ötürü esas konuşmacı kılar.

[1. 35-71]

Diyaloğa katılan herkes Scipio'nun devletle ilgili bilgisi ve deneyimine güvenir, onu dinlemeye hazırdır. Scipio da kendisini Yunan siyaset kitaplarını okumuş olmakla birlikte bizzat siyasetin içinde deneyim kazanmış bir Romalı olarak görür. Cicero'nun 1. 12-13'te sergilediği tavrı göz önünde tutarsak, Scipio hem teoride, hem de uygulamadaki yetkinliği ile onun gözünde ideal devlet adamı kimliğine sahiptir.

Bu sadece Scipio'nun şahsıyla sınırlanabilir bir durum değildir. Yunan edebiyatıyla karşılaştırıldığında Latin edebiyatında kendini gösteren en önemli gelişim ya da farklılık kimi devlet adamlarının sadece kendilerini geliştirmek için değil aynı zamanda siyasi ve sosyal güdüler yanında bizatihi edebi ve kimileyin felsefi bir duyuşla eser kaleme alabilmiş olmalarıdır. Şüphesiz ki, bunda en önemli etken günlük yaşamda pratik yaradılışlı olan Romalıların idari mekanizmada da, Yunandaki estetik duyuştan farklı olarak, pratik ve faydalı olan tavrı takınma eğilimidir. Ülke için pratik ve faydalı olan, her şeyden önce devletin ayakta kalmasıdır. Dünya için pratik ve faydalı olan da, zaman içinde Roma devletinin ayakta kalması olmuştur. Nitekim Atina'da bir

1 1. 28: "Quod autem imperium, qui magistratus, quod regnum potest esse praestantius, quam despicientem omnia humana et inferiora sapientia ducentem nihil umquam nisi sempiternum et divinum animo volutare?"

insanın hem siyasetle, hem de felsefeyle ilgilenmesi nadiren görülen bir durumdu, zira orada “halkın sevgisini kazanmak gayesiyle başvurulmuş çareler, insanın bütün zamanını alır, halbuki bu işlerin, bilgilerin gelişmesi ile hiç ilgisi yoktu. Milletin başındakiler gelecek nesilleri adeta hiç düşünmezlerdi; içinde bulunulan zamanın fırtınaları o kadar müt-hiş olurdu ki, ikbal insan kaderini o derece yükseklerle çıkarırdı ki, günün olayları bütün ihtirasları elinde tutardı.”¹ Dolayısıyla “anlattığı askeri tarihte bizzat rol almış, fakat bununla beraber cumhuriyet içinde hiçbir zaman kudret sahibi olmamış bulunan Xenophon hariç, Atina’nın hiçbir devlet adamı aynı zamanda edebi kabiliyetiyle meşhur olmamıştı; hiçbirisi <Scipio>, Cicero ve Caesar gibi yazılarıyla politika hayatına bir şeyler kattığını sanmadı.”² Sonuç itibariyle denebilir ki, Yunan filozofları genelde kendilerini kuşatan sosyal ve siyasi çevreye karşı düşmanlık içindeydi,³ Roma’da ise Cato, Scipio ve Cicero gibi düşünürler aynı zamanda birer bürokrat, siyasetçi ya da yüksek rütbeli asker olmalarından dolayı toplumu ilgilendiren gerçek sorunlarla ilgilenmek durumundaydı.

Scipio ilkin devletin (*res publica*) tanımını yapar (1. 39), ona göre devlet bir halk unsuru (*res populi*) yani kamu varlığıdır. Açalım: *Re publica*⁴ tamlaması Latince “şey, nesne, olan, mesele, olay, durum, iş, koşul, hakikat, mal, varlık, neden, gerekçe” gibi farklı anlamları olan *res*⁵ ve “açık, net,

1 Mme de Staël, *Edebiyata Dair*, Çev. Safiye Hatay-Vahdi Hatay, MEB Yayınları, 1997, s. 85.

2 Mme de Staël, *age*, s. 85-86.

3 H. Nettleship, *Lectures and Essays on Subjects Connected with Latin Literature and Scholarship*, Cambridge University Press, 2010, s. 146.

4 *Res publica* aynı anlamda olmak üzere kimi modern dillere de geçmiş bir kelimedir, örneğin Alm. *Republik*, Fr. *république*, İng. *republic*, İsp. *república*, İt. *repubblica*, Por. *república*, Rusça ve Azerice, *respublika*.

5 Kimileyin şiirlerde ve Augustus sonrası dönemin düzyazılarında *res* kelimesi de kendi başına “devlet” anlamında kullanılmıştır. Örneğin bkz.

kamuya ait" *publica*¹ kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. *Res publica* ilkin "halk şeyi, unsuru, meselesi" anlamındadır. Cicero da eserin 1. 39. bölümünde *res publica*'nın bir *res populi* yani "halk<ın> unsuru" olduğunu söyler, bununla kastettiği, devletin hem "halka ait" (kamu varlığı), hem de "halkı ilgilendiren bir mesele" olduğudur. (Nitekim Romalılar tüm vatandaşlara ait olduğunu düşündükleri devletlerine kendi isimlerini vererek ona "Roma halkı" anlamında *populus Romanus* ya da *populi Romani* demiştir.²) Bu çerçevede Cicero'nun *res publica*'sının, Platon ve Aristoteles'in devlet için kullandığı πολιτεία'ya (*politeia*)³ karşılık geldiği söylenebilir. Zetzel'in değerlendirmesine göreyse,⁴ bu terim eser boyunca genel olarak "bir devletin kurumsal görünümü ve yetkinin içsel olarak yerleşmiş olduğu yöntem" anlamını verir. Ancak eser sadece doğrudan devletin kurumsal işleyişiyle değil, aynı zamanda yasalar yanında vatandaşların ahlak eğitimi, iyi işleyen bir toplumda kültür ve ilimlerin yeri, devlette görev alan bireyin en iyi şekilde hizmet verebilmek için sahip olması gereken nitelikler ve kozmik düzende iyi işleyen devletlerin yeriyle ilgili fikirler de içerir.⁵ Dolayısıyla eserin adındaki devlet kelimesini bir şemsiye kavramı olarak düşünüp anlatı kapsamının genişliğini göz önünde bulundurmalıyız.

Scipio'ya göre devlete sahip olan halk alelade bir kalabalık değildir, "çoğunluğun yasa birliği ve ortak yararı üze-

Vergilius, *A.* 6. 858; Livius 21. 16; Horatius, *Carm.* 5. 66; *Ep.* 1. 12. 25; Ovidius, *Met.* 14. 809.

1 *Publica, publicus* sıfatının dişil halidir, nitelediği dişil *res* ismine cins ve sayı bakımından uymak zorunda olduğu için.

2 N. Wood, *age*, s. 125.

3 Cicero Platon'un eserinden bahsederken bu terimi *politia* olarak Latinceleştirir. Bkz. *Div.* 1. 29. 60; 2. 27. 59.

4 Zetzel, s. xxxviii.

5 Rudd-Powell, s. xi.

rinde anlaştığı bir topluluktur.”¹ Scipio bireylerin kendi/ ortak yararları için bir araya gelip bir topluluk oluşturmalarını öncelikli olarak onların zayıflığıyla (*inbecillitas*) değil, “insanlar arasındaki doğal birliktelik duygusu”yla (*naturalis hominum congregatio*) açıklar.² Buradaki açıklamada insanları hayvanlardan ayıran unsur, yukarıdaki tanımda geçen çoğunluğun yasa birliği ve ortak yararı yanında bu doğal birliktelik duygusudur.³ Cicero *De Finibus*’ta da “insanlar arasındaki bağ, birliktelik ve doğal bir toplum içinde doğduğumuza”⁴ vurgu yapar, bu kaçınılmaz olarak *humana condicio* yani insani bir koşuldur.⁵ Cicero’nun bu kaynaklarda, Epicurusçuların bireyi tek, toplumdan soyutlanmış bir canlı olarak varsayan “insan topluluğu diye bir şey yoktur” çıkarımına⁶ karşı çıktığını⁷ düşünebilir ve bu karşı çıkışında insanların birbirine olan ihtiyacını toplumun ve devletin oluşum nedeni olarak gören Platoncu düşüncenin⁸ izlerini görebiliriz. Cicero aynı düşünce çerçevesinde, *De Legibus*’ta⁹ Atticus’un ağzından adaletin ve dolayısıyla yasaların kayna-

-
- 1 1. 39: “coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus.”
 - 2 A. Brent, Cicero’nun buradaki yaklaşımını değerlendirirken şu tespiti yapar: Cicero insandaki doğal eğilimin olumsuz korkudan değil, olumlu bir araya gelme güdüsünden kaynaklandığını düşünür. Bkz. *Cyprian and Roman Carthage*, Cambridge University Press, 2010, s. 103.
 - 3 Bkz. J. Connolly, *The State of Speech: Rhetoric and Political Thought in Ancient Rome*, Princeton University Press, 2007, s. 87.
 - 4 *Fin.* 3. 20. 65: “nos ad coniunctionem congregationemque hominum et ad naturalem communitatem esse natos...”
 - 5 *Tusc.* 1. 8. 15. Karş. *Off.* 1. 50.
 - 6 Lactantius, *Inst. Div.* 3. 17. 42 (=Usener 523).
 - 7 A. Schiesaro, “Lucretius and Roman Politics and History”, *The Cambridge Companion to Lucretius*, Ed. S. Gillespie P. Hardie, Cambridge University Press, 2007, s. 46.
 - 8 *Politeia* 369c.
 - 9 *Leg.* 1. 13.

ğı olarak doğayı gösterir.¹ Cicero yasayı insanlara neyi yapmaları ve neyi yapmamaları gerektiğini söyleyen “doğada yerleşik bulunan en üst akıl” (*ratio summa insita in natura*) olarak tanımlar, dahası aynı yasanın doğruyu yapmayı buyurup yanlıştan uzaklaştırma gücüne sahip olan bir sağduyu (*prudentia*)² olduğunu söyler.³ Burada açıkça Stoa felsefesini görüyoruz. Zira Stoacılar da yasayı neyin yapılması, neyin de yapılmaması gerektiğini buyuran en üst akıl olarak görür⁴ ya da öz ifadeyle onlara göre yasa doğanın akli (*naturae ratio*)⁵ ve son kerte de bizzat tanrının kendisidir.⁶ Ancak Cicero’nun *De Re Publica*’nın bu bölümünde (1. 40-41) bu konuyu az da olsa işleyip işlemediğini bilmiyoruz. Çünkü metnin bu kısmı kayıptır. Metin yeniden başladığında konu artık yönetim türleridir.

Cicero 1. 41’de ilk insan topluluğunun yerleşik düzen-

-
- 1 Cicero’nun yasa anlayışıyla ilgili olarak genelde iki görüş öne çıkar, ancak son dönemde üçüncü bir görüş de ortaya çıkmıştır. E. Asmis’in yetkin çalışmasından hareketle özetlersek: 1) Cicero Platoncu düşüncenin de etkisiyle insan yapımı olan toplum yasalarını doğa yasalarının birer taklidi olarak görür. 2) Cicero’ya göre toplum yasaları doğa yasalarının somutlaşmış halidir. 3) İlk Klaus Girardet’nin savunduğu üzere, Cicero toplum yasalarını doğa yasalarıyla özdeşleştirir. Yazara göre Cicero’nun yasalarını doğal kulan, bilgelerin doğasından (karakterinden) doğmuş olmalarıdır. E. Asmis’in çalışması için bkz. “Cicero on Natural Law and the Laws of the State”, *Classical Antiquity*, 27, no: 1, 2008, s. 1-33.
 - 2 Cicero’ya göre, koşulları anlayabilme ve her koşulda uygun bir tavır takınabilme yeteneği olarak karşımıza çıkan *prudentia* iyi bir devlet adamının temel niteliğidir. Bu anlamda Aristoteles’in kullandığı “kavrayış, anlayış, pratik bilgi” anlamlarındaki *phronesis* erdeminin Latincedeki karşılığıdır. Zetzel’in de bildirdiği gibi (s. xxxix) *prudentia* buradaki pratiğe dönük anlamıyla, Yunanca’daki *sophia*’nın Latincedeki karşılığı olup teorik bir bilgiye denk düşen *sapientia*’dan ayrılır.
 - 3 *Leg.* 1. 18-19.
 - 4 SVF 2. 1003. Karş. SVF 3. 4; 3. 314; 3. 332; 3. 613-614.
 - 5 SVF 3. 323; *Off.* 3. 519-520.
 - 6 *N. D.* 2. 57-58; 2. 81-82; 2. 115; Diogenes Laertius 7. 88 (SVF=1. 162); Seneca, *Nat.* 1. P. 13.

deki gelişimini anlatırken, yönetim türlerini sıralar: Devlet yönetimi ya bir kişiye (*unus*) ya belli seçilmiş kişilere (*delecti*) ya da çoğunluğa ve herkese (*multitudo atque omnes*) bırakılır. İlki olursa yöneticiye kral (*rex*), yönetimine krallık (*regnum*) denir. İkincisi olursa sitenin aristokratların iradesine (*optimatum arbitrium*) göre yönetildiği söylenir. Üçüncü olursa, yani her şey halkın yönetimine bırakılırsa, bu bir halk idaresi (*civitas popularis*) olur. Yunan siyasi terminolojisini kullanırsak, bu rejimler sırasıyla monarşi (μοναρχία), aristokrasi (ἀριστοκρατία) ve demokrasidir (δημοκρατία). Yunancada “yönetmek” anlamındaki ἄρχειν fiili, “tek” anlamındaki μόνος ile birleşince (μοναρχία) “tek adam yönetimi” yani “krallık” anlamına gelir; “yönetim” anlamındaki κράτος isminden türemiş olan -κρατία soneki “en iyi” anlamındaki ἀριστος sıfatıyla birleşince (ἀριστοκρατία) “en iyilerin yönetimi”, “halk” anlamındaki δῆμος ismi ile birleşince “halkın yönetimi” anlamını verir. Cicero’nun yaşadığı dönemi de kapsayan klasik çağda bu Yunanca terimlerin Latinceleşmiş *monarchia*, *aristocratia* ve *democratia* halleri yoktu. Cicero metin boyunca ilki için kendisinden önce de var olan, “kral” anlamındaki *rex*’ten türemiş *regnum* terimini kullanırken, ikincisi için belli bir terim yerine yönetimdeki kişilerin yani “en iyi olanların” (*optimas*: en iyi, *optimates*: en iyiler) tamamlayan olduğu kelime tamlamaları kullanır, örneğin l. 42’de *arbitrium optimatum* “en iyilerin yargısı” (*optimas*: en iyi) ve l. 43’te *optimatum dominatus* “en iyilerin yönetimi” gibi.⁷ İkincisi yani demokrasi için de kelime tamlamaları kullanır, örneğin l. 42’de *civitas popularis* “halk sitesi” gibi.

Scipio’ya göre bu üç yönetim şeklinden herhangi biri

7 Çalışmamız boyunca, dilimize yerleşmiş olduğu için, Cicero’nun terim açıklaması yaptığı yerler dışında “en iyi(ler)” için “aristokrat(lar)” terimini kullanacağız.

insanları devlete bağı bir şekilde birlik içinde tutuyorsa, diğerlerine nazaran daha iyi demektir. Ancak Scipio bu üç yönetim türünün de kendi başına yeterli olmadığını ve çok kolay bir şekilde daha kötü birer yönetim türüne dönüşebileceğini söyler: Monarşi tek adamın keyfiyetiyle tiranlığa, aristokrasi egemen sınıfın kendi içinde hizipleşmesiyle toplum üzerinde baskı kuran bir azınlığa ve demokrasi de halkın çılgınlığı ve hovardalığıyla bir çete yönetimine dönüşebilir. Scipio üç yönetim türünden unsurların bulunduğu ölçülü kılınmış bir karma sistemin en iyi yönetim türü olduğunu düşünür (1. 45).

N. Wood'un da bildirdiği gibi, Ortaçağ'dan itibaren devletçi düşüncenin gelişiminde olduğu kadar, erken modern dönemde ama özellikle de karma monarşi düzeni, Klasik İngiliz Cumhuriyetçileri, Montesquieu ve ABD'nin kurucu babaları üzerinde kayda değer bir şekilde etkili olmuş olan karma devlet anlayışını¹ ilk savunan Cicero değildir, ondan önce Aristoteles de oligarşi ile demokrasinin unsurlarından oluşan bir sistem önermiştir. Ancak onun asıl odaklandığı, yönetim tarzından kaynaklanan kusurları gidermekten ziyade ülke içindeki farklı ekonomik grupların yetkisi ve etkisi olmuştur.² Cicero'nun burada asıl etkilendiği isim hiç kuşkusuz Yunan tarihçi Polybius'un aynı konuda yazdıklarıdır. Polybius'u tanımadan, Cicero'nun eserin bu bölümünde anlattıklarının arka planını anlama imkânı yoktur.

200 yılı civarında doğduğu düşünülen Megalopolisli Polybius, Cicero'den önceki neslin üyesi, yani üzerinde durduğumuz eserin esas konuşmacısı olan Scipio'nun çağdaşıdır. Eskiçağ'ın önemli tarihçilerinden biridir, onu

1 N. Wood, *age*, s. 159.

2 Bkz. Aristoteles, *Politika* 4. 8-11; 5. 1, 1302a14. R. T. Radford, *Cicero: A Study in the Origins of Republican Philosophy*, Rodopi, 2002, s. 34. Açıklama için bkz. *Politics: III ve IV*, Çeviri ve Yorum: R. Robinson, Oxford University Press, 1995, s. 109 ve devamı.

önemli kılan öncelikli olarak daha önce denenmemiş olan evrensel içerikli bir tarih eseri yazmaya girişmiş olması ve yine daha önce yapılmadığı üzere Roma'nın yükselişini kuramsallaştırmaya çalışmış olmasıdır. Eserinde de belirttiği gibi, Polybius'u bu eseri yazmaya iten temel güdü küçük bir devlet olan Roma'nın 53 yıl gibi kısa bir sürede (220-167 arası) nasıl hızlı bir şekilde büyüyüp neredeyse cihan hâkimiyetini sağlamış olduğunu göstermektir. Polybius kendi ülkesinde siyasi ve askeri sahada doğru dürüst bir kariyer edinmemişse de, dönemin Italia'sında tanınır olmuştur. 167 yılında Roma'ya getirilmiş olan bin Achaealı esirden biri olmasına rağmen, Roma topraklarında kalmayı tercih etmiş, Romalılar da ona bir eyalette değil, bizzat Roma'da kalma imkânını tanımıştır. Dünyanın evrensel tarihini yazmayı isteyecek biri için bu büyük bir nimettir, zira Yunan kentlerinden birinde kalıp dönemin egemen gücü Roma'nın yükselişini yazabilme imkânı yoktur, bunun için en uygun yere, yani bizzat Roma'ya yerleşebilmiştir. Roma'da olmak demek, o vakit, Roma'nın önde gelen siyasi ve askeri şahsiyetleriyle yakından temas kurmak demektir. Bu Polybius için çok önemliydi, zira söz konusu kişiler, yukarıda da söylediğim gibi, Roma'nın kısa sürede yükselişinin mimarları ya da en azından mimarlarının çok yakınlarıydı. Polybius burada önemli bir şahsiyet olan Aemilius Paullus'un iki oğluyla, Scipio ve Quintus Fabius Maximus ile yakınlık kurdu. İlk etapta bu yakınlığın nasıl kurulduğunu bilmiyoruz ama bildiğimiz şu ki, Polybius özellikle de Scipio'yla yakınlığını ilerletmiş onunla her konuda fikirlerini paylaşır olmuştur. Dolayısıyla Scipio'nun *De Re Publica*'da savunduğu karma devlet anlayışı ile siyasi rejimler döngüsü fikrini Polybius'tan öğrendiğini düşünebiliriz, zira yaşamları kesişmiş olmakla birlikte ikisinin anlattıkları neredeyse birebir aynıdır.

Polybius'un tarih eserinin 6. kitabı eserin belki de en fazla okunmuş kitabıdır.¹ Polybius büyük ölçüde günümüze ulaşmış olan bu kitapta bir tarihçiden ziyade bir siyaset bilimci olarak görünür: Üç siyasi rejimin (monarşi, aristokrasi ve demokrasi) oluşum ve devinim sürecinden bahsederek, bu rejimlerin birbirine olan üstün yanlarından, hiçbirinin kendi başına "en iyi" rejim olamayacağından, her birinin daha kötü bir rejime dönüşebildiğinden (monarşi=tiranlık, aristokrasi=oligarşi ve demokrasi=çete yönetimi) ve üçünü de kapsayan karma rejimin "en iyisi" olduğundan söz eder. Bu çıkarım, yukarıda da gördüğümüz gibi, Scipio'nun 1. 46'ya kadar söyledikleriyle aynıdır.²

Scipio 1. 47-50 arasında monarşi ve aristokrasi aleyhine sunulmuş görüşleri paylaşırken demokrasiyi savunuyor görünür. Bu çerçevede temel dayanağı, halkın devlet kararında yetkiye ortak ya da doğumla ve malvarlığıyla elde edilmiş imtiyazlara sahip olmadığında, böyle bir düzenin adaletsiz olacak olmasıdır. Adaletsizlik önemli bir vurgudur, Scipio'ya göre toplumdaki uyumsuzluk farklı ölçülerin farklı vatandaşlara fayda sağladığı çıkar çatışmasından doğar, böyle bir çatışma güç dağılımının dengesiz olduğu monarşiler ve aristokrasilerde sık görülür (1. 49). Buna karşın 1. 51-53'te aristokrasiyi anlatan Scipio adı "en iyi olanlar"

1 Eser 40 kitaptan oluşur, 1-30. kitaplar arasında İ. Ö. 167 yılına kadarki olaylar, 31-40. kitaplar arasında ise sonraki olaylar anlatılır. Bu 40 kitaptan sadece ilk 5'i günümüze tam olarak ulaşmıştır. 1. ve 2. kitaplar daha çok eserin önsözü hüviyetinde olup, Roma'nın Kartaca'yla olan ilk savaşı ile Hannibal savaşının (İ. Ö. 264-220) başlangıcı arasındaki olayları kabataslak olarak sunar. 3. kitap İ. Ö. 216 yılını anlatır ve Hannibal'in Cannae'daki büyük zaferi ile sonlanır. 4. ve 5. kitaplar Yunan ve Doğu Akdeniz coğrafyasındaki gelişmelerden söz eder.

2 Polybius'un aktarımlarıyla ilgili olarak bkz. Polybius'ta siyasi rejimler döngüsü ve Roma devlet yapısı 1 (> <http://goo.gl/740Ynr>) ve "Polybius'ta siyasi rejimler döngüsü ve Roma devlet yapısı. 2 Krallıktan tiranlığa" (> <http://goo.gl/GTOWaj>).

olan aristokratların (*optimates*) zamanla en iyi oldukları için değil, soylu bir ailede doğup halkın geneline nazaran zengin olan azınlığı temsilen çoğunluğa hükmettiklerinde, aristokratik yönetimin oligarşik bir yönetime evrilmiş olacağını söyler.¹ Başka deyişle, böyle bir durumda devlet yönetiminde erdemler yerine azınlığın zenginliği söz sahibi olmuş demektir.

Karma sistemin en iyisi olduğunu düşünen Scipio 1. 54-55'te eğer ilk üç sistemden birini seçmesi gerekirse monarşiyi diğerlerine tercih edeceğini söyler. Bu minvalde 1. 56-57'de tanrıların ve evrenin yönetimi, 58'de monarşiyle ilgili tarihsel kanıtlar ve deneyim, 59-60'da zihnin işleyişi, 61'de ev ve çiftlik yönetimi örneği, 62-63'te kriz durumunda tek elden merkezi kontrole duyulan ihtiyaç ve 64'te iyi ve adil bir krala duyulan sevgiden bahseder. Ancak monarşi savunusu 1. 65'te sonlanır ve Polybius'un da bahsettiği bozulmaya dayalı siyasi rejim döngüsü konu edilir: Buna göre kral adaletsiz olmaya başlayınca tiranlaşır ve halk sonunda tiranı öldürür, ülkeden kovar ya da herhangi bir şekilde yönetimden uzaklaştırır, böylece yönetime tüm gücüyle aristokratlar hâkim olur. Ancak Scipio 1. 66-67'de Platon'dan yaptığı alıntıyla² halkın tiranı kovduktan sonra yönetimdeki en ufak haksızlığa bile tahammül edemez bir karakter edineceğini, bunun sonunda yasaları reddeden, dizginsiz bir özgürlük tutkusuna sahip olacağını söyler. 1. 68'deki deyişle, “nasıl ki liderlerin yıkımı aşırı güçlerinden gelirse, aynı şekilde özgür halkın aşırı özgürlüğü de onları köleliğe götürür”,³ zira “aşırı olan her şey zıddına dönüştürülebilir.”⁴

1 Yunancada “az” anlamındaki ὀλίγος sıfatı ile “yönetmek” anlamındaki ἀρχεῖν fiilinin birleşiminden oluşan ὀλιγαρχία (oligarchia) “azınlığın yönetimi” anlamındadır.

2 Platon, *Devlet* 8, 562C-563E.

3 1. 68: “ut ex nimia potentia principum oritur interitus principum, sic hunc nimis liberum populum libertas ipsa servitute adficit.”

4 1. 68: “omnia nimia... in contraria fere convertuntur.”

Burada bir paradoks oluşur, halk aşırı hak ve özgürlük arzusuyla tiranı kovarak başsız kalır ve zamanla başka bir tiranın yönetimi altına girer. Scipio teoride bu paradoksu kırmak için devlet ve toplumda bir ölçülülük arayışı içindedir, bulduğu çözüm ise sık vurgulandığı üzere karma sistemdir.¹ 1. 69'da bu sistemin içeriği şöyle anlatılır: “(Böyle bir) devlette bir kraliyet yapısı olmalı, belli seçkin kişilere özel bir otorite verilmeli ve ayrılmalı, bazı meseleler de kitlenin yargısına ve arzusuna bırakılmalıdır.”² Scipio böyle bir yapıda eşitliğin ve dirayetin egemen olacağını düşünür.

Scipio 1. 70-71'de hiçbir devlet yapısının ataları tarafından kurulmuş olan Roma devletiyle kıyaslanamayacağını bildirerek bu konunun detaylarını ikinci kitaba bırakır.

İkinci kitap

[2. 1-3 Önsöz]

İkinci kitap Roma devletinin diğer devletlerden üstünlüğünü gösterebilmek için Roma tarihinin başlangıcından itibaren incelenmesi gerektiği vurgusuyla başlar. Ayrıca 3'te Platon'daki kurgusal devletten ziyade, gerçek bir devletten, yani Roma devletinden bahsedileceği de söylenir. Macrobius'un *Somnium Scipionis* için yaptığı yorumlu analizin başında yazarın ilk dikkat çektiği husus, Platon'un kurgusal devletiyle Cicero'nun gerçek devleti arasındaki

1 Eserde ideal olarak sunulan sistem 1. 45 ve 1. 69'da ifade edilirken “karma” (*permixtus*) sıfatı yanında ilkin “yönetmek, belli sınırlar içinde tutmak, ölçülü kılmak” anlamındaki *moderare* fiilinden türemiş olan “ölçülü” olarak Türkçeleştirdiğimiz *moderatus* sıfatı da kullanılıyor. Başka deyişle karma sistem diğer üç sistemin kusurlarının giderilmesiyle ölçülü kılındığı bir sistemdir. Ölçülülüğün bozulmaya ya da düzensizliğe karşı olumlu anlamda kullanımının diğer örnekleri için bkz. 1. 52; 1. 65; 2. 69.

2 1. 69: “*placet enim esse quiddam in re publica praestans et regale, esse aliud auctoritati principum inpartitum ac tributum, esse quasdam res servatas iudicio voluntatique multitudinis.*”

bu farktır. Cicero'nun devletinin temel niteliği diğer Yunan devletlerinden farklı olarak tek bir kahraman tarafından değil, "ömürler ve çağlar içinde" (*saeculis et aetatibus*) ve "birçok kişinin zekâsı sayesinde" (*ingenio multorum*) kurulmuş olmasıdır. Başka deyişle Roma devleti evrimsel süreçte kolektif bir bilinçle gelişmiştir. Cicero bu yaklaşımıyla Yunan fikirlerini, Yunan tarzını veya Yunan filozoflarının söylediği gerçekleri değil onların doğru ya da yanlış olduğunu söyledikleri şeyi bilme tarzlarını eleştirir. Odak noktası tek bir kişinin şahsi perspektifinden çıkan sonuçtan ziyade tarih ve toplumlar önünde deneyimlenmiş gerçek sonuçlardır.¹ Nitecede bu kitaptaki amaç en iyi karma sistemin tarihte Roma deneyimi olarak nasıl uygulandığını ve geçirdiği evrimsel süreci incelemektir.²

[2. 4-22]

Scipio Roma tarihinin başlangıcına giderek 2. 4-20'de kentin kurucusu olan Romulus'u inceler. Doğumu ve erken dönem yaşamından sonra kenti kuracağı yeri bilgece seçişi (4-9) üzerinde durur. Nitekim yukarıda Roma devletini Yunan devletleriyle kıyaslaması gibi, bu bölümde de Roma'nın stratejik coğrafi konumunu Yunan kentlerinin coğrafi konumlarıyla kıyaslayarak üstün görür. 10-11'de kentin kuruluşu, 12-13'te T. Tatius'la yapılan anlaşma üzerine Romalıların Sabinlerle kültürel birleşmesi konu edilir. 14-16'da Romulus'un kurduğu kurumlar, *Senatus* ve kehanet ilminin kökeni incelenir. Sonunda, 17-22'de Romulus'un tanrılaşmasından ve kısaca Yunan kronolojisinden bahsedilir.

1 J. D. Minyard, *age*, s. 32.

2 Karş. Rudd-Powell, *age*, s. 184.

[2. 23-30]

Scipio Romulus'tan sonra, dini saflığın ve eski âdetlerin temsili olan¹ ikinci kral Numa'nın devlete hizmetinden bahseder. 2. 23-24'te *interregnum*² anlayışı ile birlikte seçimli ve kalıtsal monarşi incelenirken, 25'te Numa'nın kral seçilmesi irdelenir. 26-27'de Numa'nın krallığı ve 28-30'da Numa'nın filozof Pythagoras'la olası ilişkisi incelenir.

[2. 31-52]

Metnin devamında sırasıyla, krallık dönemindeki Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius ve Tarquinius Superbus yönetimleri incelenir. Cicero bu krallardan bahsederek okuyucunun dikkatini birbirinin zıddı olan unsurlar arasındaki ideal merkeze çeker. R. F. Hathaway'in de bildirdiği gibi, bu merkez, Cicero'ya göre, bir devlet için en iyi durumdur. Nitekim Tullius savaş sanatıyla barış dönemindeki ilimleri birleştirirken, Ancus da onun gibi hem ülke topraklarını genişletmiş, hem de sanat ve ilimler için uygun ortam yaratmıştır.³ Ancak Scipio'nun başlangıçta bozulmamış, saf monarşi örneği olarak gördüğü Roma krallığı adım adım gerileyerek bozulmuş ve son kral Tarquinius Superbus'un tiranlaşmasıyla yıkılmıştır. Bu yıkım yukarıda bahsettiğimiz siyasi rejimler döngüsünü örnekleyen bir deneyimdir. 2. 46'da Tarquinius Superbus'un ailesiyle birlikte Roma'dan kovulması anlatılır, 47-52 arasında monarşi ile tiranlık kıyası yapılır ve son bölümde Romalıların krallığa ve "kral" unvanına dönük öfkesine yer verilir.

1 R. F. Hathaway, *age*, s. 8.

2 "Krallık-arası dönem."

3 R. F. Hathaway, *age*, s. 9.

[2. 53-63]

Erken dönem cumhuriyet rejiminin aristokratik yapısı üzerinde durulur ve ilk *consul*'larla birlikte *senator*'lara özgü yetki alanı incelenir (53-56). Daha sonra borçlanma olayıyla ilgili problemler, *tribunus*'luk ve siyasi darbe girişimleri irdelenir (57-60). Scipio burada saf aristokrasi örneğinin nasıl kısa süre içinde bozularak oligarşi deneyimini yaşadığını göstererek *decemviri*¹ yönetiminden bahseder (61-63).

[2. 64-70]

Scipio ikinci kitapta ne anlattığına ilişkin bir özet sunduktan sonra en iyi devlet sistemi için uyum ve adaletin öneminden bahsederek kitabı ve birinci günkü konuşmayı bitirir.

(İkinci gün) Üçüncü kitap

[3. 3-7 Önsöz]

Scipio baş kısmı kayıp olan üçüncü kitapta Stoacı bir yaklaşımla ilkin aklın gücünden ve insana kattıklarından bahseder. Daha sonra devlet ve toplum üzerine düşünen entelektüellere övgü vardır (3. 4-6).

[3. 8-28]

Metnin bu bölümünde önemli bir tartışma başlar: Adalet devlet için iyi mi, yoksa kötü müdür? İlk taraflardan Philus adaletsizliğin devlete yararlı olduğunu savunur, ancak Philus'un 3. 8'de söylediğine bakılırsa, bu şeytanın avu-

¹ Bu terim "on" anlamındaki *decem* ile "adamlar" anlamındaki *viri*'nin birleşiminden oluşmuştur, "on kişilik yönetim" olarak Türkçeleştirilebilir.

katlığını yapmak türünden bir savunmadır: Philus, üzerine *improbitatis patrocini*um yani “kötülüğü savunma” sorumluluğunu yüklediğini kabul edip, “rol yaparak kendisini bile isteye lekeleyeceğini” söyler.

Platon’un aynı tartışmanın geçtiği *Devlet* adlı eserinde Glaucon ve Adaemantus aynı rolü üstlenmiştir. Özellikle de Glaucon aynı eserin ikinci kitabında adaleti diğer bütün ahlaki değerlerden ve koşullardan soyutlayarak değerlendirmiş ve sihirli bir yüzükle elde ettiği görünmezlik yeteneği sayesinde şahsi menfaati için haksızlık yapan Gyges’i örnek göstererek adaletsizliğin kişi için yararlı olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre “adalete, hukuka ve yönetime ilk akli yatan kişiler güçsüzlerdir, bunlar bir araya gelerek barış ve güvenlik karşılığında kendi doğal arzularını kısıt altına almaya razı olmuşlardır.”¹

Philus ise ikinci yüzyılda Platon’un *Academia*’sının kuşkuculuğa meylettiğinde başına geçmiş olan filozof Carneades’in fikirlerinden yararlandığını söyler.² Bu, üzerinde durulması gereken bir tercihtir, zira Carneades 155 yılında ilk defa Roma’ya gelip siyasiler ve entelektüellerle iletişime geçmiş olan üç filozof-elçiden biridir.³ M. Morford’a

1 Tırnak içindeki aktarım için bkz. J. Abramson, *Minerva’nın Baykuşu. Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. İ. Yıldız, Dipnot Yayınları, 2012, s. 52. Platon kaynağı için bkz. *Devlet* 357a1-367e5. Eski ve modern tarihte çok tartışılmış olan bu konuyla ilgili birçok kaynağa bakılabilir, örneğin D. Stauffer, *Plato’s Introduction to the Question of Justice*, State University of New York Press, 2001, s. 123 ve devamı.

2 Bkz. G. Klosko, *History of Political Theory. An Introduction*, cilt 1: *Ancient and Medieval*, 2. baskı, Oxford University Press, 2012, s. 171.

3 157-156 yıllarında (Makedonya savaşlarının ardından) yokluk içine düşen Atinalılar Boeotia sınır kenti Oropus’u yağmalar, bunun üzerine kent temsilcileri Roma *Senatus*’undan yardım talep edince, *Senatus* meseleyi Achaea kenti olan Sicyon’daki hâkimlere iletir. Sicyon hâkimleri Atinalıları 500 talent ödemeye mahkûm etmesine rağmen, Atinalılar bu cezayı kabul etmez ve Roma *Senatus*’una cezayı görüşmek üzere

göre¹ *Senatus*'ta konuşan bu üç filozof-elçiden en çok ilgiyi çeken Carneades olmuştur, retorisi güçlü ve çeşitli olmakla birlikte, bir konuyu savunurken her daim ikna edici olmayı başarmıştır, buna karşın Critolaus yumuşak ve ince, Diogenes ise kuru ve ölçülü bir üslup kullanmıştır.² Anlatılanlara bakılırsa, Carneades bir gün adaleti savunurken, ertesi gün onun aleyhine konuşmuş yani bir gün söylediklerini, ertesi gün çürütmüştür. Ona göre adaletin doğada herhangi bir kaynağı yoktur, başka deyişle doğal adalet (ilahi adalet) diye bir şey yoktur.³ Dahası yine ona göre, Roma'nın o dönemde diğer milletler ve kavimler üzerindeki yönetimi adaletsizliğe dayanır, dolayısıyla "hak(lı)" değildir. Carneades'in özellikle de adaleti övdüğü ilk günkü konuşması Yaşlı Cato da dahil olmak üzere büyük bir kitleyi etkiler ancak Roma egemenliğinin adaletsizliğiyle/haksızlığıyla ilgili yapmış olduğu suçlama Roma'da hoş karşılanmaz ve derhal Atina'ya geri gönderilir. *De Re Publica*'nın bu bölümündeki fark şudur ki, Carneades'in iki karşıt görüşünün dile getiriliş sırası burada ters-yüz edilmiştir, yani eserde önce adaletsizlik, sonra adalet savunulmuştur. (Karşıt görüşlerin sırası önemli, zira haklı olanı sona saklamak da bir üslup gereğidir.) Buradan anlaşılıyor ki, Cicero doğrudan Carneades'in gö-

Atina'nın üç büyük felsefe okulundan üç filozof-elçi gönderir. Bu elçiler şunlardır: Academia okulunun başındaki Carneades, Stoa okulunun başındaki Babylonlu Diogenes ve Peripatetik okulun başındaki Critolaus. (Epicurus'un okulundan kimse gönderilmez, ihtimaldir ki bunun nedeni, bu okulun siyasi meselelere olan ilgisizliğidir.) Bu konuyla ilgili detaylı aktarım için bkz. "Philosophia togata! Felsefenin Romalı kıyafeti giymesi üzerine (2)" (> <http://goo.gl/P9OZLj>).

1 M. Morford, *age*, s. 13 ve devamı.

2 Gellius 6. 14. 10.

3 Aristoteles'in de düşüncesi bu yöndedir, *Etik* 5. 1134b20'de söylediğine göre adalet farklı sitelerde farklı şekillerde kendini gösterdiği için her yerde aynı doğa yasasının sonsuza dek işler olduğunu söyleyemeyiz. Her site kendi koşullarına bağlı bir adalet anlayışı ve yasalar geliştirir.

rüşlerini yansıtmayı değil, ona ait iki karşıt görüşten kendisine uygun olanı haklı çıkarmayı ister, yani Carneades adaleti savunup daha sonra onu çürüterek Roma'yı suçlu çıkarırken (ki filozofun amacı gerçekte reddettiği düşünceyi önce tam anlamıyla gözler önüne sermektir), Cicero önce bir karaktere adaletsizliği savundurup, daha sonra başka bir karakterle bu fikri çürüterek adaleti ve Roma'nın diğer uluslar üzerindeki "adil" hâkimiyetini¹ haklı çıkarır.

Philus'un açıklamasına bakarsak, 8-13'te genel olarak fikrini beyan ettikten sonra, 13-18 arasında Aristoteles-Carneades'in adalet anlayışı çerçevesinde konuşmayı sürdürür, daimi ve kalıcı uyumluluk arz eden yasalar bulunmadığı fikrini savunur. Ona göre bu kabulden şu sonuç çıkar: Her devletin ve sitenin kendi yasaları varsa, o halde onların yöneticileri de sadece site ve devlet düzeninin esenliği, yani yararı için yasa yapar.² Aynı şekilde 18-25'te adaletin temelde yarara dayandığını kanıtlamaya çalışan Philus konuşmasının günümüze ulaşan kısmının sonunda adil olmanın zararlarından bahseder.

[3. fr. – 41]

Philus'un konuşması günümüze tam ulaşmamıştır, 3. 28-41 arası sadece fragmanlar halinde bulunmaktadır. An-

1 G. Ergin burada bahsedilen Roma'nın diğer uluslar üzerindeki adil hâkimiyeti olgusunu şöyle açıklar: "...Roma sadece müttefiklerinin yardımına koşarak genişlemişti. Ne açgözlülük ne de iktidar hırsıydı onu harekete geçiren; sadece korunmaya muhtaç olanı korumak gibi soylu bir amaçtı. Ne de olsa doğa gücünün zayıfı onun yararına yönetmesini emreliyordu. Savaş sadece barış getirmek için yapılmalıydı. Savunma amaçlı savaş geçerliydi ama imparatorluğun şanı da kabul edilebilir bir nedendi. Savaş adil olmalıydı; mağlup olanlara merhametli davranılmalıydı, çünkü Roma'nın eski düşmanları şimdi vatandaşlarıydı." (*Anadolu'da Roma Hâkimiyeti. Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 465).

2 Karş. J. Abramson, *age*, s. 152-155.

cak genel fikir anlaşılmaktadır, buna göre ağırlıklı olarak konuşan Laelius burada Philus'a karşı adaletin devlet için iyi olduğunu savunur. Temel gerekçeleri ise, anlaşıldığı kadarıyla, insani duyguların doğal olması, ruhun ölümsüzlüğü ve erdemin ödüllерinin dünyevi olamayacağıdır. Buna bağlı olarak bu bölümdeki en uzun fragmanlardan birinde de (XXII 33) geçtiğı üzere, gerçek yasa doğaya uygun olan doğru akıldır, bu yasayı değiştirmek günahtır, nitekim ne *Senatus*, ne de halk aracılığıyla bu yasadan kurtulmak mümkündür. Muhtemelen Carneades'in adaleti savunurken kullandığı retorığın bir yansımasıdır bu savunma, ancak şu da unutulmamalı ki, ruhun ölümsüzlüğüyle birlikte yasanın doğal, akli, evrensel ve kutsallığına yapılan vurgu savunmadaki Stoa felsefesinin etkisini gösterir. Nitekim ruhun ölümsüzlüğü ve evrensellik Stoa felsefesinde ahlakın temel dayanağıdır. Fragmanların devamından anlaşılan da yine bu yöndedir, zira adaletsiz olmanın insan olmaya engel olduğu, aklın beden üzerindeki hâkimiyeti gibi, adil olanın da diğer her şey üzerinde hâkim olması gerektiğı savunulur. Sonuç olarak adaletsiz bir yönetimin ve adaletsiz bir savaşın devlete yıkım getireceğı, somut olaraksa Tiberius Gracchus'un adaletsiz uygulamalarının Roma'nın esenliğini sekteye uğrattığı savunulur.

[3. 42-48]

Anladığımız kadarıyla Laelius'un konuşması tüm katılımcıları mutlu etmiş görünür, ancak sonra söz alan Scipio içlerinde en tatmin olmuş olandır, bu yüzden Laelius'u över. Scipio ile Laelius'a göre adil olmayan yönetimler gerçek devlet olamaz (3. 42-45). Bununla birlikte Scipio'nun bozulmamış olan üç devlet türünün de adil olabileceğı yönündeki görüşünü okuruz. Dördüncü kitabın sonu kayıp olmakla birlikte, ikinci gün konuşması da bu şekilde sonlanmış olur.

(Üçüncü gün) Dördüncü kitap

Dördüncü kitabın neredeyse tamamı kayıptır, sadece 2-4 arası günümüze ulaşabilmiştir. Bu kısımdan ve anlam çıkarılabilen fragmanlardan anlaşıldığı üzere gençler ve kadınlarla ilgili düzenlemeler, yetişkin erkeklerin davranışları, tiyatro ve müzikle ilgili esaslar, yasanın toplumdaki işlevi ve gençlerin eğitimi gibi daha çok sosyal içerikli ahlak meseleleri konu edilmiştir.

Beşinci kitap

Beşinci kitabın da neredeyse tamamı kayıptır. Cicero'nun önsözü olduğu düşünülen Augustinus kaynaklı bir fragmanla başlar. Bu fragmanda toplumsal geleneğin devletin esenliği için öneminden bahsedilir ve Roma'da eski âdetlerin yitirildiğinden üzüntüyle bahsedilir. Metnin günümüze ulaşan kısmında ise ideal devlet adamı önce yasa koyucu kimliğiyle (3), sonra toplumsal bir figür (4-5) ve bir ahlak önderi olarak (6-8) incelenir. En sonunda ise devlet adamının erdemlerinden bahsedilir (9-11).

Altıncı kitap

Fragmanlar ve son kısmı oluşturan "Scipio'nun Düşü" başlıklı bölüm dışında altıncı kitaptan günümüze hiçbir kısım ulaşmamıştır. Fragmanlarda devlet adamlarının emekleri övülmektedir. Günümüze başka bir eserde, yazar Macrobius'un üzerine yorum yaptığı bir çalışma olarak ulaşan Scipio'nun Düşü *De Re Publica*'nın belki de çağlar boyunca en fazla okunmuş kısmıdır.

Macrobius'a göre,¹ altıncı kitabın günümüze ulaşmayan kısmının sonu ile düşün anlatıldığı kısım arasında bir yerde Laelius anlatıcı Scipio'ya 133 yılında Tiberius Gracchus'u

1 Macrobius, *Somn.* 1. 4. 2-3.

öldüren Nasica'nın niçin heykelinin dikilmediğini sorar, Scipio da bunun üzerine evvelce gördüğü düşü anlatır.¹ Elimize ulaşan kısımda, Scipio düştten önce Afrika'ya gittiğinde kral Masinissa'yla karşılaşmasını ve onun tarafından ağırlandığını anlatır (9-10). Günboyu en iyi şekilde ağırlanan Scipio gece yatağına uzandığında, ölmüş olan dedesi Scipio Africanus'un hayalini görür. Dedesi onu göğün en yüksek katına çıkararak oradaki uyum ve huzur ortamını gösterir, ruhun ölümsüzlüğünü ve yurduna hizmet eden kişilere verilen sonsuz mutluluğu anlatır.

Bu düş anlatımı Platon'un Devlet'inin sonundaki Er mitosunu (614b-621d) hatırlatır. Orada Socrates'in anlatımıyla Pamphyliyalı bir asker olan Er savaşta ölür ve yakılmak üzere odun yığını üzerine konur, ardından dirilir ve öbür dünyada gördüklerini anlatır.² Daha çok Orpheusçu ve Pythagorasçı ayrıntılarla dolu olan bu anlatımda ilkin ruhların gidecekleri yerlere göre dağılımı (614c) yer alır: Buna göre (1) günahkarlar yeryüzündeki bir yarığa atılır ve hatalarının on katı kadar acı çektikten sonra yarıktan çıkarılır, (2) daha büyük günah işleyenler bu yarıktan hiç kurtulamaz, (3) günahsızlar ise gökyüzüne çıkarılarak orada ödüllendirilir. Platon'un metninde bundan sonra ruhun insan ya da hayvanlarda nasıl yeniden hayat bulduğu ve yıldızların düzeni anlatılır (616b-619b).³

Platon ile Cicero'nun aktarımları arasındaki temel biçimsel fark, anlatıcılardan birinin öldükten sonra dirilmesi, diğersinin ise sadece düş görmesidir. Macrobius'a göre bu farkın nedeni Cicero'nun Epicurusçuların eleştirileriyle karşılaşmak istememesidir.⁴ İkinci fark ise şudur: Platon'un

1 Özbayoğlu, *age*, s. 10.

2 Özbayoğlu, *age*, s. 10.

3 Özbayoğlu, *age*, s. 10-11.

4 *Somn.* 1. 2. 3. Bkz. Özbayoğlu, s. 11.

Er'i iğne gibi dünyanın merkezinden geçen ve göğün uçlarına, aşağıya ve yukarıya doğru uzanan bir ışığın shaftına bakan bir çayırılıkta bulunduğu ruhlarla birlikte hareket ederken Cicero'nun metninde ruh yükselerek tüm evreni görebileceği bir noktada durur.¹ Ayrıca şunun da altını çizmek gerekir ki, sadece Er mitosu değil aynı zamanda yine Platon'un kozmoloji üzerine bir diyalog içeren *Timaeus* ve Socrates'in ruhun doğası üzerine gerçekleştirdiği son diyalogu olan *Phaedo* adlı eserleri de Cicero'ya bu konuda ilham vermiş olabilir. Nitekim kısmen Cicero'nun da Latinceye çevirdiğini bildiğimiz *Timaeus*'ta kutlu bir ruhun yıldızlar arasında dolaşmasından bahsedilmiştir.² Ancak Cicero'nun bu hikâyeyi yazarken tümüyle Platon'u örnek aldığını söylemek zordur, zira her ne kadar Cicero'nun yaşadığı dönemin astronomi ve coğrafi teorilerinden faydalanmış olduğunu düşünmek mümkünse de,³ en nihayetinde özgün bir amacı ve anlayışı vardır. Scipio'nun dönemindeki Roma devletini kendisine örnek alıp devlete hizmetin yeryüzüyle sınırlı olmayan, ölümsüz bir ödüle layık görüldüğünü çağdaşlarına anlatmak ister.⁴

Aktarıma detaylı bakalım.

İlkin dede Scipio torununa, onun Roma'nın siyasi geleceğinde oynayacağı role ilişkin ilahi bir mesaj verir (11-12): Çeşitli savaşlarda kazanacağı zaferlerle ülkeyi yeniden düzenleyip kalkındırma fırsatını bulacaktır. Dede Scipio'dan, tüm evreni yöneten yüce tanrının insanların kurduğu site-

1 Bkz. Plato, *Republic*, Çev. R. Waterfield, Oxford University Press, 1993, s. 453-457; J. A. Stewart, *The Myths of Plato*, Centaur Press, 1960, s. 157-158.

2 Rudd-Powell, *age*, s. 196.

3 Rudd-Powell, *age*, s. 196.

4 Karş. J. B. Wallace, *Snatched into Paradise (2 Cor 12: 1-10). Paul's Heavenly Journey in the Context of Early Christian Experience*, De Gruyter, 2011, s. 56 ve devamı.

lerdeki toplumsal yaşamdan mutlu olduğunu ve sağlıklı bir toplumun lideri olan kişileri öldükten sonra yukarıya, sonsuz huzur ortamına çektiğini öğreniriz (13).

Metnin devamında gerçek yaşamın ölümden sonra başladığına vurgu vardır. Bu vurgu yeryüzü nimetlerini küçümsemeyi de içeren Stoacı söyleme eklemlenir.¹ Ardından yine Stoa felsefesine özgü olan, her şeyin ve herkesin bağlı olduğu evrensel yasa fikri savunulur (15). 16-19'da sunulan engin yıldız sistemiyle ilgili aktarım, 20-22'deki yeryüzünün sınırlı yapısıyla ilgili aktarımla birleşerek ortaya bir tasım çıkarır, bu tasım yukarıdaki gerçek yaşamın ölümden sonra başladığı çıkarımıyla doğrudan ilgilidir, zira ruh beden ölümüyle birlikte bu dar sınırları aşacak ve engin yıldızlar âlemine yerleşecektir.

23'te Stoacıların ἐκπύρωσις yani "büyük ve evrensel yangın" dediği, dünyada belli aralıklarla gerçekleşen felaketten üstünkörü bahsedilir.² Buradaki temel mesaj ise yine yeryüzünün insana sunabileceği nimetlerin sınırlılığıdır. Aynı zamanda Roma devletinin hükmettiği toprakların genişliği de küçümsenmiş olur.³ Dahası yeryüzündeki şöhret arzusu da küçümsenir, temel argüman, uzak geçmişte doğal olarak bizi tanımayanlar olduğu gibi, bizden sonra da bizi tanımayacakların olmasının kötü olmadığıdır (23). Zira zaman kavramı yeryüzüne özgüdür, gökten bakıldığında Güneş'in devininin zamanı ortadan kaldıracığı açıktır, dolayısıyla geçmiş ve gelecek kavramları da anlamını yitirir (24).

1 Benzer şekilde, ruhun felsefe yoluyla beden zincirlerinden kurtularak yükseldiğini ve yeryüzündeki her şeyi küçümsediğini varsayan Stoacı yaklaşım için bkz. Seneca *Nat.* 1. P. 1.

2 Cicero'nun üzerinde fazla durmadığı bu teoriye göre, tanrı belli aralıklarla yeryüzündeki günahkar insanları başta yangınlar olmak üzere çeşitli felaketlerle tümünden yok eder ve yeni, günahsız bir insan neslinin doğmasını sağlar. Bu döngü hiç bitmez. Karş. Seneca *Nat.* 3. 27-30.

3 Karş. Seneca *Nat.* 1. P. 1.

Son bölümde ise (25) dede Scipio torunu olan Scipio'ya ilkin öldükten sonra geleceği yüce konumu düşünerek hareket etmesini nasihat eder. O da bu nasihate uyacağına dair söz verir (26). Bunun üzerine dedesi ebediliği hareketlilikle açıkladıktan sonra düştten ayrılır (27-28).

3. Kaynaklar, önemli edisyonlar ve çeviriler

1. S. 5. Yüzyıl'a kadar yaygın bir şekilde okunduğu bilinen *De Re Publica* günümüze Cicero'nun yazdığı haliyle ulaşmamış, çağlar içinde bir kısmı kaybolmuştur. Angelo Mai'nin 1819 yılında üzerinde Augustinus'un Milano yakınındaki Bobbio manastırında kaleme aldığı Mezmurlar üzerine yorumları içeren (*Commentarii in Psalmos*), 7. Yüzyıl'da yazılmış 151 yapraklı bir palimpsestus parşömeninde (*Codex Vaticanus 5757*) 4. Yüzyıl'da yazılıp silinmiş olan *De Re Publica*'nın büyük bir bölümünü gün ışığına çıkarana dek eserle ilgili olarak sadece fragmanlar ve *Somnium Scipionis* biliniyordu. Mai, silinmiş metni titiz bir çalışmayla ortaya çıkardıktan üç sene sonra, 1822'de yayınladı. Böylece 600 ile 1819 yılları arasında kaybolmuş¹ olan *De Re Publica* Cicero'nun günümüze ulaşan metinlerinin, eksik de olsa, en son ortaya çıkarılanı oldu.²

Ortaya çıkarılan metin Cicero'nun ilk yazdığı metnin dörtte birini oluşturur ve büyük ölçüde ilk iki kitaba aittir. Bununla birlikte parşömen, üçüncü kitabın küçük bir bölümü ve dördüncü ile beşinci kitapların birkaç sayfasını içerir.³

1 Zetzel, *age*, s. xx.

2 Zetzel, *age*, s. xiv-xv. A. Mai'nin 23 Aralık 1819 tarihinde diğer elyazmalarıyla birlikte bu elyazmasını da bulması ve incelemesiyle ilgili olarak Papa'ya yazdığı mektubun çevirisi için bkz. *The Christian Observer*, 19, 1820, s. 162-163. (Bkz. > <http://goo.gl/JeJwJW>).

3 Zetzel, *age*, s. xv.

De Re Publica'nın metniyle ilgili ikinci kaynak Cicero'dan sonra yaşamış olan Nonius Marcellus (4-5. yüzyıllar), Augustinus (354-430), Lactantius (240-320 civarı)¹ ve Servius (4-5. yüzyıllar) gibi isimlerin başını çektiği bazı yazarların metinlerindeki eserle ilgili doğrudan ya da dolaylı aktarımlardır. Bu aktarımlar kimileyin kısa olup belirsiz anlamlar içerirken, kimileyin de metnin kayıp kısmıyla ilgili fikir veren ayrıntılar sunar.

Üçüncü kaynak ayrı bir elyazması geleneğiyle günümüze ulaşan, altıncı kitabın sonundaki *Somnium Scipionis* başlıklı bölümdür. Bu bölüm Cicero'ya olduğu kadar, metin üzerine yorumlar yapan Macrobius'a da ait farklı elyazmalarıyla günümüze ulaşmıştır. Bu elyazmaların tarihi 10 ile 12. yüzyıllar arasında değişmektedir. Bizans dünyasında ilk defa Latin edebiyatını inceleyen Nicomedia'lı (İzmit) Maximus Planoudes tarafından yapılmış Yunanca bir çevirisi de bulunmaktadır.² *Somnium Scipionis*'i de içeren elyazmaları şunlardır:³

Codex Monacensis 14619, 12. Yüzyıl.

Codex Monacensis 6362, 11. Yüzyıl.

Codex Mediceus, 11. Yüzyıl.

Codex Parisinus 6371, 11. Yüzyıl.

Codex Monacensis 14436, 11. Yüzyıl.

Codex Monacensis 19471, 12. Yüzyıl.

Eserin mevcut halinin önemli edisyonlarını şu şekilde bölümleyip sıralayabiliriz:

(1) Cicero'nun diğer eserleriyle birlikte *De Re Publica*'yı da içeren edisyonlar: A. Mai, Halae, 1824,⁴ J. C. Orelli, Zü-

1 Zetzl'in de bildirdiği gibi (s. xx), Lactantius'un üç, beş ve altıncı kitaptaki adalet lehine ve aleyhine olan konuşmalarla ilgili aktarımları Rönesans'ta bu konuya dair önemli kaynaklardan olmuştur.

2 Özbayoğlu, *age*, s. 17.

3 Keyes, *age*, s. 10.

4 Tam erişim > <http://goo.gl/q4sx5x> (Yasal Google ya da Archive.org erişimleri).

rih, 1826-38, J. C. Orelli, G. Baiter ve C. Halm, Zürih, 1845-62, C. F. A. Nobbe, Leipzig, 1827, 1849, 1869, R. Klotz, Leipzig, 1850-57, 1869-74, J. G. Baiter ve C. L. Kayser, Leipzig, 1860-69, C. F. W. Mueller, Leipzig (Teubner), 1878; C. W. Keyes, Cambridge ve Londra (Loeb Classical Library), 1928, 1943, 1948, 1952, 1959, 1961, 1966, 1970, 1977, 1988, 1994, 2000; J. G. F. Powell, Oxford, 2006.

(2) Ayrı olarak *De Re Publica*'yı içeren edisyonlar: A. Mai, Roma ve Stuttgart, 1822¹; Roma, 1828, 1846; A. F. Villemain, Paris, 1823, 1859; F. Steinacker, Leipzig, 1823;² F. Heinrich, Bonn, 1823,³ 1828;⁴ C. Lehner, Sulzbach, 1824;⁵ G. H. Moser ve F. Creuzer, Frankfurt, 1826;⁶ C. Zell, Stuttgart, 1827;⁷ F. Osann, Goettingen, 1847;⁸ R. Marchesi, Prato, 1853; A. C. G. de Mancy, Paris, 1870; E. Charles, Paris, 1874; K. Ziegler, Leipzig (Teubner), 1915, 1958, 1960, 1969, 2001; C. Pascal, Turin, 1916; J. E. Zetzel, Cambridge, (Seçmeler) 1995.

(3) Eserden bütününden bağımsız olarak *Somnium Scipionis*'i içeren edisyonlar: I. Verburg, Amsterdam, 1724;⁹ J. D. Buechling ve D. W. Triller, Leipzig, 1800; L. Quicherat, Paris, 1849;¹⁰ C. Meissner, Leipzig, 1869, 1908;¹¹ W. D. Pearman, Cambridge, 1883;¹² S. Hart, Boston, 1887; A. Pasdera, Turin, 1890, 1915; H. Anz, Gotha, 1890, 1910; F. E. Rock-

1 Bkz. > <http://goo.gl/Kzw2uG> ya da <http://goo.gl/i2IbAl>.

2 Bkz. > <http://goo.gl/qoqewl>.

3 Bkz. > <http://goo.gl/WAhBF>.

4 Bkz. > <http://goo.gl/GWWIOK>.

5 Bkz. > <http://goo.gl/pSxvfa>.

6 Bkz. > <http://goo.gl/SCzbF5>.

7 Bkz. > <http://goo.gl/lj2OMh>.

8 Bkz. > <http://goo.gl/OjzHss>.

9 Bkz. > <http://goo.gl/MBhOCw>.

10 Bkz. > <http://goo.gl/zR87N6>.

11 Bkz. > <http://goo.gl/AWviuX>.

12 Bkz. > <http://goo.gl/1V2Xll>.

wood, Boston ve Londra, 1903; G. Landgraf, Leipzig, 1908; J. A. Kleist, New York, 1915; W. H. Stahl, *Commentary on the Dream of Scipio by Macrobius* (Records of Western Civilization Series), 1990.

Eserin modern dillere yapılmış bazı önemli çevirilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

İngilizce: G. W. Featherstonhaugh, *The Republic of Cicero*, G. & C. Carvill, 1829;¹ G. H. Sabine - S. B. Smith, *On the Commonwealth*, Macmillan, 1929; F. Barham, *The Political Works of Marcus Tullius Cicero*, vol. 1, Londra 1841, s. 139-322;² M. Grant, *On Government* (3, 5 ve 6. kitaptan seçmeler), Penguin Books, 1993; N. Rudd (Notlar: J. Powell), *The Republic and The Laws*, Oxford University Press, 1998, 2008; J. E. G. Zetzel, *On the Commonwealth and On the Laws*, Cambridge University Press, 1999; S. Davis - G. Lawall, *Cicero's Somnium Scipionis: The Dream of Scipio*, Addison-Wesley Longman, 1988.

Fransızca: J. E. D. Bernardi, *De la république ou du meilleur gouvernement*, Paris 1798,³ 1807;⁴ M. Villemain, *La République de Cicéron*, Paris, 1823;⁵ E. Bréguet, *La République*, Tome 1, Livre I, Les Belles Lettres, 1980; Tome 2, Livres II-VI, 1980.

Almanca: K. Büchner, *De Re Publica*, Heidelberg, 1984; R. Nickel, *Der Staat = De Re Publica*, Artemis & Winkler, Düsseldorf, 2010; *Der Staat / De re publica: Lateinisch - Deutsch*, Akademie Verlag, 2012.

İtalyanca: R. Marchesi, *Studi sopra i libri della Repubblica di M. Tullio Cicerone*, 1835, 1853;⁶ L. Ferrero - N. Zorzetti,

1 Bkz. > <http://goo.gl/EYVq4h>.

2 Bkz. > <http://goo.gl/j2pMHV>.

3 Bkz. > <http://goo.gl/lZJAQL>.

4 Bkz. > <http://goo.gl/tN4JRA>.

5 Bkz. > <http://goo.gl/orrylt>.

6 Bkz. > <http://goo.gl/skq4ea>.

Lo stato, Le leggi, I doveri, Torino, 1974.

Katalanca: (Latince karşılıklı) *La república*, Fundació Bernat Metge, 2006.

Daha önce tümüyle Türkçeye çevrilmemiş olan *De Re Publica*'nın sadece altıncı kitabının sonundaki "Scipio'nun Düşü" başlıklı bölüm Eréndiz Özbayoglu tarafından *Somnium Scipionis. Scipio'nun Düşü* başlığını taşıyan çalışmayla (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010) Türkçeye kazandırılmıştır. Eserde, ilgili bölümün Latincesi ve Türkçesi karşılıklı sayfalarda yer alır, her sayfanın altında gramer bilgileri, kitabın sonunda ise içeriğe ilişkin kapsamlı açıklamalar bulunur.

4. Çeviri yöntemi

Çeviride "*De Re Publica – De Legibus*, Çev. C. W. Keyes, Harvard University Press, (Loeb Classical Library), 2000" künyeli Latince edisyonu temel aldık. Bu edisyondaki fragmanları "<...> <...>" ifadeleriyle ana metin içinde italik olarak, başka edisyonlardaki fragmanları ise dipnotlarda tırnak içinde verdik. Türkçede yaygın olarak tercih edilenler dışında özel isimlerin Latincelerini kullandık. Yunanca eserlerin Türkçelerini veya Latince kullanımlarını tercih ettik. Latince eser adlarının kısaltmalarında *Oxford Latin Dictionary*'yi (Clarendon Press, 1968, s. ix-xx) temel aldık. Bilimsel referans ve notlandırma yöntemi olaraksa İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü "Tez/Proje hazırlama yönergesi"ni¹ esas aldık.

1 Bkz. > <http://goo.gl/vAqmIF>.

CICERO

Devlet Üzerine

1. KİTAP

[I 1] <...>¹ <onlarda güçlü bir vatanseverlik duygusu ol-

- 1 Metnin giriş kısmı kayıptır. Aynı zamanda diyalogun başladığı yere kadarki önsöz olarak da değerlendirilen bölümün yarısından fazlası kayıptır. Keyes'te olmayıp ya da metnin sonunda herhangi bir yere ait gösterilmeyip Zetzl'de bulunan metne giriş niteliğindeki fragmanlar şunlardır:

<...> *Devlet Üzerine* başlıklı şu kitaba şöyle bir bak, ondan vatansever bir vatandaşın davranış tarzını öğreneceksin, nitekim iyi insanlar için kendi ülkelerini düşünmenin sınırı ve sonu yoktur. (Augustinus, *Ep.* 91. 3 = Ziegler, 4. 7. fr.)

<...> Dolayısıyla vatanımız birçok yararı bünyesinde barındırdığı ve bizi dünyaya getiren babadan daha eski bir ata olduğu için, kuşkusuz ona babamızdan daha büyük bir şükran borcumuz vardır. (Nonius, s. 426. 9 = fr. 1a)

<...> bundan saptırıyorlardı onlar. (Arusianus, *Eloc.* s. 216 Lindem = 7. 457. 14K = fr. 1d)

<...> Cicero dürüsttür, *Devlet Üzerine* adlı eserinde Platon'un yoldaşı olduğunu söylüyor. (Plinius, *Nat. Pr.* 22 = fr. 1b)

<...> Öğrenmeye karşı toplumsal bir reddediş türü de vardır. Zekâsı tüm kuşkuyu giderse de, Cicero bile bunu yapar. Daha şaşırtıcı olansa bunu bir konuşmacı olarak yapmasıdır: 'fazlasıyla eğitilmiş olanlar için değil.

<...> Manius Persius'un bunları okumasını reddediyor, Iunius Congus'un okumasını istiyorum.' Eğer söz oyununun yaratıcısı olan Lucilius böyle konuşması gerektiğini düşündüyse ve Cicero da bilhassa devlet hakkında yazarken bu tarzı ondan edindiye, böyle bir yargıdan kendimi korumak için ne kadar daha büyük bir gerekçem olmalıdır? (Plinius, *Nat. Pr.* 7 = fr. 1e)

<...> Felsefenin sağladığı yararı değil, verdiği hazzı arıyorlar, Cicero'nun da dediği gibi: Kuşkusuz onların tüm konuşması çok yoğun bir erdem ve bilgi kaynağıysa da, yine de başkalarının gerçekten başarıp tamamına erdirdiği şeylerle kıyaslandığında, korkarım ki, insanlara fazla iş yüklemeyi de, çokça keyif verir. (Lactantius, *Inst. Div.* 3. 16. 5 = 1e)

masaydı ölkemizi>¹ saldırıdan kurtaramaz,² C. Duelius, A. Atilius ve L. Metellus Kartaca'nın öfkesinden koruyamaz, iki Scipio kanlarıyla İkinci Kartaca savaşıdan doğan alevleri söndüremezdi,³ savaş daha büyük bir destekle kabarcıca, onu ne Q. Maximus etkisizleştirebilir, ne M. Marcellus sonlandırabilir, ne de P. Africanus bu kentin kapılarından kovup düşman surlarının içine sürebilirdi.⁴ Kendisi sayesinde hepimizin bu konular üzerine eğildiği, adeta çalışma ve karakter bakımından örnek aldığımız soylu olarak bilinmeyen yeni soylu M. Cato kuşkusuz Tusculum'da, yakın bir yerde güvenli bir inzivaya çekilerek keyif sürmeyi bilirdi.⁵ Ancak o çılgın adam, kimilerinin düşündüğü gibi, hiçbir zorunluluk kendisini boyunduruk altına almamasına rağmen, huzur içinde ve inzivada en mutlu şekilde yaşamaktansa, yaşlılığının doruğundayken kendisini dalgalara ve fırtınalara⁶ atmayı tercih etti.⁷ Her biri bu sitenin esenliği

<...> Kartaca da neredeyse altı yüz yıl boyunca, istişareler ve eğitim olmadan büyük iş başaramamıştır. (Nonius, s. 526. 5 = fr. 1f)

Açıklama için bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik ve Kaynaklar, önemli edisyonlar ve çeviriler.

- 1 Metnin bağlama bağlı olarak daha anlaşılır olması için genelde bu ekleme yapılır. Bkz. Keyes, s. 12 ve N. Rudd-J. Powell, s. 3.
- 2 Burada kastedilen, Epirus kralı Pyrrhus'un saldırısı olabilir. Metne eksik kısmı anlamlı kılmak adına yapılan diğer eklemeler için bkz. Zetzel, *age* (1995), *ad loc.* Bkz. Keyes, s. 13 ve Zetzel, s. 2.
- 3 Bkz. Özel İsimler Sözlüğü, Scipio (Gnaeus Cornelius Scipio Calvus ve Publius Cornelius Scipio).
- 4 Zetzel'e göre (s. 2, no: 7) Cicero burada kronolojik olarak Romalıların üç savaşından söz ediyor: Pyrrhus savaşı (280-275), Birinci (265-242) ve İkinci Kartaca savaşları (218-201).
- 5 Bkz. Özel İsimler Sözlüğü, Tusculum.
- 6 Zetzel (s. 2) burada kullanılan dilin Epicurusçu felsefeye gönderme olduğunu düşünür.
- 7 Zetzel'e göre burada Cato'nun soylu olmayan kökeninden ve yeni soylu olmuş kimliğinden (*ignoto et novo*) söz edilmesinin nedeni Cato'nun atalarından miras aldığı bir ün ve aile geleneği olmadığı için kamu hizmeti-

için yaşamış olan sayısız insanı es geçiyorum; neslimiz için anısı eski olmadığından, kimse kendisi ya da akrabalarından biri atlandığı için sızlanmasın diye, onları anmaktan imtina ediyorum. Sadece şunu söylüyorum: Doğa tarafından insan soyuna öyle büyük bir erdem gereksinimi ve öyle büyük bir toplum esenliğini koruma arzusu verilmiş ki, bu kudret hazzın ve boş vaktin tüm cazibesine üstün gelir.

[II 2] Kuşkusuz erdeme, onu uygulamaya dökmeden salt bir sanatmış gibi sahip olmak yeterli değildir. Sanat, uygulamaya dökülmeden, salt bilgi yoluyla elde tutulabilirse de, erdem ancak onun uygulamasında bulunur.¹ Onun en büyük uygulaması sitenin yönetimi ve <filozofların> her köşe başında cınlattıkları gibi, lafta kalmayıp fiilen gerçekleşmesidir.² Öyle ya, bu filozofların söylediği hiçbir şey, doğru dü-

ne alternatif oluşturacak, makul bir yaşam tarzını benimseyebilecekken bunu yapmaması ve daha zor bir yaşamı tercih etmesidir (*Cicero. De re publica: Selections*, Ed. J. Zetzel, Cambridge Greek and Latin Classics, 1995, s. 96). Ayrıca J. Fish'in de bildirdiği üzere, burada Cicero tarafından Epicurusçu anlayışı benimseyenlerin hatalı bir yönelimle kendilerini fazla önemseyip haz yaşamına daldıkları mesajı verilir. Fish burada Cicero'nun ve *Adversus Colotem* 1127A'da Plutarchus'un "Epicurusçuların devletin esenliğini önemsemedikleri" yönündeki eleştirisine karşı çıkar, zira bu eleştirinin temelinde şu koşullu varsayımın yattığını öne sürer: "Eğer Epicurusçular devletin esenliğini önemseseydi, onlara yapılan eleştiriler türünden eserler yazarak böyle bir kaygılarının olduğunu gösterirlerdi." Oysa Fish'e göre Epicurusçu anlayışın siyasi düstur üretmemesinin temel nedeni insanların farklı biçimlerdeki devletlerin yönetimi altında mutlu olabileceklerini varsaymasıdır. Epicurusçu anlayış, yazara göre, *status quo*'dan yanadır, temel ilgi noktası siyasi liderlerdir, örneğin erdemli devlet adamları iyi bir yönetimin anahtarıdır (J. Fish, "Not all politicians are Sisyphus: what Roman Epicureans were taught about politics", *Epicurus and the Epicurean Tradition*, Ed. J. Fish-Kirk R. Sanders, Cambridge University Press, 2011, s. 72-104).

1 Karş. *Off.* 1. 19; 2. 19. Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 3), erdemi eylemle ilişkilendirmek Aristotelesçi bir tavidir. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

2 Cicero buradakine benzer bir yaklaşımı *De Orat.* 1. 57'de de sergiler. Ay-

rüst söylenmiş değildir; kendilerinden hareketle site yasalarının belirlendiği bir şey ortaya koymamış ve onaylamamışlardır.¹ Zira nereden geliyor sadakat, din nelerden geliyor? Nereden geliyor kavimler hukuku ve bahsedilen vatandaşlık hukuku?² Adalet nereden geliyor, ya güven, ya eşitlik? Utanç nereden geliyor, ya öz denetim, ya ahlaksızlıktan kaçınma, ya şanı ve onuru isteme? Nereden geliyor zahmetler ve tehlikeler karşısında cesaret? Kuşkusuz öğretilen kimi unsurları eğitim sistemiyle onaylayan, kimi unsurları da yasalarla sağlamlaştıran kişilerden geliyor. [3] Seçkin filozoflardan olan soylu Xenocrates'e, öğrencilerinin ondan ne öğrendiği sorulduğunda "Yasalar eliyle yapmaya zorlandıkları şeyleri kendi istekleriyle yapmayı" cevabını vermiş. Dolayısıyla herkesi <yöneticilerin> otoritesi ve yasalara dayanan cezalarla, filozofların bile uyarılarıyla çok az kişiyi güç bela ikna edebileceği kuralları uygulamaya zorlayan vatandaş,³ bu ilkeleri açıklayan öğretmenlerden üstün sayılmalıdır. Bu tür kişilerin konuşması nasıldır ki, kamu hukuku ile âdetlerden oluşan siteye iyi bir şekilde üstün geliyor olsun? Nasıl ki Ennius'un isimlendirmesiyle⁴ "büyük ve egemen kentlerin" küçük köyler ve kalelerden üstün tutulması gerektiğini düşünüyorsam, aynı şekilde, büyük kentleri yar-

rıca Platon da *Gorgias* 485d'de buradaki köşe başı benzetmesini kullanır.

- 1 Cicero burada Epicurusçulara saldırıyor, bütün filozoflara değil.
- 2 *Ius gentium* (kavimler hukuku) tüm insanlar, *ius civile* (vatandaşlık hukuku) ise sadece Romalılar için geçerliydi.
- 3 Burada geçen *civis*'i ilk anlamıyla "vatandaş" diye çeviriyoruz, ancak elbette ki insanları yasalara uymaya zorlayacak olanlar yöneticilerdir, bu yüzden Cicero'nun burada *civis* ile kastettiği de devlet yöneticisidir. Nitekim Cicero 1. 45'te *de magnus civis* (yüce vatandaş) tamlamasıyla devlet yöneticisini kasteder. Bkz. Rudd-Powell, s. 176.
- 4 *Varia* 21, *Warmington*. Aktarım bir ihtimal Ennius'un *Annales*'indendir (Keyes, s. 16).

gısı ve otoritesiyle¹ yönetenlerin de bilgelik² bakımından devlet yönetimi işinde hiç görev almamış olan insanlara ziyadesiyle üstün tutulması gerektiği kanaatindeyim. Büyük ölçüde insanlığın malvarlığını artırmaya zorlanıp yine insan yaşamını yargılarımız ve çalışmalarımızla daha güvenli ve bereketli kılmaya giriştiğimiz, dahası bu arzuya bizzat doğadan kaynaklanan dürtülerle çekildiğimiz için, her daim en iyi insanların³ tuttuğu yolu izleyerek halihazırda geçip gitmiş kişileri yeniden anımsamak için geri çekilmenin türküsünü tutturanların sözlerini dinlemeyelim.

[III 4] Kesin ve gayet sağlam olan bu düşüncelere karşı çıkanlar önce devletin savunulması için gösterilmesi gereken çabayı reddediyor; kuşkusuz bu dikkatli ve özenli biri için sadece büyük meselelerde değil, aynı zamanda ortalama çalışmalar, yükümlülükler ve işlerde bile küçümsenmesi gereken basit bir köstektir. Yaşamdaki tehlikeleri öne sürüp cesur insanları rezil ölüm korkusuyla yüz yüze getiriyorlar, oysa cesur insanlar vakitlerinden ve doğaya geri verilmesi, özellikle de vatan için verilmesi gereken yaşamlarından vazgeçmekten çok doğa tarafından tüketilmeyi ve yaşlılığı acınası bir şey olarak görme alışkanlığındadır. Bu noktada kendilerinin seçkin kişilerin şükran nedir bilmeyen vatandaşlar yüzünden felakete ve haksızlığa uğradığına ilişkin iyi ve gayet tatmin edici konuştuğunu düşünüyor-

-
- 1 Cumhuriyet devrinde *auctoritas* yani otorite, yasama ve yürütme yetkisi bulunmayan, dolayısıyla sadece bağlayıcılığı olmayan kararlar alabilen *Senatus*'un akilane öneri ve yaklaşımlarını temsil eder. Dolayısıyla burada "büyük kentleri yargısı ve otoritesiyle yönetenlere" yapılan övgü aslında *senator* sınıfına yöneliktir.
 - 2 *Sapientia* ilkin "bilgelik" anlamındadır, bazen felsefe (*philosophia*) anlamında da kullanılır. Rudd-Powell'a göre (s. 176) Cicero burada iki anlamı da kastediyor olabilir.
 - 3 Burada "en iyi insanlar" ile aristokratlar kastediliyor. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

lar.¹ [5] Bunun için de Yunanlardan, Persleri yenip tutsak eden Miltiades'i örnek gösteriyorlar. O ki şanlı zaferini kazanırken vücudunda oluşmuş olan yaralar iyileşmediği için, düşmanın silahlarına karşı koruduğu yaşamını, vatandaşları tarafından zincirlenerek yitirmişti. Themistocles ise korkutulup, özgürleştirdiği vatanından sürülmüştü, hem de korumuş olduğu bir Yunanistan limanına da değil, aksine zamanında yıkılmış olduğu yabancı bir kıyıya.² Gerçekten de Atinalıların en seçkin vatandaşlarına karşı döneçliğinin ve kabalığının örnekleri yok değildir; onlarda ortaya çıkıp yayılan bu örneklerin bizim çok ağırbaşlı sitemize de taşındığını söylüyorlar, [6] zira Camillus'un sürgünü, Ahala'nın uğradığı hakaret, Nasica'nın kiskanılması,³ Laenas'ın sürgünü, Opimius'un suçlu çıkarılması, Metellus'un kaçıışı, C. Marius'un acımasızca katledilmesi ve çok geçmeden birçok seçkinin yıkıma uğraması. Açık ki, benim adımlı da kullanmıyor değiller; inancım o ki, benim kararımı ve içinde bulunduğum tehlikeyi bahane ederek kendilerini yaşamda koruduklarını düşündükleri için, mevcut durumlarından daha fazla ve daha istekli bir şekilde şikayet ediyorlar. Ancak bu adamların öğrenim ve ziyaret amacıyla, denizleri aş-tıklarında niçin <...> <...dığını> anlatmam kolay değil.

[IV 7] <...>⁴ *consul*'luktan ayrıldığım için, halk meclisi-

1 Cicero burada Atina demokrasisine yapılan genel bir eleştiriyi aktarıyor. Bkz. Platon, *Gorgias* 515b-517a.

2 Burada kastedilen Argos'tur.

3 Karş. *Pro Flacco* 31; Aurelius Victor 64; Valerius Maximus 5. 3; Plinius, *Nat.* 7. 34.

4 Metnin bu kısmında on beş satır kayıptır. Keyes bağlamı göz önünde tutarak bu kayıp kısmı şöyle dolduruyor: "... bizden tehlikeyi düşünerek vatan toprağını savunmaktan vazgeçeceğimizi bekliyor olmalılar. Zira filozoflara yolculuktaki tehlikeler karşılığında kazandıkları bilgi veriliyorsa, kuşkusuz devlet adamları da vatandaşlarının minnettarlığı şeklinde çok daha büyük bir ödül kazanır. [14] Pek azı hayal edebilmiş olmalı çektiklerimi..."

si önünde Roma halkının ettiği yemini etmiş olmakla, tüm haksızlıkların kaygı ve sıkıntısını kolayca ortadan kaldırmış olacaktım. Yine de koşullar zahmetten çok onur verdi bana, çektiğim sıkıntı kadar da şan; kötü insanların mutlulugundan üzüntü duymaktansa, iyi insanların beni özlemesinden daha büyük bir mutluluk duydum.¹ Ancak dediğim gibi, öteki türlü olsaydı bile, nasıl şikayet edebilirdim? Zira yaptığım büyük işlerden ötürü başıma gelenler beklediğimden daha ağır ya da öngörülemez değildir. Öyle biriydim ki, çocukluğumdan beri ilgilendiğim çalışma alanlarından farklı farklı keyif duymama rağmen, bir açıdan dingin bir yaşamdan daha büyük bir kazanç sağlamak da, öte yandan, hepimizin başına bir felaket geldiğinde, ortak talihsizlikten adilce payıma düşenden fazlasına katlanmamak da mümkün olabilirdi benim için. Ancak vatandaşlarımı korumak ve kendimi tehlikeye atma pahasına geri kalan herkesin ortak huzurunu sağlamak için kendimi korunmasız bir şekilde en ağır fırtınalara ve belki de yıldırımlara atmakta tereddüt etmedim. [8] Nitekim vatanımız bizi <karşılığında> bizden bakım beklemeksizin, böyle bir anlayışla doğurmadı ve eğitmedi, o iyiliğimize hizmet edip, huzurumuz için güvenilir bir sığınak, dingin ve sakin bir yer olmadı, aksine zihnimizin, yeteneklerimizin ve yargı gücümüzün birçok ve en önemli kısmını kendi yararına ayırdı ve geriye ne kadar bir kısım kalabilmişse, o kadarını özel kullanımımız için bize bıraktı.²

[9] Dahası böyle kişilerin, huzur ortamından daha rahat yararlanmak için sığındığı özürler³ pek ciddiye alınmamalı,

1 Cicero, *consul*luğunun son gününde, *tribunus* olan Metellus Nepos tarafından mecliste konuşmaktan men edilince devleti ve kenti kurtardığına dair yemin etti. Karş. Pis. 6; Fam. 5. 2. 7.

2 Karş. Platon, *Crito* 51A-C.

3 Rudd-Powell'ın da bildirdiği gibi (s. 176) Cicero *Off.* 1. 71'de siyasete atılma gereğini hissetmemiş iki insan tipinden bahseder. (a) sağlık durumu

zira böyleleri devlette görev alan insanların büyük ölçüde değersiz kişiler olduğunu, onlarla kıyaslanmanın alçaltıcı, yine onlarla, özellikle de kalabalık bir grup harekete geçtiğinde,¹ çatışmanın rezilce ve tehlikeli olduğunu söylüyor. Dolayısıyla kalabalığın çılgına dönmüş olan dizginlenemez dürtülerini gemleyemediğinde, ipleri elde tutmasının bilge hareketi olmadığını, dahası vahşi yaradılışlı, rezil karşıtlarla mücadele ederken darbelere katlanmasının ve bir bilge için katlanılamaz olan haksızlıkların peşinde koşmasının özgür birine yakışmadığını söylüyorlar; kaldı ki, yüce ruhlu olan iyi ve cesur bir insanın, rezil insanlara tabi olmaktansa ya da yapmayı isteyip de, yardım etmeye gücü yetmediğinden onların devleti yıkmalarına müsaade etmesindense, devlette görev alması daha haklı bir nedene dayanır.

[VI 10] Dahası, son kertede, bilgenin, uygun vaktin ve bir zorunluluğun onu bu işe itmesi dışında, devlette bir görev almaması gerektiğini söylemeleri onaylanabilir mi? Benim başıma gelenden daha büyük bir zorunluluk olabilir mi? O dönemde *consul* olmasaydım, ne yapabilirdim? Beni atlı sınıfına dayanan köklerimden devlette en yüksek mertebeye taşıyan yaşam rotasını çocukluğumdan itibaren izlemeseydim, nasıl *consul* olacaktım? O halde sen harekete geçmene imkân tanıyan bir konumda olmadıkça, tehlikelerle baskı altına alınmış dahi olsa, senin devlete yardım etme gücün o an yok demektir. [11] Uzman kişilerin konuşmalarında nasıl yapacaklarını bilmedikleri ve yapmayı istemedikleri için durgun denizde dümen tutamayacaklarını kabul eden kişilerin, çok büyük fırtınalarda dümene

iyi olmayanlar ve (b) kendilerini öğrenmeye adanmış zihinsel kapasitesi yüksek kişiler. Bu iki tip dışındakilerin özürlerini kabul etmiyor görünür. Bununla birlikte kendilerini sadece belli bir alanda çalışmaya adayıp devlete hizmet etmek istemeyen kişileri de eleştirir.

1 Burada insanların bir araya gelerek isyan etmesi ve çetecilik yapması kastedilmektedir.

geçebileceklerini söylemesi bana hep tuhaf gelmiştir. Bu kişiler, devleti yönetip onu koruma yöntemleri hakkında hiç çalışmamış ve bu konuda hiç eğitim görmemiş olduklarını açıkça söyleme ve hatta bununla övünme âdeti içindedir; onlar bu tür bir bilginin bilgelere ve eğitilmiş kişilere değil, bu alanlarda pratik deneyimi bulunan kişilere özgü olduğunu düşünür. O halde zorunluluğun olmadığı bir durumda, daha kolay olmasına rağmen, devleti nasıl yöneteceklerine dair bir fikirleri yoksa, zorunluluğun baskısı altında devlete yardım sözü vermelerinin anlamı nedir? Gerçekten de, bir bilgenin site işlerinde görev almak için kendisini alçaltmaya istekli olmaması, buna karşın koşullar gereği buna zorlanması gerektiği doğru olsa bile, devleti yönetme bilgisinin filozoflarca asla göz ardı edilemeyecek bir şey olduğunu düşünüyorum, zira gelecekte uygulamaya geçirmenin gerekip gerekmeyeceğini bilmeseler de, son kertede her şeye hazırlıklı olmaları gerekir.

[VII 12] Bu kitaplarda devlet üzerine bir tartışma başlatıp geliştirmek istediğim için, bu hususları uzun uzun açıklayarak anlattım. Dolayısıyla bu tartışma değersiz olmasın diye, hemen başta devlet işlerinde görev almayla ilgili tereddüdü ortadan kaldırma gereğini duydum. Ancak filozofların otoritesiyle hareket edenler kısa süreliğine de olsa eğitilmiş kişiler arasında çok büyük bir otoritesi ve ünü bulunan kişilere¹ odaklanıp onları dinlemeli. Benim düşüncem o ki, resmi bir görev üstlenmeseler bile, devlet hakkında düşünüp yazdıkları için son kertede devlete bir şekilde hizmet etmiş olacaklar. Yunanların bilge dediği o yedi kişinin de neredeyse tümüyle devlet işlerinde görev aldığını görüyorum.² Nitekim başka hiçbir iş yoktur ki, insan erdemi yeni

1 Rudd-Powell'a göre (s. 176) Platon ve Aristoteles.

2 Yedi bilge şunlardır: Lindoslu Cleobulus, Atinalı Solon, Spartalı Chilon, Prieneli Bias, Miletuslu Thales, Mytileneli Pittacus ve Corinthuslu Peri-

siteler kurmak ya da halihazırda kurulmuş olanı korumakta olduğu kadar, tanrıların kutsal iradesine yaklaşabilsin.

[VIII 13] Bu konular beni de yakından ilgilendiriyor. Zira devlet işi görürken kayda değer bir hatıra bırakıp vatandaşlık meselelerindeki ilkeleri, sadece deneyimim değil aynı zamanda öğrenme ve öğretme gayretimle açıklayabildiğime göre <...>¹ ben bir otorite olmalıyım.² Nitekim evvelce yaşamış olanlardan bazıları argüman üretmekte başarılı olmakla birlikte devlet için bir iş yaparken görülmemiş, bazıları da eylemde başarıyken, konuşmada yetersiz kalmıştır. Aslında açımlayacağım argüman ne yeni, ne de benim tarafımdan bulundu, aksine sitemizdeki, tek bir nesilden, en büyük ve en bilge insanların yaptığı bir tartışmayı akla getireceğim; bir zamanlar, gençken, sana³ ve bana P. Rutilius Rufus tarafından aktarılmıştı hani, onunla birkaç günlüğüne Smyrna'dayken. Sanıyorum ki, bu tartışmada anlatılanlar, neredeyse meselenin tümüne ilişkin sunulan gerekçelere büyük katkı sağlayan hiçbir unsuru atlamıyor.

[IX 14] Paulus'un oğlu olan P. Africanus, Tuditanus ile Aquilius'un *consul*'lukları zamanında, Latin tatilini⁴ kır

ander. Zetzel'e göre (s. 7) Cicero'nun yedi bilgenin siyasi eylemliliğine ilişkin temel kaynaklarından biri Peripatetik Dicaearchus'tur ve yedi bilge içinde siyasetle ilgilenmemiş olan tek isim Miletuslu Thales'tir. Bkz. Rudd-Powell, s. 176-177.

- 1 Metin burada bozuk ya da kayıptır. Keyes (s. 29) buraya şu sözleri ekliyor: "... kendimi üstlendiğim bu göreve uymayan biri olarak görmüyorum; zira gerçekte söz konusu kazanımların birleşimi göz önünde tutulan kişilerde nadiren görülür..."
- 2 Burayı çevirirken Zetzel'in (s. 7) boşluktan sonraki kısmın başlangıcı için (*auctores...*) yaptığı çeviri tercihini temel alıyoruz.
- 3 Eserin adandığı kişi yani Cicero'nun kardeşi Quintus.
- 4 Latin bayramı, yani *Feriae Latinae*, Roma ile Latinler arasındaki anlaşmaya binaen kutlanırdı. Tüm *magistratus*'lar diğer Latin topluluklarının liderleriyle birlikte Albanus dağında kurban sunmak üzere Roma'yı terk ederdi. Diyalogdaki Scipio ve arkadaşları bu dönemde *magistratus* olmadığından bu bayramı Roma dışında tatil yaparak geçiriyordu.

konutunda geçirmeye karar verdi; en yakın dostları onu o günlerde sık sık ziyaret edeceklerini söylemişti; tatilin ilk sabahında yanına varan ilk kişi kız kardeşinin oğlu olan Q. Tubero oldu. Scipio onu sıcak bir şekilde karşıladı ve onu görmekten mutlu olduğunu söyleyerek şunu sordu: “Niçin bu kadar erken geldin Tubero? Bu tatil sana çalışmalarını yapabilmen için iyi bir fırsat vermişti.”

TUBERO: Tatilim tümüyle kitaplarımdan uzakta geçiyor, nitekim şimdi hiç kullanılmıyorlar. Asıl seni serbest görmek önemli, özellikle de bu devlet karışıklığı içinde.

SCIPIO: Gerçekten de beni bedenlen serbest yakaladın ama Hercules aşkına, zihnim öyle değil.

TUBERO: Ama zihnini de rahatlatman gerekir; kalabalık bir grup olarak karar verdik, sana da uygunsa, bu serbest vakti seninle birlikte geçirmek istiyoruz.

SCIPIO: Keyif duyarım, böylece eğitimle ilgili çalışmalarımızı da gözden geçirebiliriz.

[X 15] TUBERO: Ey Africanus, madem davet ediyor ve ilgilendiğinin ümidini veriyor görünüyorsun, o halde diğerleri gelmeden önce, ilkin *Senatus*'ta kaydedilen ikinci Güneş'in anlamını görüşelim.¹ Şahitler ne az, ne de önemsiz, dolayısıyla inanmamaktansa, olayı inceleyelim.

SCIPIO: Keşke diğer konuları olduğu kadar göksel konuları da çok yoğun bir şekilde araştıran dostumuz Panaetius da burada bizimle birlikte olsaydı! Ancak sana düşündüğümü açıkça söylemek istersem, dostumuza bu konuda asla katılmıyorum; zira nadiren şahit olabildiğimiz şeylerin doğasıyla ilgili öyle tanımlar yapıyor ki, sanki bu tür şeyleri gözleriyle görüyor ve elleriyle inceliyor gibidir. Bu konuyla ilgili olarak, bu tür bir kaygıyı tümünden reddedip, doğada incelenen şeylerin ya insan aklının takip edemeyeceği çok yüce unsurlar ya da insan yaşamına asla bir şey katmayan

1 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

unsurlar olarak gören Socrates'i oldukça bilge biri olarak değerlendiriyorum.¹

[16] TUBERO: Africanus, insanların niçin Socrates'in bu türden her incelemeyi reddettiğini, sadece insan yaşamı ve ahlakla ilgilendiğini söylediğini bilmiyorum. Zira o konuda Platon'dan daha sağlam bir kaynak olarak kimi övebiliriz? Socrates, Platon'un kitaplarının birçok yerinde ahlaktan ve erdemlerden söz edip, sonra devleti tartışırken, yine de Pythagoras'ın yöntemini izleyerek sayıları, geometriyi ve armoniyi bir araya getirmeye çalışıyor.

SCIPIO: Aynen, söylediğin gibi. Ancak Tubero, inanıyorum ki, sen de Socrates'in ölümünden sonra Platon'un eğitim amacıyla ilkin Mısır'a, sonra da Pythagoras'ın buluşlarını öğrenmek için Italia ve Sicilia'ya gittiğini, orada Tarentumlu Archytas ve Locrili Timaeus ile çokça vakit geçirdiğini, Philolaus'un metinlerini aldığını, o vakitler Pythagoras'ın o yörede büyük bir ün elde ettiği için, Platon'un da kendisini Pythagorasçılara ve onların çalışmalarına vakfettiğini duymuşsundur. Bunun sonucunda Platon, Socrates'i diğerlerinin önünde tuttuğu ve her şeyi ona atfettiği için, konuşmalarında Socrates'e özgü incelik ile zekâyı Pythagoras'ın ketumluğu ve birçok ilimdeki ciddiyetiyle kaplamıştır.²

[XI 17] Scipio bunları söyledikten sonra, birden L. Furius'un gelmekte olduğunu gördü, onu selamlayıp en candan şekilde karşıladı ve kendi divanına oturttu. Daha sonra bize bu konuşmayı aktaran P. Rutilius da, o vakit geldiği için, onu da selamlayıp ona Tubero'nun yanına oturmasını söyledi.

PHILUS: Ne yapıyorsunuz? Böyle araya girmemiz konuşmanızı bozmadı, değil mi?

¹ Bkz. Xenophon *Memorabilia* 1. 1. 11-12; 1. 1. 16 ve 4. 7. 2-4.

² Metnin bu kısmı Platon'un Mısır gezisiyle ilgili en eski kayıttır. Zetzelle göre (s. 8) Cicero'nun Platon'u Socrates ile Pythagoras'ın bir sentezi olarak görürken kaynağı Dicaearchus'tur.

SCIPIO: Asla. Genelde sen de Tubero'nun az önce başlattığı türden bir tartışmaya dikkatli bir ilgiyle katılırsın, keza dostumuz Rutilius da bazen Numantia'nın surları dibinde bu tür konuları benimle tartışırdı.¹

PHILUS: Peki, neymiş bu açılan konu?

SCIPIO: Konu iki Güneş, bununla ilgili ne düşündüğünü senden dinlemek isterim, Philus.

[XII 18] Konuşmasını yeni bitirmişti ki, çocuk,² Laelius'un evden çıktığını ve gelmekte olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Scipio ayakkabılarını ve sokak kıyafetini giyerek yatak odasından çıktı; kısa bir süre revakta volta attıktan sonra, varmış olan Laelius'u ve ona eşlik edenleri, bilhassa sevdiği Sp. Mummius'u, Laelius'un evlatlıkları olan G. Fannius ile Scaevola'yı, yani her biri *quaestor* yaşında olan iyi eğitilmiş gençleri selamladı. Hepsini selamladıktan sonra, revaktan döndü ve Laelius'u ortaya aldı. Sanki aralarındaki dostlukta bir kural vardı; ordugahta Laelius, olağanüstü askeri şanından ötürü Africanus'a bir tanrı gibi, buna karşın Roma'da da Scipio Laelius'a, daha yaşlı olduğu için, babasıymış gibi davranırdı. Avluda kısa bir süre bir yukarı bir aşağı yürüyüp aralarında konuştuktan sonra, onların gelişinden mutlu ve keyifli olan Scipio, hâlâ kış vakti olduğu için, en iyisinin açık kır yerine yerleşmek olduğunu düşündü. Bu düşüncesini yerine getirirken, hepsinin tanıyıp sevdiği sağduyulu M. Manilius geldi. O da Scipio ve diğerleri tarafından en candan şekilde karşılandıktan sonra Laelius'un yanına oturdu.

[XIII 19] PHILUS: Onlar buraya geldiler diye, yeni bir konu bulunması gerektiğini düşünmüyorum, aksine bu konuyu daha dikkatli bir şekilde görüşüp onların kulakları

1 Rutilius, Hispania'daki Numantia kuşatmasında (134-133) askeri *tribunus*'tu.

2 Köle çocuk kastediliyor.

için kayda değer sözleri söylemeliyiz.

LAELIUS: Peki, hangi konuyu tartışıyordunuz? Hangi konuşmayı böldük?

PHILUS: Scipio bana aynı anda görülmüş olan iki Güneş'le ilgili ne düşündüğümü sormuştu.

LAELIUS: Öyle mi, Philus? Yurdumuz ve devletimizle ilgili meseleleri yeterince inceledik de, sıra gökyüzünde ne olup bittiğini sormamıza mı geldi?

PHILUS: Yoksa sen yurdumuzda şu an ne olup bittiğini bilmemizin yurdumuz için önemli olmadığını mı düşünüyorsun? Yurdumuz surlarımızla sınırlı değil, aksine tüm dünyadır; tanrılar kendilerine ortak ederek bize bir ev ve vatan verdiler.¹ Bu tür olayları bilhassa bilmeyeceksek, o halde diğer birçok önemli olayı da bilmememiz gerekmez mi? Hercules aşkına, Laelius, nesneleri bilhassa araştırmak ve düşünmek bana keyif veriyor, bilgelik sevdalısı olan herkes ve senin için de öyle olmalı.

[20] LAELIUS: Şimdi tatilde olduğumuz için bilhassa karşı çıkmıyorum. Ancak daha ciddi bir şey dinleyebiliriz diye gelmedik mi buraya?

PHILUS: Henüz tartışma başlamadı, başlamadığımız için de Laelius, bu konuyla ilgili olarak bize fikir verebilesin diye, sana söz vermekten keyif duyarım.

LAELIUS: Kuşkusuz hayır, seni dinlemeliyiz, tabi Manilius iki Güneş arasındaki bir uzlaşımın bahsedilmesi gerektiğini, zira bu şekilde ikisinin de göğe yerleşip, ikisinin birden hâkim olabildiğini düşünmüyorsa.

MANILIUS: Laelius, senin de seçkin bir uygulayıcısı olduğun bu ilimle dalga mı geçiyorsun? Oysa o olmadan kimse kendisinde neyin olup neyin olmadığını bilemez. Neyse, bunları sonraya <bırakalım>; şimdi Philus'u dinleyelim,

¹ Burada Stoacı evren anlayışının izlerini görüyoruz. Bunun için bkz. bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

zira onu ziyadesiyle önemli olan bu meselelerde benden ve P. Mucius'tan daha danışılacağı görüyorum.

[XIV 21] PHILUS: Size benim düşündüğüm ve bulduğum, yeni bir şey aktarmayacağım. Sizin de bildiğiniz gibi, fazlasıyla bilgili olan C. Sulpicius Gallus'tan bir şey var aklımda; onun zamanında da aynı olayın görüldüğü söylenince, kendisiyle birlikte *consul*'luk yaptığı¹ M. Marcellus'un yanında olan Gallus, M. Marcellus'un dedesinin evine büyük armağanlardan hiçbirini getirememesine rağmen, sadece ele geçirilen zengin ve güzel kent Syracusae'dan taşımış olduğu gök kürenin getirilmesini buyurmuş.² Archimedes'in ünüyle ilgili olarak bu kürenin adını sık duyduysa da, onu gördüğümde, özellikle hoşlanmadım, buna karşın aynı Marcellus'un Erdem tapınağına yerleştirdiği³ Archimedes tarafından yapılmış olan diğer küre ise daha güzel ve insanlar arasında bir o kadar meşhurdur.⁴ [22] Ancak Gallus bu aletle ilgili olarak çok bilgili şekilde açıklama yapmaya başlayınca, ünlü Sicilialının bir insanda olması hayal bile edilemeyecek kadar büyük bir zekâyâ sahip olduğunu anladım. Nitekim Gallus bize sert olup üzerinde boş delikler barındırmayan başka bir tür gök küreden söz etti, bu küre daha eski bir buluştu; ilk küre Miletuslu Thales tarafından yapılmışken, söylenene bakılırsa, ikinci küreye Platon'un öğrencisi olan Cniduslu Eudoxus tarafından takımyıldızlar ve gökyüzündeki sabit yıldızlar resmedildi; çok yıllar sonra

1 Burada 166 yılı *consul*'luğundan bahsediliyor. Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 10), Gallus Güneş tutulmalarıyla ilgili bir kitap yazmıştır.

2 Marcus Claudius Marcellus 212 yılında, ikinci Kartaca savaşı esnasında Syracusae'yi ele geçirmişti. Archimedes bu kuşatma sırasında öldürülmüştür.

3 Marcellus 222'deki Clastidium savaşından sonra Erdem tapınağının sözünü vermiş ve bu tapınak 196 yılında *consul* olan oğlu Marcus Marcellus tarafından dikilmiştir.

4 Bkz. *Tusc.* 1. 63; Ovidius *Fast.* 6. 277.

Aratus da Eudoxus'tan tüm düzeni ve çizimi alarak herhangi bir astronomi bilgisi olmadan salt şiir yeteneğiyle onları dizelere döktü.¹ Bu tür küreye Güneş ve Ay yanında, gezici ya da avare olarak da adlandırılan yıldızların hareketleri de resmedilmiştir; dahası bu kürede sert kürede gösterilenden fazlası gösterilir; Archimedes'in buluşu özel bir ilgiyi hak eder, zira küreyi döndürmek suretiyle, tek bir aletle, farklı uzunluktaki ve değişik rotadaki hareketleri farklı hız oranlarıyla birlikte kesin bir şekilde gösterebilmenin yolunu buldu. Gallus bu küreyi hareket ettirince, Ay Güneş'i, gökyüzünde günler boyunca yaptığı kadar, bronz kürenin birçok hareketi kadar da takip eder; sonuç olarak aynı Güneş tutulması kürede de meydana gelir ve sonra Ay Dünya'nın gölgesindeki boşluğa düşer, Güneş bölgeden <...>²

[XV 23] SCIPIO: <...> nitekim ben de o adamı seviyordum ve farkındaydım ki, babam Paulus tarafından da kendisine büyük bir saygı duyuluyor ve seviliyordu.³ Gençliğimde, *consul* olan babam Macedonia'dayken, ben de ordugah-taydım; ordumuz dinin ve korkunun saldırısına uğradı, zira bulutsuz gecede parlak görünen Ay birden karardı.⁴ Bunun üzerine o⁵ *consul* seçilmeden bir yıl kadar önce komutanı-

- 1 Cicero burada bahsettiği Aratus'a ait olan *Phaenomena* başlıklı şiiri gençliğinde Latinceye çevirmiştir. Çeviriden fragmanlar günümüze ulaşmıştır. Şiir ve çevirisiyle ilgili olarak bkz. *Aratus, Astronomical Poem: with Cicero's Latin Translation*, Ed. ve Çev. W. Y. Ottley, 1834 (Tam erişim > <http://goo.gl/cE9cr7>); D. A. Kidd, "Notes on Aratus, *Phaenomena*", *The Classical Quarterly*, New Series, cilt 31, no: 2, 1981, s. 355-362; J. Soubiran, *Cicerón, Aratea, Fragments poétiques. Texte établi et traduit*, Les Belles Lettres, 1972.
- 2 Metnin bu kısmı iki sayfa kadar kayıptır. Diyalogun sonunda Scipio, Gaius Sulpicius Gallus'tan bahseder.
- 3 Scipio burada öz babası (Lucius Aemilius Paullus) ile üvey babasından (Publius Cornelius Scipio) bahsediyor.
- 4 Olayın gerçekleştiği tarih 21 Haziran (Roma takvimine göre 3 Eylül) 168'dir. Karş. Livius 44. 37. 5-9.
- 5 Burada kastedilen Gallus'tur.

mız olduğu için, ertesi gün ordugahta, ortada bir mucize olmadığına dair açıklama yapmaktan kaçınmadı, <ona göre> bu, belli zamanlarda Güneş, ışığının Ay'a ulaşamayacağı bir noktaya vardığında gerçekleşen ve gerçekleşebilecek olan bir olaydır.

TUBERO: Yani sen diyorsun ki, bunu neredeyse köylü olan o insanlara öğretebildi ve cahil insanlar arasında bunları söylemeye cüret etti, öyle mi?

SCIPIO: Bunu gerçekten <yaptı>, hem de büyük bir <...>¹

[24] <...> ne aşırı bir gösterişi vardı, ne de çok ciddi bir insanın karakterine yakışmayacak bir konuşması; başardığı, kaygı içindeki insanları boş inançtan ve korkudan kurtarmaktı.

[XVI 25] Bu tür bir olay, Atinalılar ile Lacedaemonialılar arasında şiddetli bir çatışmanın yaşandığı o savaşta da gerçekleşti.² Zira Güneş kararıp da karanlık egemen olunca³ ve Atinalılar birden çok büyük bir korkuya teslim olunca, sitesindeki etkisi, belagati ve bilgeliği bakımından seçkin bir yeri olan Pericles'in, bir zamanlar öğrencisi olduğu Anaxagoras'tan aldığı bilgiyi vatandaşlarına ilettiği söylenir. Aktardığına göre, bu doğa olayı belli zamanlarda ve kaçınılmaz bir yasadan ötürü, ne zaman Ay tümüyle Güneş küresinin altına denk düşerse, o zaman meydana gelmiş ve dolayısıyla her yeni ayda gerçekleşmese de, belli yeni ay dönemleri dışında gerçekleşemezmiş. Konuyu anlatıp nedenleri öğretince, halkı korkudan kurtarmış; o dönemde, Güneş'in Ay'ın araya girmesiyle tutulduğu, yeni ve bilinmeyen bir açıklamaydı. Diyolar ki, Miletuslu Thales

1 Burada on beş satır kadar bir kısım kayıptır, ancak bu kayıp kısımdan sonra da konu değişmez. Bkz. Keyes, *age*, s. 45.

2 Burada kastedilen İ. Ö. 431-404 yılları arasında yapılan Peloponnesus savaşıdır.

3 4 Ağustos 431.

bunu anlayan ilk kişidir, ancak daha sonra bu konu bizim Ennius'umuz tarafından bile bilinir olmuştur; onun yazdığına göre,¹ Roma'nın kuruluşundan kabaca üç yüz elli yıl sonra, "Haziran'ın beşinde Ay ve gece Güneş tarafından engellendi. Bu konuyla ilgili öylesine çok sağlam bilgi var ki, Ennius tarafından kaydedilen ve Büyük Yıllıklar'da bulunan tarihten yararlanarak Güneş'in, Romulus'un krallığı dönemindeki Haziran'ın beşinde meydana gelen tutulmaya kadarki tutulma tarihleri de hesaplandı. Karanlık altında, doğa Romulus'u insan ölümüne uygun görse de, erdeminin yine de onu göğe çıkardığı söylenir.²

[XVII 26] TUBERO: Görüyor musun Africanus, kısa süre önce olaylar nasıl görünüyormuş sana <...>³

SCIPIO: <...> ki onları başkaları da görebilir. Dahası, tanrıların krallığını gözlemlemiş biri, insani meselelerde artık neyi ihtişamlı görebilir? Neyi uzun süreli görebilir ebediyetin ne olduğunu öğrenmiş olan biri ya da neyi görkemli bulabilir yeryüzünün küçük olduğunu, ilkin tümünü, sonra da insanların yaşadığı bir bölümünü gören biri? Yeryüzünün sadece küçük bir kısmına bağlıyız ve birçok soy bizi tanımıyor; buna rağmen ismimizin çok geniş bir şekilde gezinip yayılabileceğini mi sanıyoruz?⁴ [27] Toprakları, yapıları, sürüleri, büyük altın ve gümüş külçeleri, onlardan edineceği yararı değersiz, kullanımını önemsiz, sahip olunmasını ise belirsiz gördüğü için, dahası bunlar genelde en

1 Ennius *Ann.* 166, *Warmington*. Zetzel'in bildirdiğine göre (s. 12) doğru astronomik tarih 21 Haziran 400'dür, başka deyişle Cicero'nun Roma'nın kuruluşu olarak kullandığı Polybius tarafından belirlenmiş 751-0 tarihinden 350 yıl sonradır.

2 Cicero'nun kabul ettiği, tarihi değeri tartışmalı olan kronolojiye göre, Romulus İ. Ö. 714 yılında ölmüş ve genel inanişâ göre tanrılaşmıştır.

3 Burada metnin on beş satırlık bir kısmı kayıptır.

4 Cicero buradaki Stoacı yaklaşımı altıncı kitaptaki düş bölümünde açınlar.

değersiz insanlar tarafından sahip olunduğu için, mal olarak değerlendirmeyip, zaten öyle de isimlendirmeyen bir insan ne kadar da talihli sayılmalı! Kuşkusuz sadece böyle birine yakışır, her şeyin Roma halkının değil de bilgelerin yasasıyla, toplum yasasının kısıtlamasından değil de, bir şeyin onu kullanmayı ve ondan yararlanmayı bilen dışında, kimseye ait olmadığını öngören genel doğa yasasından ötürü zaten kendisinde olduğunu iddia etmek. Böyle biri resmi buyrukları ve *consul*'luk görevini arzulanası değil, gerekli unsurlar olarak ya da ödül ve şöhret peşinde koşmak için değil, kişinin yükümlülüğünü yerine getirmek için üstlendiği görevler olarak görür. Yine böyle biri, Cato'nun yazdığına bakılırsa, dedem Africanus'un kendisinden bahsederken söylediği şeyi, yani hiçbir şey yapmazken fazladan hiçbir şey yapmamış olduğunu ve yalnızken olduğundan daha yalnız olmadığını söyleyebilir.¹ [28] Nitekim Dionysius'un, vatandaşlarını özgürlükten yoksun kılmak için her yolu denerken, vatandaşı olan Archimedes'in mevzubahis olan küreyi yaparken başardığından daha fazlasını başarmış olduğunu kim düşünebilir? Kalabalık forumda konuşmaktan keyif alacağı kimsesi bulunmayanlar, kimse olmadığında kendi başlarına konuşan ya da buluşları ve kitaplarından keyif duyduğu çok eğitilmiş insanlarla aynı toplantıda hazır bulunanlardan daha yalnız değil midir? Kim doğanın talep ettiği hiçbir şeyden yoksun olmayan birinden daha zengininin, aradığı her şeye ulaşmış birinden daha güçlüsünün, tüm zihin rahatsızlığından sıyrılmış birinden daha kutlusunun ya da söylendiği gibi, bir gemi kazasından kurtarıldıklarına sahip olandan daha sağlam talihlisinin olduğunu düşünebilir? Hangi yetki, hangi *magistratus*'luk makamı ve hangi krallık tüm insani unsurlara tepeden bakmaktan, on-

1 Bkz. Cato *Or. fr.* 127. Cicero aynı ifadeyi *Off.* 3. 1'de farklı şekilde tekrarlar.

ların bilgelikten daha az önemli olduğunu düşünmekten ve zihinde ebedi ve kutsal olan dışında, hiçbir şey bırakmaktan daha yüce olabilir? Böyle biri başkalarına da insan denebileceğine, ancak insani ilimlerde eğitim görmüş olanın gerçek anlamda, has insan olduğuna inanır. Platon'un ya da belki de başka birinin şu yaklaşımı bana bilhassa doğru görünüyor: Denizdeyken bir fırtına onu bilmediği bir kara parçasına sürükleyip ıssız bir kıyıya mahkûm edince, yoldaşları bu ülkeyi tanımadıkları için ürkmüş, hikâyeye göre, o da kumsalda geometrik şekiller görünce, yoldaşlarına metanetlerini korumalarını, zira insanlığın izlerini gördüğünü söylemiş. Açık ki, bunu sadece işlenmiş toprak değil, aynı zamanda eğitiminin sağladığı işaretler sayesinde de anlamıştır. Dolayısıyla Tubero, eğitim gören eğitimli insanlar ve senin çalışmaların her daim benim için mutluluk kaynağı olmuştur.

[XVIII 30] LAELIUS: Scipio, bu hususlarla ilgili olarak sana, Philus ve Manilius'a bir şey söylemeye cesaret edemem. <...>¹

<...> Babasının ailesinde dostumuz Tubero'nun taklit edebileceği bir örnek vardı:

Apaçık şekilde ileri görüşlü bir insan, keskin zekâlı Aelius Sextus,² Ennius'un dediğine göre, asla bulamayacağı şeyleri aradığı için değil, kendisine danışanları kaygı ve sıkıntıdan kurtaran öğütler verdiği için, gerçekten de “apaçık şekilde ileri görüşlü” ve “keskin zekâlı” biriydi. Gallus'un çalışmalarına karşı çıktığında, *Iphigenia*'daki Achilles'in şu ünlü sözleri hep dilinde olurdu:

Gökbilimcilerin gökyüzünde gözlemlediği işaretleri,
Doğduğunda Iuppiter'in oğlağı ile akrebini,

1 Burada on beş satır kadar bir kayıp kısım vardır.

2 Ennius *Ann.* 326, *Warmington*.

Ya da başka bir hayvan ismini!
Görmez kimse ayağının önünde ne var,
Seyrederken göğün farklı bölgelerini.¹

Yine aynı adam dedi ki (kendisini birçok kez keyifle dinlemişimdir) Pacuvius'un Zethus'u da öğrenmeye düşmandı. Ennius'un "Felsefe yapmak istiyorum ama az, zira tümü keyif vermiyor,"² diyen Neoptolemus'u tercih etti. Buna karşın eğer Yunan eğitimi seni çok mutlu ediyorsa, o halde özgür vatandaşlara daha uygun olmakla birlikte, günlük hayatın gereksinimlerine ve hatta devlete uyarlayabileceğimiz ölçüde, daha yaygın kabul edilebilir olan başka çalışmalar da vardır. Eğer seninki gibi çalışmaların bir yararı varsa, o da şudur: Bu çalışmalar gençlerin zihnini biraz olsun keskinleştirmekle birlikte eğlendirir, bu sayede daha önemli meseleleri daha kolay öğrenebilirler.³

[XIX 31] TUBERO: Sana katılmıyorum Laelius, ancak "daha önemli meseleler"den ne anladığını da bilmek isterim.

LAELIUS: Hercules aşkına, anlatacağım ve belki de senin tarafından hor görüleceğim, zira bu göksel unsurlarla ilgili olarak Scipio'ya soru soruyorsun, bununla birlikte doğrudan gözlerimizin önünde bulunan incelemeye değer unsurları da düşünmek zorundayım. Çok değerli bir ailenin ve bu görkemli devletin bir evladı olan buradaki dostumuzun yeğeni, yani Lucius Paulus'un torunu niçin bir devlette neredeyse iki *Senatus*'un ve iki ayrı halkın olduğu bir noktaya geldiğimizi değil de, iki Güneş'in görülebildiğini soruyor? Gördüğün gibi, Tiberius Gracchus'un ölümü ve hatta onun öncesinde de tüm *tribunus* idaresi tek bir halkı ikiye

1 Ennius *Fr. Iph.* 249-251, Warmington.

2 Ennius *Fr. Iph.* 400, Warmington. Karş. *De Orat.* 2. 156.

3 Karş. Platon *Gorgias* 485c-d; Cicero *De Orat.* 3. 58.

böldü. Sicipio'nun, Publius Crassus ve Appius Claudius'tan başlamak üzere, düşmanları ve karşıtları, şu an ölü de olsalar, *Senatus*'un bir bölümünü tutuyor ve Quintus Metellus ile Publius Mucius'un liderliği altındaki sizlere muhalefet ediyorlar; müttefikler ile Latinlerin bize karşı kışkırtıldığı, anlaşmaların bozulduğu,¹ fitneci *triumvir*'nin her gün yeni bir komplo peşinde olduğu ve iyi vatandaşlarımızın umudunu yitirdiği bir durumda, bu adamlar, görevini en iyi yapabilecek kişi olan dostumuzun mevcut tehlikeyi gidermede bize yardım etmesini engelliyorlar. [32] Bu nedenle, ey gençler, eğer beni dinlerseniz, ikinci Güneş'ten ötürü dehşete kapılmayacaksınız, zira böyle bir şey gerçekten olamaz ya da görüldüğüne göre, gerçekten var diyelim, bize zarar veremez; ya bu konularla ilgili her şeyi öğrenemeyiz ya da bilinebilir olan her şeyi öğrensek bile, bu bilgi sayesinde daha iyi ve daha mutlu olamayız. Şurası net, *Senatus*'umuz bir, halkımız bir olmalı, olabilir de ama olmazsa, sıkıntı olur; nitekim öyle olmadığını da biliyor ve görüyoruz; öyle olsa, daha iyi ve daha mutlu yaşıyor olacağız.

[XX 33] MUCIUS: O halde Laelius, talebini yerine getirebilmemiz için neyi öğrenmemiz gerektiğini düşünüyorsun?

LAELIUS: Siteye yararlı olmamızı sağlayacak ilimleri elbette, zira ben bunun bilgeliğin bir görevi, erdemin ise en önemli kanıtı ve yükümlülüğü olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden bu tatili devlete fazlasıyla yararlı olacak olan konuşmalara adayabiliriz. Bu çerçevede Scipio'dan en iyi site yapısı olarak hangisini düşündüğünü anlatmasını isteyelim. Sonra başka şeyler de soralım. Onları da öğrenince, ümit ediyorum ki, bu sayede mevcut hususların da nedenlerine varmış ve yorumunu yapmış olacağız.

[XXI 34] Philus, Manilius ve Mummius bunu tümüyle onayladıktan sonra <...>²

1 Bkz. 3. 41.

2 Burada on beş satırlık bir kısım kayıptır.

<...> o halde, sana da uygunsa, konuşmayı gökten bizi yakından ilgilendiren konulara indir. <...> (Nonius, s. 85. 19 ve 289. 8)

LAELIUS: <...> Sadece devletle ilgili konuşmak en çok devlet adamına uygun düşeceği için değil, aynı zamanda senin bu konuyu, devlet meseleleriyle ilgili belki de en deneyimli Yunanlardan olan Polybius'un eşliğinde, Panaetius'la birlikte sık sık konuştuğunu hatırladığım için böyle olmasını arzuluyorum. Atalarımızın bize bıraktığı site yapısının uzak ara en iyisi olduğuna ilişkin birçok argüman ortaya koyup bunu savunuyorsun.¹ Bu konuda daha hazırlıklı olduğun için, devletle ilgili düşündüklerini açıklarsan, ki ben de onlar üzerine konuşacağım, bize bir lütufta bulunmuş olursun.

[XXII 35] SCIPIO: Kuşkusuz Laelius, senin bana yakıştırdığın bu konudan başka bir konuya daha yakından bakıp daha dikkatle eğildiğimi söyleyemem. Kendi işinde kayda değer bir hüneri bulunan uzmanların kendi becerilerini geliştirmek dışında hiçbir şeyi düşünmediğini, hiçbir şey hakkında plan yapmadığını ve kaygılanmadığını gözlemliyorum; ben de devlet yönetimi ile ona hizmet anlayışı ailem ve atalarımın bana miras kaldığı için, böyle önemli bir alanda, başkalarının daha önemsiz alanlarda sergilediğinden daha az emek sergilersem, bir işçiden daha özensiz olduğumu kabul etmiş olmaz mıyım? [36] Dahası, Yunanistan'daki en büyük ve en bilge kişilerin bize bıraktığı, bu konuyla ilgili eserlerden tatmin olmasam da, kendi görüşlerimi onlarınkine tercih edebilecek kadar cüretkâr da değilim. Dolayısıyla beni, Yunan anlayışına tümüyle yabancı

1 Zetzel (s. 16) bu cümlelerin çoğunlukla Cicero'nun bu eseri yazarken Panaetius'u temel aldığına kanıt olarak gösterildiğini, ancak gerçekte durumun tam tersi olduğunu söyler. Ona göre buradaki argüman Panaetius'a değil Scipio'ya aittir. Bununla birlikte Polybius da açıkça 1, 2 ve 4. kitapların kaynaklarından biridir.

olmayan, babasının gözetiminde çok iyi yetişmiş olmakla birlikte, çocukluğundan itibaren öğrenme aşkıyla yanıp tutuşmuş olan, buna karşın kitaplardan ziyade evdeki eğitimi ve deneyimle kendini geliştiren ve bilhassa bu konuyu Yunanlara bırakmayan bir Romalı olarak dinleyin.¹

[XXIII 37] PHILUS: Hercules aşkına, Scipio, devletteki önemli meseleleri kolayca halletme bakımından herkese olan üstünlüğün ve kimsenin doğal yetenek bakımından senden üstün olmadığı konusunda şüphem yok. Bunun yanında her daim yapmış olduğun çalışmaları da biliyoruz. Dolayısıyla dediğin gibi, adeta bir ilim olan bu akıl yürütmeye çekiyorsan bizi, Laelius'a büyük bir şükran borçluyum demektir. Ümidim o ki, anlattıkların Yunanlar tarafından yazılanlardan çok daha verimli olacaktır.

SCIPIO: Konuşmama dair büyük bir beklenti doğurdun, bu da önemli meseleler üzerine konuşacak biri için çok ağır bir yük demek.

PHILUS: Büyük bir iş olsa da, sen bunu her zamanki gibi halledeceksin, demem o ki, devlet konusunu incelerken yaptığın konuşmanın başarısız olması gibi bir tehlike yok.

[XXIV 38] SCIPIO: Talebinizi elimden geldiğince yerine getireceğim ve ilkin konuşmama, her konuda konuşmacıların hata yapmaktan kaçınabilmek için kullanmak zorunda olduğu bir ilkeyle başlayacağım, yani önce tartışmanın başlığında anlaşacak, sonra bu başlıkla ne kastedildiğini anlatacağız; bu konuda bir uzlaşa sağlayınca da konuşmaya başlamak uygun hale gelecek.² Üzerinde durduğumuz konunun ne olduğunu anlamadan onun neye ilişkin olduğunu da anlayamayız. Madem devleti inceliyoruz, o halde ilkin

1 Cicero buradakine benzer bir tavrı *Fat.* 4'te, Crassus ise *De Orat.* 1. 111'de sergiler. Zetzel'e göre (s. 16) bu kitabın başındaki önsöz kısmında da benzer bir yaklaşım vardır.

2 Tanımların önemi için bkz. Platon *Phaedrus* 237bc ve *De Orat.* 1. 209-213.

araştırdığımız bu konunun ne olduğunu görelim.

Laelius da bunu onaylayınca, SCIPIO şöyle devam etti: “Öyle bildik ve önemli bir konuyu ele alıyorum ki, bilgili kişilerin bu meselelerle ilgili olarak değindiği unsurlara erkek ile kadının ilk birlikteliği, sonra da onların çocukları ve aile ilişkilerinden başlayarak değinmeyecek, her bir durumun ne olduğu, nasıl ve hangi şekilde açıklandığından söz etmeyeceğim.¹ Çok büyük bir devletin savaş alanında ve yurdunda, en üst düzey onurla görev almış olan insanlara konuştuğum için ele alacağım konunun bizzat konuşmamdan daha açık olmasını sağlamayacağım, zira bir öğretmen gibi her şeyi açıklama sorumluluğunu üstlenmiyor, bu konuşmada en ufak bir hususun bile atlanmayacağını sözünü vermiyorum.”

LAELIUS: Kuşkusuz ben de senin vaat ettiğin türde bir konuşma bekliyorum.

[XXV 39] SCIPIO: Peki. Devlet bir halk unsurudur;² sadece alelade bir şekilde bir araya gelmiş bir insan kitlesi değil, çoğunluğun yasa birliği ve ortak yararı üzerinde anlaştığı bir topluluktur. İnsanların bir araya gelmesinin öncelikli nedeni zayıflık değil, daha çok insanlar arasındaki doğal birlikteliktir; zira insan kendi başına, yalnız kalamayan bir türdür, aksine her şeye çokça sahip olsa da <...>³

[40] <...> Kısa bir süre içinde, dağılmış ve gayrimeskun olmuş kalabalıktan bir toplum oluşturulmuş. (Augustinus, Ep. 138. 10 T. 11, s. 414 Ben.)⁴

1 Cicero burada yönteminin Aristoteles ile Polybius'un devlet ve toplumu analiz etme yönteminden farklı olduğunu söylüyor. Bkz. Aristoteles *Politika* 1. 2 1252a24-30, 1. 3 1253b1-8 ve Polybius 6. 6. 2.

2 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

3 Burada on beş satırlık bir kısım kayıptır.

4 Zetzl'in buraya eklediği iki fragman vardır:

<...> Diğerleri bu düşüncelerin onlar kadar çılgınca olduğunu düşünüyor, insanları bir araya getiren vahşi hayvanlar tarafından değil, bizzat

[XXVI 41] <...> adeta tohumları¹ gibi..., ne diğer erdemlerin ne de bizzat devletin yapısı anlaşılabilir. Oluşum nedenini anlattığım topluluklar ilkin belli bir yeri yerleşim yeri olarak belirledi; gerek konumu sayesinde, gerekse bilek gücüyle buranın etrafını çevirip yapılarının topluca bulunduğu, tapınaklar ve ortak alanlarıyla şekillenen bu yere kasaba ya da kent dediler. En nihayetinde nasıl bir kalabalık kitle olduğunu açıkladığım her halk, halkın yerleşim alanı olan her kent ve bir halk unsuru olduğunu söylediğim her site uzun süreli olmasını sağlayacak bir yargıyla yönetilmektedir. Bu yargı her şeyden önce, her daim siteyi meydana getiren nedene dayanmalıdır. [42] Sonra, bu yargı bir kişiye ya da seçilmişlere bırakılmalı veyahut çoğunluk ve herkes tarafından üstlenilmelidir. Her şey bir kişinin eline geçmişse, o kişiye kral, devlet sistemine de krallık deriz. Yönetim seçilmişlere geçmişse, o sitenin aristokratların iradesine göre yönetildiği söylenir. Her şeyin halkın yönetimine bırakıldığı site ise bir halk sitesidir. (Öyle isimlendirilir.)² Bu üç yönetim türünden herhangi biri, eğer insanları bir birlik içinde devlete bağlı tutan zinciri koruyorsa, kusursuz ya da benim düşünceme göre en iyi olmasa da, yine de hoşgörüyle karşılanabilir, bu minvalde biri diğerinden daha iyi de olabilir. Zira adil ve bilge bir kralın, seçilmiş önde gelen vatandaşların ya da en azından akla daha yatkın olan halkın, haksızlıklar ve aşırı arzularla yolu kesilmediği takdirde, sağlam bir yönetimde olduğu görülebilir.

insan doğası tarafından birbirlerinden ayrıldıklarını ve insan doğası yalnızlıktan hoşlanmayıp birlikteliği, toplum oluşturmayı istediği için birlikte hareket ettiklerini söylüyordu. (Lactantius, *Inst. Div.* 6. 10. 18) <...> doğa sadece davet etmez, aynı zamanda zorlar da. <...> (Nonius, s. 321. 17 = Keyes, s. 284, 1)

1 Zetzel'e göre (s. 18) burada kastedilen bir ihtimal, "adaletin tohumları", başka deyişle Stoa felsefesindeki erdemlerin doğal olarak içimize ekilmesi durumudur.

2 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

[XXVII 43] Ancak krallıklarda kral dışındakiler müşterek adalete ve hükme katılmaz, aristokrasilerde ise kitle özgürlük alanından pek pay almaz, zira tüm ortak hükümden ve yetkiden yoksundur; tüm yetki halkın eline geçtiğinde ise, bu yetkiyi adil ve ölçülü bir şekilde kullansa da, yine de ortaya çıkan eşitlik haksız olur, zira bu durumda herhangi bir onur derecesi yoktur. Persialı Cyrus çok adil ve bilge bir kral idiye de, yine de bu tür bir halk unsuru (evvelce de söyledigim gibi, devlet bizatihi budur) bana arzu edilesi görünmez, zira onda sadece bir kişinin buyruğuna ve ölçüsüne bağlı bir yönetim vardır. Bağlaştığımız olan Massilialılar³ seçilmiş önde gelen vatandaşlar aracılığıyla, en üst düzeyde bir adaletle yönetilse bile, halkın bu durumunda köleliğe benzer bir yan vardır. Atinalılar Areopagus'un gücünü yitirdiği dönemlerde, halkın kararları ve hükümleri dışında hiçbir şey yapmadığında, belli onur derecelerini yitirdiği için, site ihtişamını koruyamamıştır.⁴

[XXVIII 44] Şimdi bir şekilde karışıklığa uğramamış ve birbirine karışmamış olan, aksine mevcut yapısını muhafaza eden üç yönetim türünden bahsediyorum. Bu tür yönetimler her şeyden önce, evvelce bahsettiğim kusurlara tabi olup yine başka tehlikeli kusurlara gebedir;⁵ bu yönetim türlerinden her biri yanı başındaki kötülüğü görmeyen kaygan bir yolda ilerler. İstersen, örnek olarak en uygun ismi vereyim, anlayışla karşılanabilir ve sevinebilir olan kral Cyrus'un ardında, niyetini değiştirme hakkını edinmiş olan vahşi Phalaris yatıyordu, nitekim tek adam yönetimi böyle benzer bir yönetime kayarak kolayca bozulur. Birkaç önde gelen vatandaşın yönettiği Massilialıların site idaresi bir za-

3 Massilia (Marsilya) kâğıt üzerinde bağımsız olmasına rağmen Roma'ya bağlı olarak ayakta duruyordu.

4 Bkz. Özel İsimler Sözlüğü, Areopagus.

5 Karş. Platon *Devlet* 10. 609a; Polybius 6. 10. 3-4.

manlar Atina'da hüküm sürmüş olan Otuz Adam'ın tertibi ve hizbine yakın olmuştur.¹ Başkalarına bakmayalım, Atina halkının her şey üzerindeki gücü de kitlenin çılgınlığına ve hovardalığına dönüştüğünde, yıkıcı olmuştur. <...>²

[XXIX 45] <...> en rezil olandır;³ buradan ya bir aristokrasi ya bir parti idaresi, tiran, monarşi ya da daha sık görülen halk idaresi ve benzer şekilde evvelce bahsettiğim diğer tür idare şekilleri doğar. Devletlerde önemli devrimler, değişim döngüleri ve bozulmalar olur;⁴ bunları anlamak bilgenin görevidir, ayrıca bunların ne zaman olacağını öngörmek, yönetirken rotayı izleyip her şeyi kontrol altında tutmaksa neredeyse tanrısal biri olan yüce vatandaşın⁵ görevidir. Sonuç olarak bahsettiğim bu üç türün ölçülü kılınmış bir karması olan dördüncü devlet türünün en uygunu olduğunu düşünüyorum.

[XXX 46] LAELIUS: Africanus, senin ne düşündüğünü biliyorum, onu senden sık duydum ancak yine de sana yük olmayacaksa, bu üç devlet şeklinden hangisinin en iyisi olduğunu öğrenmek isterim, zira faydası olacak <...>⁶

[XXXI 47] SCIPIO: <...> yöneticisinin karakteri ve niyeti nasılsa, devlet de öyledir. Özgürlük halk yetkisinin en üst düzeyde olmadığı hiçbir sitede kendisine yer bulamaz; kuşkusuz özgürlükten daha tatlı bir şey olamaz, ancak adil olmayan özgürlük de olmaz. Köleliğin saklı ve muğlak bile olmadığı krallıktan bahsetmeyeceğim, demem o ki, herke-

1 Peloponnesus savaşından sonra Sparta, Atina'da otuz kişilik (otuz adam = Lat. *triginta virorum*; Yun. ol τριάκοντα τύπαννοι) bir yönetim tesis etmişti.

2 Burada on beş satır kayıptır.

3 Zetzel'e göre (s. 20) burada kastedilen "en rezil" yönetim şekli tiranlık değil, çete yönetimidir.

4 Karş. Aristoteles *Politika* 3, 1279 A-B.

5 Bkz. 1. 3'teki "...filozofların bile uyarılarıyla çok az kişiyi güç bela ikna edebileceği kuralları uygulamaya zorlayan vatandaş..."

6 Burada on beş satır kayıptır.

sin sadece sözde özgür olduğu sitelerde özgürlük nasıl adılabilir? İnsanlar oy kullanıyor, buyruklara ve resmi görevlere güveniyor, oy topluyor ve destek talep ediyor, ancak isteksiz olsalar bile verilmesi gerekeni veriyor ve onlardan kendilerinde olmayan şeyleri de vermeleri isteniyor. Devlet kararında yetkiye ortak değiller, seçilmiş yargıçların yönettiği mahkemelerde imtiyazlar doğuma ve zenginliğe göre veriliyor. Ancak Rhodoslular ve Atinalılar gibi özgür bir toplumda hiçbir vatandaş yoktur ki <...>¹

[XXXII 48] <...> eğer bir ya da birkaç zengin adam halkın arasından sıyrılırsa, o vakit diyorlar ki, bu kusurlar onların hor görmesinden ve kibrinden kaynaklanmıştır, zira korkaklık ve zayıflık zengin kibrine yol açar. Buna karşın eğer insanlar kendi haklarına dayanırsa, başka hiçbir şey daha seçkin, daha özgür ve daha kutsanmış olmaz onlar için: Onlar yasaların ve mahkemelerin, savaşın ve barışın, anlaşmaların, her bireyin konumunun ve zenginliğinin efendileridir artık. Onlar sadece bir halk unsuru olan bu devletin doğru bir şekilde isimlendirildiğini düşünüyor, dolayısıyla onlara göre halk unsurunun kralların ve babaların egemenliğinden alınıp özgürlüğe kavuşturulması, özgür halktan krallar ya da aristokratların gücü ve malvarlığı beklenmemesi gerekir. [49] Dahası, diyorlar ki böyle özgür bir halk eğitimsiz nüfusun kusurlarından ötürü aşağılanmamalıdır. İnsanların birbiriyle uyum içinde olup her şeyi güvenlikleri ve özgürlükleri açısından değerlendirmelerinden daha değişmez ve daha sağlam hiçbir şey yoktur. Diyorlar ki, herkesin çıkarının eşit olduğu bir devlette uyuma çok kolay bir şekilde ulaşılır, zira uyumsuzluk farklı ölçülerin farklı vatandaşlara fayda sağladığı çıkar çatışmasından doğar. Buna bağlı ola-

1 Burada on beş satır kayıptır. Keyes'te (s. 73) eksik kalan cümle şöyle tamamlanır: "... devletin resmi görevlerine getirilemez ve hükümette etkin bir rol alamaz olsun."

rak *Senatus* egemen olduğunda, sitenin sağlam bir yönetimi olmaz, sağlam yönetim krallıklarda uzak ara daha zor elde edilir, Ennius'un da dediği gibi, böyle bir yerde “ne kutsal bir birlik, ne de güven” olur.¹ O halde yasa sivil toplumun bağıdır, yasa eşit hak sunar. Vatandaşların koşulları eşit değilse, hangi hak sayesinde vatandaşlar arasında bir birlik sağlanabilir? Maddi imkânın eşitlenmesi hoşla gitmese de veyahut zihinsel yetiler eşit olamasa da, kuşkusuz aynı devlet altında yaşayan insanların eşit hakları olmalıdır. Hakta birlik olmazsa, ne olur sitenin hali? <...>

[XXXIII 50] <...> Gerçekten de diğer tür devletlerin, kendilerinin anılmak istediği isimlerle anılmaması gerektiğini düşünüyorlar. Zira niçin kişisel gücü, egemen olmayı arzulayan ve hatta halkı baskı altına alarak yöneten birini iyinin iyisi Iuppiter'in isminde geçen “kral” unvanıyla anayım? “Tiran” ismi daha çok yakışmaz mı? Nitekim kral nasıl baskıcı olabiliyorsa, tiran da hoşgörülü olabilir. Halklar arasındaki tek fark iyiliksever ya da acımasız bir efendiye tabi olmalarıdır, neticede tabi olmamaları mümkün değildir. Sparta, kralın sadece kraliyet soyundan doğmuş biri olması gerekiyorken, devlet disiplininin, iyi ve adil krallara sahip olacak şekilde en iyi seviyede olduğunu nasıl anlayabiliyordu? Kim isimlerini halkın onayıyla değil de, kendi seçimleriyle kendilerine yakıştıranlara “aristokratlar” diyebilir?² Zira hangi biri “en iyi” olarak değerlendirilebilir? Bilgisine, hünerlerine, çalışmalarına <...>³

[XXXIV 51] <...> bunu rastgele yapacaksa, yolculardan birisinin kurayla kaptan seçildiği bir gemi gibi hemen ala-

1 Ennius *Fr. Iph.* 402-403, Warmington.

2 Latince “aristokrat” anlamındaki *Optimas* (çoğulu *Optimates*) “en iyi” anlamındaki *optimus* sıfatından gelir. Scipio burada aristokratların “en iyiler” ismiyle anılmasını eleştiriyor. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

3 Burada otuz satır kayıptır.

bora olacaktır.¹ Ancak eğer özgür bir halk kendisini teslim edebileceği insanları seçerse (güvende olmak istiyorsa en iyi insanları seçecektir), bu durumda kuşkusuz vatandaşların güvenliği en iyi insanların kararlarında yatacaktır, zira şurası açık ki, doğa daha zayıf olan insanları yönetebilecek kadar erdemli ve cesur yaratmamış, aynı zamanda zayıf insanları da gönüllü olarak en iyilere boyun eğecek şekilde yaratmıştır. Buna karşın diyorlar ki, bu ideal durum insanların kötü kararlarıyla altüst olur; sadece az insanda görünmeyip, aynı zamanda az insan tarafından düşünülüp anlaşılan erdemle ilgili cehaletlerinden ötürü malı mülkü olanın ve zenginin ya da soylu bir ailede doğmuş olanın “en iyi” olduğunu sanırlar. Avamın bu hatasından ötürü, devleti erdemler değil de azınlığın zenginliği yönetmeye başlayınca, bu liderler ısrarla “en iyi vatandaşlar” ismine yapışır, oysa gerçekte öyle değildirler. Zira zenginlik, şöhet ya da malvarlığı sağduyudan ve yaşama ya da başkalarını yönetme yönteminden yoksunsa, rezillik ve küstahlıkla doludur; zenginin “en iyi” olduğunun düşünüldüğü bir site sisteminden daha kötüsü yoktur. [52] Kuşkusuz devlet erdemle yönetildiğinde, bundan daha görkemli ne olur? Tabii başkalarına buyurmakta olan kişi, hiçbir arzuya köle değilse ve vatandaşları için oluşturup onları <uymaya> çağırdığı yasaları kendi de tümüyle kucaklamışsa? Böyle biri kendisinin uymadığı yasaları halka dayatmaz, aksine yaşamını vatandaşlarının önüne yasa diye koyar. Eğer böyle bir lider her şeyi doğru bir şekilde idare edebilseydi, daha fazlasına ihtiyaç duymazdı, herkes en iyinin ne olduğunu görüp üzerinde uzlaşabilseydi, kimse seçilmiş liderler aramazdı. Siyaset üretmenin zorluğu yönetimi bir kraldan bir grup in-

1 Keyes'in kayıp kısımla ilgili eklemesini (“Devlet yöneticilerini seçmeyi şansa bırakırsa...”) göz önünde tutarsak, burada kastedilen, devletin başına rastgele seçilmiş bir liderin devleti yıkıma sürükleyeceğidir.

sana, halk yönetimlerinin kaba budalalığı ise onu kalabalıktan azınlığa geçirmiştir. Bu şekilde aristokratlar bir insanın zayıflığı ile çoğunluğun kaba gücü arasında orta yolu tutar, nitekim hiçbir şey bundan daha ölçülü olamaz, bu kişilerin devleti yönetmesiyle birlikte halkın çok mutlu olması da kaçınılmazdır; halk başkalarına teslim etmiş olduğu huzuruyla ilgili her türlü kaygı ve düşünceden sıyrılmış olur, zira aristokratlarca huzur temin edilmiş ve halkın, menfaatinin krallar tarafından es geçildiğini düşünmesinin önüne geçilmiş olur. [53] Nitekim özgür halkların arzuladığı yasal hakların eşitliği sürdürülemez, bunun nedeni halkların da, özgür ve rahat olmalarına rağmen birçok bireye birçok özel hak tanıyor ve insanlar ile onlara sunulan onurlar arasında birçok ayırım oluşturuyor olmalarıdır. Bununla birlikte eşitlik denilen şey hiç adil değildir. Aynı onur en yüksekteki ile en alçaktakine verildiğinde, ki iki türden insanın da her toplumda bulunması kaçınılmazdır, buradaki eşitlik kesinlikle adil olmaz; buna karşın bu durumun en iyi vatandaşları tarafından yönetilen sitelerde olması da mümkün değildir. Laelius, bu ve benzer argümanlar genelde bu yönetim şeklinin en iyisi olduğunu düşünenler tarafından öne sürülür.

[XXXV 54] LAELIUS: Peki, Scipio sen bu üçünden hangisinin en iyisi olduğunu düşünüyorsun?

SCIPIO: Üçünden hangisini en çok onayladığımı sormakta haklısın, zira hiçbirini tek başına onaylamıyorum, hepsinin bir karışımını tercih ediyorum. Ancak birini seçmem gerekirse, krallığı seçerim <...> bu noktada <böyle> isimlendiriliyor, kralın adı sanki babaymış gibi görünüyor, çocuklarına bakar gibi bakıyor vatandaşlarına ve onları yürekten koruyor <...> en iyi ve en seçkin insanın dikkatiyle göz önünde tutulması <...> [55] Kendilerinin aynısını daha iyi yapabileceğini iddia eden ve bir kişiye göre birkaç

kişinin yargısında daha fazlasının, yine aynı eşitliğin ve güvenin bulunduğunu söyleyen aristokratlar vardır. İşte, halk ne bir kişiye, ne de birkaç kişiye boyun eğeceğini yüksek sesle haykırıyor, vahşi hayvanlar için bile özgürlükten daha tatlı bir şey yoktur, krala ya da aristokratlara hizmet edenler özgürlükten yoksundur. Krallar bir sevecenlikle, aristokratlar yargılarıyla, halk da özgürlüğüyle bizi ele geçirir. Öyle ki onları kıyaslarken hangisini daha fazla istediğini seçmen zordur.

LAELIUS: Eğer böyle bir başlangıçtan vazgeçersen, mevcut unsurların güç açıklanabileceğini düşünüyorum.

[XXXVI 56] SCIPIO: O halde önemli konulara Iuppiter'le başlanması gerektiğini düşünen Aratus'u taklit etmeliyiz.¹

LAELIUS: Niçin Iuppiter? Konuşmamızın bu şiirle alakası nedir?

SCIPIO: Onu doğru bir şekilde, konuşmamızın başlangıç noktası kabul etmeliyiz, zira eğitilmiş ya da eğitimsiz, herkes onu tüm tanrıların ve insanların tek kralı olarak görüyor.

LAELIUS: Yani?

SCIPIO: Nasıl oluyor da, gözünün önündeki dışında her şeyi görüyorsun? Devletin liderleri gökyüzünde tek bir kral olduğunun ve Homeros'un dediği gibi, onun buyruğuyla tüm Olympus'u yönetip herkesin kralı ve babası olduğunun düşünülmesinin yaşam için yararlı olduğunu varsayabilir;² tüm tanrıların bir tanesinin arzusuna göre yönetildiğini düşündükleri için, tüm ulusların liderlerinin bir kraldan daha iyisinin olmadığı yönündeki görüşünü kabul ettiklerini gösteren güçlü bir otorite ve birçok tanıklık vardır.³ Öte

1 Cicero'nun Yunancadan Latinceye çevirdiği Aratus'un *Phaenomena* adlı şiiri de "Iuppiter'den başlayalım" dizesiyle başlar.

2 Bkz. Homeros *Ilias* 1. 527-530.

3 Karş. Isocrates *Nicocles* 26.

yandan bunu eğitimsizlerin, masallarda da benzeri bulunan hatalı bir yargısı olarak da okuduk, <dolayısıyla> bizim dinlediğimizde güçlkle anlayabildiğimiz hususları adeta gözleriyle görmüş olan, eğitimli insanların genel üstatlarını dinleyelim.

LAELIUS: Kim onlar?

SCIPIO: Her şeyin doğasını araştırarak tüm evrenin tek bir akıldan <...>¹

[XXXVII 58] <...> Laelius, istersen ne çok eski, ne de herhangi bir şekilde barbar olan tanıkları önüne getireceğim.

LAELIUS: Onları istiyorum.

SCIPIO: Bu kentin dört yüzyıldan daha az bir süreyi kralsız geçirdiğini görmüyor musun?

LAELIUS: Hatta daha az süreyi.

SCIPIO: Bir kent ve site için dört yüzyıl çok uzun değildir, değil mi?

LAELIUS: Kuşkusuz, olgunlaşması için yeterli değil bu süre.

SCIPIO: O halde dört yüzyıl önce Roma'da kral vardı, değil mi?

LAELIUS: Hem de kibirli bir kral² vardı.

SCIPIO: Ya ondan önce?³

LAELIUS: Çok adil bir kral vardı, ondan da altı yüzyıl önce kral olan Romulus'a kadar gider bu sıra.

SCIPIO: O bile çok uzak bir tarihte yaşamadı.

LAELIUS: Evet, Yunanistan bile daha yeni yaşlandı.

SCIPIO: Söyle bakalım, Romulus barbarların⁴ kralı mıydı?

1 Burada otuz satır kadar bir kayıp vardır.

2 Burada Roma'dan sürülen kral Tarquinius Superbus kastediliyor. Latince *superbus* "kibirli" anlamındadır. Bkz. 1. 62.

3 Servius Tullius.

4 Barbar ile kastedilen Yunanca konuşmayan toplumlardır.

LAELIUS: Yunanların söylediğine göre, eğer insanlar ya Yunan ya da barbarsa, bu durumda korkarım ki, Romulus barbarların kralı olmalı; ancak dilden ziyade geleneğe uygun bir isimlendirme yaparsam, Yunanların Romalılarından daha az barbar olmadığını düşünmüyorum.

SCIPIO: Üzerinde durduğumuz bu konuda bir soyu değil, doğal eğilimleri inceliyoruz. Eğer son dönemde yaşamış olup aynı zamanda ileri görüşlü olan insanlar başlarında bir kral olmasını istiyorsa, bu durumda ne çok eski, ne de insanlıkdışı olan vahşi tanıklardan yararlanıyorum demektir.

[XXXVIII 59] LAELIUS: Tanıklar bakımından yeterince donanımlı olduğunu görüyorum Scipio, ancak benim ve iyi bir yargı için argümanlar tanıklardan daha önemlidir.

SCIPIO: O halde Laelius, argümandan yararlan ve hislerini dinle.

LAELIUS: Hangi hisleri?

SCIPIO: Birisine kızdığında, sende ortaya çıktığı görülen hisler.

LAELIUS: İsteyebileceğimden daha sık sinirli olmuşumdur.

SCIPIO: Nasıl yani, sinirlendiğinde, öfkenin zihnini yönetmesine izin mi veriyorsun?

LAELIUS: Hercules aşkına, hayır, çiftliğine gelip de hiçbir buyruğuna uyulmadığını görünce kâhyasına “Seni zavallı, sinirli olmasaydım, seni kırbaçlayarak öldürürdüm,” diyen Tarentumlu Archytas gibi yapıyorum.

[60] SCIPIO: Çok iyi. O halde Archytas akılla çatışan öfkenin doğru bir şekilde bir tür zihin ayaklanması olduğunu söylüyor ve onu düşünceyle sakinleştirdiğine inanıyordu.¹

1 Zetzl'in de bildirdiği gibi (s. 26) tutku ile akıl çatışması son kertede Platoncu bir varsayımdır, ancak Cicero'nun akıl (*ratio*) düşünceden, yargı gücünden ve yargının kendisinden (*consilium*) ayırması Platon'un anlayışında karşılık bulmaz. Yazar buradaki dilin siyasi olduğunu ve *consilium*'u iyi bir yönetim için kaçınılmaz bir nitelik olarak gördüğünü

Açgözlülüğü, yönetim ve şan arzusunu, şehvetli istekleri ekle buna; eğer insanların zihninde krallık idaresi varsa, sadece bir unsurun egemenliği olacaktır, yani yargının (zira bu zihnin en iyi kısmıdır); yargı egemenken, ne şehvetli isteklere, ne öfkeye, ne de ihtiyatsızlığa yer vardır.¹

LAELIUS: Evet, öyle.

SCIPIO: Zihnin bu şekilde etkilendiğini onaylıyorsun o halde?

LAELIUS: Kuşkusuz, hiçbir şey bundan daha açık değildir.

SCIPIO: O halde yargının def edilmesiyle, sayısız olan şehvetli isteklerin ve öfkenin her şeyi ele geçirmesini onaylamıyorsun.

LAELIUS: Açık ki, ben böyle bir zihinden ve böyle bir zihnin etkisi altındaki bir insandan daha zavallı bir şey tanımıyorum.

SCIPIO: Dolayısıyla krallıkta zihnin bütün kısımlarının bulunduğunu ve bu kısımların yargıyla yönetildiğini de kabul etmiş oluyorsun.

LAELIUS: Kuşkusuz, kabul ediyorum.

SCIPIO: O halde devletle ilgili vardığın sonuçtan niçin kuşku duymuyorsun? Zira eğer devletteki otorite birçok kişiye verilirse, yönetici iradenin ortadan kalkacağı ve tek bir yerde toplanmadıkça da mümkün olmayacağı anlaşılacaktır.

[XXXIX 61] LAELIUS: Birçoklarında adalet olduğuna göre, bir ile çok kişi arasında ne fark olduğunu soruyorum.

SCIPIO: Laelius, tanıklarımın senin üzerinde çok etki bırakmadığını anladığıma göre, söylediklerimi kanıtlayabilmek için seni tanık olarak kullanmaya devam edeceğim.

söyler.

1 Burada bahsedilen yargı, hukuk bağlamında değil, yöneticinin hükmü şeklinde kendisini gösteren karar mekanizması bağlamında değerlendirilmelidir.

LAELIUS: Beni mi? Nasıl?

SCIPIO: Kısa süre önce Formiae'daki çiftliğinde bulunduğumuz sırada kölelerine bir kişiye itaat etmeleri için buyruk verdiğini gördüm.

LAELIUS: Evet, kâhyaya.

SCIPIO: Peki, kentte de işlerine bakan çok kişi var mı?

LAELIUS: Sadece bir kişi var.

SCIPIO: Peki, tüm evini senin dışında kimse yönetmiyor mu?

LAELIUS: Kimse.

SCIPIO: O halde adil olması koşuluyla, aynı tek adam yönetiminin devlette de en iyisi olduğunu niçin kabul etmiyorsun?

LAELIUS: İkna oluyorum, neredeyse kabul edeceğim.

[XL 62] SCIPIO: Laelius, ilimlerinde uzman oldukları takdirde, birçok kişiden ziyade birine gemiyi, diğerine de hastaları emanet ettiğimiz kaptan ve doktor örneklerine benzer olan diğer örnekleri de es geçip daha ciddi meselelere gelince, daha fazlasını da kabul edeceksin.

LAELIUS: Hangi örnekler?

SCIPIO: Tek bir adamın, Tarquinius'un düşüncesizliği ve kibri yüzünden "kral" adının halkta nasıl nefret uyandırdığını görmüyor musun?

LAELIUS: Kuşkusuz, görüyorum.

SCIPIO: O halde konuşmamın akışı içinde, hakkında daha fazla şey söylemeyi umduğum bir durumu da görüyorsunuz; Tarquinius kovulduktan sonra, özgürlük konusundaki tuhaf deneyimsizlikleri halkı aşırı mutlu etmişti, masumlar da sürgün edilmiş, birçok kişinin malı elinden alınmış, yıllık *consul*'lar seçilmiş, balta demetleri halkın önünde eğilmiş,¹ her türlü çatışma ve *plebs* ayrılığı görül-

1 "Balta demeti" olarak çevirdiğimiz *fascis*, yönetimdeki en yüksek otoritenin sembolüydü. Bu baltalar *lictor* adı verilen görevlilerce taşınır ve halk

müş, özetle öyle çok şey yapılmıştı ki, sonunda her şey hal-
kın eline geçmişti.

[63] LAELIUS: Söylediğin gibi oldu.

SCIPIO: Kuşkusuz barış ve huzur ortamında böyledir, zira gemide ve çoğun hafif hastalıkta olduğu gibi, hiçbir şeyden korkmuyorsan, başıboşluğun önü açılır. Ancak gemide giden, deniz birden kabarmaya başlayınca ve hasta adam, durumu ağırlaşınca, bir kişinin yardımını arar; aynı şekilde halkımız da yurttan barış içinde hüküm sürerken, *magistratus*'ları bile tehdit eder, reddeder, kovar ve onlarla çatışır, savaşta ise krala hizmet eder gibi, onlara hizmet eder, şehvetli arzudan ziyade esenlik daha ağır basar. Nitekim daha büyük savaşlarda halkımız tüm yetkinin bir birlik değil de tek bir kişiye verilmesini tercih eder; bu kişinin unvanı yetkisindeki gücü gösterir. Isimlendirilmesine bakılarak "*dictator*" dense de ona,¹ Laelius, kitaplarımızda ona "halkın efendisi" dendiğini göreceksin.²

LAELIUS: Görüyorum.

SCIPIO: Dolayısıyla eskiler bilgece <...>

[XLI 64] <...> nitekim Ennius'un da söylediği gibi,³ halk kraldan yoksun kaldığında:

Özlem doldurdu yürekleri uzun süre

En iyi kralları öldükten sonra

Şöyle dediler birbirlerine: "Ey Romulus, kutsal Romulus
Doğurmuştur seni tanrılar, vatanın koruyucusu diye!

meclisi önünde saygıdan ötürü aşağıya indirilirdi.

- 1 *Dictator* kelimesi Cicero'ya göre "isimlendirmek" anlamındaki *dicere* fiilinden türemiştir, ancak aynı kelimenin "buyurmak" anlamındaki *dictare* fiilinden türemiş olabileceğini de göz ardı etmemek lazım.
- 2 Zetzel (s. 28) burada *augur* kitaplarından bahsedildiğini düşünerek şu notu düşer: Scipio ile Laelius beraber *Augur*'luk yapmıştır, son dönemlerinde Cicero da bu mevkiye seçilmiştir. Bkz. *Leg.* 2. 31-33.
- 3 Ennius *Ann.* 117-120, *Warmington*.

Ey baba, ey doğuran, ey tanrılardan gelen kan!"

Tabi oldukları böyle kişilere doğru bir şekilde efendi ya da sahip, daha sonra da kral değil, vatanın koruyucusu, baba ve tanrı demişlerdi, bunun haklı bir gerekçesi de yok değildir; başka ne ekliyorlar?

Sen bizi ışığın kıyılarına getirdin!

Yaşamın, onurun ve şanın kralın adaleti tarafından kendilerine verildiğini düşünüyorlardı. Eğer krallardaki yapı aynı kalsaydı, aynı iyi niyet onların çocuklarında da bulunabilirdi. Ancak tek bir adamın adaletsizliğinin tüm bu devlet tarzını bozmuş olduğunu görüyorsun.

LAELIUS: Elbette görüyorum ve sadece bizim değil, aynı zamanda her devletteki değişimlerin rotasını öğrenmek istiyorum.

[XLII 65] SCIPIO: En iyisi olduğunu düşündüğüm devlet türü üzerine konuşurken, devletlerdeki değişimlerden daha detaylı bir biçimde bahsetmem gerekecek, gerçi bunun kafamdaki devletin geleceğine pek uyacağını da sanmıyorum. İlk ve en kesin değişim krallıkta olur: Kral adaletsiz olmaya başlayınca, bu devlet türü ortadan kalkar ve kral tirana dönüşür; bu en iyiye yakın olan en kötü devlet türüdür. Çoğun olduğu gibi, aristokratlar yönetimi ele geçirirse, devlet üç aşamadan ikincisine geçmiş olur. Nitekim bu krallığa benzemekle birlikte halkın iyiliğini düşünen *senator*'lardan oluşan meclistir. Eğer halk tiranı öldürür ya da kovarsa daha ölçülü olur, zira olayı anlar ve anlayışla karşılar, yaptığından memnun olmakla birlikte kendi kurduğu hükümeti korur. Eğer halk adil bir krala baskı uygular da onu krallığından ederse, çok sık olduğu üzere, aristokrasinin kanını tadar ve tüm devleti kendi şehvetine teslim eder, (bir denizin ya da yangının, alışkın olmadığı gücüyle,

dizginsiz bir kitleden daha kolay dindirilemeyecek kadar kuvvetli olduğunu düşünme sakın) Platon'un çok güzel bir şekilde söylediği durumu Latince ifade edebilirim belki, yapması zor ama yine de deneyeceğim.¹ [XLIII 66] Platon diyor ki,

Halkın doymaz boğazı özgürlüğe susayıp da şer odaklarının da yardımıyla, ölçülü ve ılımlı bir şekilde değil, aksine aşırı susamış halde, katıksız özgürlüğü içince, eğer yetkililer ve liderler fazlasıyla yumuşak başlı ve hoşgörülü olmaz da büyük ölçüde özgürlüğe hizmet etmezse, halk onları rahatsız eder, suçlar, itham eder ve despot, kral, tiran diye çağırır.

Senin de bunu bildiğini sanıyorum.

LAELIUS: Kuşkusuz çok iyi biliyorum.

[67] SCIPIO: Şöyle devam ediyor:

Halk liderlere tabi olanları rahatsız eder ve gönüllü olarak adlandırır; buna karşın yönetimde bile özel kişi olmak isteyenleri ve özel ile yönetim sınıfı arasındaki farkı kaldıran kişileri övgülerle yüceltip onurlara boğarlar; bu tür bir devlette özgürlüğün alanı kaçınılmaz olarak her yana yayılır, öyle ki şahsa ait evler efendisiz kalır, bu kötülük vahşi hayvanlara kadar sızar, sonunda baba oğlundan korkar olur, oğul da babasını dinlemez, tüm utanma duygusu kaybolur; her şey özgür olur, vatandaş ile yabancı arasında hiçbir fark kalmaz; öğretmen öğrencilerinden korkar ve onlara dalkavukluk yapar; öğrenciler öğretmenleriyle alay eder; gençlik yaşlıların ağırlığını ele geçirir, yaşlılar nefret edilmemek ve ciddiye alınabilmek için gençlerin oyununa kadar düşer. Bu durumda köleler bile çok daha özgür davranır, kadınlar kocalarıyla aynı hakka kavuşur; bu aşırı özgürlük ortamında köpekler, atlar ve eşekler öyle özgür bir şekilde koştururlar ki, sonunda onlara yol vermek gerekir. Dolayısıyla, bu zirve noktasındaki istediğini yapma hakkı öyle baskı altına alır ki, vatandaşların zihinlerini çabuk

1 Cicero metnin devamında Platon'dan birebir çeviri değil, sadece alıntı yapıyor. Karş. Platon *Devlet* 8. 562c-563e.

rahatsızlanan, hassas bir hale getirir, yönetim ufak bir güç uygulasa, kızırır ve katlanmak istemezler; buradan hareketle yasaları reddetmeye başlar ve sonunda tümüyle efendisiz kalırlar.

[XLIV 68] LAELIUS: Platon'un söylediklerini açık bir şekilde anlatmış oldun.

SCIPIO: Artık kendi konuşma çizgime dönebilirim; özgürlük olduğunu düşündükleri bu aşırı haktan, bir kökten oluşur gibi, tiranların doğduğunu söylüyor Platon. Nasıl ki liderlerin yıkımı aşırı güçlerinden gelirse, aynı şekilde özgür halkın aşırı özgürlüğü de onları köleliğe götürür. Dolayısıyla havada, toprakta ya da fazlasıyla iyi bedenlerde olsun fark etmez, aşırı olan her şey zıddına dönüştürülebilir; bu bilhassa devletlerde olur; halktaki ya da bireylerdeki aşırı özgürlük aşırı köleliğe dönüşür. Bu aşırı özgürlükten tiran ve en adaletsiz, en katı kölelik doğar. Bu vahşi ve azgın toplum içinden zarar görüp mevcut konumundan kovulan liderlere karşı bir önder seçilir; bu kişi atak, kirli ve çoğun devlete iyi hizmet etmiş olanlara utanmadan saldıran biri olur, kendisinin ve başkasının malını vererek halka yararır. Sıradan bir vatandaş olarak kalmak gibi bir korkusu olduğu için, böyle birine yetkiler verilir ve bu yetkiler devamlı kılınır, Atina'daki Pisistratus gibi, etrafı korumalarla doldurulur ve sonunda kendisini öne sürenlerin tiranı hale gelir. Eğer iyi vatandaşlar çoğun olduğu gibi, böyle bir tiranı devirirse, site yeniden kurulur; cüretkar olursa, başka bir tiranlık türü ortaya çıkar; bir bozukluk yöneticileri yoldan saptırınca, genelde aristokratların seçkin idaresinden de aynı yönetim şekli doğar. Dolayısıyla devlet yapısı bir top gibidir, onu tiranlar krallardan, aristokratlar ya da halk tiranlardan ve partiler ya da tiran ise aristokratlar ya da halktan alır; aynı devlet sistemi çok uzun süre kalmaz.

[XLV 69] Böyle olduğu için, benim düşünceme göre, üç türden uzak ara en iyisi krallıktır, ancak en iyi üç devlet şeklinin ölçülü ve dengeli bir karışımı krallıktan daha iyi olacaktır. Zira devlette baskın bir kraliyet yapısı olmalı, belli seçkin kişilere özel bir otorite verilmeli ve ayrılmalı, bazı meseleler de kitlenin yargısına ve arzusuna bırakılmalıdır. Böyle bir yapıda ilkin, önemli ölçüde, özgür insanların kendisinden uzun süre ayrı kalamayacağı bir eşitlik, ikinci olaraksa bir dirayet vardır. Bu ilk devlet türleri karşıt anlamda kusurlu yapılara dönüşebilir, öyle ki kraldan bir efendi, aristokratlardan bir hizip, halktan da bir çeteleşme ve karmaşa doğabilir, oysa bu tür yapılar çoğun yeni türlere doğru dönüşüm geçirirken, bu birleşik yapılı, dengeli, karma devlet modelinde, yöneticinin büyük hataları dışında, neredeyse hiç olmaz. Eğer her bir vatandaş yere sağlam basıyorsa ve kayıp düşecek gibi değilse, o vakit devlette değişime gerek yok demektir.

[XLVI 70] Ancak Laelius, sen ve sizler, pek candan ve ileri görüşlü olan insanlar, eğer bu konu üzerinde daha fazla durursam, konuşmamın sizinle birlikte düşünen birinin değil de bir öğretmen ya da bir üstadın konuşması gibi görünmesinden korkarım.¹ Dolayısıyla herkesin bildiği ve bir süre önce bizim de konuştuğumuz bir konuya geçeceğim. Nitekim öyle düşünüyorum, anlıyorum ve destekliyorum ki, hiçbir devlet yapısı, düzeni ve ilkesi bakımından babalarımızın atalarımızdan bugüne getirdiği devletle kıyaslanamaz. Eğer uygunsam, zaten bildiğiniz bir şeyi benden duymak istediğiniz için, devletimizin karakterini açıklayacak, niçin en iyisi olduğunu anlatacak ve devletimizi örnek olarak gösterip en iyi siteyle ilgili söylemem gereken her şeyi elimden geldiğince tüm konuşmama yedireceğim. Eğer bunu yapabilir ve sürdürebilirimsem, beklentim o ki, Laelius'un

1 Bkz. I. 36; I. 38.

bana yüklediği bu görevi yerine getirmiş olacağım.

[XLVII 71] LAELIUS: Scipio, bu görev senin, sadece senindir. Zira sen de en seçkin atalarımızdan geldiğine göre, kim atalarımızın kurumları hakkında senden daha iyi konuşabilir? Ya en iyi site şekli hakkında? Kuşkusuz şu anda mevcut olmasa da, madem böyle bir devlete sahibiz, o halde kim senden daha bilgili olabilir? Sen kentimizi iki tehlikeden kurtarıp da tüm geleceği güvence altına almışken, kim gelecekle ilgili planlardan daha iyi bahsedebilir?

*Birinci kitabın farklı kısımlarına ait olduğu düşünülen
fragmanlar*

<...> fazlasıyla eğitilmiş olanlar için değil. <...> Manius Persius'un bunları okumasını reddediyor, Iunius Congus'un okumasını istiyorum. (Plinius, Nat. Pr. 7)

<...> Dolayısıyla vatanımız birçok yararı bünyesinde barındırdığı ve bizi dünyaya getiren babadan daha eski bir ata olduğu için, kuşkusuz ona babamızdan daha büyük bir şükran borcumuz vardır. (Nonius, s. 426. 9)

<...> Kartaca da neredeyse altı yüz yıl boyunca, istişareler ve eğitim olmadan büyük iş başaramamıştır. (Nonius, s. 526. 5)

<...> Dedi ki, "Hercules aşkına, bu alışkanlığı ve konuşma çabasını öğrenmeyi <...>" (Nonius, s. 276. 5)

<...> Kuşkusuz onların tüm konuşması çok yoğun bir erdem ve bilgi kaynağıysa da, yine de başkalarının gerçekten başarıp tamamına erdirdiği şeylerle kıyaslandığında, korkarım ki, insanlara fazla iş yüklemeyi de, çokça keyif verir. (Lactantius, Inst. Div. 3. 16. 5)

<...> bundan saptırıyorlardı onlar. (Arusianus, Eloc. S. 216 Lindem)

2. KİTAP

[1 1] Herkes dinleme aşkıyla yanıp tutuşurken, SCIPIO konuşmaya şöyle başladı:

“İki babamın da¹ tavsiyesi ve şahsi arzumla, gençliğimden beri kendimi tümüyle kendisine adadığım, bildiğiniz gibi, beğenip bilhassa hayranlık duyduğum yaşlı Cato’nun bir yaklaşımıdır, ki doyamadım hiç konuşmasına, devlette deneyimi fazla olan biridir, devleti hem sivil, hem de askeri alanda en iyi şekilde ve fazlasıyla uzun bir süre temsil etmiş, konuşmasında ölçülü olmuş, ağırbaşlılığına nükte katıp üst düzeyde öğrenme ve öğretme gayretiyle bir ölçüye kadar yaşamını konuşmasına yansıtmıştır.

[2] Cato şu nedenden dolayı site yapımızın diğer devletlerden üstün olduğunu söylerdi: Neredeyse diğer her devlet yasaları ve kurumları da kendine göre hazırlayan bir kişi tarafından kurulmuştur, örneğin Giritlilerin Minos’u, Lacedaemonialıların Lycurgus’u, sık değişim gösteren Atinalıların kâh Theseus’u, kâh Draco’su, kâh Solon’u, kâh Clisthenes’i ve daha birçokları. Hepsinin sonuncusu olarak, Phalerumlu Demetrius kanı çekilip de düşen devleti ayağa kaldırmıştı. Buna karşın bizim devletimiz bir değil, birçok kişinin zekâsı sayesinde, bir kişinin ömrü süresince de değil, ömürler ve çağlar içinde kurulmuştur. Cato hiçbir şeyi gözden kaçırmayacak kadar yüce bir zekânın var olmadığını, dahası tüm zihinlerin aynı anda olaylara ilişkin deneyim ve eski çağlar olmadan her şeyi kapsayacak kadar tek elde toplanıp öngö-

1 Öz ve üvey babalarını kastediyor.

rü oluşturmamayacağını söylüyordu.

[3] Bu nedenle şimdi konuşmam, onun hep yaptığı gibi, Roma halkının kökenine kadar gidecek ve memnuniyetle Cato'nun sözlerinden yararlanacağım.¹ Socrates'in Platon'da² yaptığı gibi bir devlet uydurmak yerine, size, kendi devletimizin doğup gelişimini, olgunlaşıp halihazırda güçlenişini ve sağlam hale gelişini anlatırsam kafamdaki planı daha kolay izlemiş olacağım."³

[II 4] Herkes bunu onaylayınca, SCIPIO şöyle dedi: Hangi devletin inşasındaki başlangıç evresi, Romulus'un bu kentin kuruluşunda attığı temel kadar ünlü ve herkesçe bilinir? Alba kralı Amulius'un, krallığını yıkacakları korkusuyla, babası Mars olan Romulus (bunu insanlar arasındaki sadece gelenekselleşmiş değil, aynı zamanda atalarımız tarafından bilgece aktarılmış bir söylenti olarak kabul edelim, zira iyi bir şekilde ortak değerler içinde görülmeyi hak eden kişilerin sadece tanrısal bir zekâyâ sahip olduğu değil, aynı zamanda o kökten geldiği düşünülür) ile kardeşi Remus'un Tiber'e bırakılmasını buyurduğu söylenir. Orada ormandan gelen vahşi bir hayvan tarafından emzirildikten sonra çobanlar onu taşıyıp bir çiftçinin yaşam kültürü ve zorlukları içinde yetiştirmişler; anlatılana göre, büyüyünce bedenindeki kuvvet ve yüreğindeki haşinlik bakımından başkalarına öyle üstün gelmiş ki, bugün bu kentin bulunduğu topraklarda yaşayan herkes ona hemen, özgürce boyun eğmiştir. Birliklerin lideri olarak hareket etmiş, masallardan gerçeğe gelirsek, o sıralar güçlü ve sağlam bir kent olan Alba Longa'yı yenip kral Amulius'u öldürdüğü söylenmiştir.⁴

[III 5] Kazandıgı zafere dayanarak ilkin kehanetleri göz-

1 Cato'nun *Origines* adlı eserindeki sözlerden bahsediliyor.

2 Platon'un *Devlet* adlı eseri kastediliyor.

3 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan

4 Karş. Livius I. 4-6.

den geçirdikten sonra kenti kurduğu ve devleti tesis ettiği söylenir. Uzun süreli bir devletin gelişimine olağanüstü bir imkân tanıdığını çok dikkatli bir şekilde öngördüğü bir yer seçmiştir, zira denize yanaşmamıştır, oysa bu sayede elinde hazır bulunan birliklerle Rutuli ve Aborigines kavimlerinin topraklarını ele geçirmesi ya da çok yıllar sonra kral Ancus'un koloni kurduğu yerde, yani Tiber ağzında kent kurması oldukça kolay olurdu.¹ Ancak Romulus olağanüstü öngörüsüyle uzun süreli büyük bir devlet olması umuduyla kurulan kentler için deniz kıyısı bölgelerin çok uygun olmadığını, zira deniz kıyısındaki kentlerin birçok tehlikeye açık olmakla birlikte onlara karşı kör de olacağını anlamış ve görmüştür. [6] Anakara sadece beklendik değil, aynı zamanda ani düşman saldırılarını da, birçok işaretle, adeta öncesindeki çatırdama ve bir gürültüyle haber verir; gerçekten de bir düşman kara üzerinden bize hızlıca saldıramaz; sadece onun orada olduğunu değil, aynı zamanda onun kim olduğunu ve nereden geldiğini de bilebiliriz. Kuşkusuz deniz üzerinden gelen düşman gemisi insanlar onun geleceğinden kuşku duymaya başlamadan önce varabilir, nitekim gelince de kim olduğunu, nereden geldiğini ya da ne istediğini göstermez, başka deyişle onda dost mu yoksa düşman mı olduğuna dair herhangi bir emare görülemez ya da ayırt edilemez.

[IV 7] Deniz kıyısı kentlerde ahlaki bir çürüme ve bozulma olur, zira yeni diller ve âdetler birbirine karışır, sadece yabancı mallar değil, aynı zamanda âdetler de taşınır, sonunda vatanın kurumlarında hiçbir şey eskisi gibi kalmaz.² Hatta bu kentlerde yaşayanlar bile kendi yerleşim yer-

1 Keyes'in de bildirdiği gibi (s. 114) Romulus kenti kıyıda, Roma'nın güneyinde, Laurentum ya da Ardea yakınında veyahut daha sonradan Ostia'nın bulunduğu yerde kurabilirdi.

2 Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 35), Cicero deniz kıyısı kentlerin tehlikelere açık olduğu yönündeki kabulünü Dicaearchus'tan edinmiştir. Karş. Pla-

lerine bağı kalmaz, aksine her daim çabuk değışen umut ve düşünceleriyle evlerinden uzağı taşınır, beden en kalsalar bile, yine de zihnen uzakta olup gezinir. Gerçekten de vatandaşlarının ticaret ve gemi seferi aşkından kaynaklanan toprak ve silah kültürünü bırakma yanlışından ve çözülm esinden başka hiçbir şey Kartaca ve Corinthus'u¹ uzun süre içinde zayıflatıp yozlaştıramazdı. [8] Gösterişe çağır an birçok kötülük kentlere denizden getirilir, bunlar ele geçirilen ya da taşın an şeylerdir; böyle bir sitedeki çekiciliğ in birçok pahalı ve miskin gönül eğlencesi bulunur. Corinthus'la ilgili söyled iğ im belki çok doğı ru bir şekilde tüm Yunanistan için de söylenebilir; zira Peloponnesus bile neredeyse tümüyle deniz kıyısındadır ve orada toprakları denize komş u olmayan Phliasialılar dışında kimse yaş amaz, Peloponnesus dışında ise sadece denizden uzakta olan Aenianes, Doris ve Dolopes kavimleri bulunur. Yunanistan'ın dalgalarla çevrili olup kendileri gibi adeta site âdetleri ve kurumları da suda yüzmekte olan adalarından nasıl bahsedeyim? [9] Eski Yunanistan'ın durumu yukarıda söyled iğ im gibidir; buna karş ın Yunanlar tarafından Asia, Thracia, Italia, Sicilia ve Afrika'ya gönderilmiş olan kolonilerin toprakları Magnesia'nın ki hariç, dalgalarla yıkanmamış mıydı? Kuşkusuz Yunan kıyılarına komş u görünen barbar toprakları için de durum böyledir; tacir olan Etrüskler ve korsan olan Fenikeliler dışında barbar toplulukların hiçbir i deniz toplumu değildir. Yunanistan'ın baş ına gelen felaketlerin ya da oradaki devrimlerin apaçık nedeni az önce kısaca bahsettiğ im deniz kıyısı kentlerin kusurlarıdır. Ancak bu kusurları yanında büyük bir avantajları vardır; nerede ne varsa yaşad ığ ınız yere deniz yoluyla getirilebilir ve yine insanların topraklarında yetiş en ne varsa onları istedikleri ülkeye taşıyabilir ve gönderebilir.

ton Yasalar 4. 704a-705b.

1 Roma her iki kenti de 146 yılında ele geçirmiştir.

[V 10] Romulus nasıl da kenti aynı şekilde daimi olarak akıp geniş bir şekilde denize dökülen bir nehrin kıyısına kurarak kutsal bir öngörüyle deniz kıyısının faydalarından yararlanıp kusurlarından kaçabilmiş! Bahsi geçen nehir sayesinde kent ihtiyaç duyduğu şeyi denizden alabilmiş ve kendisinde fazla olanı ihraç edebilmiştir. Aynı nehir sayesinde kent yaşamı ve kültürü için en gerekli olan şeyleri sadece deniz yoluyla getirmemiş, aynı zamanda karadan taşınanları da elde edebilmiştir.¹ Bana öyle geliyor ki, Romulus'un bu kentin bir gün çok güçlü bir devletin yurdu ve merkezi olacağı yönünde kutsal bir öngörüsü vardı; nitekim Italia'nın bir yöresine kurulmuş olan bu kent onca büyük gücü çok kolay bir şekilde elinde tutabilmiştir.

[VI 11] Kentin doğal korumalarıyla ilgili olarak, kim onları tümüyle aklına kazımayacak kadar gözünden çıkarır? Surların yönü ve rotası, Romulus ve diğer kralların bilgeliğiyle belirlenmiş, her kesimde dik ve yüksek tepeleri izlemiştir, öyle ki Esquilinus ve Quirinus tepeleri arasında uzanan uçlardan biri çok büyük bir yükseltiye bakmakla birlikte çok derin bir hendekle çevrilidir; dik uçurumla korunan kale adeta kesilmiş bir kayaya dayanmıştır, böylece korkunç Gallia saldırısının olduğu dönemde bile zarar görmeden, güvende kalabilmiştir.² Romulus hastalıklı bir bölgede sağlıklı, su kaynaklarıyla dolu bir yer seçmiştir, buradaki tepeler esintili olduğu kadar, vadilere de gölgelik verir.

[VII 12] Süratle şunları başarmıştır: Kent kurmuş, ona kendi adından hareketle Roma denmesini buyurmuş ve yeni sitenin güçlü olması için krallığı ve halkının kaynaklarını sağlam kılmak bağlamında, kendisinin geleceği ön-

1 Cicero'nun zamanında bile Tiber, üzerinde kolayca seyahat edilebilir bir nehir değildi (Zetzel, s. 36).

2 Cicero burada dördüncü yüzyıla ait olan Servius Suru'ndan bahsediyor. Gallia istilası Polybius'a göre 387-386, Livius ve başkalarına göreyse 390'da gerçekleşmiştir (Zetzel, s. 36).

gören büyük bir adam olduğunu gösterir yeni ve kaba bir plan yapmıştır: Circus'taki¹ *Consualia*'nın² ilk yıldönümü için Roma'ya gelmiş olan, iyi ailelere mensup Sabin bakirelerinin kaçırılarak evlilik yoluyla en seçkin ailelere katılmalarını buyurdu. [13] Bu yüzden Sabinler Romalılara savaş açtıktan sonra, çatışmadan herhangi bir sonuç çıkmayınca, Romulus Sabinlerin kralı olan T. Tatius'la talep edilen kadınlara ilişkin bir anlaşma yaptı; bu anlaşmaya göre hem Sabinleri dinsel ritüellerle siteye katmış, hem de krallığını onların krallığıyla birleştirmiş oldu.

[VIII 14] Tatius'un ölümünden sonra tüm güç Romulus'a geçti. Ne var ki Tatius'la birlikte kraliyet meclisi için önde gelenleri seçmişti (duyulan saygıdan ötürü bu kişilere "Babalar" denilmişti), kendisinin, Tatius'un ve Sabin savaşında öldürülmüş olan Lucumo'nun adına halkı üç kavme, barış ve anlaşma talep eden alınmış Sabin kızlarından sonra isimlendirdiği üzere otuz *curia*'ya bölmüştü.³ Bütün bunlar Tatius yaşarken yapılmışsa da, yine de onun ölümünden sonra Romulus Babalar'ın otoritesine ve fikrine çok daha fazla dayanarak ülkeyi yönetti.

[IX 15] Bunu yaparken ilkin Lycurgus'un kısa süre önce Sparta'da uyguladığını gördüğü siyaseti kabul edip uyguladı, buna göre site, bünyesindeki soyluların yöneticinin mutlak otoritesine eklemlenmesi koşuluyla, tek adam idaresi ve yetkisiyle daha iyi yönetilir ve yönlendirilirdi.⁴ Do-

1 Daha sonra bitişiğine Circus Maximus'un inşa edileceği, oval tören alanı.

2 Eskiçağ'da 21 Ağustos'ta kutlanırdı. *Consualia* ismi tahıl ambarı tanrısı olan *Consus*'tan gelir.

3 Zetzel'e göre (s. 37) buradaki *curia*'nın anlamı belirsizdir. Nitekim Cicero'nun zamanında *curia* meclisi (*comitia curiata*) *magistratus*'ların *lictor*'ları tarafından temsil edilen eski bir sistemdi, işlevi ise evlat edinmeleri onaylamak ve din adamlarını seçmektir.

4 Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 37) Polybius, Platon'un devletindeki karma sistemi Lycurgus'un Sparta'daki devletiyle, Cicero ise Romulus'un idaresini Lycurgus'unkiyle kıyaslar, dolayısıyla Roma'daki idarenin başlan-

layısıyla böyle yarı-meclise dayanıp ondan destek alarak komşularına karşı çok başarılı savaşlar kazandı, kendi evine ganimetten hiçbir şey taşımasa da, vatandaşlarını refaha kavuşturmaktan hiç vazgeçmedi. [16] Romulus kehanetlere fazlasıyla itaat etmiştir, ki bugün bile devletin temel esenliği için bu âdeti sürdürürüz. Nitekim Romulus kenti, devletin temel ilkesi olarak, kehanetlere bakarak kurdu ve her kamu görevini yerine getirirken, her üç kavimden kendisine kehanet okumada yardımcı olacak bir *augur* seçti. Romulus'un bir de önde gelenlerin korumasına bırakılmış bir *plebs* sınıfı vardı (bunun yararından daha sonra bahsedeceğim), onları baskıyla ve cezalarla değil, koyun ve öküzlerine büyük bir sınırlama getirerek elinde tutuyordu. (O vakitler sürü ve toprak sahipliği zenginlik demekti, buradan hareketle *pecuniosus* ve *locuples* sözcükleri kullanılır olmuştur.¹)

[X 17] Romulus'un ülkeyi otuz yedi yıl yönetip kehanet kültürü ve *Senatus* gibi devletimizin iki seçkin kurumunu tesis etmesi önemli bir sonuç doğurdu, zira Güneş tutulmasının yaşandığı bir gün aniden kaybolunca, tanrıların arasına karıştığı düşünülürdü. Hiçbir ölümlü, erdemin seçkin şanı olmadan böyle bir şöhret edinemez. [18] Romulus'un durumunda şu daha şaşırtıcıdır: İnsanken tanrılaştığı söylenen diğer kişiler, insanlığın daha ilkel çağlarında yaşamıştı, o dönemlerde insan akli masal uydurmaya meyilli olmakla birlikte ilkel insanlar hemen inanmaya eğilim gösterirdi, oysa Romulus'un en az altı yüzyıl önce, yazının ve eğitimin uzun süredir mevcut olduğu ve insan yaşamının bu eski kusurlu anlayıştan tümüyle kurtulduğu bir dönemde yaşa-

ğıçtan beri karma bir sisteme sahip olduğunu savunur. Bununla birlikte Cicero'nun Romulus'un akil adamlardan oluşan meclisine ısrarla *Senatus* demediğine de dikkat çekmek gerekir

- 1 Latince "zengin" anlamına gelen *pecuniosus* ve *locuples* sıfatları, sırasıyla "sürü" anlamındaki *pecus* ve "yer, toprak" anlamındaki *locus* isimlerinden gelir.

dığını biliyoruz. Nitekim Yunanların yıllıklarından öğrendiğimiz kadarıyla, Roma yedinci Olimpiyat'ın ikinci yılında kurulduysa, Romulus'un yaşamı Yunanistan'ın halihazırda şair ve müzisyenlerle dolu olduğu, çok eski zamanlarda yaşanmış olaylar dışında, masallara pek inanılmadığı bir döneme denk düşer. İlk Olimpiyat Lycurgus'un kanunlarını yazmaya başlamasından 108 yıl sonra yapılmıştır, bazıları da ismi karıştırarak Olimpiyat'ın ilkin aynı Lycurgus tarafından tesis edildiğini düşünür. Ancak Homeros'a daha eski bir tarih atfediyor ve onu Lycurgus'un döneminden otuz yıl kadar önceye koyuyorlar. [19] Buradan Homeros'un Romulus'tan çok yıllar önce yaşamış olduğu anlaşılabılır, öyle ki ikincisinin dönemi masal üretmeye yer kalmayacak kadar bilgili insanlarla dolu olup kültürlü bir çağdı. Eski dönem uydurma hikâyeleri gerçek kabul ediyor, hatta bazen birbirine karıştırıyordu da, Romulus'un dönemi ise gerçekleşmesi mümkün olmayan her şeyi onunla alay ederek reddediyordu.

[20] <...>¹ bazılarının dediği gibi, kızından olan torunu.² <...> Simonides'in doğduğu, elli altıncı Olimpiyat'ta öldü,³ buradan da kolayca anlaşılabılır ki, insanoglunun yaşamının uzun süreli olarak incelenip bilindiği bir dönemde Romulus'un ölümsüzlüğüne inanılmıştı. Ancak gerçekte Romulus öyle güçlü bir zihin ve karakter yapısına sahipti ki, bir çiftçi olan Proculus Iulius tarafından onunla ilgili anlatılan, nesiller boyu insanların başka hiçbir ölümlüyle ilgili inanmamış olduğu hikâyeye herkes inandı. Proculus'un, kendilerini Romulus'un ölümüyle ilgili şüphelerden kur-

1 Burada birkaç satır eksiktir. Keyes'e göre (s. 129) Cicero kayıp kısımda sonuncusu Simonides olan bir Yunan şairleri listesinden bahsediyor olabilir.

2 Burada kızından bahsedilen kişi Hesiodos'tur.

3 Elli altıncı Olimpiyat 556-553 yıllarına denk gelir. Ceoslu Simonides de 556 yılında doğmuştur (Keyes, s. 128).

tarmalarını isteyen *senator*'ların teşvikiyle halk meclisinde açıklama yaptığı söylenir, buna göre Proculus, Romulus'u günümüzde Quirinus denilen tepede görmüş, yine onun artık tanrı olduğu ve kendisine Quirinus deneceği için halkına bu tepeye kendi adına bir tapınak yapmalarını buyurmuş.¹

[XI 21] Yeni oluşan bir toplumun, tek bir adamın iradesi sayesinde, beşiğinde ağlayan bir bebek gibi kalmadığını, aynı zamanda gelişip neredeyse olgunlaştığını görmüyor musunuz?

LAELIUS: Kuşkusuz görüyoruz ki, sen ve biz Yunanların kitaplarında yer almayan bir meseleyi yeni bir mantıkla ele almak durumundayız. Yazarlıkta kendisinden daha iyisi bulunmayan o seçkin adam² kendi düşüncesine uygun bir site kurmak için belki de gösterişli, fakat insan yaşamına ve âdetlerine yabancı olan bir yer seçti.³ [22] Diğerleri⁴ ise herhangi bir devlet modeli ya da şekli olmaksızın sadece site türleri ve ilkeleri üzerine yazmıştır. Sen bana ikisini de yapıyormuş gibi görünüyorsun. Konuya öyle girdin ki, Socrates'in Platon'un eserinde yaptığı gibi bizzat kendin yaratmaktan ziyade, kendi bulduklarını da başkalarına atfetmeyi seçtin; gerçekte Romulus tarafından kentin yapısıyla ilgili olarak tesadüf ve zorunluluk gereği yapılan düzenlemeye atıfta bulunuyor ve sağa sola sapan değil, sadece devlet konusuna odaklanan bir konuşmayla meseleyi tartışıyorsun. Başladığın gibi konuşmaya devam et, senin

1 Bu hikâye için bkz. *Leg.* 1. 3. Bu Romulus'un tanrı Quirinus'la kimliklendirildiği en eski kayıttır (Zetzel, s. 39). Romulus'un *Senatus* tarafından öldürüldüğü iddiası Livius 1. 16. 4'te bulunur.

2 Burada kastedilen kişi Platon'dur.

3 Cicero burada Platon'un gerçekten ziyade kurgusal, pratikten ziyade teorik, nesnelden ziyade öznel devlet anlayışını eleştirmektedir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. *De Orat.* 1. 224.

4 Burada kastedilen Aristoteles ve Peripatetiklerdir.

Romulus'un ardından gelen diğer krallar yanında devletin kemale erişini de anlatacağını öngörebiliyorum.

[XII 23] SCIPIO: Kralın kendilerine *patres*, çocuklarına da *patricii* denmesini istediği aristokratlardan oluşan Romulus'un *Senatus*'u, Romulus öldükten sonra devleti kral olmadan yönetmeye çalışınca, insanlar bunu kabul etmedi, Romulus'a duydukları sevgiden ötürü kral istemekten geri durmadılar.¹ Bu noktada aristokratlar başka ulusların duymadığı yeni bir *interregnum* anlayışı geliştirdi, buna göre kesin bir kral seçilene dek, site ne kralsız ne de uzun süreli bir kralın yönetimi altında kalacaktı, bununla birlikte bir kişinin yerleşik bir yetki sahibi olmasına ya da yetkiyi üstlenmeye aşırı gönülsüz veya elinde tutmak için aşırı korumacı olmasının önüne geçildi. [24] O vakit yeni halk, kralın seçilen değil, sahip olunan biri olması gerektiğini ve Hercules'in soyundan gelmesi koşuluyla herhangi birinin kral olabileceğini düşünen Lacedaemonialı Lycurgus'un (tabi ki bu yine onun kontrolü altında olabilecekti) gözünden kaçan bir şeyi görmüş oldu: Köylü halkımız soyun değil, krala yakışan erdemin ve bilgeliğin aranması gerektiğini gördü.

[XIII 25] Numa Pompilius'un da seçkin biri olduğu yönünde bir söylenti yayıldığından, halk kendi vatandaşlarını bastırarak babaların da onayıyla, Roma'yı yönetsin diye bir Sabin'i Cures'ten çağırdı. Roma'ya gelince, halk *curia* meclisinde onun kral olduğuna hükmettiyse de, yine de kendi yetkisine dair *curia*'dan bir yasa çıkartmadı ve Romalıları, Romulus'un sisteminde savaşçı bir çaba içinde yanıp tutuşan insanlar olarak görünce, onların bu alışkanlıktan biraz da olsa çekilmesi gerektiğini düşündü.

[XIV 26] Öncelikle Romulus'un savaşla kazandığı top-

1 Cicero burada devlet sisteminin monarşiden aristokrasiye geçişinin ilkel bir örneğinden bahseder (Zetzel, s. 40).

rakları tek tek vatandaşlara dağıttı¹ ve onlara yağma ya da ganimet olmadan, topraklarını ekip biçerek gerekli her şeye ulaşabileceklerini öğretti, dinginlik ve barış sevgisini kazandırdı; bunlar sayesinde adalet ve güven en kolay şekilde güç kazanır; bunların teminiyle birlikte toprak ekimi ve ürünlerden yararlanma da korunmuş olur. Yine Pompilius daha büyük kehanet kurumları oluşturup mevcut sayıya iki *augur* daha ekledi, dini ritüellere katılmak üzere aristokratlardan seçilmiş beş din adamı belirledi ve yasalar koyarak (ki elimizde yazılı kayıtları var) dini törenlerle, savaş yapma arzusu ve alışkanlığı içinde yanıp tutuşan zihinleri yumuşattı.² *Flamines*, *Salii* rahiplerini ve Vesta bakirelerini ekledi, dinin her bir bölümünü en kutsal şekilde tesis etti. [27] Dini ritüellerin uygulanışının zor, hazırlığının kolay olmasını istedi, zira birçok şeyin öğrenilip uygulanması ama aynı zamanda masrafsız olması gerektiğini düşünüyordu, bu yüzden dini törenlere uğraş ekleyip masrafı kaldırdı. Yine bir araya gelme nedeni olarak her türlü pazar, oyun ve festivaller düzenledi. Bu yaptıklarıyla insanların evvelce savaşma arzusuyla dolu olup vahşi ve acımasız olan zihinlerini insanlığa ve şefkate çekti. Bu şekilde büyük bir barış ve uyum ortamında otuz dokuz yıl hükmettikten (burada kimsenin tarihleri belirleme noktasında kendisinden daha özenli olamayacağı yetkin Polybius'umuzu izliyorum)³ ve

1 Zetzel'e göre (s. 40) burada apaçık bir anakronizm vardır, zira koloniler şeklinde toprak bölümü ve bireylere toprak dağıtımı ikinci yüzyıldan önce bilinmiyordu.

2 Numa yasalarına 5. 3'te de değinilir. Zetzel'in de bildirdiği gibi cumhuriyetin son döneminde *augur*'lar ve *pontifex*'ler en önemli din adamları sayılıyordu. Bununla birlikte *Flamines* yani Jupiter, Mars ve Quirinus'un din adamlarının arkaik ritüel işlevleri vardı. Mars'ın din adamları olan *Salii* ise daha çok askeri ritüellerle ilgilenirdi. Zetzel, Vesta bakirelerinin Cicero ile Scipio'nun döneminde de önemini koruduğunu hatırlatır (s. 40-41).

3 Numa'nın kırk üç yıl hükmettiği de söylenir, örneğin bkz. Livius 1. 21. 6.

bir devletin uzun süreli olması için gerekli olan iki seçkin unsuru, dini ve hoşgörüyü sağlamlaştırdıktan sonra yaşamını yitirdi.

[XV 28] Scipio bunları söyledikten sonra, MANILIUS şöyle dedi: Africanus, kral Numa'nın Pythagoras'ın bir öğrencisi ya da bir Pythagorasçı olduğu doğru mu?¹ Zira büyüklerimizden bunu çok duyduk, genelin böyle düşündüğünü de biliyoruz. Ancak açık ki, bunun resmi kayıt belgelerinde yeteri kadar kanıtlanmadığını görüyoruz.

SCIPIO: Manilius, bu tümüyle yalan, sadece uydurma da değil, cahilce ve saçma bir uydurma; nitekim sadece uydurma değil, aynı zamanda gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını düşündüğümüz şeyler son kertede yalan olarak bile kabul edilmemelidir. Lucius Tarquinius Superbus'un yönetiminin dördüncü yılında Pythagoras'ın Sybaris, Croton ve Italia'nın komşu bölgelerine gelmiş olduğu anlatılır; Superbus'un gelişi ile Pythagoras'ın varışı aynı, yani altmış ikinci Olimpiyat'a denk düşer. [29] Tüm kralların yönetimlerini eklediğimizde, buradan Pythagoras'ın Italia'ya ilkin Numa'nın ölümünden neredeyse yüz kırk yıl sonra gelmiş olduğunu anlarız; dönemlere ait yıllıkları çok dikkatli bir şekilde takip eden insanlar arasında bundan kuşkulananak herhangi biri olamaz.

1 Numa ile filozof Pythagoras arasında bir irtibat olduğu düşüncesi eskiye dayanır. Ancak Numa ile Pythagoras'ın yaşadıkları dönemler arasında üç ya da dört nesil (bir ya da bir buçuk yüzyıl) olmalıdır, ki Dionysius bunu savunanlardan biridir, hatta yazara göre Numa'nın yaşadığı dönemde Croton kenti bile henüz kurulmamıştır. Tarihsel kayıtlara göre Pythagoras Polycrates zamanında yaşamıştı, yani Roma'nın son kralı Etrüsk Tarquinius Superbus (535-496) zamanında. Numa'nın 673 yılında öldüğü kabul edilirse, aralarında doğrudan bir bağlantı olması imkânsız hale gelir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. *Tusc.* 4. 1. 3; Livius 40. 29. 3-14; Plutarchus *Numa* 8; 22; K. R. Prowse, "Numa and the Pythagoreans: A Curious Incident", *Greece & Rome*, Second Series, cilt 11, no: 1, 1964, s. 36-42 ve "Kral Numa ile filozof Pythagoras arasında bir bağlantı var mıydı?" > <http://goo.gl/CD0bYI>.

MANILIUS: Ey ölümsüz tanrılar, insanların ne büyük, ne uzun süreli bir hatasıymış bu! Yine, de denizötesine özgü, taşınmış ilimlerle değil de doğal ve yerel erdemlerimizle eğitilmiş olduğumuzu rahatlıkla kabul edebilirim.

[XVI 30] SCIPIO: Eğer devletimizin gelişimini ve doğal bir süreçte ve rotada en iyi hale gelişini izlersen bunu çok daha kolay bir şekilde anlayacaksın. Dahası başka yerlerden alınan birçok unsurun bizde kendilerinden edindiğimiz ve asıl menşei olan yerlere göre çok daha iyi bir duruma geldiğini anlayınca, atalarımızın bilgeliliğinin ne kadar övgüye değer olduğunu da göreceksin ve Roma toplumunun, talih yardım etmişse de, yine de tesadüfen değil, aksine iradesi ve disiplini sayesinde ilerlediğini anlayacaksın.¹

[XVII 31] Kral Pompilius'un ölümünden sonra halk bir *interrex*² tarafından yönetilen *curia* meclisinde Tullus Hostilius'u kral yaptı, o da Pompilius örneğine sadık kalarak yetkisi için *curia* meclisinde halka danıştı. Askeri alanda seçkin biri olup savaşta büyük başarıları bulunan bir kral olarak, ganimetler sayesinde bir *Comitium*³ ve *curia* inşa edip etrafına duvar ördü, savaş ilan edebilmek için yasa çıkardı. *Fetiales*⁴ inancıyla bu izleği kutsadı, buna göre önceden açıklanmamış ve bildirilmemiş olan her savaş haksız ve günah sayılacaktı. Krallarımızın halka belli haklar tanınması gerektiğini ne kadar da bilgece fark etmiş olduğunu görüyor olmalısınız (bu konuyla ilgili daha fazla şey

1 R. F. Hathaway'in de bildirdiği gibi (*age*, s. 5), Scipio'nun buradaki görüşleri Rousseau'nun dışarıdan gelen sanatların kendi erdemleri üzerine şekillenen küçük kentleri bozduğu yönündeki düşüncesine yakınsar. Burada aslolan Roma'nın siyasi başarısının talihten ziyade kendi iç dinamikleriyle birlikte geleneğin erdemlerine bağlanmasıdır.

2 "Geçici kral."

3 Halkın Forum'da toplantı yaptığı buluşma yeri.

4 *Fetiales*, savaş kararını ve anlaşmasını tasdik ya da reddeden, düşmanla ilgili talepleri görüşen din adamları kuruludur.

söylememiz gerekiyor), nitekim Tullus halkın izni olmadan kraliyet ayrıcalıklarından da yararlanamıyordu. Baltalı on iki *lictor*'a eşlik edebilmek için <...>

[32] <...>¹

[XVIII 33] LAELIUS: <...> konuşmanın seyrine göre devletimiz en iyi duruma doğru emeklemiyor, adeta uçuyor.

SCIPIO: Onun ardından Numa Pompilius'un kızının oğlu olan Ancus Marcius halk tarafından kral yapıldı ve *curia*'dan yönetme hakkını kazandı. Latinleri savaşta yendikten sonra, onları siteye dahil etti. Bununla birlikte Aventinus ve Caelius tepelerini kente kattı, ele geçirdiği toprakları böldü ve yine ele geçirdiği tüm kıyı ormanlarını kamu malı ilan etti. Tiber ağzında bir kent inşa edip oraya koloniler yerleştirdi. Yirmi üç yıllık yönetiminden sonra da öldü.

LAELIUS: Övülmesi gereken bir kraldır, ancak Roma tarihi belirsizdir;² kralın annesini bildiğimiz halde babasını tanımıyoruz.

SCIPIO: Evet, doğru, ancak zaten o döneme ilişkin kraların isimleri dışında çok az şey biliniyor.

[XIX 34] Bu noktada sitenin ilkin yabancı bir eğitimle daha kültürlü kılındığı görülür. Yunanistan'dan bu kente cılız bir akarsu değil, çok yoğun bir ilim ve eğitim ırmağı döküldü. Şeref payesi, yetkisi ve malvarlığı bakımından açıkça sitesinin seçkin bir vatandaşı olan Corinthus-

1 Burada 32. Bölümün tamamını oluşturan neredeyse on beş satırlık bir kayıp vardır. Augustinus'a göre (C. D. 3. 15) burada Tullius Hostilius'un yıldırım çarpmasından ölmesine rağmen, Romulus'un durumundan farklı olarak insanlar tarafından tanrılaştırılmadığı, zira ilk kralın bu onuru kimseyle paylaşmaması gerektiği yönünde yaygın bir inanç olduğu anlatılmaktadır. Bkz. Keyes, s. 141; Zetzel, s. 42. Ayrıca bu olayla ilgili karış. Livius, 1. 22-31.

2 Roma tarihi belirsiz mi, yoksa Cicero Roma'nın kurulduktan sonraki aşamada yavaş yavaş büyürken yaptığı yanlışlardan bahsetmek istemediği için mi böyle diyor? Bu konuyla ilgili olarak bkz. R. F. Hathaway, *age*, s. 4, ve devamı.

lu Demaratus'tan bahsederler; Corinthus tiranı Cypselus'a katlanamayınca, büyük bir parayla kaçtığı ve Etruria'nın en zengin kenti olan Tarquinii'ye geldiği söylenir. Cypselus yönetiminin iyice sağlamlaştığını işitince, o özgür ve cesur adam vatanından kaçtı, Tarquinii halkı tarafından vatandaşlığa alındıktan sonra bu siteye, yeri yurdu olarak yerleşti. Tarquinii'den olan karısı ona iki oğul verince, onları tüm ilimlerde Yunanların disiplinine uygun olarak eğitti. <...>

[XX 35] <...>¹ zahmetsizce vatandaşlığa alındıktan sonra² insanlığı ve eğitimi sayesinde kral Ancus'un öyle yakını oldu ki, kralın her kararının bir ortağı ve neredeyse yoldaşı olduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte her vatandaşa aşırı ilgi, para, yardım, koruma ve kalkındırma konusunda aşırı anlayış göstermiştir. Dolayısıyla Marcius ölünce, L. Tarquinius tüm halkın oyuyla kral seçilmiştir, bu yüzden Yunanca olan ismini değiştirmiş³ ve son kertede her alanda bu halkın âdetlerini takip eder görünmüştür. Yönetme hakkını elde edince, ilkin *senator*'ların sayısını iki katına çıkarmış, herkesten önce danıştığı ve kendilerine aşağı sınıftan kişileri de eklediği köklü ailelere "Eski Babalar" demiştir. [36] Sonra bugüne kadar korunmuş olan atlılar geleneğini başlattı; Tititenses, Rhamnenses ve Luceres isimlerini değiştirmek istediye de bunu başaramadı, zira ünlü *augur* Attus Navius onay vermedi.⁴ Corinthuslulara kamuya ait atlarla ilgilenme ve onları dullarla yetimlerden alınan vergilerle besleme görevi verildiğini görüyorum.⁵ Bununla birlikte atlı sınıfının önceki kısımlarına ikincil bölümler ekleyerek bin

1 Burada on satır kadar kayıp bir kısım vardır.

2 Burada kastedilen metnin devamında anlatılan Lucius'tur.

3 Zetzel'e göre (s. 43) Lucius Tarquinius'un Etrüskçedeki asıl ismi Lucumo'dur ve Cicero bu ismin Yunanca olduğunu söyleyerek Roma üzerindeki Etrüsk etkisini unutturmaya çalışıyor.

4 Bkz. 2. 14.

5 Karş. Livius 1. 43. 9.

iki yüz atlı oluşturup sayıyı iki katına çıkardı. Daha sonra Roma halkını tehdit eden kalabalık, vahşi bir kavim olan Aequi'yi ele geçirdi, Sabinleri kentin surlarından geri püskürttü ve sonra onları atlı sınıfıyla hezimete uğratarak savaşta ele geçirdi. *Ludi Romani* adı verilen büyük oyunları¹ ilkin onun düzenlediği söylenir. Ayrıca Sabinlerle yaptığı savaşta Iuppiter Optimus Maximus'a² Capitolium'da bir tapınak inşa edeceğinin sözünü verdi. Otuz sekiz sene yönettikten sonra öldü.

[XXI 37] LAELIUS: Şimdi Cato'nun, devletimizin yapısının ne bir dönemin, ne de bir insanın eseri olduğu yönündeki yaklaşımı daha da iyi anlaşılıyor,³ zira her bir kralın iyi ve faydalı unsurlara ne kadar çok katkı sağladığı gayet açıktır. Ancak bir sonraki kral bana hepsi içinde devlete dair en fazla öngörüye sahip olan yönetici olarak görünüyor.

SCIPIO: Evet, öyle. Onun ardından gelen Servius Tullius'un halkın oyu olmadan yönetmiş olan ilk kişi olduğu söylenir; Tarquinius'den köle bir kadın ile krala tabi olan bir kişinin oğlu olduğunu anlatırlar. Kölelerin arasında eğitim görüp kralın masasında hizmet etmiştir, bunun yanında çocukluğunda ışıldayan zekâ parıltısı saklı değildi, öyle ki her görevde ve konuşmada becerikliydi. Henüz çocukları çok küçük olan Tarquinius, Servius'u öyle seviyordu ki, Servius genel olarak onun oğlu diye bilindi; kendisini en iyi Yunan yöntemlerine uygun olarak yetiştirdiği her konuda şevkle donanım sahibi oldu.

[38] Ancak Tarquinius, Ancus'un oğulları tarafından kurulan bir tuzakla öldürülünce, söylediğim gibi, halkın buyruğuyla değil, arzusu ve rızasıyla yönetmeye başla-

1 Bu oyunlar Capitolium tapınağının inşası onuruna her yıl eylülde oynanırdı. Karş. 2. 44 ve Livius, 1. 35.

2 "En İyi ve En Büyük Iuppiter."

3 Bkz. 2. 2.

dı. Tarquinius'un hayatta olduğu, ancak yarısından ötürü hasta olduğu yanlış bir şekilde söylenince, Servius kraliyet kostümünü giyip adaleti yerine getirdi, kendi parasıyla borçluları yükümlülükten kurtardı ve büyük bir nezaketle Tarquinius'un emriyle adaleti yerine getirdiğini açıkladı. Babalar'ın onayını istemedi, ancak Tarquinius'un gömülmesinden sonra kendi yetkisiyle ilgili olarak kendisini halkın onayına sundu ve onun buyruğu üzerine *curia*'dan yönetme hakkını elde etti. İlk iş olarak savaşla Etrüsklerin yanlışlarının intikamını aldı; bu savaştan <...>

[XXII 39] <...> en zengin on sekiz *centuria* <...> Sonra Servius tüm halkın içinden çok sayıda atlı seçip vatandaşların geri kalan kısmını beş sınıfa böldü ve yaşlıları gençlerden ayırdı. Sınıfları öyle bir şekilde düzenledi ki, oy potansiyeli kalabalığın değil, zenginlerin eline geçti. Kalabalıkların daha fazla güce sahip olmamasını her daim devletin kontrolündeki bir unsur haline getirdi. Eğer bu sistem size yabancı geliyorsa, onu sizin için tarif etmeliyim, ancak bu sistemin halihazırda nasıl olduğunu biliyorsunuz, buna göre altı oy hakkı bulunan atlı grubuyla¹ *centuria*'ların ve kente dönük büyük yararlarından ötürü marangozlardan oluşan *centuria*'nın eklenmesiyle birinci sınıf toplamda seksen dokuz *centuria* eder. Bu durumda eğer toplamda yüz dört *centuria*'dan başka, geriye kalan sayı budur, seksen dokuza sadece sekiz *centuria* eklenirse, halkın tüm gücü kullanılmış olur. Çok kalabalık bir vatandaş kitlesini barındıran diğer doksan altı *centuria* oy hakkından yoksun değildir, aksi halde bu tiranlık olurdu, dahası bunlara çok fazla hak da tanınmamıştır, ki bu da tehlikeli olurdu. [40] Servius bu düzenlemede unvanları ve isimleri kullanırken bile çok dikkatli olmuştur, zira zenginlere *as* verme-

1 Tarquinius Priscus atlılardan oluşan altı *centuria* kurmuş, Servius on iki tane daha eklemişti (Zetzel, s. 45).

lerinden hareketle¹ “bağış yapanlar”² demiş ve bin beş yüz *denarii*’den az parası olup kendi insanları dışında hiçbir şeyi olmayanları “çocuk verenler”³ olarak adlandırmıştı; bunlarla siteye tohum yani evlat verdiklerini gösteriyor, onlardan beklenenin bu olduğu görülüyor. Tüm birinci sınıfta bulunanlardan neredeyse daha kalabalık olan bireyler bu çocuk verenler sınıfını meydana getiren doksan altı *centuria*’dan her birine yerleştirilmiştir. Böylelikle kimse oy hakkından yoksun olmazken, oyların çoğunluğu sitenin olabilecek en iyi durumda olmasından en fazla etkilenecek olan insanlara ait oldu. Kuşkusuz resmi haberciler, borazancılar, boynuz çalanlar ve çocuk verenler <...>⁴

[XXIII 41] <...> bir devlet için en iyi sistemin üç rejim türünün krallık, aristokrasi ve demokrasinin ölçülü bir karması olduğunu, bunun da kaba ve vahşi bir ruhu cezalandırma yoluyla rahatsız etmeyeceğini <...> (Nonius, s. 342. 28)

[42] <...> altmış beş sene daha eskidir, zira ilk Olimpiyat’tan önceki otuz dokuzuncu yılda kurulmuştur.⁵ Çok daha eski bir dönemde yaşamış olan Lycurgus da neredeyse aynısını görmüştür. Dolayısıyla devletteki üçlü sistem ile denge unsuru bana bizimle o insanlar arasındaki müşterek bir özellik olarak görünüyor. Ancak hiçbir şey dev-

1 Bronzdan yapılan *as*, Roma’nın krallık dönemindeki en temel sikkelerden biriydi.

2 *Assidui* (tekili *assiduus*) krallık döneminde devlete para yardımı yapan zengin sınıfı temsil eder ve *proletarii*’nin zıddıdır. Karş. Gellius 16. 10. 5; Nonius, s. 67. 25.

3 “Çocuk, nesil” anlamındaki *proles* isminden doğmuş olan *Proletarii* (tekili *proletarius*) zengin olmadığı için devlete para yardımı yapamayan, dolayısıyla sadece çocuk yaparak bu eksikliği gideren yoksul kesimi temsil eder ve *assidui*’nin zıddıdır. Karş. Gellius 16. 10. 1; Ammianus Marcellinus 19. 11. 7.

4 Metnin bu kısmı otuz satır kadar kayıptır.

5 Burada geleneğe göre 815-816’da kurulmuş olan Kartaca’dan bahsediliyor.

letimize has olan bir özellikten daha açık olamaz ki, eğer yapabilirsem, bunu daha derinlemesine açıklayacağım, zira bu başka hiçbir devlette görülmemiş bir özelliktir. Buraya kadar bahsettiğim bu unsurlar bizim sitemizde, Lacedaemonialılar ile Kartacalıların devletlerinde öyle karışmıştır ki, unsurlar hiçbir şekilde ölçülü kalmamıştır. [43] Zira bir kişinin kalıcı bir yetkiye ama özellikle de kraliyet yetkisine sahip olmadığı bir devlette, Roma'nın krallık devrindeki, Lycurgus'un yasaları altındaki Sparta'da olduğu gibi bir *Senatus* olsa da, krallarımızın altında olduğu gibi halkın bazı hakları olsa da ve kral ismi kalsa da, böyle bir devlet yine de monarşi dışında bir yönetim olamaz ve başka türlü isimlendirilemez. Bu site türü en değişken olandır, zira tek bir kişinin hatasından dolayı en tehlikeli yola paldır küldür düşer. Monarşik site biçimi eleştiriye açık olmakla birlikte, basit rejimlerden uzak ara en iyi yönetim biçimi olduğunu düşünmeye meyilliyim. Bu öyle bir sistemdir ki, onda vatandaşların esenliği, eşitliği ve huzuru tek bir kişinin daimi yetkisi, adaleti ve herkesi kapsayan bilgeliğiyle sağlanır. Bir kral tarafından yönetilen bir halk bir bütün olarak birçok şeyden yoksundur, özellikle de özgürlük yoktur orada, zira özgürlükte değil adil bir efendi, hiç efendimiz olmaz. <...>¹

[XXIV 44] <...> katlanıyorlardı. Nitekim adil olmayan sert bir efendi yanında uzunca bir süre işlerin görülmesinde hayırlı bir talihe eşlik edildi. Savaşla tüm Latium'u ele geçirdi ve zengin, bereketli bir kent olan Suessa Pometia'yı aldı, kentin malvarlığıyla birlikte çok miktarda altın ve gümüş ganimeti elde etti, Capitolium'un inşasıyla babasının sözünü yerine getirdi.² Ayrıca koloniler kurdu ve içinde doğdu-

1 Metnin bu kısmı on beş satır kadar kayıptır. Zetzel (s. 46) 43-44 arasına şu fragmanı (2. 53a) ekliyor:

"<...> ve böylece Romulus'un harika devleti iki yüz yirmi yıl boyunca ayakta kalabildi." (Nonius, s. 526. 10)

2 Karş. Livius 1. 55.

ğu kültürün gelenegini sürdürerek Delphoi'deki Apollo'ya ganimet içinden sunu olarak harika armağanlar gönderdi.

[XXV 45] Burada küre dönmeye başlar, onun doğal hareketini ve yörüngesini başından itibaren anlamaya çalışın. Zira bu sivil sağduyunun temelidir, tüm konuşmamız bunun etrafında dönüyor, devletlerin rotasını ve eğilimini g r n, böylece devletin nereye meylettiğini öğrenince, hareketi geriye alabilecek ve gideceği yeri önceden görebileceksiniz.

Kendisinden bahsettiğim kral¹ her şeyden önce en iyi kralın²  ld r lmesiyle³ kirlenmiş olup temiz bir zihne sahip değildi, günahının bedelini en ağır şekilde ödemekten korktuğu için, kendisinden korkulmasını istiyordu. Sonra, zaferleri ve zenginliğinden g   alarak gururuyla kibirleniyor, artık ne alışkanlıklarını, ne de beraberindeki insanların arzularını kontrol edebiliyordu. [46] Bu yüzden büyük oğlu Tricipitinus'un kızı, aynı zamanda Collatinus'un da karısı olan Lucretia'ya saldırınca, o namuslu ve asil kadın bu saldırıdan dolayı intihar etti. Bunun  zerine olağanüstü bir yeteneği ve karakteri olan Lucius Brutus vatandaşlarından katı köleliğin adaletsiz boyunduruğunu söktü attı. Özel yurttaş olmasına rağmen, tüm devleti sırtladı, bu sitede vatandaşların özgürlüğü korunmaya ihtiyaç duyduğunda hiç kimsenin sadece özel bir yurttaş olmadığını gösteren ilk kişi oldu. Halk onun yönetimi ve kılavuzluğunda Lucretia'nın babasının ve akrabalarının anılarında tazeliğini koruyan acı yakınmalarla ayaklandı, Tarquinius'un kibrini ve onunla birlikte oğullarının yaptığı birçok kötülüğü aklında tutup kralın, oğullarının ve Tarquinius soyunun sürgün edilmesini buyurdu.⁴

1 Tarquinius Superbus.

2 Servius Tullius.

3 Tarquinius Superbus ile karısı, Tullia Servius Tullius'u öldürmüştü.

4 Bu hik yeyle ilgili olarak karş. Livius 1. 57-60.

[XXVI 47] Sonuç olarak bir kralın nasıl efendi olduğunu ve tek bir kişinin hatasından ötürü devlet türünün iyiden en kötüyeye nasıl dönüştüğünü görmüyor musunuz? Zira o artık Yunanların tiran dediği, halkın efendisidir. Onun halkı bir ebeveyn gibi gözeten ve en iyi yaşam tarzını onlar için mümkün kılan bir kral olmasını istiyorlar. Söylediğim gibi, bu iyi ancak en tehlikeli duruma meyledip doğal olarak dönüşebilen bir devlet türüdür. [48] Bu kral çok adaletsiz bir efendiye dönüşürken birden bir tiran oluverdi. Bir tirandan daha iğrenç ve rezil, tanrılar ve insanlar için daha nefret edilesi bir canlı düşünülemez, zira insan biçiminde olsa da, yine de karakterindeki vahşilik bakımından en yırtıcı hayvanlara üstün gelir. Vatandaşları arasında olup da tüm insan soyu için ortak adaleti ve insanlıkta birleşmeyi istemeyen birine nasıl hakça insan denebilir? Ancak konu gereği özgür bir sitede bile efendilik yetkilerini arzulayan kişiler kınanırken, bu meseleyle ilgili konuşmak için daha uygun bir ortam oluşmuş olacak.

[XXVII 49] En nihayetinde tiranın ilkin nasıl ortaya çıktığını görmüş oluyorsunuz; Yunanlar bu ismin adaletsiz krala ait olduğunu düşünmüştür, biz ise halk üzerinde tek başına daimi bir yetkisi olan her krala bu ismi verdik.¹ Dolayısıyla Spurius Cassius, M. Manlius ve Spurius Maelius'un krallığı ele geçirmek istediği söylenir ve son dönemde Tib. Gracchus <...>²

[XXVIII 50] <...> Lycurgus, Lacedaemonia'da *gerontes*³ demiştir bu gruba, çok az, yani yirmi sekiz kişiden oluşmuştur bu grup. Lycurgus bu kişilerin en üst düzeyde fikir beyan etme hakkına sahip olmasını istemiştir, buna karşın

1 Yunan kültüründe iyi kral ile kötü tiran arasında bir ayrım yapılır, buna karşın Latince'deki "kral" anlamındaki *rex* kelimesi, içinde tiran davranışlarını da barındırır (Zetzel, s. 47; Keyes, s. 224).

2 Metnin bu kısmı on beş satır kadar kayıptır.

3 Yunancada "yaşlılar".

kral da yönetimin başında bulunur. Bu yüzden atalarımız bu örneği izleyip Lycurgus'un kullandığı unvanı alarak onun "İhtiyarlar" dediği kişilere *Senatus* ismini vermiştir,¹ hatta bunu Romulus'un Babalar'ı seçtikten sonra yaptığını söylemiştik; bununla birlikte kralların gücü, yetkisi ve ismi kalmış, etkisini korumuştur. Lycurgus ve Romulus'un yaptığı gibi, halka da bir yetki verin, onlara yeterince özgürlük sağlamış olmayacak, aksine tadımlık yetki verdiğiniz için onlarda özgürlük arzusunu ateşlemiş olacaksınız, böylece çoğun olduğu gibi, kral adaletsiz olur mu acaba diye daimi bir korku olacak insanların üzerinde. Daha önce de dediğim gibi, halkın tek bir kişinin arzusuna ve alışkanlıklarına bırakılmış olan talihi kırılgan olur.

[XXIX 51] Dolayısıyla Platon'un yazdığı gibi,² Socrates'in o Peripatetik konuşmada betimlediği değil de Romulus'un kâhinlere sorarak kurduğu devlette gördüğümüz tiranın ilk şekli, türü ve oluşumu böyle olsun; nitekim Tarquinius'un durumunda olduğu gibi, tiran yeni yetkiler olarak değil de, zaten elinde bulunan yetkileri kötüye kullanarak krallık rejimiyle yönetilen siteyi yıkar; iyi, bilge, kamu yararını ve saygınlığını iyi bilen, adeta devletin koruyucusu ve bekçisi olan yönetici tipi ise onun zıddıdır; siteyi kurup yönetecek olana böyle sıfatlar verilebilecektir. Böyle birine yakından bakın, tanıyacaksınız; zira o gerek yargısı gerekse işleriyle devleti koruyabilen biridir. Bu konu konuşmamızda henüz kapsamlı bir şekilde irdelenmediği ve bu tür kişilerin konuşmamızın sonraki bölümünde daha sık incelenmesi gerekeceği için <...>³

1 Cicero burada *Senatus* ismini etimolojik olarak "yaşlı" anlamındaki *senex* kelimesiyle ilişkilendiriyor.

2 Bkz. Platon *Devlet* 8. 565-9. 580.

3 Burada dört sayfa kadar bir kayıp kusun vardır. Zetzel (s. 49) 52-52 arasında, Keyes'in 63-64 arasına koyduğu şu fragmanı (2. 63c) ekler:

"<...> Lucius Quinctius *dictator* olarak çağrılınca <...>" (Servius, G. 3.

[XXX 52] <...> aradı ve ümit edilenden ziyade, arzulana-
bilir, potansiyeli olan değil, küçük olarak var olabilen ancak
kendisinde vatandaşlık unsurlarındaki temel mantığın kav-
ranabildiği bir site yarattı. Ben de bir şekilde yapmayı bece-
rebilirim, Platon'un bir devlet gölgesinde ya da tasvirinde
değil de, en büyük devlette gördüğü ilkelere değineceğim,
böylece iyi ve kötü bir toplumun nedenini bir değnekle
gösteriyor görüneceğim. Krallıktan iki yüz kırk yıl, *interreg-
num* dönemleri de eklenirse, belki biraz daha uzun bir süre
sonra, Tarquinius kovulunca Roma halkı Romulus'un ölü-
mü ve ayrılışının ardından kral unvanını ne kadar sevmiş
idiyse, o kadar çok nefret eder oldu. Evvelce nasıl kralsız
yapamıyor idiyse, Tarquinius'un kovulmasıyla birlikte
artık kral adını duymaya bile tahammülleri kalmamıştı. O
bu yetiyi <...>¹

[XXXI 53]

<...> dolayısıyla Romulus'un bu seçkin devlet yapısı sarsıl-
madan neredeyse yüz yirmi yıl ayakta kaldıktan sonra <...>
(Nonius, s. 526. 7)²

<...> yasa tümüyle feshedildi.³ Atalarımız bu akıl-

125)

- 1 Burada beş sayfalık bir kayıp vardır. Keyes Augustinus'un C. D. 5. 12'deki aktarımının buraya ait olduğunu söyler.
- 2 Zetzel (s. 49-50) Cicero'nun Att. 6. 1. 8'deki ifadelerini buraya yerleştirir: "<...> Annius'un oğlu olan Gnaeus Flavius'la ilgili olarak tarihsel bir soru soruyorsun. Kuşkusuz o, *decemviri*'den çok yıllar sonraya ait bir görevde yani bir *curule aedile* olduğuna göre *decemviri*'den daha erken dönemde bulunmamıştır. Resmi takvimi yayınlamasının etkisi ne oldu? Bu dosyanın bir süre saklandığını, böylece kamu işlerine ait günlerin mecburen birkaç insana sorulduğunu düşünüyorlar. Oldukça az kaynağın aktardığına bakılırsa yazıcı Gnaeus Flavius kamu takvimini yazmış ve eylem biçimlerini oluşturmuştur, bu yüzden benim ya da en azından Africanus'un onu hazırladığını düşünme." (2. 63b)
- 3 Burada bahsedilen yasa, Tarquinius ailesinin, tüm mallarını sürgüne götürebilmelerini öngörüyordu.

la, Tarquinius'a yakınlığından şüphelendiği masum Conlatus'u da kovdu,¹ bununla birlikte ismine duydukları öfkeden ötürü Tarquinius'un ailesinden kalanları da sürgüne yolladı. Aynı akla istinaden Publius Valerius da ilk defa mecliste konuşmaya başladığında balta demetinin indirilmesini buyurdu,² insanların kendisinin Velia'nın yüksek bir yerinde, kral Tullus'un evvelce yaşamış olduğu yerde inşaya başlamasından şüphelendiğini anlayınca evini Velia'nın eteklerine taşıdı. Kendisine çok yakışan Publicola ismindeki o adam³ halk için bir yasa teklifinde bulundu ve yasa *centuria* meclisinden ilk seferde geçti, buna göre hiçbir *magistratus* bir Roma vatandaşını mahkemeye başvurmadan öldüremeyecek ve dövmeyecekti. [54] Dini kaynaklar kralların yönetimindeyken de mahkemeye başvurma hakkının olduğunu söyler; yine On İki Levha birçok yasayla her hüküm ve ceza için mahkemeye başvurulabileceğini bildirir. Yasaları yazan *decemviri*'nin kararları üzerine mahkemeye başvurma hakkı olmayacağı öngörüsüyle seçildiği gelenek diğer *magistratus*'ların mahkemeye başvurma hakkına tabi olduğunu yeterince açık bir şekilde gösterir. İnsanlar arasındaki uyumu bilgece korumak için, *consul*'lar Lucius Valerius Potitus ve Marcus Horatius Barbatius⁴ tarafından bir yasa teklifi sunuldu, buna göre mahkeme kararına tabi olmayan kimse *magistratus* seçilemeyecekti. Gerçekte Porcia yasaları, yani bildiğiniz gibi, Porcia ailesinden üç kişinin üç yasası yaptırım dışında yeni hiçbir şey getirmemiştir.⁵ [55] Dolayısıyla Publicola, mahkemeye başvurma hakkını çıkardıktan sonra hemen baltaların demetten söküp atılmasını emretti ve ertesi gün Spurius Lucretius'un mevkidaşı ol-

1 Bu olayla ilgili olarak karş. Livius 2. 2.

2 Karş. 1. 62.

3 Bkz. Özel İsimler Sözlüğü, Publicola.

4 Geleneksel tarihe göre 449 yılı. Karş. Livius 3. 55.

5 Karş. Livius 10. 9.

masını sağlayıp kendi *lictor*'larının, kendisinden daha yaşlı olduğu için, Lucretius'a aktarılmasını buyurdu. Ardından ilkin *lictor*'ların her birine sırayla, bir aylığına sunulmasını buyurdu; böylece yönetici gücün işaretleri özgür bir devlette, krallıkta olduğundan daha fazla olamayacaktı. Benim anladığıma göre, Publicola hiç de ortalama bir adam değildi, o halka ortalama bir özgürlük vererek liderlerin otoritesini daha kolay sağlama almış oldu.

Şimdi size burada öylesine eski ve neredeyse unutulmuş olan bu unsurlardan nedensiz yere bahsetmiyorum, aksine konuşmamın geri kalan kısmı yerine otursun diye, öne çıkan kişilik ve dönemlerden insan ve olay örneklerini sunuyorum.

[XXXII 56] Sonuç olarak *Senatus* bu dönemde devleti öyle bir şekilde yönetti ki, özgür toplumda, toplum gözetiminde çok az şey yapılırken, birçok şey *Senatus*'un otoritesi, mevcut yapıya ve geleneğe bağlı olarak yapıldı; buna göre *consul*'lar sadece bir yıl süren, karakteri ve yasal niteliği bakımından krallığa özgü olan bir yetkiye sahip oldu. Ancak halkın izin vermesiyle birlikte her önemli karar önde gelenlerin otoritesine bağlandı, yine o dönemde en üst yetkiyi *dictator*'lar ya da *consul*'lar olarak elinde tutan cesur kişiler sayesinde savaşın çok büyük sonuçları oldu. Soyluların gücünü koruyabilmesi için fazlasıyla önem arz eden bir ilke ise bilhassa korundu, buna göre halk meclisindeki karar Babalar'ın otoritesi tarafından onaylanmadıkça geçerli sayılmayacaktı. Aynı dönemde ilk *consul*'lardan neredeyse on yıl sonra Titus Larcus *dictator* seçildi,¹ bu krallığa çok benzeyen yeni bir yönetim türü olarak görüldü.

[XXXIII 57] Ancak kısa bir süre, devletin neredeyse on altıncı yılında, Postumus Cominius ile Sp. Cassius'un *con-*

1 Halicarnassuslu Dionysius ve muhtemelen Cicero'ya göre 498, Livius'a göreyse (2. 18) 501 yılında (Zetzel, s. 51).

su'luklarında nesnelerin doğası gereği bir olay gerçekleşti: Kralların hâkimiyetinden kurtarılmış olan halk daha fazla hak talebinde bulundu. Belki de burada tümüyle akıl ege- men olmayabilir, ancak devletin karakteri çoğun akla ege- men olur. Başta bahsettiğim bir olguyu aklınıza getirmelisi- niz: Bir sitede haklar, yükümlülükler ve işlevler arasında bir denge yoksa, dolayısıyla *magistratus*'ların yeterince yetkisi, önde gelen vatandaşların yeterince etkisi ve halkın yeterince özgürlüğü yoksa, böyle bir idare devrime karşı korunamaz. [58] Nitekim site borç krizinden ötürü sarsılınca, *plebs* sını- fı ilkin kutsal dağı, sonra da Aventinus tepesini ele geçirdi. Lycurgus'un disiplini bile Yunan vatandaşlarının dizginleri- ni tutamadı, zira Sparta'da bile, Theopompus'un yönetimi sırasında¹ *Ephoroi* dedikleri beş kişi, Girit'te ise *Cosmoi* adı verilen on kişi krallık yetkisine karşılık tıpkı *consul* idaresi- ne karşı *plebs tribunus*'larının olması gibi teşkil edildi.²

[XXXIV 59] Belki de atalarımız ne onlardan kısa bir süre önce yaşamış olan Atinalı Solon'un ne de daha sonradan *Senatus*'umuzun gözden kaçırdığı bir yöntemle borç krizini dindirmek istedi; buna göre bir kişinin şehvet duygusun- dan ötürü,³ vatandaşların tüm zincirleri çözüldü ve artık böyle bir esaret kabul edilemez oldu; *plebs* sınıfı toplum- daki yıkımdan ötürü borç yükü altında ezildiği her vakit herkesin esenliği amaçlanarak bir çare ve hafifletme arandı. Bununla birlikte o dönemde böyle bir plan uygulanmadı, bu da halk için ayaklanma nedeni oldu ve *Senatus*'un gücü ile otoritesinin azaltılması için iki *plebs tribunus*'u oluşturu- rldu. Ancak bu otorite çok güçlü bir şekilde kaldı, en bilge

1 Theopompus sekizinci yüzyılda kraldı.

2 Geleneğe göre 494 yılı. Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 52) Cicero burada Sparta devletindeki *ephoros*'luğun devletin demokratik unsurunu oluş- turduğunu düşünüyor görünür, ancak bu yönetim kademesinin tirana özgü yetkiler içerdiğini düşünenler de vardır.

3 Burada Lucius Papirius'tan bahsediliyor. Bkz. Livius 8. 28.

ve en cesur kişiler, hem savaş zamanında hem de yönetimde hüküm verirken siteyi koruyordu; hatta otoriteleri büyük ölçüde kendini gösterdi, nitekim onur bakımından da diğerlerine büyük ölçüde üstün gelirken, arzuları bakımından onlardan aşağı kalır, malvarlıkları bakımından onlara üstün gelmezlerdi. Her birinin devlet işindeki erdemi övgüye değerdi, nitekim özel meselelerde de tek tek vatandaşları büyük bir gayretle yaptıkları, hükümleri ve malvarlıklarıyla korudular.

[XXXV 60] Devlet bu durumdayken, bir *quaestor* halk arasında çok büyük bir sevgiye mazhar olan Sp. Cassius'u kendisini krallığa hazırlamakla suçladı¹ ve sizin de duyduğunuz üzere, babası kendisinin de Spurius'un suçlu olduğunu bildiğini söyleyince, halkın onayıyla onu ölüm cezasına çarptırdı. İlk *consul*'ların seçiminden neredeyse elli dört sene sonra *consul*'lar Sp. Tarpeius ve A. Aternius *centuria* meclisinde cezalar ve kefaletlerle ilgili olarak beğeni kazanan bir yasa çıkardı, yirmi yıl sonra ise *ensor*'lar L. Papirius ve P. Pinarius ceza uygulaması olarak çok sayıda sürüyü özelden kamuya aktardı. *Consul*'lar C. Iulius ile P. Papirius'un ceza yasası gereği, sürülerin ücreti ucuz olarak belirlendi.²

[XXXVI 61] Ancak bundan birkaç sene önce, *Senatus* halkın onayı ve rızasıyla en üst yetkiyi elinde tutarken, hem *consul*'lar, hem de *plebs tribuns*'larının resmi görevlerinden ayrılacağı ve çok büyük yetkileri olup kararları mahkemeye taşınamayacak olan *decemviri*'nin seçileceği yönünde bir karar alındı. Buna göre *decemviri* en üst yetkiye sahip olacak ve yasaları yazacaktı.³ Bu adamlar çok büyük bir adalet

1 Geleneğe göre 485 yılında.

2 Geleneğe göre 430 yılında. Karş. Livius 4. 30.

3 İyi kabul edilen ilk *decemviri*'nin tarihi 451, kötü kabul edilen ikinci *decemviri*'nin tarihi ise 450-449'dur. Cicero'ya göre bu aristokrasiden oligarşiye geçişi temsil eder (Zetzel, s. 53).

ve ileri görüşlölükle on yasa tableti yazdıktan sonra, ertesi sene için de, inanç ve adaleti aynı şekilde övölmemiş olan başka bir *decemviri*'yi önerdi. Ancak bu ekip içinden¹ G. Iulius fazlasıyla övgü topladı, zira soylu biri olan L. Sestius'un yatak odasında, oradan bir cesedin çıkarılırken hazır bulunduğunu söyleyince, *decemviri* içinde kararları mahkemeye taşınamayan tek kişi olmak gibi en yüksek yetkiye sahip olsa da, yine de Sestius'a kefalet ödeme hakkını tanıdı. Zira *centuria* meclisine getirilmedikçe bir Romalı vatandaşın başının kesilmesini yasaklayan seçkin yasayı ihlal etmeyeceğini söyledi.

[XXXVII 62] Sonraki *decemviri*'nin üçüncü yılında, aynı kişiler görevlerini sürdürdü ve başkalarını önermeyi istemedi. Site, sık bahsettiğim gibi yönetimi oluşturan her sınıfa eşit yakınlıkta olmadığından uzun süreli olmayan bir durumdayken, tüm devlet en soylu *decemviri*'nin önderliğinde, önde gelen kişilerin elinde bulunuyordu. Onlara karşı çıkacak *plebs tribunus*'ları ya da herhangi bir görevin *magistratus*'ları da yoktu. Dahası idam ve kırbaç cezasına karşı halka danışma hakkı da bulunmuyordu. [63] Dolayısıyla yöneticilerin adaletsizliğinin bir sonucu olarak devlet içinde büyük bir karmaşa ve toplu bir değişim meydana geldi. Zira *decemviri* iki adaletsiz yasa tableti ekledi. Bunlardan biri *plebs* ile *patricii* üyeleri arasındaki evliliği çok kesin bir şekilde yasaklıyordu. Oysa bu farklı devletlerin vatandaşları arasında geçerli olan bir imtiyazdı. Bu yasa daha sonra, *plebs* meclisinin bir kararnamesi olan Canuleia yasasıyla yürürlükten kaldırıldı.² Aynı *decemviri* her kararıyla halkı ihtirasla, zorbalıkla ve açgözlölükle yönetti. Kuşkusuz edebiyatımızdaki en büyük eserlerin çoğunda bahsi geçen Decimus Verginius'un hikâyesi, yani *decemviri*'den birinin çılgı-

¹ Burada kastedilen ilk *decemviri*'dir.

² 445'te yürürlüğe giren bu yasayla ilgili olarak bkz. 4. 1-6.

gın şehveti yüzünden kendi bakire kızını Forum'da elleriyle öldürdükten sonra, nasıl ağlayarak o sırada Algidus dağında olan orduya kaçtığı ve bunun üzerine askerlerin savaşı bırakıp, silahlarıyla daha önce de aynı nedenle yaptıkları gibi ilkin kutsal dağı, sonra da Aventinus tepesini ele geçirdiği iyi bilinir. <...>¹

<...> *Lucius Quinctius dictator olarak çağrılınca*² <...> (Servius, G 3. 125)

<...> atalarımızın hem tümüyle onaylamış, hem de pek bilgece korumuş olduğunu düşünüyorum.

[XXXVIII 64] Scipio bunları söyledikten sonra, diğerleri de konuşmasının geri kalan kısmını beklerken TUBERO şöyle dedi: Ey Africanus, büyüklerimin sana herhangi bir sorusu olmadığına göre, konuşmada eksik bulduğum şeyi benden dinle.

SCIPIO: Elbette, dilediğin gibi söyle.

TUBERO: Laelius, sana bizim devletimizle ilgili değil de, genel olarak devletlerle ilgili soru sormuşsa da, bana öyle görünüyor ki, sen devletimizi övdün durdun. Konuşmandan övdüğün devleti hangi disiplin, hangi âdetler ya da yasalarla kurup koruyabileceğimizi öğrenemedim.

[XXXIX 65] SCIPIO: Kısa bir süre içinde sitelerin kurulup korunmasıyla ilgili daha uygun bir zemin bulacağımızı düşünüyorum Tubero. Ancak Laelius'un en iyi devlet türüyle ilgili sormuş olduğu soruyu layıkıyla cevapladığıma da inanıyorum. Öncelikle olasılık dahilindeki üç site türü-

1 Metnin bu kısmında üç sayfa kadar bir kayıp vardır. Zetzel (s. 54) buradaki kayıp kısımda Cicero'nun devletin bölünüp yeniden düzenlenişinden bahsettiğini söyler, buna göre Cicero Polybius gibi İ. Ö. 449'daki Valerius-Horatius yasalarının kabulüyle birlikte gerçekleşen yönetimdeki değişim konusuyla buradaki aktarımını tamamlar. Yine Zetzel'e göre Cicero devletin Tiberius Gracchus'un *tribunus*'lüğüne (İ. Ö. 133) kadar istikrarını koruduğunu düşünüyor olmalıdır.

2 458 yılında.

nü ve onların tümüyle zıddı olan üç zararlı türü tanımladım; bunlardan hiçbirinin en iyisi olmadığını, buna karşın üçünden oluşan dengeli bir karma sistemin her birine üstün geldiğini açıkladım; [66] en iyi durumu tanımlamama yardımcı olsun diye (zira bunun örneksiz olması mümkün değil) sadece muhakemem ile konuşmamın ortaya koyduğu yapının gerçekte en büyük siteden hareketle nasıl olduğu anlaşılsın diye sitemizi örnek olarak gösterdim. Ancak belli bir toplum örneği olmadan en iyi devlet türünü incelerseniz, bu kentin ve halkın görünümünü <...> olduğu için, doğanın sunduğu görünümünden yararlanmamız gerekir. <...>

[XL 67] SCIPIO: <...> uzunca bir süredir arıyorum onu, ulaşmak istiyorum ona.

LAELIUS: Belki de ileri görüşlü birini arıyorsun.

SCIPIO: Evet, tam onu.

LAELIUS: Yaşayanlar arasında sana uygun çok kişi var ya da bizzat kendinden başla.

SCIPIO: Keşke tüm *Senatus*'un ortalaması herkeste aynı olsa!¹ Oysa Afrika'da sık gördüğümüz gibi, ileriye gören biri büyük ve geniş bir hayvana biniyor da, onu kontrol ediyor, istediği yere götürüyor, hem de öyle bir yabaniyi yumuşak bir söz ya da dokunuşla yönlendiriyor.

LAELIUS: Hatırlıyorum, emrindeki bir komutanken çok görmüştüm onları.²

SCIPIO: Nitekim bir Hintli ya da Kartacalı da kolay öğrenen ve insan işlerine alışan o hayvanı yönlendirir, ancak şu da açık ki, insanların zihninde saklanan, onların bir parçasını oluşturan ve akıl olarak adlandırılan bu güç sadece bir hayvanı, yani bilhassa kolayca yönetilebilir olan bir hayvanı yönetip ona egemen olmaz, ancak bunu başardığı da sık görülen bir şey değildir. Vahşi kontrol edilmelidir. <...>

1 Karş. *Leg. 3.* 27-32.

2 Afrika'da, üçüncü Kartaca savaşı sırasında (147-146) görmüştür.

[XLI 68] <...>¹

<...> kanla beslenir, her türlü vahşilikten öyle zevk alır ki, insanların acımasız ölümlerinden bile tatmin olmaz. (Nonius, s. 300. 24 = Zetzel, s. 56, 68a)

<...> ancak şehvet dolu olup arzuları arasında dönüp duran, talepkar ve istekli biri için <...> (Nonius, s. 491. 16 = Zetzel, s. 56, 68b)

<...> dördüncü olarak kaygı, hüzne yatkınlık, acı ve kendine işkence <...> (Nonius, s. 72. 30 = Zetzel, s. 56, 68c)

<...> ıstırap ve acıdan bitkin düşmüş ya da korku ve ürkekliğinden ötürü özgüvenini yitirmiş <...> (Nonius, s. 228. 19 = Zetzel, s. 56, 68d)

<...> eğitimsiz bir arabacı alınır da arabasından, çiğnenir, yaralanır ve yerden yere vurulur. <...> (Nonius, s. 292. 32, Merc. 292. 3 Quich. = Zetzel, s. 56, 68e)²

[XLII 69]³ <...> denebilir.

LAELIUS: Aradığım insana hangi yükümlülüğü ve görevi atfettiğini anlıyorum.

SCIPIO: Gerçekte sadece bir nitelik var (zira diğerleri bunda birleşiyor): Öyle ki, kendisini eğitip gözlemlemekten hiç vazgeçmez, başkalarını kendisini taklit etmeye çağırır, akli ve yaşamındaki o parlaklık sayesinde kendisini

1 Burada bir sayfa ya da daha fazlası kayıptır.

2 Zetzel buraya iki fragman daha ekler:

68d ile 68e arasına: "<...> O halde hazla yüceltilip asabiyetle sersemleyen bireylerde belli bir rahatsızlık var demektir. <...>" (Nonius, s. 301. 6) Keyes bu fragmanın üçüncü kitapta bir yere ait olduğunu düşünür. Bu yüzden üçüncü kitabın sonuna bakınız.

68e'den sonra: "<...> bir devlet için en iyi sistemin üç rejim türünün, krallık, aristokrasi ve demokrasinin ölçülü bir karması olduğunu, bunun da kaba ve vahşi bir ruhu cezalandırma yoluyla rahatsız etmeyeceğini <...>" (Nonius, s. 342. 28) Keyes'e göre bu fragman 2. 41'de yer alır, ancak Zetzel'in de bildirdiği gibi (s. 56), Büchner bu fragmanı 2. 69'un ardına ekler.

3 Zetzel'e göre (s. 56) "69a".

vatandaşlarına adeta bir ayna olarak sunar. Lir ya da flüt çalınırken ve elbette koroda şarkı söylenirken farklı tonların uyumu sağlanmalıdır, bu uyumun bozulması ya da sekteye uğratılması eğitilmiş kulaklar için katlanılabilir bir şey değildir ve bu kusursuz uyum ile birliktelik farklı tonların birbirine karışmasından oluşur, aynı şekilde toplumun en üst, orta ve en aşağı kesimleri bir araya getirilerek sitenin makul bir ölçü ve farklılıkların uzlaşısıyla uyumlu bir ses çıkarması sağlanır. Müzisyenlerin şarkıda armoni dediği şey devlette uyum, her devlette en güçlü ve en iyi güvenlik bağıdır; uyum adalet olmadan olamaz. <...>¹

[XLIV 70] PHILUS:² <...> adaletle dolu olduğunu <...>³

SCIPIO: Kuşkusuz katılıyorum ve size “şu ana kadar

-
- 1 Zetzel buradaki kayıp kısıma ait olduğunu düşündüğü (Keyes'te bu kısımda olmayan) şu fragmanları aktarır:

“<...> Scipio devlet için adaletin değeri ve yokluğunda göreceği zarar konusunda oldukça kapsamlı ve derinlikli bir şekilde konuştuktan sonra, diyalogun katılımcılarından olan Philus sözü aldı ve adalet üzerinde daha fazla durulması, ona dair daha fazla şey söylenmesi gerektiğini belirtti, zira ona göre burada bir kamu yararı vardı ve bir devlet adaletsizlik olmadan ayakta kalamazdı. <...>” (Augustinus, C. D. 2. 21 = Zetzel, s. 56, 69c)

“<...> adalet dışarıya bakar, tümüyle apaçık olup belirgindir <...>” (Nonius, s. 373. 30 = Zetzel, s. 56, 3. 11b)

“<...> diğer her şeyi aşan erdem diğerlerinin çıkarlarıyla ilgili olup onlara adanmıştır <...>” (Nonius, s. 299. 30 = Zetzel, s. 56, 3. 11c)

“<...> o keskin zekasıyla en asil nedenlerle alay eden Carneades'e cevap vermek <...>” (Nonius, s. 263. 8 = Zetzel, s. 56, 3. 9a)

Zetzel (s. 57) son fragmandan hareketle Carneades'in İ. Ö. 155'teki adalet lehine ve aleyhine olan konuşmalarının üçüncü kitaptaki tartışmaya model teşkil ettiğini hatırlatır. Son üç fragman Keyes, s. 192'de de bulunur.

- 2 Zetzel buradaki eksik kısmın Philus'un konuşmasına ait olduğunu açıkça gösterir, Keyes ise göstermez. Bkz. bir sonraki dipnot.
- 3 Burada ne kadar olduğu bilinmeyen bir kayıp vardır. Aziz Augustinus'a göre (C. D. 2. 21) Scipio burada adaletin devlet için öneminden bahsettikten sonra Philus ondan bu konuyu daha da açmasını ister.

devletle ilgili söylenmiş olan her şeyi bir hiç olarak görelim” diyorum; devletin adaletsizlik olmadan ayakta kalamayacağı fikrinin yanlış, buna karşın en üst düzeyde adalet olmadan ayakta kalamayacağı fikrinin çok doğru olduğunu onaylamadan daha da ileri gidebiliriz. Ancak, eğer size de uygunsa, bugünlük bu kadarı yeter, (yeterince fazla olan) diğer konuları ise yarına bırakalım.

Uygun görüldü ve o günlük konuşma sona erdirildi.

3. KİTAP

[II 3] <...>¹ araçlarla sarsaklığını <...>, aynı akıl insan-

-
- 1 Üçüncü kitabın başı kayıptır. Augustinus (C. D. 2. 21) bize bu kayıp kısım da dahil olmak üzere bu kitaptaki tartışmanın bir özetini sunar: "Bu konuyla ilgili yapılacak olan tartışma ertesi güne bırakılır ve üçüncü kitapta hararetli bir tartışma olur. Philus devletin adaletsizlik olmadan yönetilemeyeceği fikrini savunma rolünü üstlenir ve aynı zamanda bu fikre katıldığı için güçlü bir özür sunuyor görünür. Philus adaletle karşı adaletsizliğin haklılık gerekçesini büyük bir dikkatle savunur ve devlet için ilkinin faydasız, ikincisinin ise yararlı olduğunu göstermek için makul nedenler ve örnekler sunar. Daha sonra topluluğun isteği üzerine Laelius adaleti savunmaya girişir ve devlet için adaletsizlik kadar zararlı hiçbir şey olmadığını var gücüyle savunur, ona göre adaletsiz bir devlet ne yönetilebilir, ne de varlığını sürdürebilir. Bu konu herkesi tatmin edecek şekilde ele alınırken, Scipio önceki konuya döner. Devlet için yaptığı kısa tanımı anımsayıp över, nitekim evvelce demişti ki, devlet bir halk unsurudur ve yine halk herhangi bir büyük kalabalık değildir, o her bir bireyin birbiriyle yasa ve ortak yarar bağlamında uzlaşarak ilişki halinde olduğu bir kalabalıktır. Ardından argümanını destekleyen faydalı tanımlar yapar ve bu tanımlardan şu sonucu çıkarır: bir devlet, halk unsuru olduğu için, işleri doğru ve adil bir şekilde yürütüldüğünde gerçekten varlığını sürdürür, onu ister kral, ister aristokratlar, ister halk yönetsin, fark etmez. Ancak Yunanların tiran dediği türde adil olmayan bir kral, adil olmayan aristokratlar (ki onların komplosuna hizipleşme diyor) ya da adil olmayan bir halk (ki bu noktada halka da tiran dışında bir isim bulamıyor) söz konusu olduğunda, bu durumda, önceki gün de anlattığı gibi, kusurlu bir devlet yapısı oluşuyor, dahası tanımlarından çıkan mantıklı sonuca göre, böyle bir devlet varlığını da sürdüremiyor. Nitekim bir tiran ya da bir parti devleti ele geçirdiğinde, artık devlet bir halk unsuru olmaktan çıkar, eğer halk da adil değilse, artık halk olmaktan çıkar, zira böyle bir durumda vatandaşlar, toplum tanımının aksine, yasa ve ortak yarar ilkesi üzerinde birleşmemiş olur." Zetzel Augustinus'un başka bir

ların henüz oturmamış tonlarla anlamsız ve karmaşık sesler çıkardığını görünce bu sesleri belli bölümlere ayırdı ve belli işaretlerle nesnelere isimler verdi; böylece evvelce birbirinden ayrı olan insanları en tatlı konuşma zinciriyle bir araya getirdi. Aynı akıl sayesinde, sayısız olduğu görülmüş ses tonları, bulunan birkaç işaretle belirlenmiş ve ifade edilmiş oldu; bu sayede hem uzaktaki insanlarla yapılan konuşma, hem istek ifadeleri, hem de geçmiş olayların anıları korunabilmiş oldu. Buna sayı da eklendi; sayı yaşam için gerekli olduğu kadar, değişmez ve ebedi bir unsurdur da. Sayılar ilkin göğü temaşa etmemizi, geceleri ve gündüzleri sayarak yıldızların hareketini boş yere seyretmememizi sağladı.¹ <...>²

[III 4] <...> ki onların zihinleri daha yükseğe çıktı ve daha önce de söylediğim gibi, tanrıların armağanı olarak değerli bir şeyi düşünüp yaratabildiler. Dolayısıyla yaşam anlayışını tartışanlar bize göre büyük insanlardır; onlar hakikatin ve erdemin bilgili öğretmenleridir; nitekim devletin farklı türleri üzerine düşünmüş olan insanlar tarafından bulunan ve bununla birlikte böyle kişilerin boş vakitlerinde ve yazılarında tartışılmış olan yönetim meselesi asla küçümsenmemesi gereken bir konu olduğu için yurttaş aklı ve toplumun öğretisi, sık olduğu üzere, iyi zihinlerde inanılmaz ve kutsal olan erdemin var olduğu düşüncesini mey-

eserinden (*Iul.* 4. 12. 60), buradaki kayıp kısma uygun düşen, açıklayıcı nitelikteki başka bir fragman ekler:

“1a: Cicero Devlet adlı eserinin üçüncü kitabında, aynı şekilde insanın annesi gibi değil de üvey annesi gibi olan doğa tarafından dünyaya getirildiğini söyler: Bedeni çıplak, zayıf ve kırılığandır, ruhu ise kaygıyla doludur; korktuğu zaman rezil duruma düşer, zor bir durumla karşılaştığında zayıftır ve şehvete meyillidir. Ancak onda yine de kısıtlı kılınmış kutsal bir zekâ kıvılcımı ve zihin kapasitesi vardır.”

1 Benzer bir düşünce N. D. 2’de ama özellikle de 153. bölümde de savunulur.

2 Metnin bu kısmı üç sayfa kadar kayıptır. 3. bölümdeki medeniyetin gelişim öyküsüyle ilgili olarak karış. Lucretius 5. Ayrıca bkz. Nonius, s. 234.

dana getirir. [5] Bu eserdeki tartışmaya katılanlar da dahil olmak üzere, herkes doğa ya da sivil kurumlar aracılığıyla elde ettiği zihin araçlarına bir öğreti ve nesnelere ilişkin daha kapsamlı bir bilgi eklemek isteyenlerden daha üstün kişilerin olmadığını bilmelidir. Zira büyük işlerin idaresi ile pratik kazanımını diğer ilim dallarındaki çalışmalar ve bilgi birikimiyle birleştirmekten daha seçkin ne olabilir? Seçkin kişilerin en üst düzeyde övgüsüne mazhar olabilecek bir şeyi gözden kaçırmamak için yerel âdetlerimize ve atalarımızın geleneğine Socrates kaynaklı yabancı bir ilmi de eklemiş olan P. Scipio, C. Laelius ve L. Philus'tan daha kusursuz biri düşünülebilir mi? [6]¹ Nitekim her ikisinde de, yani hem atalarımızın âdetlerinde, hem de söz konusu ilimde uzmanlaşmayı isteyip bunu başarabilen birinin her türlü övgüyü hak ettiğini düşünüyorum. Ancak eğer bu iki bilgelik yolundan birini seçmem gerekse, en iyi çalışmalara ve ilimlere adanmış yaşamın sağladığı huzur daha kutlu görünse de, topluma adanmış yaşam kuşkusuz daha övgüye değer ve seçkindir, M. Curius gibi insanlar böyle bir yaşam sayesinde yüce onurlar kazanır: Kimse ona kılıçla ya da altınla üstün gelemedi.² <...>³

[IV 7] <...> bilgelik olduğunu <...>, bununla birlikte bu iki insan türü arasında şöyle bir fark vardır: İlk tür insanlar doğanın ilkelerini sözler ve ilimler, ikinci tür insanlar ise kurumlar ve yasalar yoluyla edinir. Kuşkusuz sadece bizim

1 Zetzel'e göre (s. 61) "6a".

2 Bu son cümle Ennius *Ann.* 12'den (= 209, *Warmington*) alınmıştır.

3 Metnin bu kısmında iki sayfalık bir kayıp vardır. Zetzel 7'nin önüne şu fragmanı ekler:

"6b: Ardından o (gramerci) Ennius'un dizelerini bir araya getirir ama özellikle de Africanus'la ilgili olarak yazılmış olanları: kimseye, ne vatandaşımıza ne de düşmanımıza eylemlerinden ötürü ödülleri sunabileceğiz. Dediğine bakılırsa, *ops* kelimesinden anladığı ilk dönemlerde sadece yardım değil, aynı zamanda eylemdir de." (Seneca, *Ep.* 108. 33)

devletimiz kelimenin dar anlamından ötürü bilge değilse de, bilgelerin¹ ilkeleri ve buluşlarıyla kendilerini eğitmiş olan, değerli birçok insan çıkarmıştır. Ne kadar çok övülesi site var ve geçmişte oldu; uzun süreli olabilen bir devletin kurulabilmesi için doğadaki uzak ara en büyük yargı gücüne ihtiyaç olduğuna göre böyle her bir sitedeki her bir kurucuyu sayarsak, ne büyük bir seçkin insanlar kalabalığı ortaya çıkar! Eğer Italia'daki Latium'u, yine ondaki Sabin ya da Volsc kavmini, Samnium'u, Etruria'yı ve Magna Graecia'yı² düşünürsek ve onlara Asurluları, Persleri, Kartacalıları da eklersek, bunları <...>³

[V 8] PHILUS: <...> Kuşkusuz benden kötülüğün savunmasını üstlenmemi isteyerek bana seçkin bir dava yüklemiş oluyorsun.

LAELIUS: Eğer adalet aleyhine söylenmiş sözleri söyleyeceksen korkmakta haklısın, zira bu şekilde o sözlere hak veriyor görünmemelisin; belki de sen eski dürüstlüğün ve itimadın biricik örneğisin, karşıt taraflar adına konuşma alışkanlığın biliniyor, gerçeğe en kolay bu şekilde ulaşılabilceğini düşünüyorsun.⁴

PHILUS: Çok iyi, sana rol yapıp kendimi bilerek lekeleyeceğim; altın arayanların bunu yapmakta tereddüt etmemesi gibi, dünyada altından çok daha değerli olan adaleti arayan bizler de, kuşkusuz hiçbir zahmetten çekinmemeliyiz.⁵ Keş-

1 Cicero burada *sapiens* (bilge) terimini Yunancadaki φιλόσοφος'un karşılığı olarak kullanır. Karş. 1. 12.

2 Türkçesiyle Büyük Yunanistan, Yunanca orijinaliyle Μεγάλη Ἑλλάς, Tarentum körfezindeki Güney Italia kıyı şeridinin adıdır. Burası İ. Ö. sekizinci yüzyıldan itibaren Yunan kolonilerinin yerleşim yeri olmuştur.

3 Metnin bu kısmında dört sayfalık bir kayıp vardır.

4 Bir konuyla ilgili farklı görüşleri paylaşmak bilgiye erişmenin imkânsızlığını ve göreceliği savunan Academia kuşkuculuğuna özgü bir tavidir ve Cicero'nun bazı eserlerinde benimsediği bir yöntemdir. Bkz. GİRİŞ, CICERO, Hayatı ve eserleri.

5 Karş. Platon *Devlet* 1. 336e.

ke başkasının konuşmasından yararlanırken, başkasının ağzından yararlanabilsem! Şimdi Yunan Carneades'in alışkın olduğu ve ona yakışan sözler L. Furius Philus tarafından şu ifadelerle dile getirilmeli <...>¹

<...> *adalet dışarıya bakar, tümüyle apaçık olup belirgin-*

-
- 1 Metnin bu kısmında yaklaşık otuz satır yani 9, 10 ve 11. bölümler (VI ve VII) kayıptır. Keyes (s. 193) ve Zetzel'de (s. 62-63) Lactantius'un (*Inst. Div.* 5. 14. 3-5 ve -sadece Zetzel'de- 5. 16. 2-3 [=21a]) buradaki kayıp kısımda Philus tarafından aktarılan Carneades'in konuşmasını özetlediği bilgisi yer alır, özet şudur: "5. 14. 3-5: Akademiacı filozof Carneades'le ilgili, onun konuşması, belagati ve kesinliği hakkında hiçbir şey bilmeyen biri Cicero'nun ya da Lucilius'un övgüsünden bir şeyler öğrenebilir. Onların yazılarında Neptunus çok zor bir konuyu görüşürken onun asla açıklanamadığını gösterir, cehennem Carneades'i geri gönderse de, bu böyledir. Carneades Atinalıların bir elçisi olarak Roma'ya gönderilince, orada, dönemin önemli hatipleri olan Galba ve Censor Cato'nun da dinlediği, adaletle ilgili güzel bir konuşma yaptı. Ancak ertesi gün Carneades konuşmasında savunduğu argümanın tam tersini savundu ve önceki gün övdüğü adaleti eleştirdi. Görüşü, kalıcı ve değişmez olması gereken bir filozof ciddiyetinden uzaktı, daha çok bir meseleyle ilgili olarak her iki tarafın argümanı üzerinde hitabet alıştırmaları yapmış oldu. Bunu karşıındakiler hangi konumda yer alıyorsa alsın, onları çürütebilmek için kurallı bir şekilde yerine getirdi. Cicero'da ise Lucius Furius Carneades'in adaleti ters yüz ettiği argümanı hatırlatır. Bana kalırsa böyle yapmasının nedeni Cicero'nun adalet savunması ile övgüsünü sergileyebilmek için devlet konusunu tartışmış olmasıdır. Cicero'ya göre adalet olmadan bir devlet yönetilemezdi. Öte yandan Carneades adaletin savunucuları olan Aristoteles ile Platon'u çürütebilmek için ilk konuşmasında adalet lehine tüm argümanları kullandı, böylece onları savunduğu kadar yıkabilmiş de oldu... 5. 16. 2-3: O halde Carneades, filozofların savları zayıf olduğu için, onları çürütmeye cüret etti, zira onların çürütülebileceğini anlamıştı. Argümanının özeti şudur: İnsanlar yarar anlayışına uygun olarak yasalar çıkarır, başka deyişle yasalar geleneklere göre farklılık gösterir ve zamana bağlı olarak aynı insanlar tarafından değiştirilir; doğal yasa diye bir şey yoktur. Her insan ve diğer canlılar doğanın rehberliğinde kendi yararına çekilir; dahası ya adalet diye bir şey yoktur ya da varsa bile bu en üst düzeyde budalalık anlamına gelir, zira başkalarının yararının peşinde koşarken kendisine zarar verir."

dir <...> (Nonius, s. 373. 30 = Zetzel, s. 56, 3. 11b)

<...> diğer her şeyi aşan erdem diğerlerinin çıkarlarıyla ilgili olup onlara adanmıştır <...> (Nonius, s. 299. 30 = Zetzel, s. 56, 3. 11c)

<...> o keskin zekâsıyla en asil nedenlerle alay eden Carneades'e cevap vermek <...> (Nonius, s. 263. 8 = Zetzel, s. 56, 3. 9a)

[VIII 12] PHILUS: <...> diğeri ise adaleti tespit edip savunabilmek için, adaletle ilgili oldukça hacimli dört kitap yazdı.¹ Zira kendine has bir tartışma yöntemi olan ve her şeyi olguların ağırlığına göre değil de, sözcüklerin anlamına göre değerlendiren Chrysippus'tan büyük ve önemli hiçbir şey beklemiyorum. Gerçekten var idiyse, hepsi içinde en doğru ve en cömert olan, kendinden çok diğer erdemleri seven ve kendi yararından çok başkalarının yararını düşünen düşmüş bir erdemi ayağa kaldırmak ve bilgelikten uzak olmayan kutsal bir tahta yerleştirmek bu kahramanlara yakışıyordu.² [13] Gerçekten de ne böyle bir arzudan (yazmalarının başka bir gerekçesi var mı? Eğer yoksa, amaçları neydi?) ne de diğer herkese üstün geldikleri yetenekten yoksundular, ancak meselenin kendisi arzularına ve belagatlerine üstün geldi. İncelediğimiz hak doğal değil, bir toplum meselesidir, zira doğal olsaydı, sıcak ve soğuk, acı ve tatlı gibi, hak ve haksızlık da herkes için aynı olurdu.

[IX 14] Biri Pacuvius'un "kanatlı yılanlardan oluşan arabasına binerek"³ farklı birçok kavmi ve kenti yukarıdan gözleriyle süzüp incelerse, her şeyden önce birçok çağın ve yaşanmış olayın yazılarla kaydının tutulduğu, Mısırlıların ziyadesiyle bozulmuş ülkesinde, bir boğanın yine Mısırlıla-

1 Burada Platon ile Aristoteles'ten bahsediliyor. Diogenes Laertius da (5. 1. 9. 22) Aristoteles'in adalet üzerine dört kitap yazdığını söyler.

2 Karş. Aristoteles *Nicomachus'a Etik* 5. 1. 1130a2-13.

3 Pacuvius *Trag.*, fr. 242, Warmington. Karş. *Inv.* 1. 27.

rın Apis dediği bir tanrı olarak düşünöldüğü ve başka birçok vahşi hayvanın ve aynı türde yaratığın onlar nezdinde tanrıların kutsallığına layık göröldüğünü sonra bizde olduğı gibi Yunanistan'da da çok büyük tapınakların Perslerin günah gördüğü insan heykelleriyle birlikte kutsandığını görecektir. Nitekim Xerses'in sadece bu nedenle yurdu tüm evren olan tanrıları dört duvar arasına kapatmanın günah olduğunu düşünerek Atina tapınaklarının yakılmasını buyurduğu söylenir.¹ [15] Ancak daha sonra Perslere saldırı planı yapan Philippus ve bu planı uygulamaya sokan Isken- der bunu savaş nedeni sayıp Yunanistan'ın tapınaklarının öcünü almak istedi. Yunanlar bu tapınakların yeniden inşa edilmesini istemedi, böylece Perslerin günahının ebedi kanıtı gelecek kuşakların gözü önünde olacaktı.² Axinus'taki Taurisliler, Mısır kralı Busiris, Gallialılar ve Kartacalılar gibi ne kadar çok insan, insan kurban etmenin hem kutsal, hem de ölümsüz tanrıların en çok hoşuna giden şey olduğuna inandı! Gerçekten de ilkeler öyle farklı ki, Giritliler ve Aetolialılar korsanlık yapmayı doğru görürken Lacedaemonialılar mızraklarıyla dokunabildikleri her toprağın kendi toprakları olduğunu söylemiştir. Atinalılar zeytin ya da tahıl üreten her toprağın kendilerine ait olduğuna dair bir kamu yemini etmiştir. Gallialılar elleriyle ekin ekmeyi bir ayıp olarak görür, bu yüzden donanıp da başkalarının tarlalarını biçerler. [16] Nitekim en adil insanlar olarak bizler de, Alplerin ötesindeki kavimlere zeytin ve üzüm bağları yetiştirmelerini yasakladık, bu sayede bizim zeytin ve üzüm bağlarımız daha değerli hale geldi, bunu yaparken adil değil, ileri görüşlü davrandığımız söyleniyor, o halde buradan bilgeliğin adaletten ayrıldığını anlayabilirsiniz. En iyi yasaları ve en eşitlikçi adalet anlayışını bulan Lycurgus bile

1 Karş. *Leg.* 2. 26; *N. D.* 1. 115; Herodotus 1. 131 ve 8. 109.

2 Karş. Pausanias 10. 35. 2; Plutarchus *Pericles* 17.

zengin topraklarının, kölelermiş gibi *plebs* sınıfı tarafından ekilmesi gerektiğini buyurmuştu.

[X 17] Eğer sadece tüm kavimlerdeki değil, aynı zamanda tek bir kentte ya da bizzat bu kentteki yasa, kurum, âdet ve alışkanlık türlerini betimlemek isteseydim, onların binlerce kez değişmiş olduğunu gösterirdim; yasa yorumcusu olan Manilius'umuz da burada, gençliğinde Voconia yasası¹ kabul edilene değin, anlatmaya alışkın olduğu miras ve kalıtla alakalı kadın hakları hakkında farklı bir bilgi aktarabilir. Nitekim söz konusu yasa erkeklerin yararına olmakla birlikte kadınlar için çok haksızdır. Öyle ya, niçin bir kadının kendine ait parası olmasın? Niçin bir Vesta bakiresinin mirasçısı olabiliyor da, annesinin olamıyor? Öte yandan bir kadının sahip olabileceği malvarlığının tutarını sınırlandırmak gerekiyorsa, niçin P. Crassus'un kızının, babasının tek çocuğu diye yüz milyonlarca sesterslik bir malvarlığına sahip olmasına yasayla izin veriliyor, bana niçin üç milyon sesterslik bile izin verilmiyor? <...>²

[XI 18] <...> eğer bize yasalar koysaydı, herkes farklı zamanlarda başka yasalara değil, aynı yasalara boyun eğdi. Şunu soruyorum: Eğer adil ve iyi insanlara düşen yasalara boyun eğmekse, bunlar hangi yasalar olacak? Mevcut yasalar mı? Oysa erdem tutarsızlığı kabul etmez, doğa çeşitliliğe³ izin vermez, yasalar ve cezalar bizdeki adalet duygusundan ötürü kabul görmez, dolayısıyla doğal hak diye bir şey yoktur; buradan şu sonuç çıkar: İnsanlar doğalarından ötürü adil olmaz. Yoksa yasalarda değişme olduğunu, iyi insanların adalet sandıkları şeyi değil de, gerçek adaleti do-

1 169 yılında kabul edilen Voconia yasası zengin erkeklerin kadınları mirasçıları olarak göstermesini yasaklıyor ancak malvarlığının belli bir kısmının kadınlara bırakılabilmesini öngörüyordu.

2 Metnin bu kısmında on beş satırlık bir kayıp vardır.

3 Burada "çeşitlilik" (*varietas*) ile kastedilen ilkelerin farklı unsurlar için farklılık arz etmesidir.

ğalarından ötürü izlediğini mi düşünüyorlar? Onlara göre iyi ve adil insana düşen herkese hak ettiğini vermek midir?¹ [19] O halde her şeyden önce aptal hayvanlara vermemiz gereken nedir? Zira onlar ortalama yetenekleri olan insanlar değildir, oysa Pythagoras ve Empedocles gibi seçkin ve bilgili kişiler yaşayan her canlı için adaletin aynı ilkelerinin uygulanması gerektiğini söylüyor ve bir canlıya zarar verenler için kaçınılmaz cezalar verilmesini haykırıyor. O halde vahşi bir hayvana zarar vermek bile günahtır, bu günahı işlemek isteyen <...>²

[XIII 23] PHILUS: <...> insanlar üzerinde yaşam ve ölüm hakkı bulunan herkes tirandır, ancak kendilerine en iyi olan Iuppiter'in ismiyle "kral" denmesini tercih ediyorlar.³ Belli bir grup malvarlığı, soyu ya da başka bir avantajı sayesinde devleti elinde tutuyorsa, bu grup bir partidir, ancak onlara aristokratlar deniyor.⁴ Eğer halk apaçık şekilde fazlasıyla güç sahibiyse ve her şey onun kararına göre yönetiliyorsa, buna özgürlük denir, bu tam anlamıyla <her şeyi yapma> ruhsatıdır. Ancak biri başkasından, insan

1 Karş. Platon *Devlet* 1. 331e; Aristoteles *Nicomachus'a Etik* 5. 3 1131a10-b24.

2 Burada önemli ölçüde bir kayıp vardır. Lactantius (*Inst. Div.* 5. 16. 2-4; 6. 6. 19 ve 23; 6. 9. 2-4) ve Tertullianus (*Apologeticum* 25, s. 164, Oehl.) bu kayıp kısımda anlatılanlara ilişkin bilgi veriyor olabilir, özetlersek: Farklı devletlerdeki farklı yasalar onların temelde adalete değil, yarar ilkesine dayandığını gösterir. Aynı şekilde bir devletin yasalarında yapılan değişiklikler de bunu kanıtlar. Doğal adalet ya da doğal yasa diye bir şey yoktur, insanlar da diğer canlılar gibi doğal olarak yarar ilkesiyle yönetilir. Buradan adaletin olmadığı sonucuna varılır. O halde devletlerin belli bir adalet söylemi içinde olması da yersizdir, örneğin Roma devleti başka devlet ve toplumlar olduğu kadar tanrılara da adaletsizlik yaparak büyümüştür. Yöneten sadece kendisi için bir adalet sistemi geliştirir ve kendisini düşünür, yönettiklerini önemsemez. Bkz. Keyes, s. 201. Açıklamalar için bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik İçerik.

3 Karş. 1. 50.

4 Karş. 1. 51-52.

insandan, sınıf sınıftan korkunca, kimse kendisine güven-
mediğinden, halk ile muktedir arasında bir anlaşma yapı-
lır; buradan Scipio'nun övdüğü karma site sistemi doğar,
dolayısıyla adaletin anası doğa ya da arzu değil, zayıflıktır.
O halde şu üçünden birini seçmek zorundayız: Ya adalet-
sizlik yapıp ona maruz kalmamak, ya adaletsizlik yapıp ona
maruz kalmak ya da adaletsizlik yapmayıp ona maruz kal-
mamak. En iyisi, yapabiliyorsan, güvenli bir şekilde adalet-
sizlik yapman; ikinci iyi ise ne adaletsizlik yapman ne de
ona maruz kalmandır, buna karşın en kötüsü haksızlıklarla
daimi olarak mücadele etmen ve onlara maruz kalmaman-
dır.¹ Dolayısıyla ilkin şunu izleyen <...>²

[XIV 24] <...> Kendisine hangi günah için tek bir korsan
gemisiyle denizi taciz ettiği sorulunca, 'Senin tüm yeryüzünü
taciz ettiğin günah için' cevabını verdi. <...> (Nonius, s. 125.
12; 318. 16; 535. 16 = Zetzel, s. 67)³

1 Karş. Platon *Devlet* 2. 358e-359b.

2 Metnin bu kısmı kayıptır. Augustinus da *C. D.* 4. 4'te Büyük İskender ile korsan arasında geçen bu diyalogu aktarır. Ayrıca Zetzel (age) Lactantius *Inst. Div.* 5. 16. 4 [21b] kaynaklı şu fragmanı ekler: "Şu argümanları savundu: Tüm dünyayı yönetme olanağını bulmuş olan Romalılar da dahil olmak üzere her başarılı egemen güç adil olmak istiyorsa yani herkese kendi malını verecekse, o halde barakalarda yaşamaya geri dönsün, yoksunluk ve sefalet içinde acı çeksin." Ayrıca karş. Lactantius *Epit.* 51(56). 3 ve Augustinus *C. D.* 19. 21.

3 Augustinus da *C. D.* 4. 4'te Büyük İskender ile korsan arasında geçen bu diyalogu aktarır. Aynı yerde Augustinus Cicero'nun devleti farklı kesimlerin adil bir şekilde bir araya gelip bir uyum içinde yaşadığı yer olarak tanımlamasını da göz önünde bulundurarak Roma'nın hiçbir zaman bir devlet olamadığı eleştirisini getirir. Zira ona göre Roma topraklarında hiçbir zaman gerçek bir adalet söz konusu olmamıştır (*C. D.* 2. 21). Augustinus'un Roma'ya getirdiği bu eleştiri aynı zamanda dinsel kaynaklı bir öfkedir, zira Roma'nın Tanrı'ya karşı da haksızlık yapmış olduğunu düşünür, Roma Tanrı'ya hak ettiğini vermeyip, onun yerine kibre kapılmış ve emperyal gösterişi içinde Tanrı'nın hâkimiyetini taklit etmiştir (J. Abramson, age, s. 171). Ayrıca Zetzel (age) Lactantius *Inst. Div.* 5. 16. 4

[XV] <...> tümüyle <...> hepsi <...> Bilgelik kaynaklarımızı artırmamızı, zenginliğimizi katlamamızı ve sınırlarımızı genişletmemizi (en büyük komutanlarımızın anıtlarına kazınmış olan şu övgünün, yabancı bir topraktan ülkemize bir katılım olmaksızın ne anlamı var: “Devletin sınırını genişletti”¹), çok daha fazla insanı yönetmemizi, arzularımızdan yararlanmamızı, zenginleşmemizi, hükmetmemizi, yönetici olmamızı buyuruyor, oysa adalet herkese acıamamızı, tüm insanlığı düşünmemizi, herkese kendi hakkını vermemizi, kutsal, kamuya ve başkasına ait olan şeylere dokunmamamızı öğütlüyor. O halde bilgelige boyun eğersen ne olur? Zenginlik, güç, malvarlığı, onurlar, yönetimler, özel ya da genel iktidar. Buna karşın devletten bahsettiğimiz için halkı ilgilendiren meseleler daha önemlidir ve her iki durumda da adaletin anlamı aynı olduğu için halk bilgeliğinden bahsedilmesi gerektiğini düşünüyorum. Başkalarını es geçelim, Africanus’un dünkü konuşmada başından itibaren anlattığı tüm dünyanın yönetimini elinde tutan halkımız en küçük haldeyken en büyük hale adaletle mi, yoksa bu bilgelikle mi ulaştı? <...>²

[25] <...> İnanıyorum ki, an gelip de adaletin koyduğu yasağın uygulamaya geçmesinden korkan ve buna bağlı olarak tarla farelerinin tarladan çıkması gibi kendilerinin de topraktan çıktığını düşünen Arcadialılar ve Atinalılar dışında <...>³

[21b] kaynaklı şu fragmanı ekler:

“<...> Şu argümanları savundu: Tüm dünyayı yönetme olanağını bulmuş olan Romalılar da dahil olmak üzere her başarılı egemen güç, adil olmak istiyorsa, yani herkese kendi malını verecekse, o halde barakalarda yaşamaya geri dönsün, yoksunluk ve sefalet içinde acı çöksin. <...>” Ayrıca karşı. Lactantius *Epit.* 51(56). 3 ve Augustinus *C. D.* 19. 21.

1 Karş. Nepos *Ham.* 2. 5; Livius 36. 1. 3.

2 Burada otuz satır kadar bir kayıp vardır.

3 Bkz. Pausanias 2. 14. 4; 5. 1. 1.

[XVI 26] Bunlara ilkin tartişmada yetkin olmayanlardan cevap gelir; bu konuya bilhassa önem verirler, zira böyle tartişmalarda iyi insan aranırken, onun açık ve dürüst olmasını isteriz; zaten tartişmada kurnaz, eski kafalı ve kötü niyetli değiller. Bilgenin, iyilik ve adalet onda kendiliğinden olup ona haz verdiği için değil, aksine iyi insanların yaşamı yersiz korku, kaygı, tasa ve tehlikeden uzak olduğu için iyi olduğunu söylüyorlar.¹ öte yandan onlara göre kötü insanların zihinleri her daim bir şeyle meşguldür: Gözlerinin önünde her daim dava ve ceza vardır. Yine onlara göre ne katkısı vardır adaletsizliğin ne de dl, her daim korkmanızı ve düşünmenizi gerektirecek bir ceza ya da kaybı olacak, bu üzerinizde asılı duracaktır. <...>²

[XVII 27] PHILUS: <...> Biri en iyi karakterde, en doğrucu, en st seviyede adaletli ve eşsiz bir inançta, diğeri ise aşırı derecede günahkar ve atak olan iki kişi olsun; toplum iyi adamın günahkar, suçlu ve adi biri olduğunu düşünecek, buna karşın fazlasıyla ahlaksız olan diğer adamın da en st düzeyde ahlaklı ve inançlı olduğunu kabul edecek kadar yanılıyor olsun; bu durumda tüm vatandaşların bu yaklaşımı çerçevesinde iyi adam saldırıya uğrasın ve tutuklansın, sonra da el uzatılsın ona, gözleri oyulsun, sıkı sıkıya bağlansın, zincirlensin, dağlansın ve sakat bırakılsın, daha sonra ise en iyi yargıyla herkese çok sefil biri olarak görünsün. Buna karşın ahlaksız adam vlsn, desteklensin, herkesçe beğenilsin, tüm onurlar, tüm yetkiler, tüm malvarlığı ve dört bir yandan tüm kaynaklar ona akıtılsın, sonra herkesin değerlendirmesine göre en iyi adam ve en iyi talihiyle en saygın kişi olarak görülsün. Bu durumda kim bu adamlardan hangisi olmak isteyeceği konusunda tereddüt edecek kadar çılgın olur?³

1 Burada Epicurusulardan bahsediliyor.

2 Burada bir sayfa kayıptır.

3 Karş. Platon *Devlet* 2. 361-362.

[XVIII 28] Bireyler için geçerli olan halklar için de geçerlidir; adaletsizlikle yönetmektense adil bir şekilde köle olmayı isteyecek kadar budala bir site yoktur. Daha uzağa gitmeyeceğim. Ben *consul*'ken, siz danışmanlarımla birlikte, Numantia'yla anlaşma yapmayı düşünüyordum. Kim Q. Pompeius'un evvelce anlaşma yaptığını ve Mancinus'un da aynı durumda olduğunu bilmiyordu? Çok iyi bir adam olan ikincisi bana *Senatus*'tan karar çıkarmamı önerdi, ilki ise kendisini çok kesin bir şekilde savunmuştu. Eğer ahlak, namus, inanç aranıyorsa, bunlar vardı Mancinus'ta, eğer akıl, yargı gücü ve ileri görüşlülük aranıyorsa, bunlar da Pompeius'un belirgin niteliği idi. <...>¹

[XXI 32] <...> *Ey Laelius, eğer bu kişilerin de istediğini düşünmeseydim ve senin de dün bugün için bilhassa konuşacağını söylemene bakarak, konuşmamızın bir bölümünü oluşturmanı istemeseydim, benim için bir sıkıntı olmazdı. Kuşkusuz artık bunun olması mümkün değil, hepimiz senden üstlendiğin görevi bırakmamayı talep ediyoruz.* <...> (Gellius 1. 22. 8 = Zetzel, s. 70, 32a; Keyes, s. 208)

<...> ancak gençliğimiz tarafından dinlenmemeli: Eğer konuştuğu gibi düşünüyorsa, ahlaksız biri demektir, başka türlü düşünüyorsa –ki benim tercihim bu– o halde konuşması korkunç demektir. <...> (Nonius, s. 323, 17 et 324. 15 = Zetzel, s. 70, 32b; Keyes, s. 210)

[XXII 33] <...> Gerçek yasa doğaya uygun olan doğru akıldır, her şeye nüfuz eder, tutarlıdır, daimidir ve buyurarak yükümlülüğe çağırır, yasaklayarak yanlıştan döndürür. Bununla birlikte ahlaklı insanlara boş yere buyurmaz ve yasak koymaz, ahlaksız insanlara buyurup yasak koyarak yönetir. Bu yasayı değiştirmek günahdır, bu yasanın bir parçası bile

1 Metnin bu kısmı 41. bölüme kadar kayıptır. Philus bu kayıp kısımda Carneades'in adaletsizliği savunan görüşlerini aktarmaya devam ediyor olmalıdır.

değiştirilemez, tümü yürürlükten kaldırılamaz; kuşkusuz ne Senatus, ne de halk aracılığıyla bu yasadan kurtulabiliriz, onun için başka bir açıklayıcı ya da yorumlayıcı aranmamalı; başka bir Roma ya da Atina yasası olmayacak, ne şimdi ne de sonra başka bir yasa olacak, aksine her dönem her soyu daimi ve değişmez olan tek bir yasa kuşatacak, herkesin adeta tek bir öğretmen ve efendi niteliğindeki bir tanrısı olacak, o bu yasanın kurucusu, hakemi ve taşıyıcısıdır; bu yasaya göre hareket etmeyen aslında kendisinden kaçmış olacaktır ya da insan doğasını küçümsediği için, düşünülen diğer eziyetlerden kaçabilse de, en büyük cezaları çekecektir. <...> (Lactantius, Inst. Div. 6. 8. 6-9 = Zetzel, s. 71-72; Keyes, s. 210)

[XXIII 34] <...> onuru ya da esenliği söz konusu olmadıkça, en iyi devlet savaş açmaz. <...> (Augustinus, C. D. 22. 6 = Zetzel, s. 73, 34a; Keyes, s. 210)

<...> ancak birçok birey en aptal insanların bile hissettiği yoksun bırakma, sürgün, zincir ve kırbaç cezalarından ani bir ölümle kaçır. Bununla birlikte devletlerde de ölüm özgür bireyleri cezadan kurtardığı görülen bir cezadır; devlet de öyle kurulmalıdır ki, ebedi olabilsin. Dolayısıyla ölüm insanda olanın aksine devlet için doğal bir sonuç değildir, dahası insan için ölüm sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda bazen arzulanası bir şeydir. Öte yandan küçük unsurları büyük unsurlarla kıyaslarsak, bir devletin çökmesi, yıkılması ve yok olması ile tüm evrenin çöküp yok olması birbirine benzer. <...> (Augustinus, C. D. 22. 6 = Zetzel, s. 74, 34b; Keyes, s. 211-212)

[35] <...> Bir nedeni olmadan açılan savaşlar adaletsizdir. Zira intikam ya da savunma amacıyla açılmış olanlar dışında hiçbir savaş adil olamaz. <...> (Isidorus, Origines 18. 1 = Zetzel, s. 73, 35a; Keyes, s. 212)

<...> Hiçbir savaş gerekçesi açıklanıp haber verilmedikçe ve telafi amacı olmadıkça, adil olamaz. <...> (Isidorus, Or. 18. 1 = Zetzel, s. 73, 35a; Keyes, s. 212)

<...> Halkımız müttefiklerini koruyarak tüm dünyaya hâkim oldu. <...> (Nonius, s. 498. 13 = Zetzel, s. 74, 35b; Keyes, s. 212)

[XXV 37] <...> bizzat doğa tarafından en iyi insanlara, zayıfların en yararına olacak şekilde egemenlik hakkının tahsis edildiğini görmüyor muyuz? Nitekim nasıl tanrı insanı, zihin bedeni, akıl şehveti, öfkeyi ve aklın diğer kötülüklerini yönetiyor? <...> (Augustinus, Iul. 4. 12. 61 T. X. s. 613 Ben. = Zetzel, s. 73, 36; Keyes, s. 212)

<...> ancak yönetme ve tabi olmanın farklı türlerini bilmek gerekir. Zira aklın bedeni ve hatta şehveti yönettiği söylenir, buna karşın bedeni bir kralın kendisine tabi olanları ya da bir babanın çocuklarını idare etmesi gibi yönetir, oysa şehveti bir efendinin kölelerini yönetmesi gibi yönetir, baskı altına alıp onun gücünü kırar. Dolayısıyla krallar, komutanlar, magistratus'lar, senator'lar ve halk meclisleri vatandaşları aklın bedeni idare etmesi gibi idare eder, buna karşın efendinin kölelerini baskı altına alması zihnin en iyi kısmı olan aklın şehvet dolu arzular, öfke ve diğer rahatsız edici duygular gibi kötü ve zayıf unsurlarını baskı altına almasına benzer. <...> (Augustinus, Iul. 4. 12. 61. T. X s. 613 Ben. = Zetzel, s. 73, 37a; Keyes, s. 213-214)

<...> bedendeki organlar itaate uygunluklarından ötürü, oğullar gibi, zihnin kusurlu kısımları ise kölelerin daha sert bir idareyle baskı altına alınması gibi yönetilir. <...> (Augustinus, C. D. 14. 23 = Keyes, s. 214)

<...> kendilerini yönetebilecek olanların başkalarına tabi olması adaletsiz bir kölelik türüdür; onlar kölelik ederken <...> (Nonius, s. 109. 1 = Zetzel, s. 73, 37b; Keyes, s. 214)¹

1 Zetzel'in bu araya koyduğu fragmanlar şunlardır:

"<...> Şurası açık ki, eğer eşitlik, inanç ve adalet doğadan kaynaklanmıyorsa ve bütün bu unsurlar yararlılık prensibiyle ölçülüyorsa, o halde iyi bir insan bulmak imkânsızdır. <...>" (Fin. 2. 59 = Zetzel, s. 70, 38a)

"<...> Onur vesilesi olan dışında hiçbir şey iyi, utandırıcı olan dışında

[XXVII 39] <...> bu meseleyle ilgili olarak kaygılı ve tehlikeli bir adalet anlayışı bilgeye yakışmaz. <...> (Priscianus 8. 6. 32. s. 399. 13 Hertz = Zetzel, s. 70, 39b; Keyes, s. 214)¹

[XXVIII 40] <...> erdem sadece onuru ister ve onun başka bir ödülü yoktur <...> onu kolayca ele geçirse de, ona şiddetle ihtiyaç duymaz <...> Böyle birine hangi zenginliği, hangi yönetimi, hangi krallığı verebilirsin? Bunları dünyevi unsurlar olarak görüp kendi iyiliklerini kutsal sayar. <...> ancak her şeyden hoşnutsuz olanlar, birçok kişiye kötü gözle bakanlar ve güce düşman kesilenler erdemi ödülllerinden ediyorsa da yine de birçok teselliyle kendilerini tatmin edip donanımlarıyla kendilerini büyük ölçüde sağlam kılarlar. <...> (Lactantius, Inst. Div. 5. 18. 4-8 = Zetzel, s. 71, 40a 1-2, 4-5; Keyes, s. 214)

<...> bedenleri göğe yükselmez, zira doğa toprakta kalmayacak bir şeyin topraktan çıkmasına izin vermez. <...> (Augustinus, C. D. 22. 4 = Zetzel, s. 71, 40b; Keyes, s. 214)

<...> en cesur adamlar asla cesaret, enerji ve sabır konusunda <...> (Nonius, s. 125. 20 = Zetzel, s. 77, 40c; Keyes, s. 216)

<...> Fabricius'ta Pyrrhus'un bolluğu, Curius'ta ise Samnites kavminin zenginliği yoktu. <...> (Nonius, s. 132. 17 = Zetzel, s. 71, 40d; Keyes, s. 216)

<...> Bizim Cato, kendisinden dinlediğimiz üzere, Sabin villasında kalırken onu ziyaret edermiş. Curius bir zamanlar

ise hiçbir şey kötü değildir. <...>” (Att. 10. 4. 4 = Zetzel, s. 70, 38b)

1 Zetzel'in buraya koyduğu fragman: “<...> Bu doğru değilse, o vakit iki insan arasında doğal bir bağ olamaz ve bu ortadan kaldırılırsa, tüm sosyal bağlar kopar. Carneades dalga geçercesine, ‘Güzel’ der, ancak dostumuz Lucius ve Patro’dan daha zekidir. Onlar tek bir ölçüden yararlanıyor ve hiçbir şeyin birisinin yararı için mümkün kılınmadığını düşünüyor; diyorlar ki, bir insan kaygıdan kaçınmak için iyi olmalıdır, bu doğal olarak doğru olduğu için değil; yine onlar zeki birinden bahsettiklerini de söylemiyorlar, iyi bir insandan da değil. <...>” (Att. 7. 2. 4 = Zetzel, s. 70, 39a)

düşmanı olup, şimdi korumasında olan Samnites kavminin armağanlarını reddettiğinden beri orada kalıyormuş. <...> (Nonius, s. 522, 28 et s. 68. 17 = Zetzel, s. 71, 40e; Keyes, s. 216)¹

[XXIX 41] LAELIUS: <...> Asia <...> Ti. Gracchus vatandaşlarına güvendi, ancak müttefiklerinin ve Latinlerin haklarını ve anlaşmalarını çiğnedi. Eğer bu alışkanlık ve ruhsat daha geniş alana yayılmaya başlar da yönetimimizi haktan şiddete taşırsa,² dolayısıyla bugüne kadar bize isteyerek boyun eğenler artık sadece korkuyla zapt edilir hale gelirse, bu durumda şimdiki neslimiz güvende olabilmek için yeterince uyanık olacaksa da, yine de torunlarımız ve atalarımızın ilkeleri ile âdetlerinin devam etmesi durumun-

1 Zetzel bu noktada şu fragmanları ekliyor:

"<...> Nitekim insan aklına sahip olan bir hayvan bedenine dönüşmek için ölmeyi tercih edecek kimse olmadığı halde, insan bedeninde bir hayvan zihnine sahip olmak çok daha zavallıca değil midir? Bana öyle geliyor ki, zihin bedenden çok daha üstündür!" (Lactantius, Inst. Div. 5. 11. 2 = Zetzel, s. 72, 4. 1c)

"<...> Kötü şöhretli Sandanapalus isminden ziyade kötülükleriyle daha çirkin." (*Scholium Iuvenalis ad Saturas* 10. 362 = Zetzel, s. 72, 3 inc 4)

"<...> Syria'nın varlıklı kralı Sardanapalus'un hatasını anlayabiliriz. Mezarına şunun kazılmasını istemişti: 'Yediğim ve doymuş azgınlığımın tattığı her şeye sahibim, ancak başka birçok güzel şey kaldı geride.' Aristoteles diyor ki, bir insandan ziyade bir ineğin mezarına yazmaz mısın bunları?" (Tusc. 5. 105 = Zetzel, s. 72)

2 "Hak" anlamındaki *ius* ile "şiddet" anlamındaki *vis* ile kelime oyunu yapılıyor. Latince *ius* kimileyin aynı anlamda da kullanıldığı *lex*'e göre daha fazla ve farklı anlamlara sahiptir. Bunu *ius*'tan türemiş olan terimlerin sadece hukuk ve devlet dilinde değil, aynı zamanda felsefe terminolojisinde ve günlük dilde "hak/adalet", "haklılık" ve "haksızlık" bağlamında kullanılmasından da anlayabiliriz. *Ius*, "*lex*'le sabit olmuş hak" olarak da yorumlanabilir. Cicero diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de *lex*'i insanları toplumda bir arada tutan temel unsur olarak görmekle birlikte, onu evrendeki her şeyi bir arada tutan kutsal yasaya benzetir. Dolayısıyla birlik ve beraberliğin temininde bağlayıcılığı bulunan temel yasaların çiğnenmesine karşı çıkar.

da sonsuza dek yaşayabilecek olan devletimizin kalıcı istikrarı için endişelenirim.

[XXX 42] Laelius bunları söyledikten sonra, orada bulunan herkes onun konuşmasından ne kadar mutlu olduğunu gösteriyordu, ancak SCIPIO diğerlerinden ayrı olarak keyiften adeta kendinden geçmişti.

SCIPIO: Laelius, gerekçelerini öyle savundun ki, çalışma arkadaşımız Servius Galba'yı¹ seninle kıyaslamaktan geri duramıyorum, sen ki onu yaşadığı dönemde herkesin önüne koyuyordun, Atticalı hatiplerden de kimse konuşmadaki incelik bakımından seninle <...>²

<...> *halk arasında ve forumda konuşabilmesini sağlayacak olan iki nitelikten, özgüven ve gür sestten yoksun olduğunu* <...> (Nonius, s. 262. 22)³

<...> *boğa hapsedilmiş insanların iniltisi arasında böğürüyordu.* <...> (*Scholium Iuvenalis ad Saturas* 6. 480)⁴

[XXXI 43] SCIPIO: <...> geri getirmeyi <...> O halde herkes tek bir kişinin baskısı altında eziliyorsa ve toplumu meydana getiren adalet bağı, uzlaşısı ve birlik beraberlik duygusu ortadan kalkmışsa kim kamu malından yani devletten söz edebilir? Aynı durum Syracusae için de geçerlidir. Timaeus onun tüm Yunan kentlerinin en büyüğü ve en güzeli olduğunu söyler, görülesi kalesi, suyu kentin tam kalbine ve yapıların dibine kadar getiren limanları, geniş sokakları, revakları, tapınakları ve surları, Dionysius yönetimindeyken, burasını bir devlet yapmaya yetmedi; halkın hiçbir şeyi yoktu, halkın kendisi bile tek bir adamındı. Dolayısıyla dün de dediğim gibi, mantık gereği, nerede bir tiran varsa, orada

1 Galba aynı zamanda *augur*'du.

2 Metnin bu kısmı dört sayfa kadar kayıptır.

3 Burada bahsedilen kişi Keyese'ye göre ya Isocrates ya da Laelius'tur (s. 218), Zetzel'e göreyse kesinlikle Isocrates'tir (s. 75). Bkz. *De Orat.* 2. 10; 3. 28.

4 Burada altıncı yüzyılda Acragas'ın tiranı olan Phalaris'in meşhur boğasından bahsediliyor.

kusurlu bir devlet olduğu değil, hiç devlet olmadığı söylenmelidir.

[XXXII 44] LAELIUS: Çok güzel konuşuyorsun, konuşmanın nereye gittiğini şimdi görebiliyorum.

SCIPIO: O halde tümüyle bir partinin elinde bulunan yönetime de doğru bir şekilde devlet denilemeyeceğini de görüyorsun.

LAELIUS: Tam anlamıyla öyle olduğunu düşünüyorum.

SCIPIO: Çok doğru düşünüyorsun, zira o büyük Peloponnesus savaşından sonra Otuz Adam kenti çok haksız bir şekilde yönetirken Atina halkının ne malı vardı?¹ Eski şanı, yapılarının eşsiz güzelliği, tiyatrosu, gymnasiumları, revakları, meşhur Propylaea'sı, kalesi Phidias ile o muhteşem Piraeus'un olağanüstü çalışmaları onu bir site yapıyor muydu?

LAELIUS: Kuşkusuz hayır, zira halkın hiçbir şeyi yoktu.

SCIPIO: *Decemviri* mahkemeye başvurma izni olmadan Roma'da hüküm sürerken,² üçüncü yılında özgürlük tüm yasal haklarını kaybettiğinde durum neydi?³

LAELIUS: Halkın hiçbir şeyi yoktu, bu yüzden halk kendi malını geri alabilmek için ayaklandı.

[XXXIII 45] SCIPIO: Üçüncü devlet türüne geliyorum, belki bunda güçlükler görülecek, zira bu yönetimde her şeyin halk tarafından idare edildiği ve halkın kontrolünde olduğu söylendiğinde, çoğunluk istediğini cezalandırıp istediğini aldığına, yağmaladığında, alıkoyduğunda ve harcadığında, madem her şey halka ait ve devletin bir halk unsuru olduğunu kabul ediyoruz, o halde Laelius, böyle bir durumda bir devletimiz olduğunu reddedebilir misin?

LAELIUS: Her şeyin tartışmasız bir şekilde çoğunluğun yet-

1 Bkz. 1. 44.

2 Bkz. 2. 61.

3 Bkz. 2. 62-63.

kisi dahilinde olduğu sisteme kıyasla aslında bir devlet olmadığını daha çabuk kabul edeceğim başka bir sistem yoktur. Tiranlar tarafından yönetilirken Syracusae, Agrigentum ya da Atina'da ve *decemviri* yönetimdeyken Roma'da devlet olmadığına kanaat getirdiğimize göre, çoğunluğun egemenliğinde de kendisine devlet ismini verebileceğimiz bir durum göremiyorum. Zira her şeyden önce bir halk, senin çok güzel tanımınla, Scipio, hak uzlaşısını içermiyorsa, oluşmaz. Aksine bu topluluk da tek bir kişi ve daha korkunç bir tiran gibidir, zira halk adını ve görüntüsünü üstlenmiş olan bu topluluktan daha korkunç bir canavar yoktur. Kuşkusuz şu doğru değildir: Delilerin malları yasalar gereği akrabalarının kontrolüne geçince, artık onların <...>¹

[XXXIV 46] SCIPIO: <...> krallıkla ilgili, onun kamu malı ve devlet olduğu yönünde söylenenler <...> söylenebilir.

MUMMIUS: Çok daha doğru bir şekilde söylenebilir, zira tek adam olduğundan, kral bir efendiye daha çok benziyor. Kuşkusuz bir devlet için iyi birçok kişi tarafından yönetilmekten daha kutlu bir şey yoktur. Ancak yine de özgür bir halktan ziyade krallığı tercih ederim, nitekim senin nezdinde açıklanmayı bekleyen üçüncü devlet türü en kötüsüdür.

[XXXV 47] SCIPIO: Senin halk egemenliğine her daim karşı olduğunu biliyorum Spurius, senin her zaman yaptığından daha kolay bir şekilde katlanılabilir olsa da, yine de bu üç türden hiçbirinin daha az makul olmadığını düşünüyorum. Ancak aristokratları kralın önüne koyma konusunda sana katılmıyorum, zira eğer devleti yöneten bilgelik ise, son kertede tek bir kişi ile birçok kişi arasında ne fark var?² Bu tartışma sırasında şu şekilde yanılığa düşüyoruz: “En iyi kişiler” dendiğinde, başka hiçbir şey onlardan daha

1 Burada üç sayfa kadar bir kayıp vardır.

2 Karş. I. 61.

tercih edilesi görünmez, zira en iyiden daha iyi olarak ne düşünülebilir?¹ Ancak bir kraldan söz ettiğimizde hemen aklımıza adil olmayan bir kral gelir. Oysa şimdi kralın yönettiği devleti tartışırken, adil olmayan bir kraldan bahsetmiyoruz. Dolayısıyla kral diye Romulus, Pompilius ya da Tullus'u düşünürseniz, belki de onların devleti sizi rahatsız etmeyecektir.

[48] MUMMIUS: Peki, halk devletine nasıl bir övgü saklıyorsun?

SCIPIO: Ey Spurius, birlikte ziyaret ettiğimiz Rhodos sana hiç devletmiş gibi görünüyor mu?

MUMMIUS: Açıkçası, bana hiç eleştirilmemesi gereken bir devletmiş gibi görünüyor.

SCIPIO: Doğru diyorsun, ancak eğer hatırlarsan, herkes değişmeli olarak *senator* ve *plebs* sınıfındandı, bazı aylar *senator*, bazı aylar da halk olarak hizmet verdiler; her iki görev için de, hem tiyatroda, hem de *curia*'da maaş aldılar, ölüm cezası ve diğer bütün kararlara imza attılar; *Senatus* çoğunluğunki kadar çok güce kavuştu. <...>²

1 Cicero burada "madem 'en iyiler' olarak adlandırılan bir kesim var, onların iktidara gelmesi en iyisi değil midir?" sorusunu sorar gibidir. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

2 Üçüncü kitabın sonu kayıptır. Ayrıca Zetzel yine bu kitaba, Cicero'dan alındığına dair bir ipucunun olmadığı ancak içeriğiyle bağlama uyan bir fragman daha ekliyor:

"<...> insanlar zayıf ve kırılgan doğuyorsa da, yine de sessiz yaratıkların hepsine karşı güvende olur ve daha büyük bir güçle doğan yaratıklar, doğanın etkilerine dayanabilecek nitelikte olsalar da, kendilerini insanlardan koruyamazlar. Dolayısıyla akıl insana, doğanın sessiz yaratıklara verdiğiinden daha fazlasını verir, zira ne güçleri ne de güçlü bedenleri onları öldürmemize ve boyunduruğumuza girmelerine mani olabilir. Platon (umuyorum ki onun gibi nankör insanları çürüteceğim) insan olarak doğmasını sağladığı için doğaya teşekkür eder." (Lactantius, *Opif.* 3. 16-19 = Zetzel, s. 78, 2)

Üçüncü kitabın farklı kısımlarına ait olduğu düşünülen fragmanlar

<...> O halde hazla yüceltilip asabiyetle sersemleyen bireylerde belli bir rahatsızlık var demektir. <...> (Nonius, s. 301. 6)

<...> ne yapacaklarını düşündüklerinin farkındalar <...> (Nonius, s. 364. 8 = Zetzel, s. 77, 3 Inc. 2)

<...> İlk Fenikeliler mallarıyla ticaret yaparak açgözlülüğü, şatafatı ve her türden doymak bilmez arzuyu Yunanistan'a taşıdı. <...> (Nonius, s. 431. 15 = Zetzel, s. 77, 3 Inc. 3)

<...> Kötü şöhretli Sandanapalus isminden ziyade kötülükleriyle daha çirkin. (Scholium Iuvenalis ad Saturas 10. 362 = Zetzel, s. 72, 3 inc 4)

<...> biri tüm Athos dağı bir anıt olarak kullanmak istemedikçe <...> Zira Athos ya da Olympus öyle yüce ki <...> (Priscianus 6. 13. 70, s. 255. 9 Hertz.)

4. KİTAP

[I 1] <...>¹

<...> geleceği görecek olan zihin geçmişi de hatırlar. <...> (Nonius, s. 500. 9 = Zetzel, s. 79, 1b)

<...> Nitekim insan aklına sahip olan bir hayvan bedenine dönüşmek için ölmeyi tercih edecek kimse olmadığı halde, insan bedeninde bir hayvan zihnine sahip olmak çok daha zavallıca değil midir? Bana öyle geliyor ki, zihin bedenden çok daha üstündür! (Lactantius, *Inst. Div.* 5. 11. 2 = Zetzel, s. 72, 4. 1c)

<...> bir koç ile P. Africanus'un yararının aynı olmadığını düşünüyor. <...> (Augustinus, *Iul.* 4. 12. 59 T. X. S. 612 Ben. = Zetzel, s. 72, 4. 1d)

<...> aynı cisim araya girerek gölgeyi ve geceyi oluşturur, günlerin sayısı için olduğu kadar işlerden sıyrılma açısından da faydalıdır. <...> (Nonius, s. 234. 12)

<...> toprak sonbaharda kendisini tohumları almak için açarken, kışın onları yetiştirmek için dinlendi, böylece yaz olgunluğunda tohumların bazılarını yumuşatırken, bazılarını kavurdu. <...> (Nonius, s. 343. 18 = Zetzel, s. 79, 1f)

<...> sürülerde çobanları kullanıyorlarken <...> (Nonius, s. 159. 13)

<...> ilk yıllarında yönetilebilmeleri için bekçilerin orduya

1 Dördüncü kitabın başı da dahil olmak üzere önemli bir kısmı kayıptır. Bu kitabın giriş kısmı ile N. D. 2. 133-153 arasındaki kısım konuları (beden/zihin ikiliği ve doğanın insanlara armağanları) bakımından özdeş-tir.

yazılmaları <...> (Servius, A. 5. 546)

<...> sadece oğlanların çalıp hırsızlık yapmayı öğrendikleri Sparta'da değil <...> (Nonius, s. 20. 4)

<...> eğer kendilerini seven birileri yoksa, bu gençler için bir utanç vesilesidir <...> (Servius, A. 10. 325)¹

[II 2] <...> şükran <...> Düzenler, çağlar, sınıflar ve senator'ların oy hakkına da sahip olan atlılar nasıl da uygun bir şekilde belirlendi!² Oysa şimdilerde aşırı sayıda insan atlarını geri vermek koşuluyla *plebs* sınıfının bir kararı olarak yeni bir para katkısının peşine düşüyor ve budalalık yaparak bu faydalı uygulamayı ortadan kaldırmak istiyor.

[III 3] Şimdi de vatandaşların mutlu ve onurlu yaşam birlikteliğine dönük olan diğer bilgece öngörülerini düşünün; bu insanların bir araya gelmesinin ilk nedenidir³ ve bu devlet tarafından kısmen kurumlar, kısmen de yasalar yoluyla mümkün kılınır. Her şeyden önce insanlarımız Yu-

1 Zetzel şu iki fragmanı ekler:

"1a: <...> Beden ve akıldan bahsedildiği için, zayıf kavrayışının kısıtlı muhakemesi çerçevesinde her birinin mantığını açıklamaya çalışacağım. Bana kalırsa bu çok önemli bir konudur, nitekim olağanüstü bir yeteneği olan Marcus Cicero da *Devlet Üzerine* adlı eserinin dördüncü kitabında bunu yapmaya çalışmışsa da meselenin önemli bir kısmını dar bir çerçeveye sıkıştırmış ve sadece temel hususlara hafifçe dokunmuştur. Zaten kendisi de ne arzudan ne de çalışma yetkinliğinden yoksun olduğunu söyleyerek konuyu bu şekilde ele almadığı için özür dilemiyor. *Yasalar Üzerine*'nin ilk kitabında aynı konuya eğildiğinde diyor ki, 'detaylı bir şekilde konuya eğildiğimde, Scipio okuduğun bu kitapta meseleyi tatmin edici bir şekilde ele aldı.' [1. 27] Nitekim *Tanrıların Doğası Üzerine*'nin ikinci kitabında da aynı konuyu detaylı bir şekilde incelemeye çalıştı. <...>" (Lactantius, *Opif.* 1. 11-13)

"1e: <...> sonunda düzenli engellemesiyle gecenin gölgesini yarattı, bu sadece günleri hesap etmek değil, aynı zamanda yorucu çalışmadan kurtulmak anlamına da geliyordu.<...>" (Nonius, s. 234. 14)

2 Keyes'e göre (s. 232) Servius reformları kastediliyor olabilir. Bkz. 2. 39-40.

3 Karş. Aristoteles *Politika* 1. 1252B-1253A.

nanların gereksiz yere üzerinde fazla çalıştığı ve misafirimiz Polybius'un da kurumlarımızı es geçmiş olmakla suçladığı tek unsur olan yeni doğmuş çocukların eğitimi konusunda yasalara dayanan kesin bir sistem kurmamış, herkes için tek ve apaçık bir sistem olmasını istememiştir. Zira <...>¹

[IV 4] SCIPIO: <...> yetişmiş erkeğin çıplak olması <...> Utanma duygusunun ilkelerinden öylesine uzaklar, nitekim gymnasiumlardaki gençlik eğitimi öyle saçma, *ephebos*'ların askeri eğitimi öyle ciddiyetsiz, ilişkileri ve aşkları öyle laubali ve serbest ki! Soyluların aşk ilişkilerinde şehvetin izni olup kendisine laubali bir ruhsat verildiği Eleahları ve Thebaehluları geçiyorum, Lacedaemonialılar bile genç oğlanlarla aşk ilişkisinde cinsel birleşme dışında her şeye cevaz verirken, sadece istisna olarak küçük bir set koyuyorlar, arada çarşaf olmak kaydıyla sarılmaya ve birlikte yatmaya izin veriyorlardı.

LAELIUS: Açıkça anlıyorum ki, Scipio, eleştirdiğin Yunan eğitim örneklerinde kendisinden bilhassa bahsetmediği Platon'undan ziyade en meşhur toplumlara saldırmayı tercih ediyorsun <...>²

[V 5] <...>

<...> Platon'umuz *Lycurgus*'u da geçerek hiçbir vatandaşın kendi malı olduğunu söylemeyeceği ölçüde her şeyin ortak olmasını buyurur. <...>" (Nonius, s. 362. 9 Merc., 361. 27 Quich. = Zetzel, s. 81 [Nonius, 362. 11], 5b; Keyes, s. 234)

<...> Kuşkusuz ben de çelenkle süsleyip parfüm sürdüğü Homeros'u kurguladığı kentten kovan Platon'la aynı şekilde <...> (Nonius, s. 308 ve devamı = Zetzel, s. 81, 5c; Keyes, s. 234)

[VI 6] <...> Censor'un kararı, onun üzerinde yüzünün kı-

1 Metnin bu kısmında en az otuz satırlık bir kayıp vardır.

2 Dördüncü kitabın elyazmasında bulunan kısmı burada biter, geri kalan kısım fragmanlardan oluşmaktadır.

zarması dışında neredeyse hiç etki yapmadı. Bu yüzden yargısı onun ismini kirletti, bu ceza türüne yüz karası denir. <...> (Nonius, s. 24 in. = Zetzel, s. 82, 6a; Keyes, s. 234-236)

<...> devletin her şeyden önce hoşgörüsüzlüğüyle korkutmuş olduğu söyleniyor. <...> (Nonius, s. 423. 4 = Zetzel, s. 82, 6b; Keyes, s. 236)

<...> gerçekten de genelde Yunanlar arasında yapıldığı gibi kadınlara bir yönetici tayin edilmeli, buna karşın erkeklere eşlerini yönetmeyi öğretecek bir censor da olmalı. <...> (Nonius, s. 499,13 = Zetzel, s. 82, 6c; Keyes, s. 236)

<...> dolayısıyla ahlak duygusuna ilişkin eğitimin büyük bir etkisi vardır; her kadın içkiden uzak tutulur. <...> (Nonius, s. 5. 14 = Zetzel, s. 82, 6d; Keyes, s. 236)

<...> Bunun yanında bir kadının kötü bir şöhreti varsa, akrabaları onu öpmeyi reddederdi. <...> (Nonius, s. 306. 3 = Zetzel, s. 82, 6e; Keyes, s. 236)

<...> dolayısıyla arayıştan çıkana terbiyesizlik, talepten yani istemekten çıkana da utanmazlık denir. <...> (Nonius, s. 23 v. 18 et v. 24 = Zetzel, s. 82, 6f; Keyes, s. 236)

[VII 7] <...> Nitekim aynı halkın dünyanın efendisi ve vergi toplayıcısı olmasını istemiyorum. Bununla birlikte özel olarak aileler ile devletler için kendi halinde olmanın en iyi gelir olduğunu düşünüyorum. <...> (Nonius, s. 24. 21 = Zetzel, s. 83, 7a; Keyes, s. 236)

<...> Güven denilen kelime bana olgunun kendisinden geliyormuş gibi görünüyor <...> (Nonius, s. 24. 18 = Zetzel, s. 82, 7c; Keyes, s. 236)

<...> yüksek sınıftan bir vatandaşta ve şöhretli bir insanda dalkavukluğun, goygoyculuğun ve hırsın aslında ciddiyetsizliğin işareti olduğunu <...> (Nonius, s. 194. 27 = Zetzel, s. 82, 7d; Keyes, s. 236)

[VIII 8] <...> Sadece olgunun kendisini değil, aynı zamanda sözlerdeki inceliği de takdir ediyorum. 'Eğer katılmıyor-

larsa' diyor. Düşmanlar arasındaki çekişmeye değil, dostlar arasındakine anlaşmazlık denir. <...> Dolayısıyla yasa komşuların çatışmayıp sadece anlaşmadığına hükmediyor. <...> (Nonius, s. 430 ve devamı = Keyes, s. 236-238)

<...> insanların kaygı ve yaşam sınırları aynı olsun, böylece gömülme kutsallığı da pontifex yasasıyla <...> (Nonius, s. 174. 5 = Keyes, s. 238)

<...> fırtına felaketinden ötürü denizde kurtaramadıkları kişileri gömmeden bıraktılar, masumları öldürdüler. <...> (Nonius, s. 293. 24 Merc., 293. 43 Quich.)

<...> bu çatışmada halktan değil, iyiden yana oldum. <...> (Nonius, s. 519. 14 = Keyes, s. 238)

<...> eğer yasayı hiç uygulamazsan ya da az uygularsan, sağlam bir halka direnmen kolay olmaz. <...> (Priscianus 15 4. 20. s. 76. 14 Hertz. = Keyes, s. 238)

<...> Keşke ona doğru, inandırıcı ve bol bol kehanette bulunabilseydim. <...> (Nonius, s. 469. 14 = Keyes, s. 238)

[IX 9] *<...> büyük ve bilge bir öğretmen gibi olan halkın coşkulu beğenisini ve alkışını alınca, hangi karanlığı örter, hangi korkuyu getirir, hangi arzuları kızıştırır? <...> (Augustinus, C. D. 2. 14 ext. = Zetzel, s. 83, 9a; Keyes, s. 238)*

[X 10] *<...> Güldürü sanatını ve tüm sahne oyunlarını ahlaksızlık olarak gördüklerinden, bunlarla meşgul olan insanların sadece diğer vatandaşların haklarından mahrum kalmasını değil, aynı zamanda censor kararıyla kavimlerinden çıkarılmasını istediler. <...> (Augustinus, C. D. 2. 13 = Zetzel, s. 83, 10; Keyes, s. 238)*

[11] *SCIPIO: <...> yaşama âdeti izin vermedikçe, komedi tiyatronun ahlaksızlıklarını makul kılamaz. <...> Kime dokunmadı komedi ya da bilhassa saldırmadı? Kimi kayırdı? Halktan kötü demagogları, Cleo, Cleophon ve Hyperbolus gibi devlette isyan başlatan insanları yaraladı. Böyle vatandaşların bir oyun yazarından ziyade bir censor tarafından aşağılanma-*

sı makul karşılanabilir, buna katlanabiliriz, ancak Pericles'in çok uzun yıllar boyunca devletini kentte ve savaş alanında büyük bir otoriteyle yönettikten sonra, dizelerde yerilmesi ve sahneye konması, bizim Plautus'un ya da Naevius'un Publius ve Gnaeus Scipio ya da Caecilius'un Marcus Cato hakkında kötü konuşmasına nazaran daha katlanılamaz bir durumdur.

<...>

[12] <...> öte yandan bizim On İki Levha Kanunumuz çok az suça ölüm cezası öngörmesine rağmen, birisi başkasına iftira ve hakaret içeren bir şiir okudu ya da yazdı diye onun da bu cezaya çarptırılması gerektiğini düşündüler. Çok doğru, zira yaşamımız magistratus'ların kararları ve hükümlerine bağlıdır, şairlerin zekâsına değil, dahası yasa önünde hükme karşı savunma yapma ve cevap verme hakkımız olmadıkça, bir hakareti dinlemek zorunda değiliz. <...> eski Romalılar yaşayan bir insanın sahnede övülmesini ya da hakarete uğramasını iyi karşılamamıştır. <...> (Augustinus, C. D. 2. 9 = Zetzel, s. 84)

[XI 13] <...> belagati çok iyi olan Atinalı Aeschines, gençliğinde trajedi oyunlarında oynamışsa da, devlette görev almıştı ve Atinalılar yine bir trajedi oyuncusu olan Aristodemus'u sık sık barış ve savaşa dair en önemli meselelerle ilgili olarak Philippus'a göndermişti. <...> (Augustinus, C. D. 2. 11 = Zetzel, s. 84, 13b; Keyes, s. 240-242)¹

1 Keyes'te olmayıp Zetzel'de olan fragmanlar şunlardır:

"<...> komedi yaşamın taklidi, âdet haline gelmiş davranışların yansıması ve hakikatin resmidir. <...>" (Donatus, *Comm.* 22. 19W = Zetzel, s. 84, 13a)

"[14] <...> Ne her haz kusurludur, ne de müziğin amacı. Onun amacı erdeme yardımcı olmaktır, beri yandan eşzamanlı olarak ruhu da cezbeder. Cicero'nun siyasetle ilgili kitaplarında müzik aleyhine konuşan kişi dahil olmak üzere birçok kişi bunu göremez. Cicero'nun böyle bir şey söylediğini iddia etmiyorum. Birisi nasıl olur da müzikle ilgili kötü konuşup da onun değerini düşürdüğünü iddia edebilir. <...>" (Aristides, *Mus.* 2. s. 69-71, Meibom)

5. KİTAP

[I 1] ¹

Roma devleti eski âdetlere ve eski insanlara dayanıyor:²

<...> Öyle özlü ve doğru bir dize yazmış ki, bana sanki kutsal ilhamdan pay almış gibi geldi. Zira ne insanlar âdetleriyle ayakta kalan bir site olmadan, ne de âdetler o insanlar liderliği ele almadan böylesine uzun süre ve kapsamı geniş bir şekilde hükmeden bir siteyi kurup yönetebilirdi. Dolayısıyla bizim zamanımızdan önce babalarımızın geleneği çok seçkin insanlar yarattı ve bu çok saygın insanlar da eski geleneği ve atalarımızın kurumlarını ayakta tutuyordu. [2] Kuşkusuz çağımız zaman içinde renkleri solan ve en azından biçimini, genel hatlarını yenilemeyi reddeden bir resim gibi edindi devleti. Ennius'un Roma devletinin dayanağı olduğunu söylediği eski âdetlerden geriye ne kaldı? Öyle unutulup gittiklerini görüyoruz ki, sadece uygulamada yok değiller, aynı zamanda bilinmiyorlar da.

1 Mai'n bulup teşrih ettiği Vatikan elyazmasında bu kitaptan sadece üç küçük paragraf bulunur: 3, 5 ve 6-7. bölümler. Diğer fragmanların sırası ise belirsizdir.

2 Bkz. Ennius, Ann. 467, Warmington. Zetzel başlangıç kısmı olarak şu bölümü ekliyor:

"<...> Dolayısıyla Roma devleti Sallustius'un anlattığı durumdayken, yazarın söylediğine bakılırsa, ne korkutucu ne de büyük oranda suç doluydu, buna karşın dönemin büyük liderlerinin himayesindeki devlete ilişkin tartışmada dile getirilen iddiaya göre ortada yönetilen bir devlet yoktu. Beşinci kitabın başında Scipio'nun a da başka birinin değil, kendi ağzından konuşan Cicero ilkin şair Ennius'un bir dizesini alıntılıyor:" (Augustinus, C. D. 2. 21 = Zetzel, s. 87)

Ya o eski insanlar hakkında ne söyleyeyim? Zira âdetlerimiz o insanların yokluğundan tükendi; böyle büyük bir kaybın açıklamasını yapmamız yetmez, aynı zamanda ölüm cezasına çarptırılmışız gibi nedenden bahsetmemiz gerekir. Kazara değil, kusurlarımızdan ötürü artık sözde bir devletimiz var, açık ki, uzun süre önce kaybettik onu. <...> (Augustinus, C. D. 2. 21; Nonius, s. 417. 7 = Zetzel, s. 87-88; Keyes, s. 246)¹

[II 3] MANILIUS: <...> Özel vatandaşların haklarını krallardan araması kadar krallığa özgü bir eşitlik anlayışı yoktur. Bu nedenlerden ötürü ekime ve olatmaya uygun olan geniş ve bereketli araziler krala ait olmuş ve onun çalışmasına ya da kaygılanmasına gerek kalmadan ekilmiştir, böylece özel vatandaşların hiçbir işi onları halkın sorunlarından uzak tutmamıştır. Özel vatandaş kendi işinin karar alıcısı ya da belirleyicisi değildir, aksine her şey kralın hükümlerine göre belirlenmiştir. Bana öyle geliyor ki, bizim Numa ziyadesiyle Yunanistan'ın krallarının eski âdetini uyguluyordu. Nitekim diğer krallarımız da bu görevi yerine getirmekle birlikte büyük çaplı savaşlar açmış ve bu yüzden savaş yasaları üzerinde durmuştu; Numa'nın sağladığı uzun süreli barış bu kentte adaletin ve dinin anası oldu, aynı zamanda Numa yasaları yazan lider de oldu. Bildiğiniz gibi, o yasalar, üzerinde durduğumuz vatandaşlık anlayışına uygun olarak hâlâ yürürlüktedir. <...>²

1 Bu fragman Keyes ve Zetzel de dahil olmak üzere neredeyse tüm edisyonlarda beşinci kitabın başında yer alır. Zetzel (s. 88, 2b) bu bölümün sonuna şu fragmanı ekler:

"<...> Cicero *Devlet* adlı eserinde devlet liderinin çok büyük ve çok eğitilmiş olması gerektiğini söylüyor; dahası bu lider yönettiği halka içinden geçenleri akıcı bir dille, kolayca anlatabilecek kadar belagatli, ölçülü, adil ve sağduyulu olmalıdır. Yasaları ve Yunan edebiyatını bilmelidir. Cato işte böyle biriydi, ileri yaşına rağmen Yunanca çalışarak onun ne kadar yararlı olduğunu gösterdi." (Grillius, *Commentarium de Ciceronis Rhetorica*, s. 28. 14, Martin = Zetzel, s. 88, 2b)

2 Karş. 2. 26.

[III 4] <...> ancak yine de iyi bir aile babası için ekip biçmek, inşa etmek ve hesap yapabiliyor olmak kaçınılmazdır. <...> (Nonius, s. 497. 19)

[5] SCIPIO: <...> tohumları ve kökleri bilmek seni yaramaz, değil mi?

MUMMIUS: Bir gereklilik varsa, asla.

SCIPIO: Bu uğraşın çiftlik yöneticisi için olmadığını düşünüyorsun değil mi?

MUMMIUS: Elbette düşünmüyorum, zira tarımda çoğun işleri aksatır.

SCIPIO: O halde tarla yöneticisi doğayı bilir, ev yöneticisi yazıdan anlar ve her ikisi de uygulamadaki yararından ötürü bilgilerinden zevk duyar, aynı şekilde bizim yöneticimiz de, kuşkusuz adaleti ve yasaları bilmeye istekli olacak, mali kaynaklarına çok dikkat edecek, buna karşın zamanını yasama ve okuma yazma ile tüketmeyecektir, böylece devleti idare edip yönetebilecektir. Yasadaki temel ilkeleri iyi bilecektir, onlar olmadan kimse adil olamaz, toplum yasasını da dümencinin yıldızları, doktorun da fizigi bilmesi gibi bilecektir, zira bu kişilerden her biri kendi ilminde bilgi sahibi olup görevi başından ayrılmaz. O adam da şunu görecektir ki <...>

[IV 6] SCIPIO:¹ <...> en iyi insanların övgü ve onur peşinde koşup, ahlaksızlıktan ve ayıptan kaçtığı sitelerde <...> Kuşkusuz yasalarla sabit olan cezaların yarattığı korkudan değil, doğanın insana hak yere suçlanma korkusu olarak verdiği utanma duygusundan çekiniyorlar. Devletin yöneticisi bu duyguyu düşünceleriyle sağlamlaştırır, yaşam tarzı ve eğitimiyle tamamlar, en nihayetinde utanma duygusu en az korku kadar vatandaşları suçlardan uzak tutar. Bunlar övgüyle ilgili olmakla birlikte daha geniş ve kapsamlı bahsedilebilir konulardır.

1 Keyes'te konuşmacı belli değildir, Zetzel'de ise Scipio'dur.

[V 7] Yaşamın kendisine ve yaşam tarzına dönük olarak yasal evlilikle, meşru çocuklarla, Penates ve ailedeki La-res tanrılarının kutsal yerleriyle ilgili tüm sistem belirlenmiştir, böylece herkes hem kendine ait, hem de ortak olan imkânlardan yararlanır. İyi bir devlet olmadan iyi yaşanamaz, iyi inşa edilmiş bir siteden daha mutlu kılan bir şey yoktur. Sonuç itibariyle bana çok şaşırtıcı geliyor, böylesine büyük <...>¹

[VI 8] <...> SCIPIO:² Bir dümencinin iyi bir yolculuğu, bir doktorun hastasını korumayı, bir komutanın zaferi hedeflemesi gibi, devletin bu rehberi de vatandaşlarının kutlu yaşamını hedefler. Bu yüzden kaynakları konusunda katı, malvarlığı konusunda zengin, şan şöhrat edinmiş ve erdemiyle onur sahibi olmalıdır. Ondan bu yükümlülüğünü yerine getiren biri olmasını bekliyorum, insanlar arasında en yüce ve en iyi görev budur. <...> (Att. 8. 11. 1 = Zetzel, s. 89-90, 8a; Keyes, s. 8)

<...> nerede vatanın halkın arzusundan ziyade yararını düşünen liderini öven edebiyatınız? <...>" (Augustinus, Ep. 104. 7 ext. T. II. S. 292, Ben. = Zetzel, s. 90, 8b; Keyes, s. 252)

[VII 9] <...> ataları zafer arzusu sayesinde şaşılası birçok seçkin iş başardı. <...>" (Augustinus, C. D. 5. 13 = Zetzel, s. 90, 9a = Keyes, s. 252)

<...> bir sitenin liderini şan şöhratle doyurmak gerekir, zira lider ne kadar uzun süre herkesten onur içerse, devlet de o kadar uzun süre ayakta kalır. <...> (Petrus Pictaviensis ad Calumn. Bibl. PP. Ludg. Tom. XXII, s. 824 = Keyes, s. 252)

1 Elyazması burada bitiyor. Beşinci kitabın geri kalan kısmında sadece fragmanlar yer alıyor.

2 Zetzel fragmanın baş kısmını da ekler: "<...> (Tüm zamanımı kitabımda oldukça dikkatli bir şekilde betimlediğim adamın önemini düşünmekle geçirdim. Devleti idare eden kişinin aynı zamanda tüm bu sistemin kurucusu olduğunu biliyor muydun? Beşinci kitapta Scipio'nun söylediği şeyi düşünüyorum)" (Att. 8. 11. 1 = Zetzel, s. 89, 8a)

<...> eğer vahşi karakteri bilinmez bir şekilde ruhuna çok da uygun değilse, o halde erdem, emek ve çaba ile en seçkin adamın doğal yeteneğini korumalı. <...> (Nonius, s. 233. 25 = Zetzel, s. 90, 9c; Keyes, s. 252)

<...> ruh yüceliği ile ölümü ve kederi küçümsemeyi içeren erdeme cesaret deniyor. <...> (Nonius, 201. 29 = Zetzel, s. 90, 9d; Keyes, s. 252)

[VIII 10] <...> Marcellus haşın ve saldırgan, Maximus ise düşünceli ve ılımlı <...> (Nonius, s. 337. 30 = Zetzel, s. 90, 10a; Keyes, s. 252)

<...> yeryüzüyle sınırlananları <...> (Charisius 1. S. 139. 17 Keil = Zetzel, s. 91, 10b; Keyes, s. 252)

<...> zira ailelerinizin kendi yaşlarından kaynaklanan kızgınlıklarını paylaşabilmelerini sağladı. <...>” (Nonius, s. 37. 25 = Zetzel, s. 91, 10c; Keyes, s. 252)

[IX 11] <...> Laconialı Menelaus’un tatlı yumuşaklığı <...> konuşmada öz olmasını sağlıyor. <...> (Gellius 12. 2. 6 ve devamı = Zetzel, s. 91, 11a; Keyes, s. 252)

<...> devlette hiçbir şey bozulmaya oy ve fikir özgürlüğünden daha hazır olmadığı için, bir adamın onları övgüyle bozduğunda alkış alırken parayla bozduğunda niçin cezayı hak etmiş olduğunu anlayamıyorum. Kararı konuşmasıyla değiştiren biri, bana rüşvetle değiştirene göre daha büyük bir kötülük yapmış gibi görünüyor, zira bir insan ahlaklı birini parayla bozamaz ama konuşarak bozabilir. <...> (Ammianus Marcellinus 30. 4. 10 = Zetzel, s. 91, 11b; Keyes, s. 252-254)

<...> Scipio bunları söyledikten sonra, o ana kadar söylenen her şeyi onaylayan Mummius (retorikçilere karşı bir nefreti vardı) <...> (Nonius, s. 521. 12 = Zetzel, s. 91, 11c; Keyes, s. 254)

<...> ardından saçıldı seçkin tohumlar en iyi topraklara <...> (Commentum Anonymum Ad Vergilii Georgica. I in apud Bandin. Catal. Lat. Bibl. Laur. II, s. 348 = Zetzel, s. 91, 11d; Keyes, s. 254)

6. KİTAP

[I 1] <...>¹ Eğer bir zafer alayıyla ilgili olarak senin de onayladığın bir fikrim olmasaydı, altıncı kitapta betimlenen o adamı çok fazla araştırmazdın. Bu kitapları yalayıp yutmuş olan sana karşı sessiz mi kalmam gerekir? Daha doğru olacaksa, şimdi böylesine önemli bir konuyu es geçmekten kuşku duymayacağım. İkisinin birlikte yapılması, hem coşkun bir şekilde zafer alayı düzenlemek, hem de devlet üzerine özgürce konuşmak imkânsızdır. <...> (Att. 7. 3. 2 = Zetzel, s. 92, 1a)

<...> O halde bu liderden kelime olarak anlamı 'öngörülü olmak'tan gelen bir sağduyu bekliyorsun. <...> (Nonius, s. 423 = Zetzel, s. 92, 1b; Keyes, s. 256)

<...> Bu yüzden bu vatandaş kendisini öyle hazırlamalı ki, devletin mevcut durumu aleyhinde gelişen olaylara karşı her daim donanımlı olmalıdır. <...> (Nonius, s. 256. 23 = Zetzel, s. 92, 1c; Keyes, s. 256)

<...> vatandaşlar arasındaki anlaşmazlığa, yani bir grubun başka bir gruptan ayrı düşmesine ayrışma denir. <...> (Nonius, s. 25. 3 et Servius, A. 1. 149 = Zetzel, s. 92, 1d; Keyes, s. 256)

<...> Kuşkusuz bir halk çatışmasında iyi insanlar çoğunluktan daha önemlidir, vatandaşların sayılmasının değil, değerinin iyi tartılmasının gerektiğini düşünüyorum. <...> (Noni-

1 Vatikan elyazmasında altıncı kitap bulunmamaktadır. Bu fragman Zetzel tarafından eklenmiştir. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Kaynaklar, önemli edisyonlar ve çeviriler.

us, s. 519. 14 = Zetzel, s. 92, 1e; Keyes, s. 256)

<...> Güçlü tutkular düşüncelerin sınırsız efendisi olarak baskı altına alır ve hükmeder, zira ne herhangi bir şekilde tamamına erdirilebilir, ne de tatmin edilebilirler; kıvılcımlarıyla yaktıkları her türden suça iterler. <...> (Nonius, s. 424. 28 = Zetzel, s. 92-93, 1f; Keyes, s. 256)

<...> O ki gücü ve dizginlenemez haşinliğiyle ezer <...> (Nonius, s. 492. 1 = Zetzel, s. 93, 1g; Keyes, s. 256)

[II 2] <...> Kuşkusuz bu çok önemli bir olaydı, zira iş arkadaşları anlaşmış olsa da, kıskançlıkları aynı olmamakla birlikte Gracchus'un hoşgörüsü Claudius'a duyulan kıskançlığı azaltıyordu. <...> (Gellius 7. 16. 11; Nonius, s. 290. 15 = Zetzel, s. 93, 2a; Keyes, s. 258)

<...> aristokratların ve önde gelen kişilerin güçlerine sözleriyle saldıran ve geriye ağırlığının gurur dolu ve kederli yankısını bırakan o adam <...> (Nonius, s. 409. 26 = Zetzel, s. 93, 2b; Keyes, s. 258)

<...> Yazan kişiye bakılırsa, *foruma mora* boyanmış giysisiyle her gün bin kişi gelmiş <...> (Nonius, s. 501. 27 = Zetzel, s. 93, 2c; Keyes, s. 258)

<...> senin de hatırladığın gibi, onların durumunda cenaze birden parayla toplanmış alçak bir kalabalıkla doldu. <...> (Nonius, s. 517. 32 = Zetzel, s. 93, 2d; Keyes, s. 258)

<...> zira atalarımız evliliklerin sağlam bir şekilde kalıcı olmasını istiyordu. <...> (Nonius, s. 512. 24 et Priscianus 15. 3. 13, s. 70 11 Hertz. = Zetzel, s. 93, 2e; Keyes, s. 258)

<...> Laelius'un hepimizin elinde bulunan konuşması bize din adamlarının sunu kadehlerinin ölümsüz tanrıları nasıl mutlu ettiğini anlatıyor, onun yazdığına göre, Samia bardakları <...> (Nonius, s. 398. 26 = Zetzel, s. 93, 2f; Keyes, s. 258)

[III 3] <...> odun yığını üzerine yatırılan adam dirildi ve aşağıda gördüğü birçok sırrı anlattı <...> ruhun ölümsüzlüğü ve göklerle ilgili anlattıkları rüya gören filozofların uydurma-

ları ya da Epicurusçuların alay ettiği inanılmaz öyküler değil, sadece sağduyulu insanların hisleri <...> (Favonius Eulogius, *Ad Somnium Scipionis* s. 401 Or. = Zetzel, s. 94; Keyes, s. 258)¹

[IV 4] <...> doğru olarak kabul ettiğini söylemeyi istiyor değil, daha çok şaka yapıyor <...> (Augustinus, *C. D.* 22. 28 = Zetzel, s. 94; Keyes, s. 260)

[VIII 8] SCIPIO: <...> Ancak yaptığı önemli işlerin değerinin bilinmesi bilge biri için erdemin en soylu ödülüdür, bununla birlikte kutsal erdem kurşunla sabitlenmiş heykelleri ya da solmuş defne yapraklarıyla dolu zafer alaylarını değil, ödüllerin daha sağlam ve daha taze türlerini amaçlar.

LAELIUS: Nedir onlar?

SCIPIO: İzin ver bana, tatilin üçüncü günündeyiz. <...> (Macrobius, *Somn.* 1. 4. 2. ve devamı = Zetzel, s. 93; Keyes, s. 260)

1 Bkz. Platon *Devlet* 10. 614b.

SCIPIO'NUN DÜŞÜ¹

[IX 9] SCIPIO: Bildiğiniz gibi M. Manilius *consul*'ken dördüncü lejyonun askeri *tribunus*'u olarak Afrika'ya gelince² haklı gerekçelerle ailemizin en yakın dostu olan kral Masinissa'yla bir araya gelmekten daha önemli bir şey yoktu benim için.³ Yanına vardığım o yaşlı adam beni kucaklayarak ağladı, çok geçmeden göğe yakardı: “Ey yüce Güneş,⁴ sana, ve diğer göksel varlıklar,⁵ size minnettarım, zira bu hayattan göçmeden⁶ krallığımda ve bu evde, ismiyle yeni-

1 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik ve Kaynaklar, önemli edisyonlar ve çeviriler.

2 149 yılında, üçüncü Kartaca savaşının başında. Özbayoğlu'nun da bildirdiği gibi (s. 40) Scipio savaşta gösterdiği üstün başarıdan dolayı devlet görevlerinde yaş sınırını düzenleyen *Lex Villia Annalis*e uygun olmasa da 147 yılında *consul* yapılmış ve üç yıl süren savaştan sonra 146'da *pro-consul* olarak Kartaca'yı almıştır.

3 Bkz. Özel İsimler Sözlüğü, Masinissa.

4 Burada Güneş'in ilahi kimliğiyle öne çıkarılmasının nedeni, Romalılar arasında Pers soyundan geldiği düşünülen Numidialıların doğa dinine mensup olup bilhassa Güneşe taptıkları inancının yaygın olmasıdır. Bkz. Özbayoğlu, s. 40-41.

5 Diğer göksel varlıkların da (*reliqui caelites*) şükranın hedefi olmasını ve metnin devamında anlatılan düşün astronomik bir evren tahayyülü sunan bölümlerini (tek tek gezegenlerin konumları ve rotalarıyla ilgili bilgiler içerir) göz önünde tutarsak, anlatımdaki göksel unsurlara yapılan atfı Platoncu “bedenden sıyrılan ruhun göksel cisimler arasına karışması” olgusuyla ilişkilendirebiliriz, keza metindeki Pythagorasçı uyum fikri de yine aynı bağlamda değerlendirilebilir. O halde Güneşe teşekkür edilmesi metnin devamındaki felsefi ve astronomik unsurlar barındıran düşsel sunuma bir giriş niteliği taşıyor olabilir.

6 Burada “göç etmek” anlamındaki *migrare* fiili ruhun bedenden göçünü hatırlatıyor.

den doğduğum P. Cornelius Scipio'yu görüyorum. Bu en iyi en ele geçirilemez adamın hatırası asla aklımdan çıkmayacak.” Sonra ona krallığını sordum, o da bana bizim devletimizle ilgili soru sordu;¹ gün bu şekilde, aramızdaki birçok konuşmayla bitti.

[X 10] Kraliyet ağırlamasından sonra konuşmayı gecenin geç saatlerine kadar sürdürdük, yaşlı adam Africanus dışında başka hiçbir şeyden bahsetmedi, onun sadece yaptıklarını değil, söylediklerini de hatırlıyordu. Sonra, yatağa gidince, yol yorgunu olduğum ve tüm geceyi ayakta geçirdiğim için uyku beni her zamankinden daha kuvvetli bir şekilde kucakladı. Bir an (inaniyorum ki, konuştuğumuzun etkisiyle şöyle oldu: Düşüncelerimiz ve sözlerimiz, Ennius'un Homeros'la ilgili olarak yazdığı gibi² –zira genelde uyanırken ondan bahseder ve onu düşünürdü– rüyadayken de ortaya bazı sonuçlar çıkarır.) Africanus kendi görüntüsünden ziyade maskesinden aşına olduğum görüntüsüyle³ bana göründü. O olduğunu anlayınca, korkuya kapıldım, bunun üzerine:

“Kendine gel,” dedi, “at şu korkuyu Scipio, söyleyeceklerimi aklına kazı.”

- 1 Buradaki *res publica*'yı “cumhuriyet” olarak çeviren Özbayoğlu (s. 41) Scipio'nun (yani onu konuşturan Cicero'nun) halka ait olan Roma cumhuriyetinin krallığa göre daha üstün olduğunu vurgulamak istediğini söyler. Ancak bu varsayım şu şekilde çürütülebilir: Eserin bütünü boyunca (örneğin 2. 47'de) krallık rejimi de (*regnum*) bir devlet (*res publica*) türü olarak anılır, başka deyişle o da bir *res publica*'dır, dolayısıyla burada *regnum*'a karşı *res publica*'nın “övünç ayırtısıyla” sunulmuş olduğu kabul edilemez.
- 2 Bkz. Ennius *Ann.* 4-13, Warmington. Ennius burada Homeros'un kendisine düşünde görüldüğünü anlatır. Karş. *Ac.* 2. 51; 88; *Luc.* 16. 51. Kapsamlı açıklama için bkz. Özbayoğlu, s. 42. Karş. Lucretius 1. 123-125; Persius 6. 10-11.
- 3 Roma'da ölen önemli kişilerin yüzleri balmumuyla kaplanarak maskeleri alınırdı, burada kastedilen tasvir bu maskedir. Dedesi öldüğünde Scipio 2 yaşındaydı, onu bu tasvirle görmüş olması küçük yaşta gördüğü bu tasvirin kendisi üzerinde derin bir etki bırakmış olduğunu düşündürebilir.

[XI 11] “Zor kullanarak Roma halkına boyun eğdirdiğini, ancak şimdi eski savaşları canlandırıp yerinde duramayan şu kenti görüyor musun?” (Yukarıdaki açıklıkta yer alan yıldızların arasındaki parlak ve şaşaalı bir noktadan Kartaca’yı gösteriyordu.¹) “Şimdi sen neredeyse sadece bir asker olarak bu kenti ele geçirmeye mi geliyorsun? Hayır, iki sene içinde onu bir *consul* olarak yıkacak ve halihazırda benden miras almış olduğun bu *cognomen*’e artık tümüyle sahip olacaksın. Kartaca’yı yıkıp zafer alayı düzenledikten ve *censor* olup² bir elçi olarak Mısır, Syria, Asia ve Yunanistan’ı ziyaret ettikten sonra, gıyabında ikinci defa *consul* seçilecek ve Numantia’yı yıkarak büyük bir savaşı tamamlamış olacaksın.³ Ancak arabayla Capitolium’a taşındıktan sonra, devletin bir torununun⁴ yarattığı huzursuzluk içinde olduğunu göreceksin.”

[XII 12] “Sonra Africanus, ruhunda, zihninde ve düşüncedeki ışığı⁵ vatanına göstermen gerekecek. Ancak kaderin o dönemde önüne koyacağı iki yolu da⁶ görüyorum. Senin dönemin Güneş’in sekiz kez yedi dönüşünü ve geri dönüşünü görecektir, farklı nedenlerden ötürü kusursuz olduğu düşünülen bu iki rakam da⁷ doğal devinimle senin ka-

1 Bkz. Özbayoğlu, s. 43.

2 142 yılında.

3 134’te yine *consul* seçilip 133’te on beş aylık bir istiladan sonra Numantia’yı yıktı.

4 Burada kastedilen Scipio Africanus’un kızı Cornelia’nın oğlu Tiberius Gracchus’tur. Anlatılan olayla ilgili olarak bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

5 Buradaki *lumen animi ingenii consiliiue tui* ya da B codex’indeki *animi ingeniiue tui consiliiue* okunuşuyla ilgili olarak yapılan alıntı ve değerlendirmeler için bkz. Özbayoğlu, s. 44-45.

6 Burada kısa ama büyük ve kahramanca işlerin başarıldığı bir ömür ile uzun ama sönük geçen bir ömür arasında yapılacak tercihten bahsediliyor. Bkz. Özbayoğlu, s. 45.

7 Burada Scipio’nun yaşı 7 ile 8’in çarpımlarının toplamı yani 56 olarak

derini meydana getirecek;¹ tüm devlet sadece sana ve senin ismine dönecek: *Senatus*, tüm iyi insanlar,² müttefikler ve Latinler sana bakacak; sitenin esenliğini mümkün kılan tek kişi olacaksın; fazla söze gerek yok, eğer yakınlarının iman-sız ellerinden kaçabilirsen,³ *dictator* olarak devleti yeniden inşa etmen gerekecek.”⁴

Bu noktada Laelius bağırırdı ve diğerleri derin bir şekilde iç çekti, *SCIPIO* hafifçe gülerek: “Lütfen sessiz olun,” dedi, “beni uyukumdan uyandırmayın, devamını da dinleyin!”⁵

[XIII 13] “Ancak Africanus, emin ol, devleti korumuş ola-bilirsin: Vatanına hizmet edip onu koruyan ve büyüten her-kese, gökte ebedi mutluluk dönemlerini yaşayacakları kesin bir yer ayrılmıştır. Yeryüzünde yapılmış hiçbir şey tüm evreni yöneten yüce tanrıyı⁶ insanların site adı verilen adil bir top-

veriliyor. Macrobius’a (*Somn.* 1. 6. 1) göre burada Pythagorasçı sayı gizem-ciliğinin izleri vardır. Buna göre 7 bir tek ile bir çift sayının toplamından (1 ve 6, 2 ve 5, 3 ve 4) oluştuğu, 8 ise ilk küp (2³) sayı olup adaleti simgelediği için kutsaldır. Detaylı açıklama için bkz. Özbayoğlu, s. 46.

1 Karş. Platon *Timaeus* 39D.

2 Burada toplumsal bir sınıf yani “iyi ailede doğanlar”, terminolojiye uy-gun söylersek aristokratlar (*optimates* = en iyiler) kastediliyor. Scipio’nun Gracchus’un tasarısıyla zarar görecektir olan aristokratlar için bir kurtarıcı olacağı müjdeleniyor. Bkz. 1. 50 ve GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içe-rik.

3 Scipio’nun öldürüldüğüne ilişkin şüpheler için bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLI-CA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

4 Zetzel’in de bildirdiği gibi (s. 96) bahsi geçen diktatörlük, Scipio’nun ölü-münden ötürü, asla kurulmamıştır. Şu da hatırlanmalı ki, Sulla’ya kadar Roma’da zaten herhangi bir diktatörlük kurulmamıştır. Ayrıca Scipio’nun ölümüyle ilgili olarak bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.

5 Özbayoğlu’na göre (s. 23) Scipio’nun buradaki tavrı ölümü bile serinkanlı-lıkla karşılayan Stoa bilgesine yakışmaktadır.

6 Burada kastedilen baş tanrı Iuppiter değil, Platon’un bahsettiği θεός’tur (tanrı). Bkz. *Timaeus* 41a. Bu tanrı panteist nitelikler taşır, örneğin doğa-nın kendisi olmakla birlikte, evrenin zihni ve düzenleyicisidir, görünen ve görünmeyen her şeyi kapsayan, yöneten ve her şeye kendisinden bir pay veren bir tanrıdır. Aynı tanrı tanımını Stoacı Seneca’da da görürüz (*Nat.* 1. P. 12). Özbayoğlu’nun da bildirdiği gibi (s. 50), Stoacı bakış açısına göre

lumda bir araya gelmeleri ve topluluk oluşturmaları kadar mutlu etmez, bu tür toplumların yöneticileri ve koruyucuları böyle yüce bir makamdan gelir ve yine oraya döner.¹

[XIV 14] Kendi insanlarım tarafından aldatılmaktan korktuğum kadar ölümden korkmasam da, yine de ona kendisinin, babam Paulus'un ve öldüğünü düşündüğümüz diğer kişilerin hâlâ yaşayıp yaşamadığını sordum.

"Kuşkusuz," dedi, "bedenlerinin zincirlerinden adeta hapisneden kurtulur gibi kurtulan o adamlar yaşıyorlar, asıl sizin yaşam dediğiniz şey ölümdür.² Sana yaklaşmakta olan baban Paulus'u görmüyor musun?"

Onu görünce oluk oluk akıttım gözyaşlarımı, o ise bana sarıldı ve beni öperek gözyaşlarıma mani oldu. [XV 15] Gözyaşlarımı bastırdıktan sonra konuşmaya başlayabildim: "En kutsal, en iyi baba, Africanus'un ağzından duyduğuma göre, madem asıl yaşam bu, o halde niçin dünyada oyalanıyorum? Niçin yanınıza gelmeye acele etmiyorum?"

"Hayır," dedi, "gördüğün gibi, tapınağı her yer olan tanrı seni bedeninin bu zincirlerinden kurtarmadıkça, senin buraya gelme iznin olamaz.³ Zira insanlar bu yasaya bağlı olarak doğar, bu tapınağın ortasında gördüğün ve adına dünya denilen bu küreyi⁴ gözetir; sabit yörüngelerinde şaşılasi bir

devleti yöneten, evreni yöneten bu tanrıyı kendisine örnek almalıdır.

- 1 Ruh göçü fikri için bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik. Ayrıca karş. *Tusc.* 1. 11. 24; 1. 30. 72; 5. 13. 38; *N. D.* 1. 11. 27; *Div.* 1. 49. 110; 1. 57. 131.
- 2 Platon'da da geçen ruhun bedende hapis olduğu düşüncesi için bkz. *Phaedo* 67d; *Phaedrus* 250c; *Gorgias* 492e-493a; *Tusc.* 1. 71-75 ve *Sen.* 77-84. Kapsamlı bakış açısı için bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik.
- 3 Cicero benzer bir yaklaşımı *Tusc.* 1. 30. 74'te de sergiler. İntihar meselesiyle ilgili olarak bkz. Platon *Phaedo* 61d-62c.
- 4 Batı felsefe-bilim geleneğinde Copernicus'un Güneş-merkezli evren düşüncesine ve bilim dünyasında yarattığı etkiye kadar, yer-merkezli evren düşüncesi yaygınlıkla kabul ediliyordu. Cicero da burada evreni bir tapınağa benzetip merkezine de dünyayı koyuyor. Karş. *Tusc.* 1. 28. 68; *Ac.*

hızda dönen, kutsal akıl tarafından harekete geçirilmiş olup adına yıldız ve gezegen denen küre şeklindeki bu yuvarlak cisimlerden, yani ebedi ateşlerden gelir ruhu. Dolayısıyla sen Publius ve tüm iyi insanlar, ruhunuz bedeniniz gözetiminde kalmalıdır. Tanrı tarafından size verilen görevden kaçıyor gibi görünmemek için, onun size buyruğu olmadan,¹ insan yaşamından göçmemelisiniz. [XVI 16] Ancak Scipio büyükbaban gibi, seni dünyaya getiren benim gibi olmalısın, büyük ölçüde anne babana, çok daha büyük ölçüde ise vatanına borçlu olduğun adaleti ve inancı gözet. Böyle bir yaşam göğe, yaşamını tamamlayıp da bedenen rahatlamış ve bu yere yerleşmiş olan insanların oluşturduğu topluluğa giden yoldur; görüyorsun bu yeri (alevlerin arasında, o muhteşem ışıltısı içinde parlayan bir çemberdi), Yunanlardan aldığınız terimle, Süt çemberi² diyorsunuz ona.

Oradan etrafa bakan bana, diğer seçkin ve şaşılacak yerler de gösterildi. Buradan asla göremediğimiz yıldızlar vardı, hepsinin büyüklüğü hayal bile edemeyeceğimiz kadardı. En küçüğü³ göğe en uzak noktada olup dünyaya en yakın noktadaydı ve başka bir cismin ışıyla aydınlanıyordu. Yıldız-

2; Luc. 123; N. D. 1. 9. 24; Aristoteles Gökyüzü Üzerine 297a-b; Diogenes Laertius 8. 85.

1 Burada kastedilen tanrının insanlara yeryüzünde hizmet etme buyruğudur (Özbayoglu, s. 63).

2 Metinde geçen *orbis lacteus*'un ilk anlamı çeviride de kullandığımız gibi "süt çemberi" olup Yunancadaki "sütlü" ve "Samanyolu" anlamındaki γαλαξίας ("galaksi" kelimesi buradan gelir) ve κύκλος γαλακτικός (birebir olarak "süt çemberi") tamlamasının Latince karşılığıdır. Süt çemberi ya da Samanyolu için Latince *Via Lactea* (Süt yolu) tamlaması da kullanılır, bkz. Ovidius, *Met.* 1. 168. Mitolojik açıklaması ise şöyledir: Zeus ve Alkmen'e'nin oğlu olan Herakles, Athena'nın sütünü emerken Zeus'u kıskanan Hera tarafından silkelendir, böylece emdiği sütler etrafa saçılır. İnaniş'e göre Samanyolu'ndaki yıldızlar saçılan bu süt damlalarıdır, bkz. Özbayoglu, s. 63.

3 Kastedilen Ay'dır. Bkz. Özbayoglu, s. 64-66.

ların büyüklüğü yeryüzü küresinin büyüklüğünü fazlasıyla aşıyordu, hatta yeryüzü bana öyle küçük göründü ki, devletimiz diye onun sadece bir noktasına temas ediyor olmamız beni mutsuz etti.¹

[XVII 17] Ben dünyaya daha dikkatle bakarken, Africanus “Soruyorum, ne kadar daha aklın takılı kalacak yeryüzünde? Hangi tapmıklara geldiğini görmüyor musun? Önünde işte her şeyi bağlayan dokuz yörünge ve küre;² içlerinden biri en dış kesimde bulunan göktür, diğer hepsini kuşatır ve diğerlerini bir arada tutup barındıran en yüce tanrıdır o. Onun içindedir yıldızların dönmekte olup da sabit olmayan ebedi rotası. Göğün altında onun aksi yönünde dönen diğer yedi küre vardır. Bunlardan biri, insanların yeryüzünde Satürn dediği küredir. Ardından insan ırkına şans ve sağlık veren, Jüpiter denilen gezegen gelir. Altında Mars dediğiniz yeryüzüne göre kızıl ve korkunç olan gezegen bulunur;³ hemen altında neredeyse orta bölgede bulunan, diğer ışıkların rehberi, önderi ve yöneticisi olan Güneş yer alır, evrenin zihni ve iradesidir o, öyle devasa bir büyüklüğü vardır ki, etrafındakileri kendi ışığıyla aydınlatır ve ortaya çıkarır.⁴ Ona bir yandan Venüs, bir yandan da Merkür’ün rotaları yoldaşlık eder, en aşağı yörüngede ise Güneş’in ışınlarıyla ateşlenmiş olan Ay döner. Ay’ın altında ise tanrıların hediyesi olarak insan ırkına verilen ruhlar dışında yok ol-

1 Bkz. 6. 20. Karş. Seneca *Nat.* 1. P. 8 ve Özbayoğlu, s. 66.

2 Burada anlatılan yer-merkezli (*geocentric*) evren tasarımına göre iç içe geçmiş dokuz yörünge ve küre bulunur. En dıştaki “gök” denilen yörünge ve küre sabit yıldızlar küresini oluşturur, Stoa felsefesinde tanrı olarak da düşünülen bu küre diğer tüm küreleri kapsar. Metnin devamında açıklama yapılmaktadır. Detaylı açıklama için bkz. Özbayoğlu, s. 66-71.

3 Macrobius’un yorumuna göre (*Somn.* 1. 19) Jüpiter’in parlaklığı adının geldiği tanrı Iuppiter’in iyiliği, Mars’ın kızıllığı ise adının geldiği tanrı Mars’ın savaşçı ve haşin karakteriyle ilgilidir. İsimlerin etimolojisine ilişkin bkz. Özbayoğlu, s. 71-72.

4 Bkz. 6. 9. Karş. Özbayoğlu, s. 73-76.

mayan, ölümsüz hiçbir şey yoktur; Ay'ın üzerinde ise her şey sonsuzdur. Ortada bulunan dokuzuncu cisim, hareket etmeden çakılı duran dünyadır, ağırlığı olan her şey kendindeki doğal eğilimle ona çekilir.”

[XVIII 18] Tüm bunlardan sersemlemişsem de, en nihayetinde kendime geldim. “Kulaklarımı dolduran bu yüksek ve tatlı ses de ne?”¹ diye sordum.

“Bu eşit olmayan aralıklardan kaynaklanan bir sestir, dahası belli bir orana bağlı olarak bizzat kürelerin itim gücü ile hareketinden oluşur, yüksek tonların alçak tonlarla uyumu eşit ölçüde çeşitli melodiler meydana getirir; böyle büyük hareketler sessizlik içinde gerçekleşemez; doğa uçların bir taraftan yüksek tonda, diğer taraftan alçak tonda çınlamasını sağlamıştır. Bu nedenle göğün en yukarısındaki dönüşü daha hızlı olan yıldız rotası daha yüksek ve gürültülü bir tonda, en aşağıdaki Ay rotası ise daha alçak tonda hareket eder; zira dokuzuncu sıradaki dünya da evrenin ortasında bir yerde çakılı kalmış bir şekilde hareketsiz durur. Ancak ikisi aynı hızda hareket etmekle birlikte diğer sekiz rota yedi farklı ses meydana getirir,² bu da neredeyse her şeyin düğümü olan rakamdır. Eğitimli insanlar telli çalgılarda ve şarkılarda bu armoniyi taklit ederek³ bu bölgeye geri dönme hakkını kazanırken, başkaları da yaşamları boyunca harika zihinlerini kutsal meselelere vakfederek aynı ödülü kazanır.

-
- 1 Pythagoras-Platon kaynaklı düşünceye göre göksel küreler devinirken hareket hızlarıyla orantılı olarak farklı sesler çıkarır, bu sesler, farklı seslerin bir araya gelerek uyumlu bir tonda bir şarkı oluşturması gibi, evrende bir uyum olduğunu gösterir. Bu uyum düşüncesini devlette farklı kesimlerin uyum içinde bir arada bulunması gerektiği ilkesiyle birlikte değerlendirmek gerekir. Bkz. 2. 43. Karş. Özbayoğlu, s. 78-81.
 - 2 Dünya etrafında dönen yedi gezegen yedi farklı ses meydana getirir. Karş. Özbayoğlu, s. 82-83.
 - 3 Burada telli çalgılar ve şarkılardaki uyumu taklit edip yaşamını da evrenle uyumlu hale getirenlerden bahsedilmektedir. Karş. Özbayoğlu, s. 83-86.

[19] Bu sesle dolan insan kulakları artık ona karşı sağır olur.¹ Benzer bir olayı, Nil'in yüce dağlardan Catadupa denilen yere akmasında da görürüz, burada yaşayan insanlar sesin yüksekliğinden ötürü işitme duyularını kaybetmiştir.² Ancak tüm evrenin en yüksek hızdaki deviniminden oluşan bu güçlü müzik insan kulakları tarafından algılanamaz, tıpkı doğrudan Güneş'e bakamayacağınız gibi, zira Güneş'in ışınları görme duyusunu bastırır.”

Bütün bunlardan sersemlemişsem de, yine de gözlerim dünyaya kayıyordu.³

[XIX 20] O vakit Africanus:

“Şu an hâlâ insanların mekânını ve yurdunu izlediğini görüyorum. Gerçekte olduğu gibi sana küçük görünüyorsa dünya, her daim bu göksel cisimleri izle, insani olanı ise küçümse. Zira insanların konuşmasından hangi ünün ya da aradığın hangi şanın peşinden gidebilirsin? İnsanların yeryüzünde dar ve kısıtlı alanlara yerleştiğini görüyorsun, yine yerleştikleri bu yerler arasında büyük çöller uzanır, görüyorsun ki, yeryüzü sadece farklı alanlar arasında herhangi bir iletişim olmayacak kadar geniş ölçüde birbirinden ayrılmamıştır, aynı zamanda yerleşimcilerin bir kısmı eğik, çapraz ve bazen de sizin tam aksi yönünüzde yaşamını sürdürüyor, kuşkusuz buralardan da asla şan bekleyemezsin.

[XX 21] Ayrıca dünyanın belli bölgelerle çevrili ve kaplı olduğunu görüyorsun,⁴ bunlardan iki tanesi ziyadesiyle

1 Pythagorasçılar insan kulağının gezegenlerin deviniminden çıkan sesi duyamadığını düşünür. Bunun nedeni bu sesin tüm evreni kaplayarak kulağın duyma kabiliyetini aşmasıdır. Bkz. Aristoteles *Gökyüzü Üzerine* 290b.

2 Rudd-Powell'a göre (s. 197) Catadupa'da yaşayan kabilenin sağır olması durumu hem yanlış bir bilgidir, hem de buradaki duruma uymayan bir analogidir, zira göksel kürelerin seslerini duymayan insanlar, dünyadaki başka sesleri duyabilmektedir.

3 Bkz. Özbayoglu, s. 86-88.

4 Parmenides, Thales ve Pythagoras'a göre yeryüzü farklı bölgelere ayrıl-

geniş bir şekilde ayrılmış olup birbirine zıt iki kutuptan oluşmaktadır, bu kutuplar buzla kaplıdır, buna karşın en geniş kesimi oluşturan orta bölge ise Güneş'in sıcaklığıyla kavrulmaktadır. İki bölgede de yaşanabilir, bunlardan olan güney bölgesinde yaşamayı sürdürenlerin ayak izleri sizin kilerin tam tersidir ve yine onların sizin soyunuzla hiçbir teması yoktur. Yaşadığınız kuzey bölgesini incele, onun ne kadar küçük bir kısmının Romalılara ait olduğunu göreceksin. Zira elinizde bulunan tüm toprak kuzeyden güneye dar olmakla birlikte, doğudan batıya daha geniştir ve yer yüzünde Atlantik, Büyük Deniz ya da Okyanus dediğiniz denizle çevrelenmiş küçük bir adadır sadece. Küçük olmasına rağmen ne kadar büyük bir ismi olduğunu görüyorsun. [22] Senin ya da herhangi birimizin şanı keşfedilmiş olan şu yerleşim yerlerini şurada gördüğün Kafkasları tırmanmakla, Ganj'ı yüzmekle aşabilir mi sanıyorsun? Güneş'in doğduğu ya da battığı şu uzak topraklardaki, kuzey ya da güney kutbunda yaşayan insanlar adını duyacak mı? Bir kenara koyunca hepsini şanınızın ziyadesiyle dar bir alanda yayılmayı istediğini görebilirsin. Bizden bahsedendenler de ne kadar daha bahsedecek ki?

[XXI 23] Gelecek kuşaklar babalarından aldıkları, her birimize dönük övgüleri henüz doğmamış olan çocuklarına aktarsa bile, yine de yeryüzünde kaçınılmaz olarak belli aralıklarla meydana gelen seller ve yangınlar sadece ebedi değil, uzun süreli bir şan elde etmemize de engel olacak.¹ Senden sonra doğmuş olanların senden bahsetmemesinin senden önce doğanların senden hiç bahsetmemiş olmasından ne farkı var? [XXII 24] Bu kişiler az sayıda olmayıp daha iyi insanlar da olabilir, mesele bilhassa şu ki, adımızı

mıştır. Bkz. Strabon *Geographika* 2. 1. 2; Pseudo-Plutarchus *Placita Philosophorum* 888C; 896B.

1 Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik içerik. Bkz. Özbayoğlu, s. 94-99.

işitmiş olabilenlerden hiçbiri tek bir yılın anısını bile saklayamaz. Nitekim insanlar yılı genelde Güneş'in, yani tek bir yıldızın geri dönüşüyle ölçer, oysa yıl, tüm yıldızlar ilk hareketlendikleri noktaya geri döndüklerinde ve uzun aralardan sonra tüm göğün görünümünü aynı kıldıklarında ancak haklı olarak yıl döngüsünden söz edilebilir,¹ böyle bir yıl içinde ne kadar çok insan kuşağı olduğunu söylemeye ise zor cesaret ederim. Nitekim Güneş insanlara tutuluyor ve tükeniyor görüldüğünde, Romulus'un ruhunun bu bölgelere girdiği vakitte,² dolayısıyla Güneş yeniden aynı noktada ve aynı dönemde tutulduğunda, tüm gezegenlerin ve yıldızların başlangıçtaki konumlarına dönmüş olduğuna ve bir yılın tamamlanmış olduğuna inanabilirsin. Ancak şunu da bil ki, yılın yirmide biri henüz geçilmemiştir.

[XXIII 25] En nihayetinde eğer büyük ve öncü insanlar için her şeyin bulunduğu bu yere geri gelme umudun olmayacaksa, tek bir yılın kısacık bir bölümünü zar zor doldurabilecek bir insan şanınin ne anlamı var ki? O halde yukarıya bakıp da bu konutu ve ebedi yurdunu seyretmek istersen, kendini avamın sözlerine vermeyecek, başarıların için insanı ödül beklentisi içinde olmayacaksın; bizzat erdem kendi cezbedici ödülleriyle seni gerçek onura çekmelidir,³ başkaları gördüğü gibi konuşacaktır, bırak konuşsunlar. Onların her konuşması gördüğün dar bölgelerle sınırlıdır, herhangi biri hakkında söyledikleri daimi olmayacak, insanların ölümlüyle gömülüp gelecek nesillerin unutmasıyla yok olacaktır.”

[XXIV 26] O bunları söyledikten sonra, ben de şöyle dedim: “Ey Africanus, madem yurduna hakkıyla layık olan-

1 Karş. Platon *Timaeus* 39d.

2 Bkz. 1. 25.

3 Rudd-Powell'a göre (s. 198) Cicero burada Hercules'in kahramanlıktan yana olan tercihini aklına getiriyor olabilir. Bkz. Xenophon *Memorabilia* 2. 1. 21 ve devamı.

lara göğün girişine uzanan yol açılıyor, o halde zaten çocukluğumdan beri babamın ve senin izinden yürüyüp sizin onurunuza leke sürmemişsem de, yine de sergilenen böyle büyük bir ödül için çok daha dikkatle çalışacağım.”

O da şöyle dedi: “O halde çalış ve senin değil bedeninin ölümlü olduğunu bil, zira sen o biçimin gösterdiği şey değilsin, ondaki zihindir asıl sen olan,¹ parmakla gösterilebilir olan şekil değil. O halde tanrı olduğunu bil, güçlü olan, hisseden, hatırlayan, öngören, yöneten, idare eden ve tanrının bu evreni yönetmesi gibi, üzerine konmuş bedeni hareket ettiren bir tanrı; ebedi tanrının kısmen ölümlü olan evreni hareket ettirmesi gibi, daimi bir ruh da kırılgan bedeni hareket ettirir.

[XXV 27] Zira her daim hareket eden, ebedidir;² bir şey hareket kazandıran da başka bir şey tarafından harekete geçirilir, hareketin sona erdiği noktada, yaşamın da sona ermesi kaçınılmazdır. Demek ki sadece kendisini hareket ettiren de kendisinden ayrılmayacağından asla hareket etmeyi bırakmaz, dahası başka şeyleri harekete geçirir, hareketin kaynağı da, ilkesi de budur. Bu ilkenin bir kaynağı yoktur, zira her şey bu ilkedен doğar, o da asla başka bir şeyden doğamaz; başka bir şeyden doğan bir şey ilke olamaz; bir şey doğamıyorsa, ölemez de. Zira her şeyin bir ilkedен doğması kaçınılmazsa, ilke yok olmaz, başka bir şeyden yeniden doğmaz ve kendisini başka bir şeyden yaratmaz demektir. Dolayısıyla ilk hareket kendi başına hareket edenden çıkar, bu da ne doğabilir, ne de ölebilir, aksi halde tüm gök düşmeli ve tüm doğa yok olmalıdır, zira ilk itimle harekete geçirilen gücü doğurmaması kaçınılmazdır.

[XXVI 28] En nihayetinde kendisini harekete geçiren ebedi olduğuna göre, kim bunun ruhların doğası olduğunu

1 Karş. Platon *Birinci Alcibiades* 130b.

2 Burada Platon *Phaedrus* 245c-e'deki yaklaşımın bir benzerini görüyoruz.

reddedebilir? Zira dışsal bir itimle harekete geçirilen her şey cansızdır, buna karşın kendisine ait olan, içsel bir hareketle devinen canlıdır. Bu, ruhun kendi karakteri ve gücüdür, kendisini harekete geçiren her şeyden biriye, açık ki doğmuş değildir, ebedidir. [29] Bunu en iyi amaçlar için değerlendirebilir! En iyi kaygılar vatanın esenliğiyle ilgili olanlardır, ruh bu kaygılarla harekete geçip deneyim kazanarak hızlıca bu konutuna ve yurduna uçacak, eğer bedene kapatıldığında dışarı çıkarsa ve dışarıdakileri seyredip kendisini ziyadesiyle bedenden sıyrabilirse, bunu daha hızlı yapacaktır. Zira kendisini beden zevklerine kaptıranların, o zevklerin hizmetçisi gibi davrananların ve zevklere köle olan tutkuların ittirmesiyle tanrıların ve insanların yasalarını çiğneyenlerin ruhları bedenlerinden sıyrılarak dünya etrafında dönüp durur ve birçok çağ boyunca işkence görmeden bu yere geri dönemez.”

Çekti gitti, ben de rüyadan uyandım.¹

Keyes ve Zetzel'de altıncı kitaba ait olduğu varsayılan, yeri belirlenememiş fragmanlar

<...> *doğa sadece davet etmez, aynı zamanda zorlar da.*
<...> (Nonius, s. 321. 17 = Keyes, s. 284, 1)

<...> *Fannius, bir oğlanı övmek zordur; bu övülesi bir iş değil, bir beklentidir.* <...> (Servius, A. 6. 877 = Keyes, s. 284, 2)

<...> *Eğer kader bir insanın göksel zirveye yükselmesine izin veriyorsa, sadece bana göğün en büyük kapısını açıyorsa, <...> açık ki, Africanus, aynı kapı Hercules'e de açılmıştı.* <...> (Lactantius, Inst. Div. 1. 18 = Keyes, s. 284, 3; Zetzel, s. 103, 6)

<...> *Bir gramerci aynı metni açıklarken, ilkin Cicero'nun*

1 Rudd-Powell'a göre diyalog burada bitiyor olabilir, (s. 198) ancak eserin ne kadarının kayıp olduğunu tam bilmediğimiz için bundan emin olamayız.

re ipsa için reapse'yi ve se ipse için sepse'yi kullandığını söylüyor, geçmiş zamanın alışkanlığı olan konulara geçiyor, şöyle diyor Cicero: araya girmesiyle hedeften geri getirildiğimiz için <...> kimsenin dostu ya da düşmanı değildi, yaptığı iyi işlerin karşılığı ödensin istiyordu. (Seneca, Ep. 108. 32 = Keyes, s. 284, 4; Zetzel, s. 103, 7)

<...> ziyafetler, yemekler ve aşırı harcamalarla insanların kalbini kazanmaya çalışanlar erdemden ya da asaletten doğan gerçek onurdan yoksun olduklarını gösterir. <...> (Anonymus Paradoxa Koronne apud Bielowsk. Pompeii Trogi fragm. S. XV ve devamı = Keyes, s. 284, 5)

<...> Güven yavaş ve yumuşak şekilde kazanılmalı, baskıyla ya da zorlayarak değil. <...> (Cod. Manuscr. N. 458, s. 82 biblioth. Ossolinianae. = Keyes, s. 284, 6)

<...> Kendisine devleti tercih edebileceğimiz hiçbir örnek yoktur.<...> (Diomedes 1, s. 365. 20 Keil. = Keyes, s. 284, 7)

<...> anlaşma bozan Afrikalıları <...> (Schol. Crucq. Ad Hor. Carm. 4. 8. 17 = Keyes, s. 284, 8)¹

1 Keyes'te yer almayan fragmanlar şunlardır:

"<...> uğraş <...>" (Diomedes 1. 339. 31 K = Zetzel, s. 103, 1)

"<...> kovarlar. <...>" (Diomedes 1. 374. 17 K = Zetzel, s. 103, 2)

"<...> Cicero retorik eserlerinde bu erdemi bilgelik (*sapientia*) olarak tanımlamıştır, ancak *Devlet Üzerine* adlı eserinin bir yerinde bunun sağduyuyla (*prudentia*) aynı olduğunu söylemiştir. <...>" (Marius Victorinus, *In Ciceronis Rhetorica*, s. 156. 4 H = Zetzel, s. 103, 4)

"<...> Bunu söylerken, Menodorus, Cicero'yla uzlaşmış oluyorsun, zira o aristokratlar içinden on kişinin seçiminden sorumlu olmayı kralın düşüncesine yakıştırıyor, ona göre bu kişiler devletin idaresinde kullanacakları diğer kişileri seçebilecek kadar yetkin ve donanımlı olacaktır. <...>" (Anonymous Byzantine Dialogue on Politics, s. 27. 26-30 Mazzucchi = Zetzel, s. 103)

ÖZEL İSİMLER SÖZLÜĞÜ¹

ACHILLES: Yunan mitolojisindeki önemli kahramanlardan biridir.

AENIANES: Kuzey Yunanistan'daki yukarı Spercheus vadisinde yaşamış olan kavim. Bkz. 2. 8.

AEQUI: Roma'nın kuzeydoğusunda yaşamış bir dağ kavmi. 5. Yüzyıl'da Roma'ya karşı koymuşlarsa da zamanla dirençleri kırılmış ve Roma tarafından ele geçirilmişlerdir. Bkz. 2. 36.

AESCHINES: Demosthenes'in rakibi olan, 397-322 yılları arasında yaşamış ünlü Atinalı hatip. Bkz. 4. 13.

AETOLIALILAR: Kuzey Yunanistan'da bir halk. Bkz. 3. 15.

AHALA (GAIUS SERVILIUS): *Dictator* olma olasılığı bulunan Spurius Maelius'u öldürünce, kıymet bilmez vatandaşlar tarafından Roma'dan sürgün edilmiştir. Bkz. 1. 6.

AMULIUS: Alba Longa kralı olan kardeşi Numitor'u tahttan indirip Numitor'un kızı Silvia'yı Vesta bakiresi yaptı. Silvia savaş tanrısı Mars'ın tecavüzüne uğradı ve Romulus ile Remus'un annesi oldu. Bkz. 2. 4.

ANAXAGORAS: 500-428 yılları arasında yaşayan Yunan filozof. Bkz. 1. 25.

ANCUS MARCIUS: Roma'nın dördüncü kralı (641-617). Bkz. 2. 5; 2. 33; 2. 35; 2. 38.

APIS: Mısırlıların Memphis'te taptığı kutsal boğa. Bkz. 3. 14.

APOLLON: Bilhassa tıp, avcılık ve müzikle ilişkilendirilen Güneş tanrısı. Ayrıca Delphoi'deki kehanet merkeziyle de bilinir. Bkz. 2. 44.

1 Bu sözlükteki tüm tarihler İ. Ö.'dür.

APPIUS CLAUDIUS (PULCHER): 143'te *consul*. Ti. Gracchus'un üvey oğlu olan Claudius Scipio'nun siyasi rakibiydi. Bkz. 1. 31.

AQUILIUS MANIUS: 129'da *consul*. Bkz. 1. 14.

ARATUS: Cilicia'daki Soli'de doğmuş olan şair (315-240) Cicero'nun gençliğinde çevirdiği *Phaenomena* başlıklı şiirin de yazarıdır. Bkz. 1. 22.

ARCHIMEDES (Syracusaeli): 287-212 yılları arasında yaşamış olan ünlü matematikçi ve birçok alet bulan bir bilgin. Bkz. 1. 21; 1. 22; 1. 28.

ARCHYTAS: Dördüncü yüzyılda Güney Italia'daki Tarentum'da doğmuş olan bu Pythagorasçı bilgin, matematik ve müzik alanındaki çalışmalarıyla tanınır. Bkz. 1. 16; 1. 60.

AREOPAGUS: Atina'daki Mars tepesi. Burada en yüksek yetkiyle donatılmış olan bir karar meclisi bulunurdu. Beşinci yüzyılın Atina'sında uygulanan demokrasi Areopagus'taki bu meclisin tüm yetkilerini kısıtlamıştır. Bkz. 1. 43.

ARISTODEMUS: Dördüncü yüzyıl Atina'sında bir tragedya oyuncusu. Bkz. 4. 13.

ATERNIUS (AULUS): 454'te *consul*. Diğer *consul* Spurius Tarpeius'la birlikte cezaları düzenleyen bir yasa çıkarmıştır. Bkz. 2. 60.

ATILIUS (AULUS CALATINUS): 258 ve 254'te *consul*, 249'da *dictator*. İlk Kartaca savaşının (264-241) önemli komutanlarından biriydi. Bkz. 1. 1.

ATTUS NAVIUS: Tarquinius Priscus zamanında yaşamış ünlü bir *augur*. Bkz. 2. 36.

BRUTUS (LUCIUS IUNIUS): Tarquinius hanedanının kovulmasından sonra, 509'da *consul*. Karş. Livius 1. 56-60. Bkz. 2. 46.

BUSIRIS: Ülkeye giren her yabancıyı öldürdüğü söylenen efsanevi Mısır kralı. Bkz. 3. 15.

CAECILIUS (STATIUS): 223'te Kuzey Italia'dan savaş esiri olarak gelip kırk kadar komedi eseri yazdı. 168'de öldü. Bkz. 4. 11.

CAMILLUS (MARCUS FURIUS): 396'da Etrüsk kenti olan Veii'yi ele geçirdiyse de ganimet dağıtımı kararından ötürü *plebs* sınıfının tepkisini çekti ve bu yüzden sürgün edildi. Bkz. 1. 6.

CANULEIA YASASI: 445'te *tribunus* olan Gaius Canuleius'un sunduğu *patricii* ile *plebs* üyeleri arasında evliliğe izin veren yasa tasarısı. Bkz. 2. 63.

CARNEADES: 214-129 yılları arasında yaşamış olup 155'ten önce Academia okulunun başına geçen filozof. Bkz. 3. 8.

CATADUPA: Nil nehrindeki kataraktlardan biridir. Bkz. 6. 19.

CATO (MARCUS PORCIUS CENSOR): 234-149 yılları arasında yaşayan Cato soylu bir ailede doğmuş değildi, Cicero'nun *Leg.* 2. 2. 5'te, Valerius Maximus'un da 3. 4. 6'da söylediği gibi, Cato Tusculum'da doğdu ancak Roma'da vatandaşlığa alındı. 195'te *consul*, 184'te *censor* oldu. Roma'nın siyaset, edebiyat ve düşünce tarihinin en önemli figürlerinden biri olan Cato muhafazakar kimliğiyle öne çıkar. Sapiens (Bilge), Orator (Hatip), Censor ve Cato Maior (Yaşlı Cato) olarak da bilinir. İdeal Romalının karakterini şekillendiren sadelik, tutumluluk, ciddiyet ve vatanseverliği çocukluk döneminden itibaren deneyimlediği çiftlik hayatından edinmiştir. İkinci Kartaca savaşında da bulunan Cato çeşitli devlet görevlerinden sonra Romalıların sevdiği ansiklopedik bilgi aktarımının öncüsü olacak şekilde çiftlik hayatıyla ilgili bilgiler içeren *Origines* (Kökenler) adlı eserini kaleme almıştır. Cato küçük atıflar ve alıntılar dışında günümüze büyük bir kısmı ulaşmamış olan bu eserinde oğluna ahlak, askeriye, çiftlik yaşamı, hitabet ve sağlığa ilişkin öğütler vermiştir. Cato'nun günümüze tam ulaşan tek eseri çiftlik ilkeleri ve unsurlarına ilişkin kuru bir dille kaleme aldığı *De Agri Cultura* (Tarım Üzerine) ya da *De Re Rustica*'dır (Kır Meselesi Üzerine). Cato birçok Romalı entelektüel için olduğu gibi Cicero için de önemli bir örnek ve kaynaktı, bu yüzden *Devlet Üzerine*'de birinci ve ikinci kitaplarda (ama özellikle de ikincisinde) sık söz eder. Örneğin Cicero 1. 1'de Cato'yu ilerleyen yaşına rağmen devlete hizmet etmeyi sürdürdüğü için överken, 2. 1'de konuşmacı Scipio yine Cato'nun konuşmalarına doyamadığını bildirir. Aynı bölümde Cato'nun Roma devletinin ihtişamını gerekçelendirişine yer verilir, buna göre Roma diğer kentlerden farklı olarak tek bir kişi tarafından değil birçok kişinin zekası sayesinde kurulmuştur. 2. 3'te Scipio Cato'nun izinden gittiğini söyler ve devlet meselesini incelemeye Roma halkının kökenini irdeleyerek başlar. Anlaşıyor ki, Scipio'nun 2. 23-37'deki Roma tarihine ilişkin aktarımının kaynağı önemli ölçüde Cato'dur. Cicero'nun Cato aktarımlarıyla ilgili olarak bkz. *Leg.* 1. 6; 2. 5; *Ver.* 2. 5; *Arch.* 22; *Mil.* 44; 58; *Phil.* 13. 30; *De Orat.* 1. 171; 1. 215; 1. 227; 2. 51; 2. 53; 2. 256; 2. 279; *Brut.* 60; 68; 69; 75; 89; 90; 294; 333; *Tusc.* 3. 70; 4. 3; *Div.* 1. 28; 2. 3; *Sen.*, *passim* ve *Amic.*, *passim*.

CHRYSIPIUS: 280-206 yılları arasında yaşamış olup Academia kuşkuçuluğundan Stoacılığa geçmiştir. Cleanthes'ten sonra, 232 yılında Stoa okulunun başına geçmiştir. Bkz. 3. 12.

CLAUDIUS (GAIUS PULCHER): 177'de *consul*, 169'da ise T. Gracchus'la birlikte *censor*. Atlı sınıfı kendisini sevmezdi, zira haklarını ellerinden alarak onları kaba kuvvetle yönetmeye başlamıştı. Bkz. 6. 2.

CLEISTHENES: Altıncı yüzyılın sonunda Atinalıları, her biri kentten, kıyıda ve arka bölgeden bir grubu içeren altı kabileye böldü. Dahası meclisi ve orduyu yeniden düzenleyerek beşinci yüzyıl demokrasisini tesis etti. Bkz. 2. 2.

CLEO: Pericles'e karşı çıkmış olan beşinci yüzyıl Atina siyasetçisi. Siyasi kariyeri başarı ve başarısızlıklarla dolu olan Cleo'yu sonraki çağlar bir demagog olarak anmıştır. Bkz. 4. 11.

CLEOPHON: Atina'da 410'da demokrasiyi yeniden düzenleyerek halkın lideri oldu. Cyzicus, Arginusae ve Aegospotami savaşlarından sonra Sparta'yla barış yapılmasına karşı çıktı. Askeri görevden kaçmak suçuyla cezalandırıldı. Bkz. 4. 11.

COLLATINUS (LUCIUS TARQUINIUS): 509'da *consul*. Lucretia'nın kocası. Bkz. 2. 46; 2. 53.

CRASSUS (PUBLIUS LICINIUS): Gaius Crassus'un üvey oğluydu. Scipio'ya karşı çıkıp Gracchus kardeşleri destekleyen grubun önemli üyelerinden biriydi. Bkz. 1. 3; 3. 17.

CURIUS (DENTATUS MANIUS): Eski katı Romalı tipinin klasik bir örneği, dört defa *consul* oldu. Senones ve Samnites kavimlerini, Pyrrhus'u ve Lucanialıları yendi. 270'de öldü. Bkz. 3. 6; 3. 40.

CYPSELUS: Yedinci yüzyılda yaşamış olan Corinthus tiranı. Farklı kaynaklara göre yönetimi farklı şekillerde yorumlanmıştır, kimilerine göre yumuşak, kimilerine göre sert bir yönetimi olmuştur. Bkz. 2. 34.

CYRUS: Media ülkesinin kralı olan Cyrus 549 yılında Astyages'i yendi. Sonra ülkesini Asia Minor, Babylonia, Assyria, Syria ve Palestine'yi kapsayacak kadar genişletti. Otoriter ve fatih karakteri yanında bilgeliğiyle de bilinir. Bkz. 1. 43-44.

DECIMUS VERGINIUS: Kızının onurunu güçlü bir şekilde savunup ikinci *plebs* hareketine neden oldu. Bkz. 2. 63.

DEMARATUS: Cypselus tiranlığından kaçmak için Tarquinii'ye göç eden Corinthuslu aristokrat. Geleneğe göre Tarquinius Priscus'un babasıydı. Bkz. 2. 34.

DEMETRIUS (PHALERUMLU): Atina'yı on yıl boyunca yönetmiş olan Peripatetik filozof. Daha sonra Iskenderiye'de kütüphaneci olmuştur. Bkz. 2. 2.

DIONYSIUS: Syracusae tiranı. 430-367 yılları arasında yaşamış olan bu tiran Sparta yardımıyla batı Sicilia'yı Kartacalılara karşı savundu ve etki alanını Güney Italia'ya kadar uzattı. Syracusae'ya refah getiren önder olarak bilindi. Bkz. 1. 28; 3. 43.

DOLOPES: Kuzey Yunanistan'ın merkezindeki Thessalia'da bir halk. Bkz. 2. 8.

DORIS: Yunanistan'ın merkezinde Aetolia'nın doğusuna bakan bir bölge. Bkz. 2. 8.

DRACO: 620'de Atina'da ilk yazılı kanunu hazırlamış olan yasakoyucu. Haşinliğinin bir göstergesi olarak yasaları kanla yazdığı söylenir. Bkz. 2. 2.

DUELIUS (CAIUS): 260'ta *consul*. İlk Kartaca savaşında Roma donanmasının komutanı olarak Kartacalıları kuzeydoğu Sicilia'daki Mylae'da mağlup etti. Bkz. 1. 1.

EMPEDOCLES: Socrates öncesinde yaşamış olan bir doğa filozofu (493-433). Bkz. 3. 14.

ENNIUS (QUINTUS): Yunan tragedyalarını Latin diline uyarlamış ve *Annales* adlı eserleriyle Roma'nın tarihini yıl yıl anlatmış olan Ennius'un aynı zamanda Latin şiirinin babası olduğu da söylenir. Cicero *Rep.* ve diğer eserlerinde kendisinden sık alıntı yapar. Bkz. 1. 3; 1. 25; 1. 30; 1. 49; 1. 64; 3. 6; 5. 1; 6. 10.

EPICURUS: 341-270 yılları arasında yaşamış olan Epicurus, hazcı felsefenin kurucusudur. Leucippus ile Democritus'un ortaya attığı atom düşüncesini geliştirmiş ve evrendeki işleyişi tanrılardan soyutlayarak insanoglundaki tanrı ve ölüm korkusunu yenmeye çalışmıştır. Öğrencilerine siyasetten uzak durmalarını öğütleyen Epicurus'un bu yaklaşımı *Devlet Üzerine*'nin başında eleştirilir. Bkz. 6. 3.

EUDOXUS (CNIDUSLU): 390-340 yılları arasında yaşamış olan matematikçi, coğrafyacı ve gökbilimci. Birçok matematiksel hesap yapmış olan Eudoxus'un bir çalışması Aratus'un ünlü şiirine temel oluşturmuştur. Bkz. 1. 22.

FABRICIUS (LUSCINUS GAIUS): 282 ve 278'de *consul*, 275'te *censor*. İdeal Romalı örneklerinden biridir, başında bulunduğu seferler Pyrrhus'un yenilmesinde önemli rol oynamıştır. Bkz. 3. 40.

FANNIUS (GAIUS): 122'de *consul*. Laelius'un üvey oğlu. Bkz. 1. 18.

FURIUS PHILUS (GAIUS): Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

GALLIALILAR: Roma'yı 390 yılında yağmaladılar, taşıyabilecekleri malları yanlarında götürürken birçok anıtı ve binayı başıboş bıraktılar. Bkz. 2. 11; 3. 15.

GRACCHUS (TIBERIUS SEMPRONIUS): Gracchus kardeşlerin babası, 169'da *censor*. Bkz. 6. 2.

GRACCHUS (TIBERIUS SEMPRONIUS): Scipio'nun kuzeni ve üvey kardeşi olsa da, zamanla siyaseten onunla çatışmıştır. 133'te *tribunus* unvanıyla fakir halktan yana yeni bir toprak kanunu teklifinde bulundu, diğer *tribunus* Marcus Octavius bu teklifi veto etti. Scipio Nasica önderliğindeki bir *senator*'ler grubu Gracchus'a karşı ayaklanıp onu öldürdü. Bu olayla ilgili olarak bkz. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan. Bkz. 1. 31; 2. 49; 3. 41.

HERCULES: Yunan kahramanlarının en ünlülerinden biridir. Yunanistan'da olduğu kadar Roma'nın en eski tarihlerinde de kendisine tapıldığı anlatılır. Bkz. 1. 37; 2. 34.

HOMEROS: *Ilias* ve *Odysseia* destanlarının yazarı olan büyük ozan. Bkz. 1. 56; 2. 18; 2. 19; 4. 5; 6. 10.

HYPERBOLUS: Cleo'nun ölümünden sonra savaş yanlısı grubun lideri olan Atinalı demagog. 417 yılında Samos'a sürgüne gönderildi ve 411'de orada öldü. Bkz. 4. 11.

IULIUS (GAIUS): 449'daki ikinci *decemviri*'de bulunan bir önder. Bkz. 2. 61.

IULIUS (GAIUS IULIUS): 430'da *consul*. Livius kedisine Lucius ismini verir. Bkz. Livius 4. 30. Bkz. 2. 60.

IUPPITER: Yunan/Roma dininde tüm tanrıların ve insanların kralı, en büyük tanrı. Bkz. 1. 30; 1. 50; 1. 56; 2. 36; 2. 43; 6. 17.

ISKENDER: 356-323 yılları arasında yaşamış olan büyük Makedon fatih. Bkz. 3. 15.

KARTACA (Carthago ya da Karthago): Afrika'nın kuzey kıyısından ortasına kadar uzanan Kartaca, Eskiçağ'ın ünlü kentlerinden biri olup, cumhuriyet devrinde Roma'nın en önemli düşmanlarından olmuştur. Roma ile Kartaca arasında, sırasıyla 265-242, 218-201 ve 146 yıllarında Punik (Pön) savaşları olarak da bilinen üç büyük savaş yapılmış ve sonunda Kartaca Roma hâkimiyetine girmiştir. Bkz. 1. 1; 1. 7; 2. 42; 2. 67; 3. 7; 3. 15; 6. 11.

LACEDAEMONIALILAR (=SPARTALILAR): Peloponnessos'un güneydoğusunda yaşayanlar. Sekizinci yüzyıldan itibaren gelişip güçlenmiş olan bu Lacedaemonia ya da Sparta'nın devlet yapısı Romalılar için saygın bir örnek olmuştur. Bkz. 1. 25; 1. 50; 2. 2; 2. 15; 2. 24; 2. 42; 2. 43; 2. 50; 2. 58; 3. 15; 4. 3-4.

LAELIUS (GAIUS): Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

LAENAS (PUBLIUS POPILLIUS): 132'de *consul*. Ti. Gracchus'u destekleyenlerin cezalandırılması için kurulan heyetin başkanlığını yürüttü. C. Gracchus tarafından 123'te sürgün edildiye de birkaç yıl sonra geri çağrıldı. Bkz. 1. 6.

LUCERES: Roma'nın en eski dönemindeki üç kavimden biridir. Adı Romulus'un taraftarı olan Lucumo'dan geliyor olmalıdır. Bkz. 2. 36.

LUCIUS PAULUS (MACEDONICUS AEMILIUS): Scipio Aemilianus'un babası. 168'de ikinci defa *consul* oldu. Perseus'u Pydna'da yendikten sonra sadece Perseus'un kütüphanesini tuttuğu söylenir. Bkz. 1. 14; 1. 23; 1. 31; 6. 14.

LUCIUS VALERIUS POTITUS: 449'da *consul*. Bkz. 2. 54.

LUCUMO: Geleneğe göre Romulus'u destekleyen Etrüsk kralı. Livius 1. 34'te Lucumo'nun Etruria'da doğan Tarquinius Priscus'un asıl ismi olduğu söylenir. Bkz. 2. 14.

LUCRETIA: Tarquinius Collatinus'un karısı. Tarquinius Superbus'un oğlu olan Sextus tarafından tecavüze uğrayınca halk Tarquinius hanedanını Roma'dan sürdü. Bkz. 2. 46.

LYCURGUS: Sparta devletinin kurucusu sayılan efsanevi önder. Bkz. 2. 2; 2. 15; 2. 18; 2. 42; 2. 43; 2. 50; 2. 58; 3. 16; 4. 5.

MANCINUS (GAIUS HOSTILIUS): *Consul* olduğu 137 yılında Hispania'da Numantia halkı tarafından yenilgiye uğratıldı. Bkz. 3. 28.

MANILIUS (MANIUS): Bkz. GİRİŞ, DE RE PUBLICA, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan. Bkz. 1. 18; 1. 20; 1. 34; 2. 28; 2. 29; 3. 17; 5. 3; 6. 9.

MANLIUS (MARCUS CAPITOLINUS): 390'da Capitolium'u Gallialılara karşı korudu (Capitolinus ismini bu şekilde aldı), ancak devlet hazinesindeki altını *plebs* sınıfının durumunu düzeltmek için kullanınca yolsuzlukla suçlanıp ölüm cezasına çarptırıldı. Bkz. 2. 49.

MARCELLUS (MARCUS CLAUDIUS): 222'de *consul*. Aynı zamanda Kuzey Italia'da, Campania ve Sicilya'daki başarılarıyla hatırlanan bir komutandı. Bkz. 1. 1; 1. 21; 5. 10.

MARCELLUS (MARCUS CLAUDIUS): 166 ve 155'te *consul*. Bkz. 1. 21.

MARCUS HORATIUS BARBATUS: 449'da *consul*. Bkz. 2. 54.

MARIUS (GAIUS): Atlı sınıfına mensup olan Arpinumlu bir ailede doğan Marius 157-86 yılları arasında yaşadı ve yedi defa *consul* seçildi. Iugurtha'ya karşı Kuzey Africa'da sefer yürüttü ve burayı 104'te aldıktan sonra 102 ve 101'de Teutones ve Cimbri kavimlerini yendi. Italia'da savaştı. Sulla Roma'yı 88'de ele geçirince Africa'ya gitti. 87'de ordusunu toplayıp Roma'ya yürüdü. Sulla için sürgün kararı çıkınca yedinci *consul*'lüğüna atandı ve aynı yıl içinde öldü. Bkz. 1. 6.

MARS: Yunan savaş tanrısı Ares'in Roma'daki karşılığı. Roma geleneğine göre Romulus'un babasıdır. Bkz. 2. 4; 6. 17.

MASINISSA: 240-148 yılları arasında yaşamış olan Numidia kralı. 213 civarında Kartaca'yla müttefik olan babasına, Syphax'ı yenmede yardım etti. 206'dan önce Romalılara karşı Kartacalıları desteklediye de, sonra Romalılarla yakınlaşıp onların müttefiği oldu. Scipio kendisini Numidia'nın kralı ilan etti ve *Senatus* bunu onayladı. Bkz. Livius 30. 12. Cicero 6. 9'da kendisini Scipio'nun çok yakın bir dostu olarak anlatır.

MAXIMUS (QUINTUS FABIVS... [VERRUCOSVS] CUNCTATOR): Romalı ko-
mutan ve devlet adamı. İkinci Kartaca savaşında komutanlık etti, Kartacalılara
karşı meydan savaşından kaçarak saldırma teknigini uyguladı ve böylece Karta-
calı komutan Hannibal'e karşı direnebildi. Maximus bu savaş teknigini kullanarak
Roma ordusuna zaman kazandırdı, bu yüzden ona "erteleyen" anlamındaki
Cunctator ismi verildi. 203'te öldü. Bkz. 1. 1.

METELLVS (LVCIVS CAECILIVS): 251'de *consul*. İlk Kartaca savaşında,
Panormus'ta Kartacalıların savaş filleri ele geçirdi (250). Karş. Livius 28. 49 ve
devamı 19. 2 ve 20. 46. Bkz. 1. 1.

METELLVS (MACEDONICVS QUINTVS CAECILIVS): 148'de Macedonia'yı
Roma topraklarına kattı (Macedonicus ismi buradan gelir), ardından 146'da
Critolaus'un Yunan kuvvetlerini yendi ve bunun üzerine Corinthus'la birlikte
Yunan yerleşimi de çöktü. 143'te *consul* oldu. Uzun yıllar boyunca Scipio'yla si-
yaseten çatıştı. Bkz. 1. 31.

METELLVS (NUMIDICVS QUINTVS CAECILIVS): Önceki maddede bahsedilen
Metellus'un (Macedonicus) yeğenidir. 109'da *consul* olmuştur. Bkz. 1. 6.

MILTIADES: 490'da Yunanlıları Marathon'da çarpışmaya ikna etti. Ardından Per-
sleri desteklemiş olan Paros adasına karşı yürütölen seferin başında yer aldıysa
da, başarısız oldu ve Roma'da ağır bir şekilde cezalandırıldı, çok geçmeden de
öldü. Bkz. 1. 5.

MINOS: Girit'in efsanevi kralı. Bkz. 2. 2.

MUMMIVS SPURIVS: Bkz. GİRİŞ, *DE RE PVBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel
arka plan. Bkz. 1. 18; 1. 34; 3. 46-48; 5. 11.

NAEVIVS (GNAEVS): 270 civarında Campania'da doğdu. Kartaca'yla yapılan sa-
vaşı anlatan bir destan yazdı. Yine Yunan ve Roma konularını işleyen tragedyalar
ve komediler yazdı. Bkz. 4. 11.

NASICA (SCIPIO SERAPIO PVBLIVS CORNELIVS): 138'de *consul*. 133'te
Gracchus'u öldürecek olan isyancıların başı olmuştur. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PVBLI-
CA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan. Bkz. 1. 6.

NEOPTOLEMVS: Achilles'in oğlu. Troia'nın ele geçirilmesinde önemli rol oyna-
mıştır. Bkz. 1. 30.

NUMA POMPIIVS: Roma'nın ikinci kralıdır (715-673). Neredeyse Roma'nın
tüm dini kurumları kendisiyle ilişkilendirilir. Roma'da ritüellerin kurucuları ara-
sında sayılır. Bkz. 2. 25; 2. 26; 2. 28; 2. 29; 2. 31; 2. 33; 3. 47; 5. 3.

OPIMIUS (LUCIUS): 125'te *praetor*, 121'de *consul*. Numidia'yı Iugurtha ile kardeşi Adherbal arasında paylaştıran heyetin başında yer aldı, daha sonra Gracchusçu hâkimler tarafından suçlu bulunarak sürgün edildi. Bkz. 1. 6.

PACUVIUS (MARCUS): 220-130 yılları arasında yaşadı ve Ennius'un yeğeniydi. Bazı Yunan tragedyalarını Latinceye uyarladı. Bkz. 1. 30; 3. 14.

PANAETIUS: 185-109 yılları arasında yaşamış olan Panaetius Babylonlu Diogenes'in öğrencisiydi. 129-109 arasında Stoa okulunun başında bulundu. Bkz. 1. 15; 1. 34.

PAPIRIUS (CRASSUS LUCIUS): 430'da *censor*. Bkz. 2. 60.

PAPIRIUS (CRASSUS PUBLIUS): 430'da *consul*. Bkz. 2. 60.

PERICLES: 495-429 yılları arasında yaşamış olan Yunan devlet adamı, hatip ve komutan. Bkz. 1. 25; 4. 11.

PHALARIS: 570-550 yılları arasında Sicilia'daki Agrigentum'un tiranıydı. Suçluları yekpare pirinçten yapılmış bir boğa maketi içine koyup alttan yakma şeklindeki acımasız cezalandırma yöntemiyle bilinir. Bkz. 1. 44.

PHIDIAS: En ünlü Yunan heykeltıraşlarından biridir. Büyük Athena Promachus, Olympia'daki tapınakta yer alan Zeus ve Parthenon'da yer alan Athena Parthenos heykelleriyle bilinir. Bkz. 3. 44.

PHILIPPUS: Macedonia kralı 2. Philippus, Büyük İskender'in babasıydı. Bkz. 3. 15; 4. 13.

PHILOLAUS: 470'te Güney Italia'daki Croton ya da Tarentum'da doğmuş olan Pythagorasçı filozof. Pythagorasçı kozmoloji hakkında yazdığı eserle bilinir. Bkz. 1. 16.

PHLIASIALILAR: Kuzeydoğu Peloponnesus kavmi. Adı Phlius'tan gelir. Bkz. 2. 8.

PINARIUS (PUBLIUS): 430'da *censor*. Bkz. 2. 60.

PISISTRATUS [PEISISTRATUS]: 6. Yüzyıl'da Atina'da tirandı, sürgün edilip 546 yılında geri döndü. Bkz. 1. 68.

PLATON: Büyük Yunan filozofu. Bkz. 1. 16; 1. 22; 1. 29; 1. 65; 2. 3; 2. 22; 2. 51; 4. 4; 4. 5.

PLAUTUS (TITUS MACCIUS): Roma'da fars güldürüsünün en önemli temsilcisi olan ünlü komedi yazarı. Bkz. 4. 11.

POLYBIUS: Scipio'nun kültür çevresinde de bulunmuş olan Polybius evrensel tarih eseri yazan ilk tarihçidir. Yazdığı eserde Roma devletinin kısa süre içinde nasıl gelişim gösterdiğini incelemiş ve *Devlet Üzerine*'de olduğu gibi farklı devlet türlerinin oluşumunu ve aralarındaki döngüyü teorik ve pratik düzlemde irdelemiştir. Bu açıdan bakıldığında kendisini *Devlet Üzerine*'nin kuramsal öncüsü olarak görmek mümkündür. Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Tematik İçerik. Bkz. 1. 34; 2. 27; 4. 3.

POMPEIUS (QUINTUS): 141'de *consul*. Hispania'da Metellus'dan aldığı Numantia halkını zaptetmekte başarısız oldu, onlarla anlaşma yaptı, uzlaşma sağlayamadı. *Senatus* anlaşmanın yapılmasını kabul etti, ancak onu onurlandırmayı reddetti. Bkz. 3. 28.

PORCIA YASALARI: *Porcii* (Porcius'lar) olarak da bilinen üç farklı Porcius'un farklı yasaları. İlk Porcius 199'da *tribunus* olan Publius Porcius Laeca'dır ve Italia ile vilayetlerdeki Romalılara başvuru hakkını tanımıştır. İkinci Porcius Marcus Porcius Cato'dur ve 198 ya da 195'te başvuru hakkı olmaksızın vatandaşları kamçıyla cezalandırmayı (dövmeyi) yasaklamıştır. Üçüncü Porcius 184'te *consul* olan Lucius Porcius Licinus'tur ve askerdeki Romalıların yargısız infaz edilmesini yasaklamıştır. Bkz. 2. 54.

POSTUMUS COMINIUS: 493'te Spurius Cassius'la birlikte *consul*. Bkz. 2. 57.

PROCLUS IULIUS: Alba Longa'da bir çiftçi. Roma'ya gelerek Romulus'un kendisine göründüğünü iddia etmiştir. Bkz. 2. 20.

PUBLICOLA (PUBLIUS VALERIUS): 509-504'te *consul*. Halkın nezdinde çok sevilen biri olduğu için kendisine "halkın dostu" anlamındaki Publicola (Poplicula ya da Poplicola) ismi verilmiştir. Bkz. 2. 53; 2. 55.

PYTHAGORAS: Büyük Yunan filozofu Pythagoras mistik doğa felsefesini matematikle harmanlayarak sayısal ilkelere dayanan evrensel uyum düşüncesini savunmuştur. Bazı kaynaklara göre Roma'nın ikinci kralı Numa'yla irtibat halinde bulunmuştur, Cicero'nun da içinde bulunduğu bazı kaynaklarsa bu bilgiyi anakronik olduğu gerekçesiyle doğru kabul etmez. Bkz. 1. 16; 2. 28; 2. 29; 3. 19.

QUIRINUS: Tanrılaştırılmış Romulus. İsmi Quirinus tepesiyle ya da en eski dönemde Roma'da yaşayanların adı olan Quirites'le ilişkilendirmek mümkündür. Bkz. 2. 20.

RAMNES: En eski dönemde Roma'da bulunan üç kavimden biri. İsim Romulus'tan geliyor olabilir. Bkz. 2. 36.

REMUS: Romulus'un kardeşi. Bkz. 2. 4.

ROMULUS: Roma'nın efsanevi kurucusu, ilk kralı, Remus'un kardeşi. Bkz. 1. 25; 1. 58; 1. 64; 2. 4; 2. 10-11; 2. 14; 2. 16-20; 2. 22-23; 2. 25-26; 2. 50-53; 3. 47; 6. 24.

RUTILIUS RUFUS (PUBLIUS): Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

RUTULI: Latium'da bir halk. Bkz. 2. 5.

SABINLER: Roma'nın kuzey doğusundaki tepelerde yaşayan bir halk, 449 yılına kadar Romalılarla çatıştılar. 268'de Roma vatandaşlığına geçip asimile oldular. Bkz. 2. 12-14; 2. 25; 2. 36; 3. 7; 3. 40.

SAMNITES: Latium'un doğusunda yaşayan bir halk. Bu halk Sulla dönemine kadar Romalılarla çatışmıştır. Bkz. 3. 7; 3. 40.

SCAEVOLA (PUBLIUS MUCIUS): 133'te *consul*, önemli bir hukuk adamı, Scipio'nun rakibi ve Ti. Gracchus'un nasihatçisi. Bkz. 1. 20; 1. 31.

SCAEVOLA (QUINTUS MUCIUS): 117'de *consul*, Laelius'un üvey oğlu ve Cicero'yu eğiten önemli bir hukuk adamı. "Augur" olarak da bilinir. Bkz. 1. 18; 1. 33.

SCIPIO (GNAEUS CORNELIUS... CALVUS): 222'de *consul*. Kartacalı Hasdrubal'a karşı kardeşi Scipio'yla birlikte çalışması için Hispania'ya gönderildi. 212'de onunla birlikte Saguntum'u ele geçirdiyse de, kardeşiyle birlikte 211'de öldürüldü. 1. 1'de bahsedilen "İki Scipio"dan biridir. Bkz. 4. 11.

SCIPIO (PUBLIUS CORNELIUS): 218'de *consul*. 1. 1'de "İki Scipio" olarak bahsedilen kişilerden biri ve Scipio Africanus Maior'un babasıdır. İkinci Kartaca savaşında Hannibal'e yenilerek 217'de Hispania'ya gönderildi ve orada öldü. Karş. Tusc. 1. 37. 46; N. D. 3. 32; Livius, 22. 19 ve devamı 25. 32-36. Bkz. 1. 1 ve 4. 11.

SCIPIO (PUBLIUS CORNELIUS... AFRICANUS MINOR ya da Scipio Aemilianus Africanus): Bkz. GİRİŞ, *DE RE PUBLICA*, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.

SERVIUS GALBA: 144'te *consul*. Aynı zamanda ünlü bir hatiptir. Bkz. 3. 42.

SERVIUS TULLIUS: Roma'nın altıncı kralı (578-535). Bkz. 2. 37-38.

SESTIUS (LUCIUS): *Centuria* meclisi önünde öldürülmeye çalışılan bir *patricii* üyesi. Bkz. 2. 61.

SEXTUS (AELIUS PAETUS CATUS): 198'de *consul* olup yasa bilgisiyle tanınmıştır. Bkz. 1. 30; 2. 59.

SIMONIDES: 556-468 yılları arasında yaşamış olan Ceoslu şair. Bkz. 2. 20.

SOCRATES: Büyük Yunan filozofu. Kendisi hiçbir yazılı metin bırakmamıştır, düşünceleri ve kurduğu diyaloglar, öğrencilerinin eserleri sayesinde bilinmektedir. Bkz. 1. 15-16; 2. 3; 2. 22; 2. 51; 3. 5.

SOLON: Ünlü Atinalı yasakoyucu. Bkz. 2. 2; 2. 59.

SPURIUS CASSIUS: 486'da üçüncü defa *consul* seçilmiştir. Bkz. 2. 49; 2. 57; 2. 60.

SPURIUS LUCRETIUS (TRICIPITINUS): Lucretia'nın babası, 509'da *consul*. Aile üç başlı bir tanrıya taptığı için Tricipitinus (*tres*: üç, *caput*: baş) adını aldığı söylenir. Bkz. 2. 46; 2. 55.

SPURIUS MAELIUS: 440 yılında Etruria'ya mısır getirip *plebs* sınıfına dağıtan zengin bir adamdır, bu eyleminden ötürü krallığı hedeflemekle suçlandı. Tutuklanmaya karşı çıkınca Servilius Ahala tarafından öldürüldü. Bkz. 2. 49.

SPURIUS TARPEIUS: 454'te *consul*. Diğer *consul*'la birlikte ceza ödemelerini düzenlemiş ve uzlaşmacı bir aristokrat portresi çizmiştir. Bkz. 2. 60.

SULPICIUS (GALUS CAIUS): 166'da *consul*. 21 Haziran 168'deki Ay tutulmasını önceden hesap eden bir gökbilimci. Bkz. 1. 21-23.

TARQUINIUS (LUCIUS PRISCUS): Roma'nın beşinci kralı (616-579). Corinthuslu Demaratus'un oğlu olduğu söylenir. Bkz. 2. 35; 2. 37-38.

TARQUINIUS SUPERBUS (LUCIUS): Roma'nın son kralı. Kibriyle (*superbus*) anılır. Oğlunun Lucretia'ya tecavüzünden sonra Romalılar kralı ve tüm hanedanını Roma'dan kovmuştur. Bkz. 1. 62; 2. 28; 2. 46; 2. 51-52.

TATIUS (TITUS): Bir Sabin kralı. Bkz. 2. 13-14.

TAURISLİLER: Crimea'nın dağlık güney kıyısında yaşayan bir halk. Bakire tanrıçalarına yabancıları kurban ederlerdi (Herodotus 4. 103) Bkz. 2. 13-14.

THALES (MILETUSLU): Geleneğe göre ilk filozoftur. Socrates öncesi dönemde olguları doğal nedenlerle açıklayan Thales'in 28 Mayıs 585'teki Güneş tutulmasını önceden hesapladığı söylenir. Bkz. 1. 22; 1. 25.

THEMISTOCLES: 528-462 yılları arasında yaşamış olan Atinalı devlet adamı. Atinalıları donanma kurmaya ikna edip Salamis'te Perslere karşı zafer kazandı. Ancak 470'te halkın oyuyla sürgüne gönderildi. Bkz. 1. 5.

THEOPOMPUS: 378-300 arasında yaşamış ve Isocrates'in öğrencisi olmuştur. 411'den 394'e kadar Thucydides'in tarih eserini sürdürerek Sparta egemenliği üzerinde yoğunlaşmıştır. 58 kitaptan oluşan bir tarih eseri de yazmıştır. Bkz. 2. 58.

THESEUS: Yunan mitolojisinin en büyük kahramanlarından biridir. Minotaurus'u öldürmesi Yunanlara en büyük hizmeti olarak anlatılır. Bkz. 2. 2.

TIMAEUS: Güney Italia'daki Locri'de doğmuş Pythagorasçı filozof. Platon'un *Timaeus* diyalogunun baş konuşmacısıdır. Bkz. 1. 16.

TIMAEUS: Kuzeydoğu Sicilia'daki Tauromenium'da doğmuş ve 356-260 yılları arasında yaşamıştır. 38 kitaptan oluşan bir Sicilia tarihi yazmıştır. Bkz. 3. 43.

- TITIENSES: İsmi Titus Tatius'tan alan bir kavim. Bkz. 2. 36.
- TITUS LARCIUS: 501 ve 498'de *consul*, 497'de *dictator*. Bkz. 2. 56.
- TUBERO (QUINTUS AELIUS): Bkz. GİRİŞ, DE RE PUBLICA, Biçimsel içerik ve tarihsel arka plan.
- TUDITANUS (GAIUS SEMPRONIUS): 129'da *consul*. Bkz. 1. 14.
- TULLUS HOSTILIUS: Roma'nın üçüncü kralı (674-642). Alba Longa'yı ele geçirip Roma toprağı yaptığı söylenir. *Senatus* binasına kendi adını vermiştir: *Curia Hostilia*. Bkz. 2. 31; 2. 53; 3. 47.
- TUSCULUM: Latium'da eski bir kasaba. (Günümüzde Frascati) *Tusculanae Disputationes* (Tusculum Tartışmaları) adlı eserinde Cicero'nun burada yaptığı konuşmalar yer alır. Cato, Cicero ve diğer zengin Romalıların Tusculum'da villası bulunurdu. Bkz. 1. 1.
- VENUS: Yunan mitolojisinde aşk ve cinsellik tanrıçası olan Aphrodite'nin Roma'daki karşılığı. Bkz. 6. 17.
- VOLSC KAVMI: Güney Latium'da bir halktır ve 5-4. yüzyıllarda Roma'nın önemli düşmanlarından olmuştur. Bkz. 3. 7.
- XENOCRATES: 339-314 arasında Academia okulunun başıdır. Bkz. 1. 3.
- XERSES [XERXES]: 486-465 arasında Persia kralı. Bkz. 3. 14.
- ZETHUS: Zeus ile Antiope'nin oğlu. Aynı zamanda müzisyen Amphion'un ikiz kardeşi olup savaşçıydı da. Pacuvius *Antiopa* adlı eserinde kendisinden bahsetmiştir. Bkz. 1. 30.

KAYNAKÇA

- Cicero *De Re Publica – De Legibus*, Çev. C. W. Keyes, Harvard University Press, (Loeb Classical Library), 2000.
- *On the Commonwealth and On the Laws*, Ed. J. Zetzel, Cambridge University Press, (Cambridge Texts in the History of Political Thought), 1999.
- *De re publica: Selections*, Ed. J. Zetzel, Cambridge Greek and Latin Classics, 1995.
- *Somnium Scipionis. Scipio'nun Düşü. Çeviri, Giriş ve Açıklamalar: Erendiz Özbayoglu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 2010.
- *On the Orator, Book 3, On Fate, Stoic Paradoxes, Divisions of Oratory*, Çev. H. Rackham, Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1942.
- *De Amicitia. Dostluk Üzerine*, Çev. Ç. Dürüşken, Homer Kitabevi, 1. Baskı, 2005.
- *Tanrıların Doğası*, Çev. F. Gül Özaktürk, F. Telatar, Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Aristoteles *Politics: Books III and IV*, Çeviri ve yorum: R. Robinson, Oxford University Press, 1995.
- Gaius *Institutiones. Borçlar Kısımı*, Çev. Türkân Rado, Doğan Kardeş Yayınları 1953.
- Platon *Republic*, Çev. R. Waterfield, Oxford University Press, 1993.
- Abramson, J. *Minerva'nın Baykuşu. Batı Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. İ. Yıldız, Dipnot Yayınları, 2012, s. 27-36.

- Alonso, F. L. *Cosmopolitanism and Natural Law in Cicero", The Threads of Natural Law: Unravelling a Philosophical Tradition, (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 22)*, Ed. Francisco José Contreras, Springer, 2013.
- Arnim, J. (Ed.) *Stoicorum veterum fragmenta*, vol. 1-4, Teubner, [1903] 1968. (=SVF)
- Asmis, E. "Cicero on Natural Law and the Laws of the State", *Classical Antiquity*, vol. 27, no: 1, 2008, s. 1-33.
- Astin, A. E. *Scipio Aemilianus*, Oxford University Press, 1967.
- Atkins, Jed W. *Cicero on Politics and the Limits of Reason: The Republic and Laws*, Cambridge University Press, 2013.
- Atlan, S. *Roma Tarihi'nin Ana Hatları. 1. Kısım Cumhuriyet Devri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Barnett, M. N. *The International Humanitarian Order*, Routledge, 2010.
- Bartlett, Kenneth R. *The Civilization of the Italian Renaissance: A Sourcebook*, University of Toronto Press, 2011.
- Bassiouni, M. Ch. *International Criminal Law: Multilateral and Bilateral Enforcement*, vol. 2, Martinus Nijhoff, 2008.
- Benario, H. W. "Caesar, Propaganda and the Poets", *Classical Weekly* 1, 1956, s. 22-24.
- Beness, J. L. "Carbo's Tribuneate of 129 and the Associated Dicta Scipionis", *Phoenix*, 63, no: 1/2, 2009, s. 60-72.
- Bonnefoy, Y. *Roman and European Mythologies*, Çev. W. Doniger, The University of Chicago Press, 1992.
- Brent, A. *Cyprian and Roman Carthage*, Cambridge University Press, 2010.
- Carcopino, J. *Sylla ou la monarchie manquée*, L'Artisan du livre, 1950.
- Cerutti, S. M. *Cicero's Accretive Style: Rhetorical Strategies in the Exordia of the Judicial Speeches*, University Press of America, 1996.
- Colish, Marcia L. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages: Stoicism in Classical Latin Literature*, E. J. Brill, 1990.

- Connolly, J. *The State of Speech: Rhetoric and Political Thought in Ancient Rome*, Princeton University Press, 2007.
- Conte, G. B. *Latin Literature: A History*, Çev. J. Solodow, The Johns Hopkins University Press, 1999.
- Craig, E. *Routledge Encyclopedia of Philosophy: Genealogy to Iqbal*, vol. 4, Routledge, 1998.
- Çevik, C. C. "Cicero'nun De Fato Adlı Eserinin Teşrihi", *Kutadgubilig. Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 23 (Mart 2013), s. 157-171.
- "Cicero, De Finibus III'te 'Latince Felsefi Terminoloji' Üzerine Bir İnceleme", *Felsefe Arkivi* 33 (İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü), 2008, s. 43-86.
- Dillon, J. M. *The Middle Platonists, 80 B. C. to A. D. 220*, Cornell University Press, 1996.
- Dugan, J. *Making a New Man: Ciceronian Self-fashioning in the Rhetorical Works*, Oxford University Press, 2005.
- Dyck, A. R. *A Commentary on Cicero, De Legibus*, University of Michigan Press, 2007.
- Ergin, G. *Anadolu'da Roma Hâkimiyeti. Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Erim, M. *Latin Edebiyatı, Remzi Kitabevi*, 1987.
- Fish, J. "Not all politicians are Sisyphus: what Roman Epicureans were taught about politics", *Epicurus and the Epicurean Tradition*, Ed. J. Fish - Kirk R. Sanders, Cambridge University Press, 2011, s. 72-104.
- Fishwick, M. *Cicero, Classicism, and Popular Culture*, Routledge, 2011.
- Forsyth, W. *Life of Marcus Tullius Cicero*, Scribner, 1871.
- Ennius *Remains of Old Latin*, Çev. ve ed. E. H. Warmington, Harvard University Press, 1956
- Fortenbaugh, W. W. *Theophrastus of Eresus Commentary Volume 6. 1: Sources on Ethics*, Brill, 2011, s. 22.
- Pacuvius *Remains of Old Latin*, Çev. ve ed. E. H. Warmington, Harvard University Press, 1956
- Gallagher, R. L. "Metaphor in Cicero's 'De Re Publica'", *The Classical Quarterly*, New Series, vol. 51, no: 2, 2001, s. 509-519.

- Gee, E. "Cicero's Astronomy", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 51, no: 2 (2001), s. 521-536.
- Gray, J. *Liberalizmin İki Yüzü*, Çev. K. Degirmenci, Dost Kitabevi, 2003.
- Green, I. *Humanism and Protestantism in Early Modern English Education*, Ashgate Publishing, 2009.
- Hammersley, R. *The English Republican Tradition and Eighteenth-century France: Between the Ancients and the Moderns*, Manchester University Press, 2010.
- Hathaway, R. F. "Cicero, De Re Publica II and his Socratic View of History", *Journal of the History of Ideas*, vol. 29, no: 1, 1968, s. 3-12.
- How, W. W. "Cicero's Ideal in His De Re Publica", *Journal of Roman Studies*, vol. 20, 1930, s. 24-42.
- Hunt, T. J. "The Medieval Tradition of Cicero's Theological Works", *Pegasus*, University of Exeter Classical Society Magazine, 5, Şubat 1966, s. 52-57.
- Jordan, David P. *The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre*, The University of Chicago Press, 1989.
- Kidd, I. G. *Posidonius. vol. 2. The Commentary (i) Testimonia and Fragments 1-149*, Cambridge University Press, 1999.
- Klosko, G. *History of Political Theory. An Introduction. vol. 1: Ancient and Medieval*, 2. Baskı, Oxford University Press, 2012.
- Lemetti, J. *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*, Scarecrow Press, 2012.
- Mayer, R. "Sleeping with the Enemy: Satire and Philosophy", *The Cambridge Companion to Roman Satire*, Ed. K. Freudenburg, Cambridge University Press, 2005, s. 146-159.
- Middleton, C. *The History Of The Life Of Marcus Tullius Cicero*, W. Innys, 1750.
- Minyard, J. D. *Lucretius and the Late Republic: An Essay in Roman Intellectual History*, E. J. Brill, 1985.
- Morford, M. *The Roman Philosophers. From the time of Cato the Censor to the death of Marcus Aurelius*, Routledge, 2002.

- Nettleship, H. *Lectures and Essays on Subjects Connected with Latin Literature and Scholarship*, Cambridge University Press, 2010.
- Nussbaum, Martha C. "Philosophical Norms and Political Attachments: Cicero and Seneca", *Body and Soul in Ancient Philosophy*, Ed. D. Frede-B. Reis, De Gruyter, 2009, s. 425-446.
- Öktem, F. "Cicero: Yaşadığı Devir Karşısındaki Tutumu (2)", *Littera. Edebiyat Yazıları*, cilt 9, (Haz. C. Ertem), s. 19-35.
- Paratore, E. "Cicerone attraverso i secoli", *Marco Tullio Cicerone*, Ed. L. Alfonsi et al., Istituto di studi Romani, 1961, s. 237-244.
- Powell, J. G. F. "Translation and Culture in Ancient Rome: Cicero's Theory and Practice of Translation", *Übersetzung: Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, vol. 2, deGruyter, 2007, s. 1132-1137.
- Prowse, K. R. "Numa and the Pythagoreans: A Curious Incident", *Greece & Rome*, Second Series, Vol. 11, no: 1, 1964, s. 36-42.
- Quillen, C. E. *Rereading the Renaissance: Petrarch, Augustine, and the Language of Humanism*, University of Michigan, 2001.
- Radford, R. T. *Cicero: A Study in the Origins of Republican Philosophy*, Rodopi, 2002.
- Rolfe, J. *Cicero and His Influence*, Marshall Jones Company, 1923.
- Rowland, R. J. Jr. "A Survey of Selected Ciceronian Bibliography, 1953-1965, II" *Classical Weekly* 60, 1966, s. 101-115.
- Santangelo, F. *Sulla, the Elites and the Empire: A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*, Brill, 2007.
- Schiesaro, A. "Lucretius and Roman Politics and History", *The Cambridge Companion to Lucretius*, Ed. S. Gillespie - P. Hardie, Cambridge University Press, 2007, s. 41-58.
- Schmidt, P. L. *Die Anfassungszeit von Ciceros Schrift über die Gesetze*, Collana di Studi Ciceroniani 4, 1969.
- Scullard, H. H. *From the Gracchi to Nero. A History of Rome 133BC to AD68*, 5. baskı, Routledge, 1996.

- Sedgwick, W. B. "Lucretius and Cicero's Verse", *The Classical Review*, Vol. 37, no: 5/6 (Aug. - Sep., 1923), s. 115-116.
- Sharples, R. W. "22 The Problem of Sources", *A Companion to Ancient Philosophy*, Ed. M. L. Gill – P. Pellegrin, (Blackwell Companions to Philosophy), Blackwell, 2006, s. 430-447.
- Smith, R. E. *Cicero. The Statesman*, Cambridge University Press, 1966.
- Staël, Mme de *Edebiyata Dair*, Çev. Safiye Hatay-Vahdi Hatay, MEB Yayınları, 1997.
- Starr, C. G. *A History of the Ancient World*, Oxford University Press, 1991.
- Stauffer, D. *Plato's Introduction to the Question of Justice*, State University of New York Press, 2001.
- Stewart, J. A. *The Myths of Plato*, Centaur Press, 1960.
- Stockton, D. *Cicero: A Political Biography*, Oxford University Press, 1971.
- Stroh, W. "De domo Sua: Legal Problem and Structure", *Cicero the Advocate*, Ed. J. Powell - J. Paterson, Oxford University Press, 2004, s. 313-370.
- Swain, H.-Davies M. E. *Aspects of Roman History, 82 BC-AD 14: A Source-Based Approach*, Routledge, 2010.
- Townend, G. B. "The Poems", *Cicero*, T. A. Dorey (Ed.), London, 1965, s. 109-134.
- Usener, H. *Epicurea*, Teubner, 1887 (=Usener).
- Wallace, J. B. *Snatched into Paradise (2 Cor 12:1-10). Paul's Heavenly Journey in the Context of Early Christian Experience*, De Gruyter, 2011.
- Warmington, E. H. *Remains of Old Latin*, Harvard University Press, 1956.
- Wilkinson, L. P. "Cicero and the relationship of oratory to literature", *The Cambridge History of Classical Literature*, Ed. E. J. Kenney - W. V. Clausen, Cambridge University Press, 1982, s. 230-267.
- Williams, R. *Cicero the Patriot*, Bolchazy-Carducci, 2004.
- Wood, N. *Cicero's Social and Political Thought*, University of California Press, 1991.

Wootton, D.

Modern Political Thought: Readings from Machiavelli to Nietzsche, Hackett Company, 1996.

—————

The Cambridge Ancient History, vol. X. The Roman Republic, 133-44 B. C., Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, Cambridge University Press, 1977.

Cicero Latin edebiyatının ve felsefesinin belki de kendisinden sonraki çağları en çok etkilemiş yazarıdır. Roma'nın geleneksel değerlerinin ve devletinin sadık bir bekçisi olmuş, bu uğurda yaşamını yitirmiştir. *Consul*'luğa ve vatanın babası unvanına uzanan siyasi kariyeri boyunca verdiği eserler sadece yaşadığı dönemin değil, sonraki çağların entelektüel zihinleri için de yol gösterici olmuştur. Burada çevirisini sunduğumuz *De Re Publica* da Roma'nın kuruluşu ile krallık devrinden cumhuriyetin son yüzyılına uzanan deneyime dayanan kolektif bir bilincin tarihsel ve teorik bir öyküsüdür. Cicero biçim bakımından Platon ve Aristoteles'in siyasi metinlerini örnek almışsa da, bu öyküyü bir Romalı gibi, görev duygusuyla kaleme almış ve her zaman olduğu gibi devletin esenliğini her şeyin önüne koymuştur. Ona göre erdem (*virtus*) iyi bir şeyse, uygulamaya dökülmelidir, o halde en yüce erdem de toplumun malı sayılan devlete hizmettir.

Erken dönemde Kilise tarafından "erdemli pagan" olarak değerlendirilen ve birçok eseri değerli görüldüğü için korunup çoğaltılan Cicero her şeyiyle klasik dönemden çok farklı bir iklimi yaşayan Ortaçağ'da Kilise Babaları'yla birlikte Lactantius, Augustinus, Ambrosius ve Hieronymus gibi önemli isimleri görüşleriyle etkilemiştir. Rönesans döneminin de gözde yazarıdır şüphesiz: başta Petrarca ve Erasmus olmak üzere Eskiçağ'ı hayranlıkla öğrenip inceleyen hümanistlerin ve Machiavelli ve Thomas Hobbes'un da.

Sözün kısası, bu büyük yazarın büyük yapıtı Latince aslından çevirisiyle "nihayet Türkçede!" İyi okumalar...

C. Cengiz Çevik / Önsöz'den...



www.ithaki.com.tr

facebook.com/ithaki

twitter.com/ithaki



19 TL



9 786053 754077